Gazsi József

Fények a Börzsönyben

Zrínyi–Kossuth

1944 nyarán és őszén – az országnak március 19-én bekövetkezett német megszállása, majd az október 15-i Szálasi-féle hatalomátvétel után – a magyarországi antifasiszta ellenállási mozgalom mind erőteljesebben bontakozott ki. Egyre többen, munkások és értelmiségiek – közöttük katonatisztek is – rádöbbentek, hogy az országot a biztos pusztulástól csak úgy lehet megmenteni, ha szembefordulnak a hitleri fasizmussal, és a szabadságot a Vörös Hadsereggel vállvetve, fegyveres harccal vívják ki.

A Kommunista Párt vezetésével, a kommunista ifjúmunkások aktív részvételével kiterebélyesedő ellenállási mozgalom szele az egyetemi ifjúságot is megérinti. Az egyetemeken antifasiszta ellenállási csoportok jönnek létre, újságokat adnak ki, röplapokat terjesztenek. Tevékenységükhöz az egyetemi nemzetőr századok révén igyekeznek szervezeti keretet biztosítani, de a nyilasok ezt felismerve, e félkatonai szervezeteket hamarosan feloszlatják. Az egyetemisták nehéz helyzetbe kerülnek, a nyugatra való kitelepítés veszélye fenyegeti őket. Ekkor alakul meg munkásfiatalokból és egyetemi hallgatókból a Görgey-zászlóalj, amely keretet és lehetőséget adott a szervezett antifasiszta ellenállási tevékenység kifejtésére.

Mikó Zoltán vezérkari százados 1944 szeptembere óta részt vett a katonai ellenállásban, és akkori szolgálati beosztása módot adott rá, hogy az antifasiszta fia-

Gazsi József

Fények a Börzsönyben

Gazsi József

FÉNYEK A BÖRZSÖNYBEN

Gazsi József

FÉNYEK A BÖRZSÖNYBEN

Egy antifasiszta zászlóalj története

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1976

Szaklektor

DR. KOROM MIHÁLY

1944 elejére már kiáltó módon megmutatkozott, hogy a magyar uralkodó osztályok nácibarát politikája az országot a katasztrófa szélére sodorta. A március 19-i német megszállás nem a fasiszták erejét, hanem gyengeségét és félelmét tükrözte. A külpolitika barométere is egyértelműen a rendszer vereségét jelezte. Az áprilisban frontra küldött 300 ezer fős 1. magyar hadsereg már nem a messze távolban harcolt, hanem a Kárpátok lábainál foglalt védelmi állást. A nyár derekán indított szovjet támadás ezt az arcvonalat is áttörte, s a Vörös Hadsereg 50 kilométerre megközelítette a Tatár-hágót. A magyar csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek, s megkezdték pánikszerű visszavonulásukat.

A hátország helyzetére is a fasiszta blokk közelgő veresége nyomta rá a bélyegét. Az SS, az SD és a Gestapo alig másfél hónap alatt 8225 embert fogott el, olyanokat, akiket a nácik a „Birodalom ellenségeinek" minősítettek. A magyar antifasiszta ellenállás ezzel sok értékes emberét veszítette el. Erőteljesen folyt az ország kirablása. A németek a magyar gazdaságot bekapcsolták az „európai élettérbe". Csupán a megszálló csapatok eltartása fejében a kormány – az év végéig – 1569 millió pengőt fizetett a német hadiszámlára.

Súlyos volt az ország belpolitikai helyzete is. Növekedtek a gazdasági nehézségek, gondok jelentkeztek a közellátásban. Feszítőleg hatottak a meg nem oldott szociális és társadalmi problémák is. A nemzetiségi vidékeken forrpontig ért az elégedetlenség. Délen és északkeleten a csendőrségnek egyre több gondot okoztak a fegyveres partizánharcok. Április 3-án megkezdődtek a nagyarányú bombázások, s a főváros, majd a vidék gyáraiból, ipartelepeiből, a nagy pályaudvarokból hamarosan csak üszkös romok maradtak.

A német fasiszták a magyar csendőrség segédletével már áprilisban megkezdték a vidéki zsidóság összegyűjtését és elszállítását a megsemmisítő táborokba. Ez 590 ezer ártatlan ember életébe került. A Németországba történő elhurcolástól egyedül a budapesti zsidó lakosság menekült meg, rájuk viszont Szálasiék alatt mérhetetlen szenvedés zúdult.

A horthysta vezető körök is felismerték, hogy a helyzet súlyos, s ezért igyekeztek lépéseket tenni a közelgő vereség elkerülésére. Bethlen István

gróf például 1944 júniusi, Horthyhoz intézett emlékiratában ezt írta: „A háború Németország részéről csak veszteséggel végződhet". Ezért keresték tehát a kiutat. Miközben lépéseket kívántak tenni a németekhez fűződő kapcsolataik lazítására, a különbéke megteremtésére, az országon belül a „rend" mindenáron való fenntartására törekedtek. A céljuk az volt, hogy a hatalmukat, és vele együtt az úri rendszert, átmentsék a Hitler vereségét követő időkre.

Románia, Finnország és Bulgária kiválása a fasiszta tömbből meggyorsította az uralkodó körök útkeresését. Augusztus 29-én népfelkelés kezdődött a szomszédos Szlovákiában is. Lakatos Géza vezérezredes új kormányára várt volna az a feladat, hogy az ország szekerét más irányba fordítsa. Az október 15-i kiugrási kísérlet azonban kudarccal végződött. Bár két hadsereg állt Horthy rendelkezésére, az akarva, nem akarva tett felemás lépések a németeknek és a nyilasoknak kedveztek. A hatalomra segített Szálasi Ferenc és a nyilas gonosztevők uralomra jutásával népünk történelmének legsötétebb időszaka kezdődött.

A hajnal azonban már derengeni kezdett. A Vörös Hadsereg 1944. szeptember 23-án magyar földre lépett. Történelmi nap volt ez.

A magyar nép legjobbjai, mindenekelőtt a kommunisták, már a megszállást követően lépéseket tettek a nácik elleni fegyveres harc, s a népi ellenállás kibontakoztatására, az antifasiszta összefogás megteremtésére. 1944 májusában létrejött a „Magyar Front", amely legfőbb feladatának a népi szabadságharc szervezését és vezetését tekintette. Kárpátalján, a Bácskában, és a Muraközben égett a föld a megszállók lába alatt. Sátoraljaújhelyen fegyveres börtönfelkelésre került sor. Az Északkeleti-Kárpátokban, Erdélyben, s a Magyar Középhegységben 1944 nyarán és őszén tizenkét, a Szovjetunióban felkészített ejtőernyős partizáncsoport szállt le és kezdte meg tevékenységét.

A Kommunista Párt Katonai Bizottsága Budapesten számos, nagyvárosi partizánharcra alkalmas csoportot, úgynevezett „akciógárdát" szervezett. Ezek a merész rajtaütések, a bátor vállalkozások egész sorát hajtották végre. A KP a munkáslakta peremvárosokban nagyobb, 40–50 fős partizáncsoportokat is szervezett. Fegyveres gárdát hozott létre a Kommunista Ifjúsági Szövetség is. Több más antifasiszta csoport és szervezet is megteremtette a németellenes harc osztagait. A Bajcsy-Zsilinszky Endre vezetésével novemberben megalakuló „Felszabadító

Bizottság"-nak egy általános budapesti felkelés kirobbantása volt a célja.

Vidéken főleg a bányamedencékben és a nagyobb ipari városokban jöttek létre antifasiszta és partizáncsoportok.

Október 15-e után a lakosság körében nagyarányú kijózanodási folyamat ment végbe. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága így rögzíti észrevételeit: „Terjed az a káros, ellenséges propaganda, hogy a megszálló orosz csapatok nem ellenségként, hanem a »német járom« alól való felszabadítás végett jönnek Magyarországra."

A nyilas uralom időszakában a lakosság nagyobb része a fasisztákkal mindenfajta együttműködést megtagadott. Szabotálták a rendelkezéseket, nem teljesítették a kiürítési és bevonulási parancsokat, mentették a gyárakat, a nemzet kincseit és vagyonát. Szép számmal akadtak olyanok is, akik a kommunisták, antifasiszták szavát követve a fegyveres harcra is készek voltak a fasiszták ellen. Az ország határain belül küzdő partizánok létszámát – hozzávetőleg – 2500 főre becsülhetjük.

A Szálasi-rendszer elleni harcnak, a népi ellenállásnak sokféle formája és válfaja alakult ki. Az emberek mentése, bújtatása, hamis iratok készítése, az illegális sajtó és a röplapok terjesztése, a moszkvai és a londoni rádiók hallgatása, a hírek továbbadása, a felderítés stb. – mind a nyilasok gyengítését szolgálták.

A mozgalom azonban egyre inkább fegyveres jelleget öltött. Az alkalmazott harci formák rendkívül változatosak voltak. Működtek felső irányítás alatt álló szervezett csoportok, de találkozunk magányos harcosokkal is. Voltak akik az ellenség ruháját magukra öltve, annak soraiba beépülve tevékenykedtek. Az ellenállási mozgalom rugalmasságára, életképességére mutat, hogy meg tudta találni azokat a formákat, amelyek a nehéz, sokszor hátrányos körülmények között is célravezetőek voltak.

Az antifasiszta ellenállás vezető ereje a Kommunista Párt és a munkásosztály volt. Az oldalukon – mint szövetségeseket – a népfrontpolitika jegyében megtaláljuk a legkülönbözőbb társadalmi osztályok, rétegek, pártok és foglalkozások képviselőit is. Ezek tevékenységébe illeszkedik be az a küzdelem is, amelyet a magyar fiatalság, mindenekelőtt a munkás, a diák és egyetemi ifjúság folytatott a fasizmus ellen.

Ez a könyv súllyal az egyetemi és a munkásfiatalok antifasiszta ellenállásával, pontosabban annak is csupán egy részterületével, az 1944

késő őszén megszervezésre került két fegyveres ifjúsági csoport történetével foglalkozik. Néhány ecsetvonás ez csupán a magyar antifasiszta és partizánmozgalom színes tablójához.

A társadalomban 1944-ben végbement megrendülés az ifjúság körében is éreztette hatását. Megnőtt a fiatalok politikai érdeklődése. Kisebb részüknek sikerült kapcsolatba kerülnie a kommunista-szocialista munkásmozgalommal, a haladó, antifasiszta körökkel. Megérintette őket az új idők szele. Kitisztult értelemmel ismerték fel a történelem parancsait, s amikor tenniük kellett, nem haboztak.

1944. május elején a német SD és a magyar csendőrnyomozói szervek már együttes akcióba kezdtek a „Szabad Diákfront" c. földalatti lap előállítói, terjesztői és a szervezethez tartozó diákok ellen. A fiatalok lázadó nyugtalanságát kívánták letörni azzal is, hogy 1944 nyarán a tanuló ifjúság zömét táborokban eltöltendő, kötelező katonai munkaszolgálatra vették igénybe.

Az idők változását tükrözte, hogy 1944 őszén a fiatalok nagy számban hagyták el jobboldali egyesületeiket, kiábrándultak vezetőikből, engedély nélkül új, demokratikus és szocialista tartalmú szervezeteket, illegális tömörüléseket hoztak létre.

A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán, a jogi karhoz tartozó Közigazgatástudományi Intézetben, a József nádor Műszaki Egyetemen, s annak közgazdaságtudományi karán kisebb-nagyobb antifasiszta csoportok kezdtek működni. Ezek több helyen az egyetemi-főiskolai kollégiumokban is gyökeret eresztettek.

A Hársfa utca 59/b alatti egyetemi otthonban, az ún. Diákok házában, egymástól függetlenül két ellenállási góc jött létre. Az Eötvös kollégiumban lakók egy része is lázasan kereste – és meg is találta – a kapcsolatot a baloldali ellenállási körök felé.

A magyar tanuló fiatalság nevelésében, szervezésében, kiemelkedő szerepet töltöttek be a Győrffy kollégium fiataljai. Rendőrségi jelentés rögzíti róluk, hogy legnagyobb részük szervezetileg a Kommunista Párt vonalához kapcsolódott. A német megszállás után a Gestapo és a magyar politikai nyomozó szervek több győrffystát letartóztattak. Mások illegalitásba kényszerültek, de szétszóródva is tucatnyi helyen élesztgették a lassan magára találó diákellenállást.

1944 augusztusában megalakították a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma (NED) nevű szervezetet, amely az ifjúsági csoportok közül elsőként csatlakozott az ellenállás vezető testületéhez, a Magyar Fronthoz. A fiatalok röplapokat, felhívásokat adtak ki, élénk szervezőmunkát végeztek. Illegális újságot jelentettek meg, amelyet „Szabad Diákfront", majd később az ifjúsági ellenállás lapjaként már „Szabad Élet" címmel terjesztettek.

A Szabad Élet Diákmozgalom (SZÉD) 1944 júliusában, a Demokrata Diákfront (DD) nevű antifasiszta ellenállási csoport szeptember közepén alakult meg.

Az említett három egyetemi és diákszervezet közösen végezte a sajtó- és propagandamunkát. A SZÉD és a DD együttesen egy 8 fős harci csoportot hozott létre, amely több merész diverziós vállalkozást hajtott végre a nácik és nyilasok ellen. Amikor az antifasiszta katonatisztek segítségével létrejött a Görgey zászlóalj – a gyülekező ellenállók fedőszervezete –, harcolni kész embereiket ők is oda vonultatták be.

A NED, a SZÉD és a DD a párt által hirdetett népfrontpolitika megtestesítői voltak. Nem mindenben vallottak azonos nézeteket. A távolabbi célok és a keresett utak különbözősége ellenére az alapvető kérdésekben hasonló nézeteket képviseltek.

Felismerték, hogy a régi feudális Magyarországnak el kell pusztulnia. Vallották, hogy az országot és a népet fel kell szabadítani a német megszállás alól. A nácik és lakájaik elleni harc szükségességével egyetértettek. E célból készek voltak összefogni minden hasonlóan gondolkodó emberrel és csoporttal.

Október 15-e után az említett szervezetek megbízottai – kiegészülve a parasztifjúság, a Teleki Pál munkaközösség, a katolikus és a protestáns ifjúság képviselőivel – úgy döntöttek, hogy erőiket a németek és a nyilasok elleni harc fokozására egyesítik, s mint központi vezető testületet létrehozzák a Magyar Diákok Szabadságfrontját.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség 1944. október 28-i megalakulása után létrejött annak a lehetősége, hogy a munkás, a tanuló és a parasztifjúság, valamint az egyházi szervezetek fiataljait képviselő delegátusokból megalakuljon a Magyar Front ifjúsági testvérszervezete, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja.

Ezzel minden szervezeti feltétel megvolt ahhoz, hogy a magyar fiatalok legkülönbözőbb rétegeit bevonják az antifasiszta harcba.

Az ellenállókhoz csatlakozók azonban – sajnos – csupán az egyetemi, a főiskolai és diákifjúságnak kisebb töredékét alkották. A megtévesztett, félrevezetett fiatalok közül sokan – hajolva a szélsőségekre – a jobboldali mozgalmakat támogatták. Voltak olyanok is, akik csak megszédültek a fasiszta propaganda mákonyától. Engedelmeskedtek a bevonulási és a kiürítési parancsoknak. Az egyetemekkel együtt áttelepültek Németországba. Segítették, vagy jobb esetben passzívan eltűrték az események alakulását.

Sokan jelentkeztek a különféle hangzatos nevű önkéntes alakulatokba, vagy elfogadták az oda történő beosztásukat. Így ezreknek és ezreknek jutott osztályrészül a korai halál. Értelmetlenül, céltalanul.

A hosszas „nemzetnevelés" sajnos megérlelte a maga keserű gyümölcseit.

A haladó mozgalmakhoz csatlakozók sem álltak a tudatosság egyazon fokán. Volt egy vékony réteg – mindenekelőtt a kommunisták –, akik a „mit, miért és hogyan" kérdésekre tudtak világos válaszokat adni. Nagy hatással voltak társaikra is.

Mások csupán addig jutottak el, hogy nem voltak hajlandók támogatni a nyilas rendszert, s szülőföldjüket nem akarták elhagyni. Ezek gyakorta az ellenállási mozgalom befolyása alatt álló fegyveres formációkba sem azért mentek, hogy ott a fasiszták ellen harcoljanak, hanem csupán azért, hogy a nehéz napokat ott vészeljék át. A történelem folyamatának kíméletlen logikája azonban egyre tovább vitte őket. Fejlődésben, politikai tudatosságban így jóval messzebbre értek, mint ahová kezdetben elindultak.

A horthysta, majd a nyilas rendőri szervek már kezdettől fogva nagy eltökéltséggel harcoltak a haladó ifjúsági mozgalom ellen, s mivel rendkívül veszélyes jelenségnek tartották, felszámolására erélyes intézkedéseket hoztak. Az ifjúsági mozgalom azonban mégis élt és tevékenykedett, számos hőst és mártírt adva a magyar szabadságért.

Ez a könyv a tanuló és munkás fiatalokból szervezett antifasiszta Görgey-zászlóalj történetét igyekszik feltárni. Ez a csoportosulás egyike volt azon keveseknek, amely nem rekedt meg az ellenállás puszta szándékánál, hanem eljutott a cselekvésig. Nehéz időkben bátor tetteket hajtottak végre, s eszméikért nagy áldozatokat hoztak. Ezért az utókor tisztelete méltán megilleti őket.

Első rész

A GÖRGEY-ZÁSZLÓALJ LÉTREHOZÁSA ÉS TEVÉKENYSÉGE BUDAPESTEN

BEÉPÜLNI, FEGYVERHEZ JUTNI!

Az egyetemeken és a főiskolákon 1944 szeptemberében megkezdődött a tanév első szemesztere. Ez, mint annyi más intézkedés, a kormány színlelt nyugalmát tükrözte. Mintha a rendelkezések ezt akarták volna mondani: nyugalom, türelem, a kormány a helyén van, baj nem történhet.

A történelmi események azonban mit sem adtak ezekre a jámbor óhajokra. A háború pusztító vihara elérte az ország határát. Az augusztus 23-i romániai antifasiszta fordulat után pár héttel Erdélyben súlyos harcok bontakoztak ki. A szeptember 5-én támadásba küldött 2. hadsereg megtorpant, súlyos veszteségeket szenvedett, a Déli-Kárpátok hágóit nem érte el. A Vörös Hadsereg csapatai Battonyánál átlépték a magyar határt, és kezdetét vette az ország felszabadítása.

A térképen világosan kirajzolódott, hogy a magyar Alföldön döntő csatákra van kilátás. A katonai vezetés aligha remélhette, hogy a kecskeméti homokbuckák mögött sikerül feltartóztatnia azt a hadsereget, amelyik maga mögött hagyta a Dont, a Donyecet, a Dnyepert, a Dnyesztert, a Kárpátok nehezen járható vonulatát, s hamarosan a Tiszát is.

Az uralkodó osztályok által kirobbantott háború elveszett. A dokumentumok tanúságai szerint ezt a felső politikai és katonai vezetés egyaránt felismerte. Bűnösségüket tanúsítja, hogy a cáfolhatatlan tényeket látva a háborús erőfeszítéseket mégis tovább fokozták, felelőtlenül játszva százezrek életével. Újabb hadosztályokat állítottak fel, egész korosztályokat hívtak be, megkezdték az ország lakosságának hátravonását, az anyagi értékek kiszállítását. Előkészületek történtek az egyetemeknek az ország nyugati területére, esetleg Németországba való kitelepítésére, a hallgatók fegyveres szolgálatra való behívására.

A haladó, antifasiszta erők előtt világossá vált, hogy a magyar ifjúságot, s ezen belül az egyetemi hallgatókat mérhetetlen veszély fenyegeti. Vagy az arcvonalban, értelmetlen célokért pusztulnak el, vagy a bomba veri őket agyon a náci birodalomban.

Parancsoló szükségként merült fel, hogy a nemzet ifjúságát, amelyre az ország újjáépítésében nagy feladatok vártak, megmentsék a demokratikus Magyarország számára.

A háborús erőfeszítések fokozását szolgálta az a rendelet is, amelyik szeptember 26-án jelent meg a Honvédségi Közlöny, majd a hivatalos

lap hasábjain. A kormány utasítást adott ki a Nemzetőrség felállítására. Ezt a szervezetet főleg leventékből, katonaköteles, de még be nem vonult fiatalokból akarták létrehozni. Tervbe vették, hogy az egyetemeken is nemzetőr-századokat hoznak létre.

A haladó erők, az egyetemi antifasiszta csoportok hamarosan felismerték, hogy a Nemzetőrséget fedőszervül lehet használni. Soraiban mód nyílik arra, hogy a fiatalokat mentesítsék a bevonulás alól, s a hallgatók a Németországba való kitelepítés helyett visszamaradjanak Budapesten.

Ez az új félkatonai szervezet kitűnő lehetőséget adott arra, hogy a német- és fasisztaellenes csoportok soraiba beépüljenek, fegyverhez, felszereléshez jussanak, bevigyék az embereiket, s hogy tevékenységüket hivatalos papírokkal is leplezhessék.

A Nemzetőrség szervezése csak vontatottan haladt előre. Már október vége felé járt, amikor Budapest több kerületében és a különböző intézményeknél, így az egyetemeken is, létrejöttek a belső rend fenntartására hivatott nemzetőr alakulatok.

Az egyetemi fiatalság megszervezésében, a nemzetőr alakulatok baloldali gócainak létrehozásában, majd a Görgey-zászlóalj felállításában tevékenyen részt vett Ortutay Gyula. Az ifjúsági ellenállás szervezésével kapcsolatos munkára Bajcsy-Zsilinszky Endre kérte fel. A neves politikus már kiszabadulásának másnapján, október 16-án magához kérette Ortutay Gyulát. Hamza Ákos lakásán találkoztak. Jelen volt Kállai Gyula is, aki ott a Magyar Front nevében tárgyalt Bajcsy-Zsilinszkyvel.

– A fiatalok körében a különböző politikai nézetek ellenére a németellenes harc kérdésében az álláspont egységes. Már megindult a szervezkedés is – mondta Ortutay.

Bajcsy-Zsilinszky nagyon fontosnak tartotta, hogy a fiatalok soraiban is folytassák a szervezkedést. Hozzanak létre fegyveres egységeket, partizáncsoportokat, s ezeket majd „a katonai szervezkedésben jártas emberek vegyék át."

Búcsúzáskor Zsilinszky ismét a fiatalok partizánegységeinek megszervezésére vonatkozó elképzeléseit hangoztatta.

A nyárutón, „a kétségbeejtő, kegyetlen őszön", lázas munka kezdődött – mondja Ortutay. Több alkalommal – mint konspirációs szempontból a legalkalmasabb helyen – a Revíziós Liga Szabadság téri székházában tárgyaltak a feladatokról. A szervezésben jelentős szerepet vitt

Rubletzky Géza és Elek Péter, a kitűnő közgazdász, a Közigazgatástudományi Intézet tanársegéde, az ellenállási mozgalom későbbi mártírja is.

A fiatal tanársegéd a háború kezdetétől kapcsolatot tartott haladó, német- és nyilasellenes felfogású emberekkel, sőt szervezkedésbe is kezdett. Lakása egy kisebb antifasiszta csoport találkozóhelye volt.

A beszélgetések során ismételten felvetődött az a gondolat, hogy okvetlenül szükség van fegyveres katonai csoportok megalakítására. Itt találkoztak Mikó Zoltán századossal is, akivel szemben kezdetben nehezen melegedtek fel, de aztán meggyőződtek róla, hogy „tisztességes, Hitler-ellenes tiszt". Mikó részt vett a katonatisztek ellenállási mozgalmában. Somogyi Miklóson át már régtől fogva kapcsolata volt a Kommunista Párttal, a szervezett munkásokkal.

Elek lakásán gyakran mérlegelték az antifasiszta mozgalom kibontakoztatásának lehetőségeit. Egyetértettek, hogy a diák és egyetemi mozgalom önmagában kevés, erőtlen, s ezért azt össze kellene kapcsolni a munkás és tanoncfiatalok szervezkedésével. Ez a törekvés a későbbiekben létrejövő Görgey-zászlóaljban – nem utolsósorban Somogyi Miklós révén – meg is valósult.

A beszélgetések során kialakult az az elképzelésük, hogy az adott viszonyok között pillanatnyilag az a legcélszerűbb, ha a fiatalokat bevonják a nemzetőr alakulatok munkájába – s ott mintegy elrejtik őket. „Ez a szervezési forma beváltnak tűnt, nem is egy század alakult, de igazában nem tudott kibontakozni. Tervezett nagyszabású katonai-politikai célját nem valósította meg. Inkább emberek mentésére, igazolványok osztására volt lehetősége" – írja Ortutay Gyula.

Az ide összefutó szálak innen már tovább bomlanak.

1944. október 28-án létrejött a közgazdász hallgatók nemzetőr alakulata. Ismeretes, hogy a Tudományegyetemen és a József nádor Műszaki Egyetemen is életre hívták az önálló nemzetőr zászlóaljakat.

A bölcsészekből, jogászokból és orvostanhallgatókból szervezett, később Táncsics Mihály nevét viselő alakulat sikerrel mentette meg az oda toborzott fiatalokat, kapcsolatot keresett a Vörös Hadsereggel, s a bátor antifasiszta cselekmények egész sorát hajtotta végre.

A műszaki egyetemen szervezett nemzetőr alakulat parancsnoki, egyben kiképzői tisztét Bondor Vilmos főhadnagy látta el. Bondor november derekán szökött meg a frontról és menekült Budapestre. Mint írja: „az

ellenállási mozgalom és a földalatti kommunista párt utasítására" csatlakozott a Mikó-féle antifasiszta, katonai csoporthoz. Itt segédtiszti, parancsnokhelyettesi beosztást kapott. Hozzá tartozott a műegyetemisták nemzetőr egysége is.

Amikor a nemzetőr alakulatot feloszlatták – az egyetemet ugyanis kitelepítették Halléba – a megbízhatóbb fiúk Bondor tanácsára és segítségével a szerveződő Görgey-zászlóaljba léptek át.

Az egyetemi nemzetőr alakulatok közül azok, amelyek így az ellenállási mozgalom befolyása, antifasiszta parancsnokok irányítása alá kerültek, hatékony segítséget adtak az ellenállásnak. Igaz, fegyveres akciókat nyíltan nem folytattak. Tömegével adtak ki viszont hamis okmányokat, bevonulás alól mentesítő papírokat. Éjszakánként, amikor a fasiszták nem ellenőrizték őket, nyilas járőröket fegyvereztek le, terjesztették a Magyar Front röplapjait, békére hívó jelszavakkal írták tele a falakat, leszaggatták a fasiszták plakátjait. Soraikban száz és száz fiatal menekült meg a nyugatra való elhurcolás elől.

A nyilasok hamarosan felismerték, hogy a Nemzetőrségbe behúzódott fiatalok nem az ő szavukat követik. Lapjaik dühödt támadást intéztek a szervezet ellen. Az egész csak arra jó – hangoztatták –, hogy ennek révén „fegyverhez juthasson Budapest kommunista söpredéke".

November 3-án feloszlatták a Nemzetőrséget, s helyette létrehozták a Kisegítő Karhatalmi (KISKA) egységeket. A fiatalokat arra biztatták, hogy lépjenek be a különféle „roham"-, „halálfejes"-, „SS"-egységekbe, a Hungarista Ifjúsági Légióba, vagy más fasiszta alakulatba.

Riasztó helyzet állt így elő, hiszen egyszeriben sok száz fiatal került veszélybe. Vagy bevonulni, vagy nyugatra menni – csak ez a két választás ígérkezett. Szökni kockázatos volt. Dühöngött a nyilasterror, az elfogottakat a helyszínen agyonlőtték.

Több akkori fiatal is szól visszaemlékezésében ezekről a napokról. Már ott volt kezükben a behívó, rövidesen menni kellett volna. Kétségbeesetten futkostak valami segítség után.

Mikó ekkor egy elfogadhatónak ígérkező javaslatot vetett fel. Prónay Pál, a hírhedt 1919-es különítményes vezér, most újra felállít egy szabadcsapatot. Neki (Mikónak – a szerk.), aki felügyeletet gyakorol a Nemzetőr, a KISKA és más ilyen félkatonai alakulatok szervezése fölött, lehetősége van rá, hogy Prónay egyik századát – úgymond – átjátssza az ellenállók kezére. Ő majd gondoskodik róla, hogy oda csak megbízható

fiatalok kerüljenek, s a kettős játék jól lepleződjék. A diákvezetők feladata pedig az lesz, hogy az adott kereteket megbízható, harcra kész fiatalokkal töltsék fel. A Prónay-csoporthoz kerülők visszamaradhatnak Budapesten.

Ez a játék rendkívül veszélyes volt, de a szükség mégis rávitte őket.

A Magyar Diákok Szabadságfrontjának vezetői ekkor olyan elhatározásra jutottak, hogy a befolyásuk alatt álló baloldali fiatalok egy részét – de nem az ismert, exponált személyeket –, ebbe a szerveződő, furcsa alakulatba viszik be. Itt a magyarázata, hogy miért hiányoznak onnan a diákmozgalmat politikailag vezető személyek.

Ezután értesítették is a nemzetőrségből kiszorult megbízható fiatalokat, az ellenálló csoportok vezetőit, hogy beszervezett embereiket adott időben, a pontosan megjelölt helyre küldjék el. Létrejön egy olyan alakulat, amelyik látszólag a nyilasokat szolgálja, de amelyet valójában ők vesznek kézbe.

A fiatalok, hogy név szerint is megkülönböztessék magukat Prónay embereitől, az új alakulatot Görgey-zászlóaljnak kezdték nevezni.

KATONÁK VÁLASZÚTON

A horthysta vezérkari tisztek körében már a második világháború derekán létrejött egy kisebb, szűk csoport, amely ellenezte a vezérkar jórészt német származású és neveltetésű vezetőinek a nácikat korlátlanul kiszolgáló politikáját, s az „önálló", a „sajátos" magyar érdekek védelmét követelte. Ez az elképzelés magában foglalta a Hitlerrel való szakítást, a háborúból való kilépést, és a különbéke megkötését a szövetségesekkel – mindenekelőtt az angolokkal és az amerikaiakkal. Ez a csoport főleg a Hadi Akadémia tanáraiból és hallgatóiból tevődött össze. Számos repülőtiszt volt közöttük. Összességükben – sajnos – csak a magyar tisztikar kis töredékét képviselték.

Megítélésük szerint az országnak minél jobban távol kell maradnia a nagyhatalmak háborújától, meg kell óvni a hadsereg erejét, s arra kell felkészíteni, hogy a jövőben a Duna-medencében hatékony szerepet töltsön be. Az ország belső rendjét is biztosítani kívánták.

Szándékuk itt, ezekben a kérdésekben találkozott Horthy és környezete – a későbbi ún. „Kiugrási iroda" – katonai és politikai vezetőinek törekvéseivel.

A vezérkari tiszteknek ez a csoportja szükségesnek tartotta a hadsereg felkészítését az eljövendő időkre. Követelték a honvédség megtisztítását a német ügynököktől és a nyilas bérencektől. Bajcsy-Zsilinszky, a baloldali pártok, majd később a Magyar Front is ilyen értelmű javaslatot juttatott el a kormányhoz, sőt közvetlenül Horthyhoz is. A kormányzó az angolszászokkal kötött ún. „előzetes fegyverszüneti megállapodásban" erre kötelezettséget is vállalt.

A rebellis katonai csoport összeállította, majd Lakatos miniszterelnökhöz és Vörös János vezérezredeshez el is juttatta a megbízhatatlan nyilas és németbérenc vezérkari tisztek névjegyzékét. Somogyi Miklós szerint ezt a lépést a KP sugallta.

A katonatisztek szervezkedésével kapcsolatban nem lehet elhallgatni az illegális párt egyes képviselőivel való kapcsolatukat, akiktől nagyon sok „szellemi segítséget" kaptak, elsősorban politikai tisztánlátás és tájékoztatás vonatkozásában.

1944 augusztus végén, szeptember elején, a királyi várban létrehozott „Kiugrási iroda" fokozta tevékenységét. A háborúból való kiválás érdekében előkészületek történtek a kapcsolat felvételére a szövetségesekkel. A horthysta uralkodó köröket és a hozzájuk tartozó „ellenállókat" végső soron nem az antifasizmus, a Hitlerrel való szembefordulás szándéka, hanem osztályuralmuk átmentése, érdekeik megvédése vezette. „Céljuk nem az volt, hogy a népelnyomó Horthy-rendszert megdöntsék és a demokratikus fordulatot véghezvigyék, hanem az, hogy a Horthy-fasizmust idejében kiszabadítsák a Hitler-fasizmus omladékai alól, és a népelnyomás rendszerét új alapokra fektessék" – jellemzi őket Kállai Gyula.

Az „ellenállásnak" ez az ága – amely valójában az uralkodó osztályok pillanatnyi politikai irányvonala volt – szívesen aggatta magára a hangzatos Magyar Függetlenségi Mozgalom (MFM) elnevezést. De valójában mi közük van azoknak a függetlenséghez akik 1944. március 18-án Klessheimben prédául dobták oda az országot, s a Margit körúton akasztatták a függetlenség harcosait? Miféle mozgalom az, amelyik a horthysta adminisztráció pár tucatnyi vezető emberéből áll?

Az MFM igénybe vette azokat a németellenesnek ismert, és személyé-

ben megbízhatónak tartott honvéd tiszteknek a közreműködését is, akiket nem valamiféle politikai számítgatás, hanem elöljáróik parancsa, bizalmas szolgálati vezénylés és hazafias megfontolás hozott közelebb az ügyhöz.

A vezérkari tisztek első szervezett megbeszélésére 1944 szeptember elején került sor a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács (LHT) vezértitkárságán. Hozzávetőleg tizenöten voltak ott, többségük őrnagyi és századosi rendfokozatban.

Részt vett a tanácskozáson Mikó Zoltán repülőszázados is. Az ő neve könyvünk hasábjain sűrűn felbukkan majd. Mikó – egy repülőbalesetből felépülve – ebben az időben a HM 37. osztályán dolgozott, ahol a légierő szervezésével kapcsolatos ügyeket intézte.

Mikó százados egyike volt azon hivatásos katonatiszteknek, akik 1944-ben már világosan látták, hogy a hitleri koalíció a háborút elvesztette, s az ország a biztos pusztulás, az elkerülhetetlen katasztrófa felé rohan. Felismerte, hogy sürgősen szakítani kell a náci Németországgal. Ettől kezdve lázasan kereste a cselekvés lehetőségét.

Mikor felszólították, hogy vegyen részt a „kiugrást" előkészítő szigorúan titkos munkában, igent mondott. Elfogadta az ott felvázolt koncepciókat, s kész volt bármit megtenni, annak érdekében, hogy a náciktól való leválás feltételei megteremtődjenek.

Elhatározásához bizonyára személyes motivációk is hozzájárultak. De nem ez a döntő, hanem az, hogy eljutott a választó vonalig, s egy olyan tevékenységbe kapcsolódott be, amely a történelmi szükségszerűséggel egybeesett. Talán az első lépések voltak a legnehezebbek. Utána már a harc logikájának megfelelően mind jobban haladt előre. Mikó Zoltán útja később elvált tiszttársaiétól, s a harc minden nehézségét vállalva bal felé tartott. 1944 őszére eljutott a kommunisták által vezetett munkásmozgalom aktív támogatásáig.

A vezérkari tiszteknek, és főleg a mögöttük álló személyeknek ez a fajta szervezkedése azonban nem volt alkalmas arra, hogy az ország népét hangulatában, hadseregét pedig szervezetében felkészítse a németekkel való szembefordulásra.

A legnagyobb hiányosság abban volt, hogy ez a csoport csak önnön köreiben mozgott, s nem törekedett arra, hogy a politikai célokat a szervezett tömegmozgalom erejével támassza alá. A Magyar Front és a kommunista párt ismételten rámutatott a munkásság felfegyverzésének, a tö-

megkapcsolatok megteremtésének – jelen esetben a nép és a hadsereg egysége létrehozásának – szükségességére.

A haladó erők számára nem volt közömbös, hogy a tervezett fordulatot Horthy ellenében vagy vele együttműködve hajtják végre. A németektől elszakadni kívánó horthysta köröknek „az adott pillanatban... a hátsó gondolataik ellenére is, lehetett szerepük a németellenes harc jelentős kiterjesztésében" – írja róluk Kállai Gyula.

Ezzel a kölcsönös érdekazonossággal magyarázható, hogy a Magyar Front képviselői végül is tárgyalásokat kezdtek a „Kiugrási iroda" megbízottaival, s a horthysták is – gyakorta a megosztás szándékával – lázasan keresték a kapcsolatokat az ellenzéki körökkel.

Somogyi Miklós, a MÉMOSZ elnöke, 1944 őszén vezető szerepet vitt a magyar ellenállási mozgalomban. Tagja volt a KP Katonai Bizottságának is. A párt részéről ő szervezte és tartotta a kapcsolatokat a német- és nyilasellenes katonatisztekkel. Bár a háttérben állt, láthatatlanul, a szálakat mégis ő tartotta kézben. A fegyveres katonai csoportok szervezését, valamint a Görgey-egység létrehozását Mikó minden esetben megbeszélte Somogyi Miklóssal, aki – pártmegbízatása folytán – e kérdésekre megkülönböztetett figyelmet fordított. Mikó ismeretségi köre elsősorban a katonatisztekre korlátozódott. A Somogyival kialakított együttműködés megnyitotta számára az utat az ifjúsági és a munkásellenállás szervezetei felé.

Somogyi révén kerültek ezután a Görgey-alakulatba és – már október első felében – a hasonló irányítás alatt álló Bimbó utca 51. sz. alatti csoportba, a tanonciskolások, azok a kommunista, szocialista ifjúmunkások, szakszervezeti fiatalok, akik ott egyértelműen a baloldali munkásmozgalom eszméit képviselték.

Somogyinak a nem kommunista, polgári és más ellenállási gócokkal is széles körű kapcsolatai voltak.

Részt vett a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége nevű szervezet munkájában is, amellyel a „Kiugrási iroda" emberei szintén kapcsolatot tartottak. Magas rangú tisztekkel, a kormányzó embereivel, sőt közvetlenül Horthyval is tárgyalt katonai kérdésekről, a munkásság felfegyverzésének lehetőségéről, a kiugrás előkészítéséről.

Az ígért fegyverek felhasználásáról, szétosztásukról, az építőmunkások körében több alkalommal folytak megbeszélések. Ismeretes, hogy ezt a tervet a horthysták végül is elszabotálták.

A Somogyi–Mikó kapcsolat nem volt újkeletű. Már 1940-től ismerték egymást. Ha találkozásaik nem is voltak állandóak és rendszeresek, a kontaktust végig fenntartották. Somogyi rajta kívül más tisztekkel, igy pl. Révai Kálmánnal és Szentmiklósy Istvánnal is érintkezésben állt.

Mikó százados már október 15-e előtt széles körű kapcsolatokat teremtett a Magyar Front egyes vezető személyiségeivel, a demokratikus pártokkal, az antifasiszta és az ellenállási csoportokkal. Szálak vezetnek tőle Bereczky Alberthez, s az ő révén Tildy Zoltánhoz. Ismerte Ortutay Gyulát, Kovács Imrét, Szakasits Árpádot. Somogyi Miklós szerint Mikó nemcsak a Bajcsy-Zsilinszky–Kiss János irányította mozgalom kapcsán, hanem a Békepárt, Pálffy György és Sólyom László közvetítésével került a Magyar Front vonzási körébe. A vezérkari tisztek testülete elég szűk volt ahhoz, hogy joggal feltételezzük a személyes ismeretséget Mikó százados, valamint Pálffy György és Sólyom László között. Ők egykor szintén vezérkari tisztek voltak.

Az 1944. október 15-i események nyomán végleg szétfoszlott a remény, hogy az ország az uralkodó körök egyetértésével és támogatásával szakíthat Hitlerrel, és elkerülheti a háború borzalmait.

Az ellenállási mozgalom új helyzet elé került. A Magyar Frontra várt a feladat, hogy megszervezze és kibontakoztassa a magyar nép szabadságharcát a németek és a nyilasok ellen.

A Szálasi-puccs a vezérkari tisztek és a „Kiugrási irodát" segítő katonák további tevékenységét lehetetlenné tette. A Gestapo letartóztatta Szentmiklósyt, a LHT vezértitkárát. A tisztek közül egyesek, főleg a Horthy-vonal hívei, semmi szerepet nem vállalva visszavonultak. Mások – így Beleznay őrnagy, Balássy őrnagy, Tóth és Mikó századosok – viszont keresték, és a Magyar Fronthoz kötődve meg is találták a németellenes harc új szervezeteit.

Október 15-e után Budapesten több kisebb-nagyobb katonai és polgári ellenállási góc alakult ki, amelyek tapogatózva keresték a kapcsolatot egymással és az ellenállás vezető szerveivel. Többségük később a Bajcsy-Zsilinszky–Kiss János vezette Felszabadító Bizottság köré tömörült.

Az egyik, a Magyar Frontban is elismert polgári csoport vezetője Mészáros István külügyminisztériumi tisztviselő, a lengyel ügyek sajtóelőadója, a későbbi neves Sienkiewicz-műfordító volt.

Mészáros lakásán székelt a „Tér és Forma" c. építészeti szaklap kiadóhivatala is, s ezért alkalmas volt illegális találkozókra.

Megfordult itt „Elemér" – Major Tamás, Major Ákos hadbíró, „Neumann Gyula" – Nagy Gyula református lelkész, aki a gettóban végzett áldozatos munkát. Bejáratos volt Kiss Sándor, a Szabad Élet diákmozgalom egyik vezetője is. Balássy Miklósnak és egy Tóth nevű honvédtisztnek is volt ide kapcsolata. Egyszer-kétszer megfordult ott Somogyi Miklós is. Mások nevét nem tudjuk megállapítani, hiszen a legtöbbjük fedőnéven mutatkozott be.

A „Tér és Forma" c. lap szerkesztősége egyben a Magyarországra menekült lengyel hazafiak féllegális segítő szervezete is volt. Elhelyezés, szociális ellátás és a tanulás terén gyámolította a hontalanokat.

1944 őszén megjelent az „Eb ura fakó" címet viselő illegális újság, a Magyar Honvédtisztek Szabadságmozgalma nevű szervezet lapja. Novemberig, amikor is megalakult a Felszabadító Bizottság, a lapnak már két száma került terjesztésre. Ez arra utal, hogy a Honvédtisztek Szabadságmozgalma október 15-e és november 9-e között is tevékenykedett. A lap harmadik, novemberi száma, már hírt adott a Felszabadító Bizottság megalakulásáról. Az újság közli, hogy ezentúl a lapot „a közös cél szolgálatába" állítják, s felszólítanak mindenkit, hogy kövessék a Felszabadító Bizottság utasításait.

A kutatás során kiderült, hogy a Görgey-zászlóalj későbbi parancsnoka, dr. Csohány Endre hadnagy Mészáros István veje volt, s ott is lakott apósánál. Csohány arról ír, hogy a „Tér és Forma" című lapot fedőszervül felhasználva, s a szerkesztőség nyomdai kapcsolatait igénybe véve falragaszokat, röpcédulákat és más illegális anyagokat készítettek. Ezek egyike volt az „Eb ura fakó" című kőnyomatos újság.

Mikó százados és Mészáros István kapcsolatára több adat utal. Az egyik alkalommal Mészáros Mikó százados és Somogyi Miklós segítségét kérte, hogy vejét, aki szökött katona volt, biztonságba helyezhesse. Mikó azt javasolta Somogyinak, hogy kíséreljék meg Csohány parancsnokká történő kinevezését. Erre sor is került. Csohány is úgy nyilatkozik, hogy apósa révén került kapcsolatba az antifasiszta mozgalommal, közelebbről Mikó Zoltánnal.

1944. november 9-én a Magyar Fronthoz tartozó politikai pártok képviselői, valamint más németellenes és nyilasellenes csoportok megbízottai létrehozták a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága nevű szervezetet. A Bizottság jól látta, hogy az általa tervezett népfelkelés csakis a munkásság és a honvédség együttes harca eredményeként, az

antifasiszta ellenállási szervek, csoportok bevonásával, fegyveres harc útján valósítható meg. Elérkezett az az óra, amelyet a kommunista párt felhívása így jelzett: „A döntő szó itt a fegyvereké".

A feladatok megoldása szakembereket, katonákat követelt.

Október 15-e után a hadsereg több alakulatánál és intézményénél a nyilas uralmat el nem ismerő, a fasisztákkal szembefordulni kész katonai, tiszti csoportok jöttek létre. Ezek buzgón keresték egymással a kapcsolatot. Az elégedetlenkedőket a Magyar Front állította közös sorba. Az első megbeszélésre – amelyre október végén került sor –, 8–10 katonai ellenállócsoport küldte el megbízottait. A Kommunista Párt Katonai Bizottsága felajánlotta a már harcoló partizánosztagait, s ide irányította Révai Kálmánt és Radványi Imrét is. A MÉMOSZ-nak is több katonai csoporttal volt kapcsolata. Ezek egyike Mikó századoshoz vezetett.

A személyi ismeretségek és az illegális munka egymásba fonódó láncszemein át a különböző szétszórt csoportok, a beszervezett egységek és a Felszabadító Bizottság között létrejöttek a kapcsolatok. Kiss János altábornagy csatlakozása után, a gyakorlati munka vezetésére megalakult a Felszabadító Bizottság Katonai Vezérkara.

A vezérkar a tervezett felkelés sikere érdekében a fővárosban széles körű szervező munkát folytatott.

Fontosnak tartotta, hogy a fasiszta fegyveres erők kötelékében olyan harcra kész egységeket, csoportokat hozzanak létre, amelyekkel a felkelés esetén számolhat.

A részletesen kidolgozott terv arra épült, hogy a Felszabadító Bizottság adott időpontban felkelést robbant ki Budapesten, a munkások és katonák elfoglalják a főváros kulcsfontosságú pontjait, majd a harcoló csapatok megteremtik az összeköttetést a Vörös Hadsereggel, utat nyitva számukra. Így együttesen felszabadítják az ország szívét.

November 22-ig – a letartóztatásukig –, a Felszabadító Bizottság és Katonai Vezérkara e tervek megvalósításán dolgozott.

Mikó Zoltánnak a Felszabadítási Bizottság Katonai Vezérkara munkájában való szerepét sokáig homály fedte. Pedig ez lényeges kérdés, hiszen egyben választ ad az általa életre hívott Görgey-zászlóalj hovatartozására és kapcsolataira is. A kutatás során több olyan adatra bukkantam, amelyek egyértelműen igazolják, hogy Mikó százados részt vett a Katonai Vezérkar munkájában.

1944. december 18-án több magyar író látogatta meg Mikó századost, hogy tőle a bevonulás alól mentesítő papírokat kérjen. A találkozásról Asztalos István erdélyi író számol be. Mikó elmondta nekik, hogy ő is részese volt a Bajcsy-Zsilinszky–Kiss János-féle mozgalomnak, és kevesen múlt, hogy őt is „le nem fogták". Asztalos később hosszasan beszélgetett Mikó unokaöccsével, Pál Gasztonnal. Szerinte is „Mikó százados benne volt az ...ellenállási mozgalomban, amely a németek ellen dolgozott. Mikor Bajcsy-Zsilinszkyéket lefogták, Mikó Zoltán gyanún kívül maradt." Asztalos mindezeket 1946-ban vetette papírra.

– Volt-e a Felszabadító Bizottságnak kapcsolata Mikóval? – tettem fel kutatásaim során a kérdést Almássy Pálnak, a szervezkedés egyik élő résztvevőjének.

– Természetesen! Én magam is kapcsolatban álltam vele – hangzott a válasz.

A Hűvösvölgyben, Balássy Miklós lakásán pl. együtt nézték át azt a tervet, amelyet Balássy és Mikó közösen dolgoztak ki a budapesti hidak felrobbantásának megakadályozására. Almássy november 19-én Mikóval együtt még részt vett egy titkos összejövetelen, amelyet az ellenállók a Légügyi Hivatalban tartottak.

Mikó Zoltánnak a Felszabadító Bizottság munkájában végzett tevékenysége nem állt túlságosan előtérben. Az idegenek nem is nagyon ismerték, hiszen ott Hargitai vagy Szigetvári százados néven szerepelt. Főként az általa szervezett alakulatokkal (a Görgey-zászlóaljjal, a Bimbó út 51. sz. alatti csoporttal) törődött, amelyeket a tervezett megmozdulásban kívánták felhasználni. Ezeket legalizálni, de egyben leleplezni is kellett. Ellátta hivatali beosztását is, hiszen csakis így volt módja arra, hogy adott munkakörében segítse az ellenállást.

A Felszabadító Bizottság Katonai Vezérkara november 22-én Mikulics Tibor árulása következtében lebukott. Tagjait a Nemzeti Számonkérő Különítmény sorban elfogta. A hős lelkű katonák érdeme, hogy az embertelen kínzások ellenére sem adták föl a szervezkedés többi résztvevőit.

Mikó századost elkerülte a hurok. Ennek az az oka, hogy tevékenysége nem állt előtérben. Csak azok kerültek börtönbe, akiket az első órákban és napokban kézre kerítettek. Kudar Lajos ezredes, az Államvédelmi Központ helyettes vezetője – aki horthysta vonalon szeptembertől szintén részt vett az ellenállásban –, Mikónak egyik kapcsolata volt a „Ki-

ugrási irodához". Befolyásával, hivatali súlyával mindvégig fedezte és leplezte Mikó tevékenységét. Nem utolsósorban ez volt az oka, hogy Mikó ezeket a súlyos napokat átvészelte, s a letartóztatást elkerülte.

PRÓNAY ISMÉT SZÍNRE LÉP

Az 1919-es fehérterrorista kegyetlenkedéseiről, a lajta–bánsági kalandorvállalkozásairól ismert Prónay Pál, az ellenforradalmi kurzus ismert fenegyereke, 1944 őszén újra színre lépett.

A Szálasi-puccs után úgy érezte, hogy ismét eljött az ő órája. Megpróbálta újra eljátszani 1919-et. A nyilas gonosztevők ugyanúgy gyilkoltak, raboltak, irtották a haladó embereket, a zsidókat, mint ahogy azt a tizenkilences darutollasok tették.

Prónay tevékenységére a háborús bűnös Kovarcz Emil népbírósági anyagában találunk adatokat. 1944. október 15-én Kovarcz lett a nemzet totális mozgósításával és harcbaállításával megbízott tárcanélküli miniszter. Így illetékes volt minden csapatfelállítási ügyben. A Szálasi-puccs után Prónay maga mellé vette egykori tisztjét, Vannay Lászlót s felajánlotta szolgálatait a nyilasoknak. Kovarcz régi ismerősként üdvözölhette őket, hiszen maga is különítményes volt; Ostenburgnál szolgált.

Prónay azt a javaslatot tette Kovarcznak, hogy újra összetoborozza embereit, s felállítja osztagát. Pénzt, ruházatot, felszerelést és a nyilaskeresztes párt támogatását kérte. Az utóbbit nyomban meg is kapta. A hóhérlegények újra egymásra találtak. Kovarcz csak azt kötötte ki, hogy tiszti alakulat felállításáról nem lehet szó. Tisztekben így is hiány van, s az arcvonalon nem lehet nélkülözni őket.

Prónay elmondta, hogy csapatába 1500 embert kíván beszervezni. Lehetőleg fiatal egyetemi hallgatókat és a nyilas párt zöldinges ifjait. Rövid kiképzés után a Vörös Hadsereg hátában, a már felszabadított területeken tervezik bevetni őket. A nyilas lapok november elején közölték a hírt, hogy Prónay „régi különítménye újból szervezkedik" és tagjait a Kaplony utca 3. szám alatt, az „Ébredő magyarok egyesülete" helyiségeiben toborozza. Később ez lett a hiéna fészke, Prónay főhadiszállása.

A tettvágytól buzgó „Fővezér" újra szervezni kezdett. Ő is beöltözött.

Elővette sastollakkal díszített búrkalapját, töltényekkel teletűzdelt vállszíját, derekára pisztolyt akasztott. Emberei sorban kitűzték a Prónay-jelvényt, a kettős kereszttel díszített pajzsot.

A Prónay-különítményre érdekes adat található Hindy Iván volt vezérezredes, a Budapesten harcoló magyar csapatok parancsnokának, a felszabadulás után készített rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvében. Prónay kérte Hindyt, hogy fogadja őt, s adjon alkalmat egy hosszabb beszélgetésre. Hindy – mint írja – elképedve hallgatta Prónayt. Bár ő volt a budapesti I. hadtest parancsnoka, erről a szabadcsapatról még csak nem is hallott. A Fővezérség, amely állítólag engedélyezte a különítmény felállítását, nem tartotta fontosnak, hogy Hindyt is értesítse a szervezés megkezdéséről. Ez is arra utal, hogy Prónayék valóban nem az arcvonalban történő bevezetésre jöttek tekintetbe.

Hindy így vallott a rendőrségen: „Az időpontra nem emlékszem, amikor Prónay engem felkeresett, és közölte velem, hogy neki a kormánytól engedélye van egy különítmény felállítására. Ennek részére tőlem fegyverzetet és ruházatot kér. Közöltem Prónayval, hogy nekem a kormány engedélyéről tudomásom nincs, és furcsának tartom, hogyha a kormánytól van engedélye, akkor felszerelést tőlem kér, holott a kormánynak tudnia kell, hogy nekem se fölösleges fegyverzetem, sem ruházatom nincs. Érdeklődésemre még jelentette Prónay, hogy kb. 1500 embert tud fegyverbe állítani. Én már eleve averzióval viseltettem minden ilyen toborzott különítménnyel szemben, így tehát Prónayt is, agg korát tekintetbe vevő tapintattal, elutasítottam."

Hindy ezután utánanézett a Prónay-ügynek. A hadbiztosság jelentette, hogy bár a csoport létszáma csak 100–120 fő, de mégis 1500 főre vételeznek. Kovarcz szerint is csak 250 emberük volt. Budapesten ekkor tíz- és tízezrek éheztek, itt meg ilyen pazarlóan adták ki az ellátmányt. De aztán napirendre tértek fölötte, mondván, hogy a vén róka biztosan a város eleste utánra deponálja a fölös ellátmányt. A hadtest vezérkari főnöke a Prónay-csoport harci értékéről kiábrándító képet festett. Csak 100–120 emberük van, de ezek sincsenek rendesen felfegyverezve. Az egész társaságnak pl. még 10 géppisztolya sem volt.

Bár a felsőbb szervek a vállalkozást támogatták, fegyver és felszerelés terén nem sok segítséget adtak. Így a vén bandavezérnek magának kellett a szükséges anyagiakat összekunyerálnia.

Már október 27-ről adatunk van, hogy a budai Radetzky-laktanya

„zsúfolva volt felfegyverzett civilekkel", a Prónay-különítmény tagjaival. Itt tanyázott a hírhedt Homonnay különítmény is.

A fehérterrorista Prónay nyilas pribékjei november és december folyamán számos tömeggyilkosságban vettek itt részt, kegyetlenkedtek és a bűntények egész sorát követték el. Foglyaikat pl. Vajna belügyminiszter jelenlétében lőtték agyon.

November hó elején Prónayék kiépítették szervezeteiket, egységeiket felduzzasztották, megkezdték a kiképzést, készültek az arcvonal mögötti bevetésükre. Szálláshelyüket a város különböző részein üresen álló középületekben rendezték be.

Mikó Zoltán százados ekkor már a Fővezérségnél töltött be fontos beosztást. Beregfy Károly 1944. október 31-én átszervezést hajtott végre a Honvédelmi Minisztériumban, ennek során a 37. osztályt – ahol Mikó szolgált – más osztályokba olvasztották be. Elrendelte, hogy csak a legszükségesebb állomány maradhat vissza a Honvédelmi Minisztériumban. A felesleges tiszteket át kellett adni a harcoló csapatoknak.

Egyidejűleg megkezdődtek az előkészületek a Honvédelmi Minisztérium kitelepítésére is.

Már előre látható volt, hogy a Fővezérség a legvégsőkig Budapesten, vagy a főváros közvetlen közelében marad, hogy a hadműveleteket könnyebben vezethesse. Mikó százados nem akart nyugatra menni. Családi ügyei, s az ellenállásban vállalt szerepe egyaránt ide kötötték. Ezért kérte a Fővezérséghez való áthelyezését. A Honvédelmi Minisztérium Szent György téri palotájából hamarosan át is költözött a Fővezérség Fortuna utca 21. sz. alatti épületébe.

Felmerülhet a kérdés, hogy Mikó százados miért vállalt szolgálatot, miért nem vonult illegalitásba, miért nem szökött meg, miért kockáztatta, hogy később emiatt hátrányos megítélés érje?

Szálasiék tudomást szereztek a vezérkari tisztek ellenálló csoportjának szervezkedéséről. Több letartóztatás és leváltás történt. Mikó azonban a növekvő veszély ellenére is helyén maradt, mert felső kapcsolatától ilyen értelmű utasítást kapott.

Mikó százados november közepéig dolgozott a Fővezérség állományában. Itt a nemzetőr, majd a KISKA-alakulatok szervezésével, s főleg azok fegyverrel, anyaggal való ellátásával foglalkozott. Így kapott pl. utasítást, hogy a Prónay-különítmény részére is biztosítson felszerelést. November 16-án parancs érkezett a Dunántúlra, Csepreg községbe való

áttelepülésre. Két nappal később viszont miniszteri rendelet jelent meg, hogy az eltávozó szervek a folyamatban levő ügyek intézésére és a fővárosban maradó katonai szervek irányítására, kisebb csoportokat, ún. „kikülönített törzseket" hagyhatnak hátra.

Feltételezhető, hogy ilyen visszamaradó részleg volt a Fővezérség Különleges Csoportja is, ahová Mikó rövidesen újra beosztást kapott.

Mielőtt ezt a kényes területet magára vállalta volna, tanácskozott barátaival. Mindenekelőtt a Kommunista Párthoz fordult. Kulcsfontosságú kérdésről lévén szó, betű szerint idézem Somogyi Miklós szavait. „Rajk László, Pálffy György, Sólyom László az én jelenlétemben beszélték meg, hogy Mikó mit tegyen. Mikó a párt javaslata alapján, a párt kérésére maradt Budapesten. Javasolták, hogy fogadja el áthelyezését a Fővezérség Különleges Csoportjához. Ez a párt döntése alapján történt. Mikó saját szavaival ezt így nyugtázta: Ennél nagyobb kitüntetésben nem részesülhettem volna."

Megerősíti ezt az állítást Bondor Vilmos véleménye is. Szerinte nehezen, „csak földalatti kapcsolatai miatt határozta el magát arra, hogy e beosztást elfogadja, s csak azzal a céllal, hogy e beosztásában összehozza az ellenállási gócokat."

A Fővezérség Különleges Csoportja nem mindennapi alakulat volt. Ezt a speciális egységet a nyilas puccs után a VKF/2. osztálya akkori vezetőjének, Zákó András vezérőrnagynak az egyetértésével állították fel.

A cél az volt, hogy a Vörös Hadsereg hátában diverziós és szabotázscselekményeket folytatva megnehezítsék a felszabadító hadműveleteket. A megszervezendő osztagokat – az 1919-es tiszti különítmények és a szabadcsapatok tapasztalatait felhasználva – a haladó, antifasiszta erők, szökevények, kommunisták és zsidók elleni belső feladatokra is alkalmazni kívánták.

A Különleges Csoport keretében a következő formációk jöttek létre.

1. A Ney Károly-féle különítmény. Ez a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségből szerveződött. „Halálfejes légió" néven is ismert.

2. Korponai Miklós százados ún. „Kopjás csoport"-ja. 1945. január elején a Dunántúlon szerveződött.

3. Prónay Pál csoportja Budapesten működött. Ebből vált ki a hírhedt Vannay-különítmény, amely Budán a Toldy Gimnáziumban és a Donáti utca 6. számú házban terrorcselekmények sorát követte el.

A Prónay-egység Szentkirályi utcai részlege volt a későbbiekben az ellenálló fiatalok gyülekező helye. Görgey-zászlóalj néven ismerjük őket. Ez már eleve baloldali, németellenes érzelmű fiatalokból alakult ki. Bár létszámuk a későbbiekben megnövekedett, csak szervezetileg tartoztak a Prónay-egységhez, tevékenységükben sohasem.

4. A Bimbó úton szervezett különleges csoportok. Ezek egyike volt a Bimbó út 51. sz. alatti részleg, amelyet Mikó százados közvetlenül vezetett, s amelyik az ellenállási mozgalmat szolgálta. Ennek állománya kommunistákból, baloldali diákokból tevődött össze. Sem szervezeti, sem eszmei közösség nem fűzte őket a valódi Különleges Csoporthoz. Az 51. sz. alatti részleg valójában a KP Katonai Bizottsága egyik szilárd szervezeti bázisa volt.

Az alakulatokat kezdetben a létrehozásukkal megbízott vezetők szervezték. December 6-án a 600/44-es HM rendelet szabályozta a speciális egységekhez történő toborzást. A 101. sz. bevonulási központot jelölték ki arra, hogy a katonai szolgálatra kötelezett személyeket bevonultassa, s a Különleges Csoporthoz irányítsa.

Mikó százados a Különleges Csoportnál rendkívül ügyesen konspirált. Senki nem gyanította, hogy kapcsolatban van az ellenállási mozgalommal. Így olyan furcsa helyzet állt elő, hogy a nyilasok valójában a Felszabadítási Bizottság egyik tagját nevezték ki kulcsfontosságú beosztásba. Az adott poszton Mikónak módja nyílt arra, hogy a fasiszták elgondolásait megismerje, s azok szabotálására barátaival terveket dolgozzanak ki.

Történetünkbe itt egy újabb szál fonódik be, amelynek vége a náci birodalom fővárosáig, Berlinig húzódik. Írott levéltári források nem nagyon találhatók erre. Az ilyen természetű anyagok rendszerint „Szigorúan titkos! Elolvasás után megsemmisítendő"! minősítést kaptak. Budai József találkozott erre vonatkozó utalásokkal a BM – közelebbről meg nem határozott – anyagaiban végzett kutatásai során. Adatait közzétette a Néphadsereg c. lap 1969. november–decemberi cikksorozatában. Budai forrásait nem ismerem, de a más részadatokból lehetővé váló „bemetszések" a fő mondanivalót igazolni látszanak.

1944. november első napjaiban Budán, az Érmelléki út 11. sz. alatt, egy német osztag szállásolt be. Emberei részben SS, részben civil ruhát viseltek. A „Jagdverband" – a vadászkülönítmény – elnevezés az egység tulajdonképpeni rendeltetéséről nem sokat árult el. Ezzel a fedőnévvel lep-

lezték azt a csoportot, amely Berlinből azzal a feladattal érkezett, hogy központi törzsként megszervezze a szabotázs- és diverziós tevékenységet a Vörös Hadsereg hátában.

A „Jagdverband" parancsnoka rövidesen kapcsolatot létesített a magyar vezérkari főnökséggel, amely háború idején Fővezérség néven a hadműveletek irányítását látta el. Innen Mikó századost rendelték ki a velük folytatandó megbeszélésre.

A németek közölték: azzal a titkos feladattal érkeztek, hogy a Vörös Hadsereg által megszállt területeken a szabotázs- és diverziós tevékenységet megszervezzék. Az volt az elképzelésük, hogy az osztagokat átdobják, átszivárogtatják az arcvonalon, míg a nagyobb csoportokat egy-egy terület feladása után egyszerűen hátrahagyják. Ezek a megszállt területeken 5–7, de legfeljebb 11 fős csoportokban szétszóródnak és újabb bandák magvaivá, törzseivé válnak. Valamennyi csoportot egy-egy hivatásos tiszthelyettes vezetné. 4–5 ilyen csoportnak pedig már egy jól képzett tiszt lenne a törzsparancsnoka.

A fasiszták egyszerűen megpróbálták az ellenük oly sikeresen küzdő szovjet partizánosztagok egyik típusának szervezési elveit lemásolni.

Mikó ellenvetette, hogy nálunk a terep nem alkalmas partizántevékenységre. Az volt a válasz, hogy Magyarországon ennek az irreguláris harci formának igenis hagyományai vannak. Csakhogy itt nem partizánoknak, hanem „rongyos gárdának", „tiszti különítménynek", „szabadcsapatoknak" nevezik őket. Ezek állománya részben rendelkezésre is áll, csak újra meg kell szervezni őket.

A németek arra is célzásokat tettek, hogy a katonai szervezésű, félig civilruhás KISKA-egységek az irreguláris alakulatok keretéül nagyon is alkalmasak lennének. A nácik figyelmét különösen a Zsabka Kálmán vezetése alatt, Zuglóban létrehozott XIV./2. KISKA-alakulat és a Prónay Pál szervezte különítmény keltette fel.

Mindkét alakulatban fantáziát láttak. Kapcsolatot teremtettek velük, s ajánlataikat el is fogadták. Zsabka színleg, Prónay teljes odaadással nácibarát volt. Zsabkáról tudták a németek, hogy a magyar nacionalizmus lelkes híve, de arra már nem terjedt ki a figyelmük, hogy magatartása hangsúlyozottan német- és fasisztaellenes vonásokat is tükrözött.

Mikó Zoltán százados és Bondor Vilmos főhadnagy – hivatali beosztásából eredően – kapcsolatban állt a Prónay-egységgel. Mikó Csohány Endre előtt így nyilatkozott: „őt megbízták azzal, hogy a Prónay-külö-

nítmény szervezkedését irányítsa és támogassa." Ismerték a „Jagverdband" ajánlatát, s tudták, hogy Prónay azt el is fogadta.

Mikó kötelességének érezte, hogy a kialakult helyzetről az ellenállási mozgalmat tájékoztassa.

Újra felvetődött a gondolat, hogy a Prónay-egységet esetleg az ellenállási mozgalom érdekében lehetne felhasználni. Mikó úgy látta, hogy annak szervezeti keretei – a széttagolt elhelyezés révén – erre kedvező lehetőséget is nyújtanak. Meg kell kísérelni – hangoztatta –, hogy a Prónayn belül egy olyan csoportot hozzanak létre, amelyik nem „a vén keselyű" szavára hallgat. Így mód nyílnék ennek a jobboldali gyülevész bandának a szétbomlasztására. Ez parancsoló szükségszerűség is. Ellenálló körökben már felmerül a budapesti antifasiszta felkelés terve. Ehhez viszont megbízható alakulatokra, fegyverre, emberekre lenne szükség.

Mikó százados sürgősen kapcsolatot teremtett Somogyi Miklóssal, akivel már korábban is együttműködött. Elmondta Somogyinak: milyen céllal szervezik meg a Prónay-különítményt, s hogy a vezérkar ezt támogatni kívánja. Panaszkodott, hogy „nagy nehézségekkel küzd, mert a legjobb meggyőződése ellenére a magyarellenes Prónay-különítményt is el kell látnia fegyverekkel" – írja Somogyi egy, röviddel az események után kelt okmányban.

Mikó javaslattal élt: meg kellene szervezni a mindinkább elszaporodó katonaszökevények és kisebb csoportok összevonását. Szerinte a Prónay-különítményt – mint legális fedőalakulatot – egy ilyen szervezkedés megindításához kitűnően fel lehetne használni. Ő el tudja végezni a „katonai beágyazást", a katonai szervezet kialakítását.

Somogyi nem adott azonnali választ. Nagy horderejű kérdés ez, veszélyes akció, „még meg kell beszélnie" valakivel. Ez a személy nem más volt mint Pálffy György, a KP Katonai Bizottságának vezetője.

A találkozó létrejött, s azon Pálffy és Somogyi mellett részt vett a Katonai Bizottság másik tagja, Sólyom László is. Somogyi aprólékosan elmondta Mikó javaslatát, s közölte, hogy a századosnak módjában áll –, s erre kész is – hatékony lépéseket tenni. Kétségeit sem hallgatta el.

– Ha egy nagyobb csoportot összehozunk, fennáll az a helyzet, hogy valamilyen formában felfedhetik őket. Egy csomó embert tehetünk ki a felkoncolás veszélyének!

Pálffy két nap gondolkodási időt kért. Két nap és választ ad, hogy elfogadják-e a tervet, vagy elvetik azt.

Újabb Somogyi–Mikó találkozó jött létre. A százados mielőbbi döntést kért. Elmondta, hogy a dolgot rendkívül fontosnak tartja.

– Már több kisebb-nagyobb társaság jelentkezett. Felajánlották részvételüket az ellenállásnak – sürgette Mikó a választ.

Két nap múlva Pálffy megadta az engedélyt az alakulat felállítására. Egyetértett Somogyival, hogy a kockázat nagy, a lépés veszélyes. De mégis úgy látják, hogy „megfelelő óvatossági rendszabályokkal biztosítani lehet, hogy árulás következtében ne számolhassák fel a csoportot."

Pálffy nyomban javaslatot is tett a biztonsági intézkedésekre:

– aki a kijelölt körlet területét átlépi, illetve akit a csoport felvesz, az a parancsnok, vagy helyettese engedélye nélkül az egységet már nem hagyhatja el;

– arról, hogy hol van, rokonait, hozzátartozóit, senki semmiféle formában nem értesítheti;

– nagyon vigyázzanak, hogy ellenséges ügynök ne férkőzhessen be a csoportba.

Pálffy javaslatait Somogyi továbbította Mikónak. Ő is hangsúlyozta, „hogy az alakulatnál a legszigorúbb fegyelmet és óvatosságot minden eszközzel biztosítani kell." Elmondta, hogy semmiféle komolytalan, meggondolatlan lépést nem engedélyezhetnek. Az intézkedésekkel a százados egyetértett, s kijelentette, hogy „azok betartását meg fogja követelni."

Az eddigiekből önként adódik néhány következtetés:

1. A későbbi Görgey-zászlóalj kezdettől fogva mint baloldali, antifasiszta tömörülés jött létre. Mikó csak a Somogyival történt megállapodás nyomán engedélyezte a zászlóalj feltöltését.

2. Az ellenállási mozgalom tudott a Prónay-csoport szándékairól, s már az induláskor teljesen tisztában volt a Görgey-zászlóalj ezzel merőben ellentétes célkitűzéseivel.

3. Mikó századost a vele együttműködők megbízható személynek ismerték. Különben aligha képzelhető, hogy egy ilyen vállalkozásnak „beugrottak" volna.

Somogyi Miklós szerint Mikó százados a KP megbízásából tevékenykedett. A Pártba való belépését is megbeszélték vele. 1944 végén ők Mikót a párt tagjának tekintették. Ezt a nagy horderejű kapcsolatot csupán biztonsági okok miatt nem legalizálták.

Megvolt tehát az engedély, – mi több a megbízatás –, az ellenállási mozgalom részéről. Mikó akcióba lépett. Felkereste a „Jagdverband"-ot, hogy javaslatot tegyen egy újabb csoport felállítására. Tehát még arra is gondolt, hogy a németeket könnyebb félrevezetni, mint a helyi viszonyokat jól ismerő ravasz Prónay Pált.

Azzal érvelt, hogy az csak jó, ha a Prónay alakulatot és a hozzá hasonlókat, több részlegben állítják fel. A szovjet bevonulás után így könnyebben tudják feladataikat ellátni. Javasolta, hogy hozzanak létre egy külön egységet, ahol csakis híradós katonákat képeznének ki. Ezekre égető szükség volt. Nagylelkűen felajánlotta, hogy ennek a részlegnek a megszervezését elvállalja. Hogy a gyanúnak még csak árnyéka se vetődhessen fel, azt is elintézte, hogy a „Jagdverband" tegyen ilyen javaslatot Prónaynak.

A Prónay-egység Görgey-csoportjának szervezése 1944. november első napjaiban kezdődött meg. Már a parancsnok kijelölése is rendhagyó volt. Mikó a Somogyival való beszélgetés során már jelezte, hogy közös ismerősük, Mészáros István vejét, Dr. Csohány Endrét szemelte ki titkon a leendő egység parancsnokául. Csohány megszökött alakulatától, szimpatizált az ellenállókkal, megbízható, németellenes tiszt volt.

Mészáros István az egyik napon közölte vejével, hogy menjen föl a várba, a Fortuna utcába, a VKF-hez. Keresse meg Mikó Zoltán századost, akitől majd olyan beosztást kap, ami a közös ügynek hasznára lehet.

Csohány egyenruhát húzott, megkereste a századost, s szabályszerűen jelentkezett.

– Jó, hogy jössz! Na, gyere a másik szobába. Itt csak zavarunk. Elvitte egy távolabbi irodába, hogy nyugodtan, négyszemközt beszélhessenek.

– A hadnagy úr milyen szándékkal jött? – nézett rá Mikó kérdően.

Csohány nyílt lapokkal kezdett játszani.

– Azért jöttem, mert a százados úrral együtt akarok harcolni a németek ellen – mondta a szavakat torkában lüktető szívvel.

Mikó ránézett és így válaszolt: – És hogyha én rögtön letartóztatom a hadnagy urat?

Csohány ráébredt, hogy ez csak olyan kiismerősdi játék lehet. Ez az

„és hogyha" kérdés neki azt mondta, hogy a repülős tisztnek esze ágában sincs őt letartóztatni. Mert ha ezt akarta volna tenni, akkor azt mondja, hogy: „letartóztatom". Megnyugodva folytatta tovább.

– Nekem a százados úr neve elegendő garancia. Aki ide küldött, azt mondta, hogy őszintén és nyíltan beszélhetek.

– Én is ismerlek téged – mosolyodott el végre Mikó.

A dolgok nehezén így hát túl voltak. Mikó hellyel kínálta, beszélgetni kezdtek. Elmondta, hogy egy rejtett alakulat parancsnokságát akarja rábízni. Ez a csoport a Prónay-különítmény egyik részlegeként fog majd működni.

Egyetemistákat, katonaszökevényeket, ifjúmunkásokat, baloldaliakat fognak majd ide irányítani. Szeretné ezt a csoportot minél jobban felduzzasztani, hogy az igazi Prónayval szemben túlsúlyba kerüljenek. Ő majd gondoskodik felszerelésükről, ellátásukról. Lehetőleg minden fegyvert igyekszik hozzájuk juttatni. A másik vonalat pedig majd rendre szabotálja.

Nyíltan beszélt arról is, hogy egy olyan ütőképes egységet kell létrehozni, amelyik adott esetben utcai harcot is képes folytatni. Az is lehetséges, hogy rájuk fogják bízni a hidak védelmét vagy esetleg a rádió megszállását. Az ő feladatuk lesz, hogy a valódi Prónay-különítmény tevékenységét lehetetlenné tegyék, illetve, hogy alkalomadtán lefegyverezzék őket. Az is elképzelhető, hogy majd az Üllői úton nyitnak kaput az előretörő szovjet csapatok számára.

Mikó felhívta a figyelmet a konspirációra, kioktatta a titoktartásra. Lelkére kötötte, hogy főleg Prónayra vigyázzon.

– Az öreg sastollasnál úgy viselkedj, mintha nyilas lennél. Éljen Szálasi! Vágd a kezed! És mindezt nagyon élethűen kell csinálnotok!

Intette, hogy az emberek felvételénél gondosan járjon el. Csak azok kerülhetnek be, akik az ellenállási csoportoktól kapott titkos jelszóval érkeznek. Az „amatőr fényképész" szavakat kell bemondaniuk valamilyen összefüggésben. Ezt csak a csoportok vezetői ismerik. Akiknek ők a jelszót elmondják, azok iránt teljesen bizalommal lehetnek. Lesznek majd olyanok is, akik az ő emberei útján jelentkeznek.

Mikó kérte Csohányt, hogy nagyon vigyázzon. Magára is, az embereire is.

– Politikailag soha ne nyilatkozz a fiúk előtt. Legalábbis az első idő-

ben ne. A magatartásunkból jöjjenek rá, hogy tulajdonképpen mit is akarunk.

Mikó már a rákövetkező napon utasította Csohányt, hogy menjen el a Felvinczy út 16. sz. alatti üres leventeotthonba, s ott várja be a „fényképészeket". A többi már az ő dolga. Majd figyelemmel kíséri a szervezést, és mindenben segítségükre lesz.

A megadott időpont után valóban sorban jöttek a jelentkezők. Létszámuk Csohány szerint 2–3 napon belül közel 100 főre emelkedett. Somogyi is rövidesen tájékoztatót kapott: „A megbeszélt helyen már egy csomó, különböző egyetemekről való fiatal és szökött katona van együtt."

Csohány az esetek jó részében azt sem tudta, hogy az egyes csoportokat kik szervezték be, kik is küldték hozzájuk. Ez csak utólag derült ki, amikor már megismerték egymást, beszélgetni kezdtek, s vezetőik lassan feltárták a mozgalmi szálakat. Ekkor merték csak megkockáztatni a kérdést: „Honnan jöttetek, ki küldött benneteket?"

A közelükben, a Marcibányi téri iskolában, egy nyilas alakulat vert tanyát. Gyanakodva nézegették a sok civilruhás fiatalt. Felfigyeltek a szokatlan nyüzsgésre, mozgásra is. Mikó jobbnak látta, ha minél előbb kereket oldanak innen. Gyorsan intézkedett, hogy az egység települjön át Pestre, a Szentkirályi utca 12. sz. alatti iparostanonc iskolába.

Csohány Endre ezután gyakran tárgyalt Prónayval is. Az idegőrlő, kettős játék minden terhét egymaga viselte. Mikó – akit feladatai más irányba szólítottak anélkül, hogy az ellenőrzés és a végső szó kimondásának jogát feladta volna –, a lehetőség szerint a háttérben maradt. Mégsem jött létre egyetlen fontos döntés sem, ahol ne találnánk az ő keze nyomát. Az alakulat napi gondjaival azonban Csohány Endre foglalkozott. Ez éppen olyan kétségtelen tény, mint az, hogy az előkészítő politikai szervezést mások végezték el.

Dr. Csohány Endre tartalékos tüzérhadnagy civilben járásbíró volt Cegléden. Fiatalember, 33 éves, a jogászi pályán szép jövő várta. Apósa, Mészáros István környezetében módja volt bekapcsolódni egy, a külpolitikát magas szinten vitató asztaltársaságba. És itt baloldali, antifasiszta, haladó nézeteket valló személyek is voltak. Csohány így eléggé tisztában volt azzal, hogy milyenek az ország háborús kilátásai.

Most a Görgey-zászlóaljban, ebben a furcsa alakulatban, mint zászlóaljparancsnok rendkívül veszélyes szerepre vállalkozott.

Mikó gondosan ügyelt a formákra. A legbiztosabb konspiráció – pontosan követni a valóságos körülményeket. Csohány papíron is megkapta új „beosztását". Jelentkezett Prónaynál, aki teljes bizalommal volt iránta. Most látszott meg, hogy milyen jó, hogy a németek „ajánlására" került hozzájuk. Prónay előzékenyen hozzájárult, hogy Csohány emberei, alparancsnokai kiválogatását, az alakulat további szervezését maga végezze.

A vén fehérgárdista gyakran magához rendelte az egyes részlegek parancsnokait.

– A Prónayval való találkozást kerülni lehetett, de elkerülni nem – mondja tréfásan Csohány.

Elképzelhetjük, hogy ebben a szerepben nem volt éppen idegnyugtató dolog pertut inni Prónayval, s hallgatni a „régi szép időkről" szóló fecsegéseit.

A zászlóaljnál Csohány mellett a későbbiekben még két tiszt volt, Kelemen Béla és Nagy Károly, mindkettő tartalékos zászlós. Rájuk és Kisfaludy Miklósra várt az a feladat, hogy a fegyvert soha nem látott fiatalokat kiképezzék és felkészítsék az eljövendő harcokra.

Nagy Károly térképész zászlós – civilben tanár – a Tutaj utca 15. sz. alatti tanoncotthon szomszédságában, a Pannónia utcai iskolában tanított. Tudott a munkásfiúk szervezkedéséről, látta a falakra írott németellenes jelszavakat, megtalálta a szétszórt röpcédulákat.

A fiatal tanár szimpatizált az ifik törekvéseivel. Kapcsolatot keresett velük, megismerkedett néhány tanoncgyerekkel. A fiúk barátságukba fogadták. Kiderült, hogy sok fontos kérdésben teljesen azonos a véleményük. Bemutatták neki Szántó Mártont, a fiatalok egyik hangadóját.

Nem sokkal rá Szántó máris felkereste. Közölte, hogy bemennek a Görgey-alakulatba, de szükségük lenne egy őket értő, megbízható parancsnokra.

– Szeretnénk, ha a tisztek között volna olyan is, akit már régebbről ismerünk, aki mégis fedne ott minket. És ha bármi ellenőrzés jön, egyenruhájával tisztázna bizonyos dolgokat.

Szántó Márton összehozta Nagy Károlyt Bodolay Gézával. A Kecskeméti utcán találkoztak, s együtt mentek fel az Ébredő Magyarok Szövetsége székházába, a Kaplony utcába, ahol akkor a Prónay-féle toborzás folyt.

Nagy Károlyt már jó előre kioktatták, hogy kizárólag a Görgeybe, a

Csohány-csoportba kérje a felvételét. Ha máshová irányítanák, ne menjen oda, inkább lépjen le, mert azok ott nyilasok. Még a személyt is megmutatták neki, akihez mennie kellett, aki hajlandó lesz őt oda irányítani.

Nagy Károly a Tutaj utcaiakra hivatkozott, akiket mint pedagógus jól ismert. Jelentkezését elfogadták, s beosztották a Szentkirályi utcába. Oda, ahová eredetileg is menni szeretett volna.

Csohány második beosztott tisztje Kelemen Béla zászlós volt. Életútjáról nagyon keveset tudunk. Egy 1945. február 15-én kelt nyilatkozata szerint az ellenállásban Mészáros Istvánnal, Dr. Fábry Pállal és Pálffy Józseffel volt kapcsolatban.

Kelemen zászlós október 15-ig a HM közvetlen szervek hadbiztosságán számvevőjelöltként dolgozott. Későbbi szerepéről így írt: „Az októberi események után kapcsolatba léptem az ellenállási mozgalommal. A Magyar Front kebelén belül a Mikó Zoltán százados által szervezett csoport tagja voltam."

Alakulatát november 8-án a Vas megyei Szentpéterfára irányították. Kelemen zászlós visszamaradt Budapesten. Barátai ezután a Görgey-zászlóaljhoz kapcsolták. „A Prónay-különítményen belül németellenes századot szerveztünk" – írja az egyik jelentésében.

A megbízható tisztekre rendkívül nagy szükség volt. A kiképzetlen munkásifjakból és diákokból nekik kellett egy ütőképes egységet kikovácsolniuk. Rájuk várt, hogy szaktudásukkal megszervezzék az illegális akciókat, s majdan, a felkelés idején, irányítsák az egységet.

Azok a tisztek, akik a későbbiekben Csohány Endrét segítették, s a Görgey-zászlóalj egyes alegységeit vezették, kivétel nélkül elszánt antifasiszták voltak.

November első napjaiban megkezdődött tehát a zászlóalj felállítása. Itt lépnek színre azok az egyetemi és főiskolai csoportok, amelyek már korábban is eredményes harci-politikai tevékenységet folytattak. Létük a nyilasok fokozódó terrorja, az egyetemi fiatalok nyugatra telepítése, és a mindenkire mindenkor kötelező katonai behívások miatt egyre nehezebbé vált. A felmentések lejártak.

A fiúkat mindenféle fasiszta alakulatokba akarták beszervezni. Katonaszökevényként élve, minden pillanatban a lebukástól tartva, nem is lehetett eredményes munkát végezni.

Az egyetemek mellett elsősorban a kollégiumokban kezdődött meg

a tanuló ifjúság szervezkedése, kapcsolatkeresése az ifjúmunkásokkal. A „Diákok Házában" pl. két antifasiszta csoport is tevékenykedett. Az egyik Kiss Sándor köré tömörült, a másiknak Szilágyi Lajos, Szőke Béla és Szabó Béla volt a magva.

A Hársfa utcai „Diákok Házában" lakók közül is sokan voltak, akiknek mind a névre szóló, majd később a hirdetményes behívások nyomán katonaruhát kellett volna ölteniük. Felsőbb kapcsolatuktól olyan híreket kaptak, hogy ne menjenek el, maradjanak a fővárosban, mert valami folyamatban van, amely „különleges bevonulási lehetőséget" biztosít számukra. Sejtették velük, hogy itt majd fegyvert, kiképzést kapnak, s az ellenállási mozgalom javára dolgozhatnak.

– Velem Kiss Sándor közölte, hogy meg lesz a lehetőség arra, hogy valami fedőszerv alatt, valamiképpen, valahová bevonuljunk, s ott fegyvert szerezzünk – emlékszik vissza Székács Zoltán, akinek Miskolcon kellett volna jelentkeznie.

November elején a helyzet égetővé vált. Többek zsebében ott volt a már lejárt SAS behívó. Kiss Sándor csitítgatta őket. Legyenek türelemmel! Már csak egy hétig várjanak!

Egyik este összeültek a diákcsoport vezetői. Az volt a véleményük, hogy a diákcsoport helyzete máris rossz, s a kötelező behívások miatt egyre nagyobb nehézségekbe fognak ütközni.

– Sürgősen tenni kell valamit – ez volt a közös vélemény.

Kiss Sándor, a résztvevők egyike, elment erről a megbeszélésről, majd azzal a hírrel jött vissza, hogy „a Magyar Fronttól utasítást kapott egy ellenállási zászlóalj létrehozására".

Egyébként ezen a megbeszélésen döntöttek úgy a fiúk, hogy Görgey-zászlóaljának fogják nevezni magukat.

Az események két tanúja így emlékezik vissza.

Székács Zoltán: Kiss egyik napról a másikra közölte, hogy ide és ide bevonulhatunk. Akkor együtt mentünk oda.

Pólya Lajos: Szervezőink választás elé állítottak valamennyiünket. Kifejtették, hogy az eddig végzett akciók és a nagy elhatározások nem elegendők. Aki egy fegyveres ellenállás minden kockázatát önként vállalja, az jelentkezzék a Görgey-zászlóaljba.

A Magyar Diákok Szabadságfrontja egyedül ebből a kollégiumból 70 megbízható fiatalt küldött a Görgeybe. Bodolay Géza vitte be a Diákok Háza egyetemistáit a Felvinczy úti gyülekezési körletbe.

Elmondták Csohánynak, hogy itt egy jól összeforrt, azonosan gondolkodó társaságot vesz át.

Ezzel megindult a sor. Jöttek a feloszlatott egyetemi Nemzetőr-század fiataljai. A Demokrata Diákfronttól közgazdászok, műszakiak, jöttek a Muharay Elemér köré tömörült művészegyüttes fiataljai közül is.

Pontosan végigkövethető, hogy az egyes csoportok az Ortutay Gyula- vagy a Somogyi Miklós-féle vonalon kapták-e a hírt a bevonulás lehetőségéről. Csakis a korábban kiépített illegális kapcsolatok, a már megszervezett csoportok, és a nyár óta folyó hatékony politikai munka tette lehetővé, hogy ez az egész dolog ilyen hamarjában beinduljon.

Az újonnan jöttek rendszerint Csohányt keresték. Ő aztán hosszasan elbeszélgetett velük. Lássuk kiben mi lakik!

Igyekeztek gondosan ügyelni, nehogy illetéktelenek, vagy ami több, provokátorok bekerülhessenek.

Ha a parancsnok nem volt ott, Székács Zoltán írnok vette kezelésbe őket. Egyenként állapította meg, hogy az illető „fényképész"-e vagy sem. A megbízhatókat, a baráti csoportokat együtt tartotta, egy rajba, egy szobába osztotta be őket. Ha olyanok akadtak, akiknek az érkezését nem jelezték, akik bizonytalankodtak, vagy a „foto" szakmában nem voltak járatosak – azokat egy félreeső külön szobába tették.

Mikó százados már az első nap éjjelén meglátogatta a fiúkat. Hosszasan elbeszélgetett velük, majd félrevonulva Bodolay Gézával tárgyalt.

Sokan úgy emlékeznek vissza ezekre a napokra, mint amelyek a legizgalmasabbak, a legveszélyesebbek voltak.

Összetartozó csoportot alkottak a Görgey-alakulathoz került erdélyi fiatalok is. Vezetőik határozottan balra tekintettek, bár még nem voltak kommunisták. A kolozsváriak közül sokan részt vettek a falukutató mozgalomban, kapcsolatot tartottak a népiesekkel. Nagy hatással volt rájuk később az ún. „Észak-erdélyi nyílt nyomozás" során derékba tört, szétzúzott erdélyi munkásmozgalom is. Az országnak ez a része különösen fogékony volt a háború nagy kérdései iránt. A Királyhágón túl sok mindent másként láttak, másként ítéltek meg, mint Magyarországon. Erős volt körükben a német- és fasisztaellenes hangulat is.

Az egyik csoportot Theil Gusztáv fogta össze, aki akkor már írogatott, megfordult egy-két politikai jellegű diáktalálkozón, ismerte a baloldali egyetemi hallgatókat, ifjúsági vezetőket. Jó kapcsolata volt pl. a Győrffy kollégistákkal. Többedmagával ő is a Diákok Házában lakott.

Amikor a kollégium fiataljai bevonultak a Görgey-zászlóaljba, magukkal vitték az ott lakó erdélyieket is. Theil a kinnlakók közül is jó néhányat mozgósított, és személyesen ajánlott felvételre a Szentkirályi utcába. Ide kerültek a székely tanoncotthon fiataljai is.

A Görgey-zászlóaljban mintegy 20 erdélyi fiatal volt. Relatíve is nagy súlyt képeztek, s politikai tisztánlátásuk és megfontoltságuk révén az alakulat hangadóivá váltak.

Említsük meg itt közülük a hősi halált halt Imecs József és az azóta elhunyt Ferencz Lajos nevét.

1944 őszén a Kommunista Párt, a KISZ és a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja vonalán is alapos szervező munka indult meg annak érdekében, hogy az ellenállási harcba – mint annak vezető és irányító erejét, a fiatalság legharcosabb rétegét – minél nagyobb mértékben bekapcsolják a munkásifjúságot. Az üzemi szervezés mellett a tanoncotthonok fiataljai jöttek elsősorban számításba.

A munkásfiatalok illegális szervezkedése az egyetemi diákmozgalommal párhuzamosan haladt, sőt némely területen meg is előzte azt.

A Vasas Ifjúmunkás Csoport a háború éveiben ott volt minden jelentősebb antifasiszta megmozduláson. Vezetőit és tagjait meleg baráti, elvtársi kapcsolatok fűzték össze. A fiatalok jól ismerték egymást.

Palotás Ferenc egyik vezetője volt a Vasas Ifjúmunkás Csoportnak. 1942–44 között Csepelen, a Weiss Manfréd-gyárban dolgozott. Itt Pataki Istvánnal együtt végzett mozgalmi munkát. Palotás egy illegális találkozón, a Kántor család lakásán, Káldor György révén szerzett tudomást arról, hogy „a Szentkirályi utcában »Görgey század« fedőnév alatt partizáncsoport szerveződik". Már ott helyben döntöttek, hogy „ha a dolog így áll, és valóban így is nézett ki", a három legkevésbé kompromittált személy, Palotás Ferenc, Hatás Imre és Kreutz Róbert bemegy az alakulatba.

Palotás szervezte be a vasas ifikhez Kolb Ferenc esztergályost a Danuvia-gyárból, aki ugyancsak a Görgey-egység tagja lett. Hangsúlyozni szeretném, hogy Kreutz Róbert, a kommunista ifjúmunkás-mozgalom mártírja, úgyszintén csatlakozott a magyar ifjak e jelentős ellenállási szervezetéhez. Ez az adat a neves ifjúsági vezető életrajzi feldolgozásaiból hiányzik. Palotás és társai több más vasas ifit is bevontak a szerveződő fegyveres ellenállásba.

Csohány Endre szerint is a zászlóalj egyik alkotó elemét az a társaság

képezte, amely a vasas ifjúsági csoport „beszervezett" embereiből állt, s amelyet ők irányítottak hozzájuk.

A gyári, üzemi kapcsolatokat kutatva az alakulattól szálak vezetnek Csepel, Angyalföld, Erzsébet és Kőbánya felé. Vaskó István a Magyar Acélban volt esztergályos. Ő Dolinszky János műegyetemista ismerőse révén került az alakulathoz.

Csohány Endrénél jelentkezve nyomban közölte is, hogy Angyalföldről jött. Egyben magával hozta barátját, Szabó István ifjúmunkást is. Szutor Péter Gamma-gyári műszerészt szintén a diákvonal, Bodolay Géza ismeretsége segítette a Görgey felé. A Schell vállalatnál dolgozó Nagy József lakatost egy diák barátja vette a szárnyai alá.

A Görgey-alakulat életében nagy szerepet játszottak a még tanonciskolás ifjúmunkások. A Magyar Ifjúság Szabadságfrontjának vezetői a Horánszky utcai, a Munkácsi Mihály utcai, s mindenekelőtt a Tutaj utcai tanoncotthonokból szerveztek be fiatalokat az ellenállási mozgalomba.

Angyalföldön, a Tutaj utca 15. sz. alatt, egy jó hírű tanoncotthon működött. Az ifjúmunkások a német megszállás után bekapcsolódtak az antifasiszta mozgalomba. A Vág utca, a Bessenyei út, a Pozsonyi út, a Pannónia utca, s az otthont környező utcák falán „nyalókákat", apró gépelt szövegeket, felhívásokat helyeztek el. A környéken százával szórták a békére felhívó röplapokat. A fiúknál közkézen forogtak a Békepárt, a Magyar Front, az ifjúsági és antifasiszta szervezetek lapjai, röpiratai. A hangulat erősen német- és nyilasellenes volt. Szántó Márton volt a társaság lelke, aki ott egy kb. 30 fős ifjúsági csoportot vezetett, befolyásolt.

A Tutaj utcai ellenállókkal Bodolay Géza teremtett kapcsolatot. Bodolay ezt megelőzően a Pozsonyi utcai református templom alagsorában találkozott barátaival, a Szabad Élet diákmozgalom néhány vezetőjével. Ezek már híreket hoztak, „hogy talán végre lehetőség nyílik fölfegyverezni az ellenállási harc kirobbantására vállalkozó ifjúságot" – említi Bodolay.

A szó a Prónay-osztag körül forgott. Olyan tervet melengettek, hogy Bodolay előbb bemegy ebbe a bizonyos alakulatba, körülnéz, szaglászik egy kicsit, s ha minden biztosnak látszik, beviszi a tanoncotthon ifjúmunkásait. Később talán másokat is.

Minden az előzetes tervek szerint ment. Megadták nekik az egyik pesti laktanya címét, hogy ott keresse meg Mikó századost, a Prónay-külö-

nítmény szervezőirodáján. Mondják be a jelszót, s ott majd eligazítják őket. A kaszárnyában azonban éppen a Hunyadi-páncélosokhoz toboroztak, így jobbnak látták mielőbb eltűnni.

Később aztán új híreket kaptak. – Most tessék menni!

Az egyik napon Bodolay Géza vezetésével 10 főnyi 15–18 éves siheder legény jelentkezett a Felvinczy úti leventeotthonban. Felvételüket kérték. Itt Csohány Endre fogadta őket, aki Mikó százados utasítására már várta a magukat jelszóval ismertető fiatalokat.

– Mikó százados urral szeretnék beszélni – állított be Bodolay.

– Mikó nincs itt, nem is jön be, én helyettesítem – felelte a hadnagy.

– De nekem okvetlenül szólnom kellene vele.

– Ha velem tárgyalsz, mindenben úgy beszélhetsz, mintha Mikó százados úrral állnál szemben – próbálta megnyugtatni Csohány.

Úgy tűnt aztán, mintha a „mindenben" szót nagyon is erősen megnyomná.

– Azért jöttem, hogy ezeket a fiúkat, akik tanulók, esztergályosok, lakatosok, fényképészek – húzta alá a szót ő is jelentőségteljesen – rendelkezésére bocsássam.

Csohány egyenként hallgatta meg a fiúkat. Miért jöttek, mi a céljuk, hogy képzelik a dolgokat?

Mind a tíz kivágta a bántóan azonos szöveget: Hazafias lelkesedésből jelentkezünk, mert katonák akarunk lenni.

Az egyenruhás honvédtisztnek, Csohánynak azt a mesét mondták el, amit jól láthatóan betanítottak nekik. Egyelőre még kölcsönös volt a bizalmatlanság. A végén jött Bodolay, aki újra csak a fényképész szót kevergette szavaiba.

Így hát felvették őket, a tíz fiatal ott ragadt. Szántó Márton vezetésével aztán még egy jókora csoport ment utánuk. A Tutaj utcai ifjúmunkások száma a Görgey-alakulatban elérte a 30–40 főt.

Velük egy német- és nyilasellenes felfogású, szervezett antifasiszta csoport került a Görgey-zászlóaljba. Ezzel a kapcsolattal az alakulat baloldali jellege még jobban kidomborodott. Harcos, bátor, merészen politizáló ifjak voltak. Később a zászlóalj legjobban használható, legrámenősebb tagjaivá váltak.

A felsorolt csoportok egyesüléséből jött létre tehát az a központi mag, amely a zászlóalj gerincét alkotta.

A felsoroltak mellett a zászlóaljban sok olyan személy is volt, akik

jelszavas egyéni felvétel, baráti beajánlás, elvtársi kapcsolatok vagy az ellenállási mozgalomhoz tartozók segítsége révén kerültek oda. A nagyobb csoportokhoz tartozók is – „kiismerve a dörgést" – sorban hívták barátaikat, cimboráikat. Gyertek, itt biztonságban vagytok! Szökött katonaként, iratok nélkül, egyébként ki voltak szolgáltatva a statáriális törvényeknek.

A Görgey-egység felállításához nagy segítséget adott a már korábban létrehozott Bimbó úti csoport. „Az alakulás első pillanatában a Bimbó úton tartózkodott Somogyi Miklós, és naponta odajárt Mikó százados. Mindennap együtt tárgyalták a szervezést, a tennivalókat" – jegyzi fel Szilágyi Lajos. Szerinte „tényszerűen megállapítható, hogy a Görgey szervezése, eszmei irányítása a Bimbó útról történt."

A két antifasiszta góc a későbbiekben is rendszeresen kapcsolatban volt egymással. Ez nem is csoda, hiszen mindkettő egy tőről fakadt. Ha igyekeztek is önálló életet élni, tevékenységüket gondosan elhatárolni, ez csupán annak érdekében történt, hogy az egyik lebukása ne rántsa magával a másikat. Ennek helyességét a későbbi események igazolták is.

Ezek a kis baráti közösségek, a 4–5 fős csoportok, az egész szervezkedésnek szinte éltető sejtjei voltak. Többnyire földiek voltak, egy szakra jártak, egy műhelyben dolgoztak, vagy a közös élmények szálai fűzték össze őket. Most egy rajba kerültek, együtt vételeztek, egy szobában aludtak. Együtt hajtották végre a feladatokat is.

A Görgey-egység állománya nem véletlenszerűen összegyűlt, toborzott vagy önkéntesekből álló gyülevész had volt. Minden jelenlevő több szálon át kapcsolódott bajtársaihoz. Ez egyben az oda kerülők politikai megbízhatóságát is garantálta. Minden egyes személyt „hozott" valaki, aki kezeskedett az illetőért.

Benn már nem nagyon firtatták, hogy ki kicsoda, milyen céllal és honnan jött. Nem nagyon kérdezték egymást, egyszerűen nem volt illendő dolog. Nem rebbent a szeme se annak aki mondta, se annak aki hallotta, ha például a jól ismert Kiss vagy Nagy nevű személy teszem azt Kragicsek vagy Nánási néven nyújtotta a kezét.

A zászlóalj egyik jellegzetes rétegét az ott menedéket talált katonaszökevények alkották. Sokan voltak közöttük olyanok, akik megtagadták a bevonulást, mások egyenruhában, fegyverrel, teljes felszereléssel léptek meg csapattestüktől. Ezekre nagy szükség volt, hiszen katonai képzettségüket jól hasznosíthatták.

Somogyi Miklós jegyzi fel, hogy pár nappal a zászlóalj életre hívása után találkozott Mikó Zoltánnal. A százados elmondta, hogy „a megbeszélt helyen" már egy csomó ember együtt van. Ezeknek egyik része egyetemista, másik része Budapesten bujkáló szökött katona.

Csaplár József és Deme László mint karpaszományos újoncok együtt szolgáltak a Radetzky laktanyában. Hamarosan az óbudai Hajógyári-szigetre kerültek.

Amikor megjött a nyugatra indulási parancs, az emberek jórésze megszökött. Egyenruhában, fegyverrel, lőszerrel felszerelve hátat fordítottak a Szálasi-hadseregnek. Demét egy orvos ismerőse hamis diagnózissal befektette a Belklinikára. De megkezdődtek a razziák, a helyzet ott is tűrhetetlenné vált.

Csaplár a Demokrata Diákfrontba szervezett egyetemi barátaihoz fordult, akik segíteni akarván, a Görgey-zászlóaljat ajánlották. Említették, hogy ez a csoportosulás németellenes, antifasiszta, bár céljaikat titokban tartják. Zimányiék segítették be Csaplárt, aki egy kicsit megmelegedve nyomban barátjára gondolt. Felkereste tehát Deme Lászlót. „Csaplár közölte, hogy az alakulatba való bekerüléshez két, már bennlevő tag ajánlása kell. Egyik ő maga lesz. Menjek, a parancsnokságon már előkészítette felvételemet" – írja Deme.

Dr. Farle János Hajmáskéren szolgált. „Arra az álláspontra jutottam, hogy az ottani tartalékos tüzértiszti iskolát rövid időn belül Németországba irányítják". Idegösszeomlást színlelt és Budapestre küldték kivizsgálásra. Esze ágában se volt visszamenni. Közgazdász barátai segítették be a Görgey-zászlóaljba. Szerinte Csohány hadnagynak tudomása volt arról, hogy „mindnyájan katonaszökevények vagyunk".

Mészáros Pál már október 25-én megszökött csapattestétől. Nem talált rá mozgalmi kapcsolatára, ezért élve az amnesztiával, visszament a századhoz. Másfél órai kikötésre ítélték. Hátrakötött kézzel, csaknem eszméletét vesztve lógott egy fáról a kisapostagi községháza udvarán. Ezzel betelt a pohár. Tardoson többszázad magával szétszéledtek. Hazatért Budapestre, majd egy darabig a Képzőművészeti Főiskola romos épületének pincéjében bujkált. Itt kereste fel Palotás Ferenc, aki aztán besegítette a Görgey-egységbe.

Az anyagot gyűjtve nagyon sok emberrel beszéltem. Szinte kivétel nélkül tudták már akkor is, hogy ők egy ellenálló alakulatba kerültek.

A Prónay-név csak álca. Többé-kevésbé ismerték céljaikat is: megóvni Budapestet, megmenteni a hidakat, a középületeket, kaput nyitni a Vörös Hadseregnek, és ha eljön az óra, bekapcsolódni a németellenes felkelésbe.

A ZÁSZLÓALJ ARCULATA

Az előzmények ismeretében most már pontosabban megrajzolhatjuk a zászlóalj arculatát. Munkás- és tanoncfiatalok jöttek ide a kommunista, szocialista mozgalomból, s adtak itt testvéri kezet az egyetemi és diákfiataloknak. Nem véletlenül kerültek ide! Jó részük szervezett társaságként kapcsolatban állt valamilyen antifasiszta, németellenes csoporttal. Hozzájuk csatlakoztak azok a katona- és munkaszolgálatos szökevények, akiknek elegük volt az értelmetlen vérontásból, és a Szálasiék nemzetpusztító, országot rombadöntő háborúját nem akarták tovább szolgálni. Ott voltak a parasztfőiskolások, a Budapesten tanuló népi származású fiatalok képviselői is.

A kép eszmeileg nem volt egységes. Az átalakulás forradalmi útját kereső, a marxizmus felé orientálódó Györffy kollégisták, a „Nemzeti Ellenállás Diákmozgalom" vonaláról jövők a régi Magyarországot gyökerestől átalakító forradalmi változás őszinte hívei voltak.

Illegális kiadványaik bátran hitet tesznek a dolgozó osztályok mellett, hirdetik a néppel való azonosulást, a német megszállásból adódó legfontosabb gyakorlati tennivalót: a fegyveres harcot. „A demokrácia útja a munkás- és parasztállam. Ez a két osztály teremtheti csak meg az új életformát: az osztálynélküli szociális társadalmat... A magyar nép szabadsága legyen legfőbb ügyetek" – hirdeti lapjuk, a „Szabad Élet".

Vannak olyan csoportok, amelyek programjukban, nyilatkozataikban nem állnak ki ilyen egyértelműen a két alapvető osztály gondjai mellett. Párt- és csoportérdekeket fejeznek ki, állásfoglalásuk keresztényi vagy más moralizáló tanításokból ered. Gyakran visszatérő momentum a nemzet jelenén esett sérelem és a jövőjén érzett aggodalom is.

A különbségek, a harc útjairól és módjairól, a jövő Magyarországáról annak társadalmáról alkotott nemegyszer eltérő kép ellenére is képesek voltak a közös tettekre, a döntő kérdésekben való azonos állásfoglalásra.

A legfontosabb dologban, a németek és csatlósaik elleni fegyveres harc szükségességében egyetértettek. És ez elegendő volt a közös cselekvéshez.

Persze ez az egész folyamat nem ellentmondások nélküli. Bonyolult, sok ágú, sok összetevőjű volt. Színes és változatos, mint amilyen több síkú maga az élet. „Ma sokan el sem hinnék, hogy a Teleki Pál munkaközösségben – közülük is többen kerültek a Görgey-zászlóaljba, mint Elek Péter is, aki Telekinek tanítványa volt – a parasztromantika és a szocialista, kommunista elveket valló fiatalok vitáztak *egymással*, s harcoltak *együtt*" – írja Ortutay Gyula.

Később ugyancsak az akkori helyzet bonyolultságát magyarázza: „A magyar valóság állította őket szembe a hitlerizmussal. Sokszor talán bizonytalanul, mai tudásunk számára zavarosan fejtegették nézeteiket azokban az esti, éjszakai vitákban, ami a társaságot összeforrasztotta; – az igaz. Mégis tiszta volt a lelkiismeretük, tiszta volt a szándékuk és a cél, amiért szövetkeztek, amiért fegyvert fogtak, vállalták az üldöztetést és a halált is."

A zászlóalj jellegét, eszmei arculatát vizsgálva, mindenekelőtt annak népfrontos vonását emelném ki. Ami itt kicsiben történt, az része volt a kommunisták meghirdette antifasiszta nemzeti összefogás politikájának. Az ott összegyűlt emberek és csoportok nem azt nézték, hogy mi az, ami elválasztja őket egymástól, hanem csupán azt, ami összefűzi őket, ami az együttes cselekvést lehetővé teszi. Maguk köré gyűjtöttek mindenkit, aki szót emelt a humánum védelmében, kiállt a háború, a németek és a nyilasok ellen. A legfontosabb az a mindnyájukban élő eltökéltség volt, hogy tenni kell valamit a fasizmus elpusztítására.

Aki nem ismeri az 1944-es esztendő történetét – mi több, azoknak a vészterhes napoknak a pszichózisát, az emberek, a kisebb-nagyobb csoportok tetteinek sokszor láthatatlan mozgatórugóit, az nehezen tudja megérteni azokat a harci formákat, sokszor nem egyértelmű taktikai lépéseket sem, amelyeket az ellenállók használni kényszerültek.

Az ellenállási mozgalom fellendülése a Szálasi-puccs után, a fasizmus időleges megerősödése, a nyilas terror fokozódása közepette ment végbe. A kommunistákat, a haladó erőket korábban ért hatalmas vérveszteségek, a szerveződő csoportok rendre való felszámolása, s az a parancsoló igény, hogy a tervezett felkeléshez bármikor felhasználható csoportok álljanak rendelkezésre, életre hívta azt a kommunisták sugallta taktikát, hogy az adott körülmények közepette az ellenállók „fal"-ként maguk szervez-

zenek, katonai vagy karhatalmi egységeket. Esetleg a rendszer meglevő alakulataiba beépülve ott alakítsák ki saját bázisaikat.

Az ellenállóknak ilyen létező vagy kitalált fedező alakulatokba való behúzódása abban az időben általános jelenség volt.

A csoportokban számtalan alkalommal tették fel a kérdést: Hogyan is lehet fegyverhez jutni? A legjárhatóbb útnak az ígérkezett, hogy valamilyen fegyveres formációba beépülve ott ragadják meg a kínálkozó lehetőségeket. Így szabad mozgást biztosító egyenruhát, igazoló papírokat szerezhettek. Megtanulhatták a harceszközök kezelését, felkészülhettek jövőbeni feladataikra. Nem kellett elhagyniuk a fővárost, nem vitték el őket nyugatra, kikerülhették a különböző nyilas és SS-alakulatokba való kényszertoborzást – sorolhatnánk tovább az előnyöket.

Nagy jelentőségű volt, hogy a baráti, elvtársi csoportok, az ellenállási sejtek, a fedő alakulatokba szervezetten belépők együtt maradhattak. Embereiket, meglevő fegyvereiket is legalizálni tudták. Gyakran a parancsnoki, vagy kisebb-nagyobb vezetői posztok kézbevétele jelentette az ellenállás egyik járható útját. Ezután már saját képükre formálhatták az egységet vagy csoportot. Igaz, ebben a tényben az is tükröződik, hogy az antifasiszta erők akkor még nem voltak képesek arra, hogy saját hatékony szervezeteket hozzanak létre, hogy a tömegeket magukkal ragadják.

A KP éppen ilyen realitásokkal számolt, amikor a magyar néphez intézett, 1944. október 28-i nyílt levelében ideiglenesen, az adott körülmények között, mint egyik lehetséges harci formát, a beépülést ajánlotta a dolgozók figyelmébe. „A munkásságnak be kell hatolnia a Szálasi bábkormány összes fegyveres vagy polgári alakulataiba, hogy belülről romboljuk és bénítsuk meg működésüket s kifürkésszük összes munkásgyilkos szándékaikat."

Hasonló gondolatokat találtunk a KISZ újjáalakítását bejelentő, szintén október 28-án kelt röplapban. „Politikai szempontból is szükségesnek tartjuk a fasiszta, részben felfegyverzett politikai alakulatok megközelítését, mint a nyilasok szervezeteit, valamint az Antibolsevista Ifjúsági Tábort és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget."

A KP Katonai Bizottságában dolgozó Novák Károly említi, hogy ő pl. Sólyom László tanácsára belépett a KABSZ-ba, hogy ott megtudjanak valamit a készülő eseményekről.

Az ellenállás vezetői, a Felszabadító Bizottság katonai vezérkara is

szorgalmazta a befolyása alá vont csapatok fedező alakulatokban való bevonultatását. Ezek így könnyebben elérhetők, jobban mozgósíthatóak voltak. Az adott pillanatban együttesen, szervezett erőként, készen állhattak a kiadott parancsok teljesítésére.

Ilyen tudatosan szervezett fedező alakulat volt a Prónay-különítmény égisze, illetve cégére alatt létrehozott Görgey-zászlóalj.

Ez az egység az antifasiszta mozgalom szolgálatában állt, annak tagjaiból szerveződött. Története azt példázza, hogy az illegális sejtek, csoportok, tömörüléséből, növekedéséből, hogyan jött létre egy legális egység.

A résztvevők visszaemlékezései mind e sajátos helyzetet emelik ki. Kardos Sándor: „A Prónay különítmény szervezeti keretei, illetve akkori alakulása, szinte magától kínálta a lehetőséget arra, hogy beépülve a különítménybe mint annak egyik alegysége, fedve tudtak harcolni a nyilasok, a fasiszták ellen."

Székács Zoltán: „Tudtuk, hogy csak a fegyverszerzés lehetőségének megteremtése miatt kell ezt az álcázott külsőt magunkra venni."

Összefoglaló a Szabad Élet Diákmozgalom tevékenységéről: „E fedőkeret lehetőséget nyújtott arra, hogy a kb. 180 baloldali diákot jól felfegyverzett alakulatba tömöríthessék."

Vitányi Iván visszaemlékezve így látja a Görgey hovatartozását: „Meskó Sanyi magyarázta a Szentkirályi utcai alakulat kapujában; elég volt a konspirációból, az eredmény nélküli tárgyalásból. Ez az alakulat a mi kezünkben van! Mindenki jöjjön ide be!"

A fiatalok jól tudták, hogy a „Prónayba" berukkolva valójában hova is kerültek. Mi mással magyarázhatnánk különben, hogy éppen a politikailag felvilágosultabb fiatalok voltak hajlandók bevonulni, szolgálatot vállalni, amikor tulajdon irányító szervezetük, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja röplapok garmadájában hangoztatta a jelszót: „Ne engedelmeskedjetek semmiféle behívásnak!"

A Görgey-alakulat szervezeti keretei nagy számú illegális harcos legális tevékenységét tették lehetővé. A legalitás biztosítása érdekében nagy figyelmet fordítottak arra, hogy látszólag, formailag, minden tökéletesen rendben legyen náluk. Az egyénileg jövők számára – kölcsönös megbeszéléssel – pl. behívóparancsot küldtek. Szervezeti életük is a konspirációt figyelembe véve alakult. Volt parancskihirdetés, igazolványokat adtak ki, jelentéseket tettek a felsőbb szervekhez stb. Az irodát vezető Székács

Zoltán szerint „a zászlóalj külső formai látszatának fenntartása, illetve a valóság gondos elfedése" volt az ő egyik fő feladata.

Hitelük érdekében több merész lépést is tettek, s azt meglehetősen sokáig, december első hetéig biztosítani is tudták. Veszedelmes jobboldaliaknak tüntették fel magukat, akik ellen pl. a kommunisták akciót hajtanak végre. A ködösítést olyan ügyesen folytatták maguk körül, hogy a látszatot sokan el is hitték. A felszabadulás után e furcsa helyzetből nem is egyszer kellett kimagyarázkodniuk. „Később jó néhány partizánról esztendőkig nem hitték el, hogy azért volt a Prónay-különítmény tagja, mert a fasiszták ellen akart harcolni" – írja erről a Népszabadság.

Ezt az 1944 végén alkalmazott harci taktikát sem lebecsülnünk, sem a való helyzettől elvonatkoztatnunk nem szabad. Látnunk kell erényeit, gyengéit. „Már az nagy csoda volt, hogy az egységet meg lehetett szervezni, mindenki szeme láttára" – bizonygatja a zászlóalj egyik tagja. Szervezeti kereteiket létrehozták, állományukat feltöltötték, akciókat hajtottak végre s arra készültek, hogy egy nagyobb erőpróba esetén komolyabb tetteket is végrehajtsanak. Veszélyes játék volt ez, jó sokáig sikerült is fedezni magukat, de végül a teljes lelepleződés elől menekülniük kellett.

Az alakulat – céljai leplezése érdekében – arra kényszerült, hogy valósággal kettős életet éljen. Kitűzték a fehér keresztes Prónay-címert, de alatta a zsebben Békepárti röpcédulák lapultak. A Városligetbe menet, a „Hűség Háza" előtt, rákeztek a nyilas indulóra bizonyítva, hogy milyen lelkesek az ifjú hungaristák. A ligetben azonban már a városi felkelő harc taktikájára oktatták őket. Csohány formailag a legszabályosabban vezette az alakulatot, de a Szentkirályi utcai iskola alagsorában a Kommunista Párt megbízottaival tárgyalt újabb emberek bevonásáról.

Mikó és a zászlóalj vezetői valóságos hazárdjátékot folytattak, hogy az alakulat kettős életét leplezni tudják. Ez szüntelen idegfeszültséggel járt együtt, állandó készenlétet tett szükségessé. A szakadék szélén jártak, s közben nem tudhatták, hogy hol és mikor csúszik meg a lábuk. Somogyi írja, hogy „Mikó mint katona tudatosan vállalta az illegalitás törvényeit és akként is viselkedett."

Csohány Endre így emlékszik vissza: „A nyilasoknak nem tetsző egyetlen szó, a leghalványabb gyanús körülmény elég volt ahhoz, hogy valakit a helyszínen agyonlőjenek. A budapesti napokban jóformán minden időm és tényked esem abban merült ki, hogy hogyan tereljem

el a nácik ránk eső gyanúját, hogyan húzzam ki fiaimat a lebukások halálos veszedelméből."

Ez a helyzet a zászlóalj tagjai számára is idegőrlő volt. Hiába volt a nagy óvatosság, jól sejtették, hogy a fasiszta spiclik, a Gestapo besúgók őket is körüldongják. Sikerült is beépíteni ügynöküket. A fiúk hangadói érezték is, hogy fokozott óvatosságra van szükség. „Tapasztaltam, hogy az alakulat tagjai nem voltak különösen közlékenyek egymással. Ezt azzal magyaráztam, hogy a lebukás esetén így akarják elkerülni az alakulat teljes összeomlását" – írja Tárkány Szűcs Géza.

Sajnos, idővel mégis előfordult fecsegés, apróbb elszólások történtek. Hírek, rémhírek terjedtek el róluk, amelyek csak táplálták a nyilasok amúgy is ébredező gyanúját.

Az odakerülő nagyszámú fiatallal szemben talán a vezetés sem volt eléggé feszes, de a tagok részéről előforduló fegyelmezetlenségek is gyakran okoztak veszélyes pillanatokat.

Az alakulat kettős élete még a helyzetet teljesen ismerő fiatalokra is rendkívül nyomasztóan hatott. Akik egy kicsit messzebbre néztek, azok jól látták helyzetük buktatóit. Számításba kellett venniük, hogy a mit sem tudó baloldali csoportok egyszerűen „kinyírják" őket. Ha viszont a titkos tevékenységükre fény derül, – a fasiszták ütnek rajtuk. Arra is gondolniuk kellett, hogy a Vörös Hadsereg hogyan fogja megítélni ezt a felemás helyzetet?

Bodolay Géza visszaemlékezése is ezt az aggodalmat tükrözi: „Az a közlés, hogy a mi fegyveres diákcsoportunk, a Prónay-különítmény – mint fedőszerv – keretében alakulna meg, nem nagyon lelkesített. Jobban szerettem volna olyan alakulatról hallani, amelynek vezetője az ellenállási mozgalom embere, s a megfelelő pillanatban ő ad parancsot. Barátaim se voltak nagyon nyugodtak."

„Könnyű volt felismerni, hogy ez egy nagyon veszélyes, kétélű játék" – írja Fülöp Sándor.

Farle János említi, hogy neki is aggályai és kételyei voltak. Egyszer alkalma nyílt hosszasan elbeszélgetni Csohánnyal a laktanyán kívül. „A konspirációs szabályok mellett adott megnyugtatása győzött meg maradéktalanul arról, hogy jó ügyet szolgálunk" – írja visszaemlékezésében Farle János.

A fiúk szóvá is tették aggodalmaikat a parancsnokok előtt.

– Mi itt fasiszta cégér alatt működünk. Részben mint prónaysok,

részben mint Különleges Csoport. Nem túl jó antré ez a győzelem után – mondták egyszer Bondor főhadnagynak. De az csak nevetett, s megnyugtatta őket.

– Ne féljetek. A szovjet csapatokkal való kapcsolat felvétele már folyamatban van.

Csohány Endre is megemlíti, hogy akkori helyzetük neki is gondot okozott. Egy bizalmas pillanatban elő is állt ezzel Mikónak.

– Százados úr! Mi van az oroszokkal? Van-e valami kapcsolat? Érintkezést kell teremteni! Nehogy olyan sorsra kerüljünk, mint a varsói felkelés – adta elő a szívüket szorongató kételyeket.

Mikó semmi biztosat nem tudott. Rezignáltan csak ennyit válaszolt: állandóan küldözgetünk át embereket.

Valószínűleg azokra a próbálkozásokra gondolt, amelyek során Somogyi Miklósék megkísérelték, hogy delegátusok révén érintkezést teremtsenek a Budapest előtt álló Vörös Hadsereggel.

A fronton való átmenet sajnos áldozatokat is követelt. Ennek ellenére néhány elvtársuknak sikerült átkerülnie a szovjet alakulatokhoz. A párt Katonai Bizottsága megtalálta a kapcsolatot a frontparancsnoksággal, és kölcsönösen tájékoztatták is egymást.

A SZENTKIRÁLYI UTCAI TANONCISKOLA

A Szentkirályi utca a főváros VIII. kerületében található. Az alakulat szállása a Vas utca felé eső oldalon, a 12. sz. alatt, abban a kis egyemeletes házban volt, amelyben most a „Tanért Vállalat" található. 1944-ben itt iparostanonc iskola volt. Az udvar hátsó része a Vas utcában a „Pajor-szanatórium"-mal – most Balassa kórház – volt határos.

A zászlóalj szervezeti keretei már a Szentkirályi utcai „laktanyában" alakultak ki. Közben sok változás is történt, hiszen ahogy nőtt a létszámuk, úgy rendeződtek el a dolgok. Az embereket rajokba osztották, majd a rajokból hat szakaszt képeztek. Arra is nagyon ügyeltek, hogy az egy helyről jövők, a baráti csoportok, közös irányítás alá kerüljenek, szervezetileg is együtt maradjanak. Az alparancsnokok – mint a Szabad

Élet Diákmozgalom jelentése mondta – „vállalkozó szellemű és politikailag is teljesen megbízható egyének közül kerültek ki".

Az élet megindulásának alapvető feltétele volt, hogy biztosítsák az emberek elhelyezését és élelmezését. Fekvőhelyeket, ágyakat szereztek. Gondoskodtak róla, hogy akinek nem volt szállása vagy netalán bujkálva, illegalitásban élt, az mielőbb beköltözhessen az alakulat védőszárnyai alá. Eleinte sokan voltak olyanok is, akik a városban laktak, és csak reggel jelentkeztek szolgálattételre. Később, amikor a helyzet már komolyra fordult, elrendelték az állandó benntartózkodást. A fiúk ezután már csak kimenőcédulával távozhattak el.

Felállították a konyhát is, ahonnan az emberek rendszeresen meleg ételt kaptak. A nyersanyagot hivatalosan, katonai raktárakból vételezték.

Megszervezték a zászlóaljirodát is, amelynek vezetését Székács Zoltán vette át. Fontos, bizalmi beosztás volt ez, hiszen itt volt az alakulatok egyik idegközpontja, ahova minden fontosabb hír befutott.

Az egykori források az alakulatot hol századnak, hol zászlóaljnak nevezik. A legtöbb ellenállási csoportnál nehéz szervezeti egységüket meghatározni. Általánosan jellemző rájuk, hogy többnek igyekszenek feltüntetni magukat, mint amennyien vannak.

Bizony kezdetben még századnyian se voltak. A későbbiekben pedig – 245 fővel – egy századnál több, de egy zászlóaljnál kevesebb erőt képviseltek.

Prónay is felkapta a fejét, amikor a szeme elé került a „Görgey Artur egyetemi zászlóalj" feliratú bélyegzőlenyomat.

– Csohány, mondd! Miért nevezitek ti az egységeteket zászlóaljnak? A többi mind század, ez meg miért zászlóalj?

– Azért alezredes úr, mert ismeretségeink révén olyan tömeget tudunk majd mozgósítani, hogy a csapat ereje előreláthatólag eléri a zászlóaljnyit.

A válasz nyilván hiúságán keresztül fogta meg Prónayt, aki az indokolással megelégedett, és a dolgot nem firtatta tovább.

Keresem a magyarázatot, hogy miért éppen Görgey nevét vették fel? A Diákok Házából a zászlóaljhoz került fiatalok szerint az utolsó tanácskozásukon ők határozták el, hogy görgeyseknek nevezik magukat. Tudták, választhattak volna kedvükre valóbb nevet is , de arra is gondolniuk kellett, hogy Prónay aligha tűrte volna el ha Dózsáról, Petőfiről,

vagy Táncsicsról nevezik el zászlóaljukat. Görgey neve viszont a nyilasoknak sem szúrhatott szemet.

Somogyi Miklós visszaemlékezése szerint a KP Katonai Bizottsága Pálffy György javaslatára fogadta el a Görgey-alakulat elnevezést. Később már zászlóaljnak titulálták magukat, s ez is került be a köztudatba.

A zászlóalj igyekezett egy katonai alakulat napirend szerinti életét élni. A nap mindig sorakozóval, parancskihirdetéssel kezdődött. Kijelölték az ügyeleteseket, az ellátó szakasz tagjait, közölték a foglalkozásokat. Felolvasták, hogy ki, s mikor megy őrségbe, járőrszolgálatba. Ezután „beindult a verkli" és a fiúkat az esti takarodóig állandóan foglalkoztatták.

Még két nagy gond nyugodott a parancsnok vállán. Ruhát és fegyvert kellett szereznie az embereknek. Az első időben bizony meglehetősen partizán külsejük volt. Néhányan leventeruhát viseltek, másokon katonai egyenruhák darabjai tűntek fel. Csak a sapka volt rajtuk egyöntetű, hiszen mindnyájan fiatalok, zömmel II. korcsoportbeli leventék voltak.

Csak néhány hét elteltével jött olyan utasítás, hogy vonuljanak át a Mária Terézia laktanyába, ahol katonaruhát és bakancsot kapnak.

A parancsnokok jól látták, hogy bárminemű ellenállási tevékenységnek az alapja, hogy legyenek megfelelő fegyverek, s kezelésüket az antifasiszta harcosok jól értsék.

„Akkor még senki sem látta, hogy hogyan és miként kell megszervezni a németekkel szembeni ellenállást. Egyben azonban közös volt a vélemény: Fegyver kell!" – emlékszik vissza Palotás Ferenc.

Nemcsak magukról kellett gondoskodniuk, hanem a várakozásnak megfelelően – helyzetüket kihasználva –, nekik kellett volna a munkáscsoportokat és a partizánsejteket is ellátniuk.

Az első napokban fegyverek dolgában bizony rosszul álltak. Harci eszközeik gyarapítására az éjszakai járőrözéseket használták fel. Párosával kószáló, fosztogató nyilasokat, csellengő német katonákat, hungarista pártszolgálatosokat fegyvereztek le.

Behozták fegyvereiket a szökött katonák, Deme László és Csaplár József is. Palotás Ferenc már a jelentkezéskor magával vitte dezertált unokaöccse puskáját és pisztolyát. Többek az ellenállási csoportok rejtett készleteiből vettek magukhoz harceszközöket, főképpen pisztolyokat.

Nemes Béla a Teleki téren 600 pengőért vásárolt magának egy Steyr 100-as pisztolyt.

Ezek mind illegális csatornák voltak. Azt is megkísérelték, hogy „hivatalosan", szabályos kiutalással jussanak hozzá fegyverhez, felszereléshez. Kaptak is néhány Király típusú géppisztolyt, de ezekből csak a parancsnokoknak jutott. Hoztak még egy pár darab szíj nélküli, ún. „madzagos" puskát is. Nagy csúfságukra kiutaltak nekik egy csomó hosszúcsövű, múlt századi Lebel-puskát, melyeket a franciák még a gyarmati háborúk idején használtak. Ócska, agyonkoptatott mordályok voltak, merő istenkísértés minden lövés velük. De még ebből is csak minden harmadik embernek jutott. Akinek semmi nem maradt, az kézigránátot dugott az övébe és szuronyt kötött az oldalára. Mások saját pénzükön vettek, vásároltak vagy egyszerűen csak „szereztek" pisztolyt, Mannlicher- vagy Mauser-puskákat.

Összességében elmondhatjuk, hogy a zászlóalj tűzereje kezdetben gyenge, anyaga szedett-vedett, állománya rosszul felfegyverzett volt.

Ekkor valakinek olyan ötlete támadt, hogy a Pest alatt húzódó arcvonalban kíséreljenek meg fegyvereket szerezni. Olyan híreket kaptak, hogy a visszavonuló csapatok rengeteg fegyvert, lőszert dobálnak el a földeken, az utak mentén. Néhány cigarettáért, pohárka pálinkáért, szívesen odaadják elesett bajtársaik felszerelését.

A fiúk összedobtak egy kevéske pénzt, és ezen cigarettát, italt, dohányt, pálinkát és némi élelmet vásároltak. December 5-én vagy 6-án, a reggeli órákban, 40–50 önként jelentkező fiatal el is indult Gödöllő–Aszód felé. Ekkor már HÉV-vel lehetett az arcvonalra utazni. Gödöllőig így is mentek, majd onnan gyalog tovább Bag községig. Ez előtt húzódott a tűzvonal.

A katonák, amikor előadták „hazafias" céljaikat, fejcsóválva, rezignáltal fogadták őket.

– Fegyver kell? Maradjatok itt! – biztatta őket egy tiszt. Éjjel átállt néhány szakasz a szovjetekhez, s még nem kapott pótlást, hogy a rést betömje.

– Vigyétek, csak, vigyétek! – mondták egy másik helyen a frontkatonák. Nekik már úgy sem kell sokáig. Cinkosan elárulták: – készülnek átmenni a másik oldalra.

„Pálinkáért, dohányért a fegyverek tömegét adták el a fiúknak a »fegyelmezett« német alakulatok tagjai" – jegyzi meg Csohány Endre.

A merészebbek még arra is vállalkoztak, hogy az aknázás idején bemenjenek a két tűz közé, s onnan hozzanak ki használható fegyvereket, anyagokat.

Bagon tulajdon szemükkel láthatták, hogy mit is jelent nekünk a német „segítség." A náci rablók az üresen álló házakból minden elmozdítható dolgot teherautóra raktak. Aztán irány a „Reich".

A fiúk hajnalban a gödöllői HÉV végállomásánál találkoztak. Itt vették számba szerzeményeiket. Sok puskát, karabélyt, rengeteg lőszert és több láda kézigránátot gyűjtöttek össze. Volt olyan is, akinek pénzért pisztolyt, sőt géppisztolyt is sikerült vásárolnia. „Szereztek" néhány páncélöklöt is.

Fegyver- és lőszerszerzés céljából már a gödöllői vállalkozást megelőzően is küldtek ki kisebb járőröket a Pest környéki arcvonalba. Vecsés környékén is portyáztak. A fiúk nem voltak válogatós természetűek. Kérték, megvásárolták vagy többnyire egyszerűen csak elemelték a kívánt dolgokat. Honnan, honnan nem, még egy kis páncéltörő ágyú is került hozzájuk.

Mikó Zoltán révén később egy katonai raktárból is vételezhettek néhány Király típusú géppisztolyt és Mannlicher-puskákat. Az arcvonalba tett „kiszállásaik", s a fiúk ügyeskedése nyomán a tanoncotthonban végül tetemes mennyiségű fegyver, lőszer és kézigránát gyűlt össze. Ezek egy részét használatba vették, míg a többieket gondosan elrejtették körletükben.

Gyarapodó fegyverállományukkal egész novemberben folyamatosan kiképzést tartottak. A tisztek, tiszthelyettesek, és az idősebb katonaviselt emberek (így pl. Kelemen, Csaplár, Kisfaludy), megtanították őket a fegyverek kezelésére, karbantartására. Megismerték a kézigránát használatát, működési elvét.

A kiképzés a Szentkirályi utcai körletben folyt. Néhány alkalommal „rohamgyakorlatra" a városligeti lovardába vezényelték őket.

A fiúk fanyalogva, minden lelkesedés nélkül fogadták a tudnivalókat. „Számomra rém mulatságos volt a helyzet, mert ezt a harcmódot éppen azok ellen szándékoztuk felhasználni, akiktől tanultuk" – írja Szabó István.

Vezetőik utaltak is arra, hogy dolgozzanak csak szorgalmasan, nem szégyen ezt megtanulni még a prónaystáktól sem. Sejteni engedték, hogy esetleg majd rájuk is kiképző feladatok várnak.

Mivel az oktatás módja túlságosan elméleti jellegű volt, a felettesek úgy határoztak, hogy a zászlóaljat néhányszor kiviszik a terepre. A budai hegyekben éles lövészetet tartottak, majd egy őrmester a kézigránát-dobást mutatta be nekik.

Az egyik novemberi délelőttön is ilyen foglalkozás volt részükre a Hűvösvölgyben. A partizán harcmódot, a robbantást és a gránátdobást láthatták. Erre a Prónay-különítmény minden alegységét kivezényelték. Egy Forrás Ernő nevű csendőrfőhadnagy és Feketekúti nevű hadapród őrmester „két veszett fasiszta diverzáns" – tartott részükre „hazafias" előadást, s mondott el élményeket a már felszabadított területen végrehajtott banditatámadásaikról.

A bemutatón részt vett a Görgey-zászlóalj is. „A gyanúba keveredés bonyodalma nélkül nem térhettünk ki az elől, hogy a csapat látszólag teljes létszámmal ki ne vonuljon... Felsőbb kapcsolatunk, Mikó százados előzetes jóváhagyásával, sőt kifejezett utasítására, csapatomnak is részt kellett venni a szemlén és bemutatón" – írja Csohány Endre.

Az anyagot gyűjtve feltűnt nekem, hogy pontosan a fiúk politikai vezetői azok, akik semmire sem emlékeznek a Prónayval történt találkozásról. A rejtélyt Csohány oldotta meg.

– Azoknak, akiknek a megjelenése túlságosan kockázatos lett volna, visszamaradást rendeltem el a Szentkirályi utcai laktanyában.

Prónay szemlét tartott különítménye fölött. A „fővezér" büszkén tekintett végig a húszas évek emlékét idéző, rongyos gárda külsejű „csapatán". Ellépett a Görgey-zászlóalj előtt is. Sokan legszívesebben kiköptek volna, – de lenyelték keservüket. A szerepet végig kellett játszani.

VÁRAKOZNI, VAGY CSELEKEDNI?

A zászlóalj összetételét elemezve bizonyítani kívántam, hogy tagjai nem véletlenül, nem esetlegesen verődtek össze.

A politikailag tisztán látó, a fegyveres harcra is kész aktív csoportok mellett még egy réteget fedezhetünk fel. Ez olyan jó szándékú, becsületes, a németekkel és nyilasokkal nem azonosuló, de ellenük különösen nem is kezdeményező fiatalokból állt, akik mindazzal, amit a baloldali ifjúsági

vezetők hangoztattak szimpatizáltak, és adott esetben követték volna szavukat. Olyan tömeget alkottak, amelyből az értő, határozott akarat, bátor, az ellenállás során jól felhasználható anyagot formálhatott.

A Görgey-zászlóaljjal foglalkozva mindvégig izgatott a kérdés: vajon tudják-e az emberek, hogy hol vannak, mi a szándékuk és mi a feladatuk? Igen, valamennyien tudták, hogy nem Prónayt szolgálják!

Székács Zoltán írja: „A zászlóalj céljáról bevonulásunk előtt pontos ismertetést kaptunk. Sejteni engedték, hogy egy átfogó ellenállási mozgalom részévé lettünk" Faragó László szerint, neki elmondták, hogy „egy olyan fegyveres egységbe tömörülünk, amely kifelé, az akkor divatos alakulatok egyikének látszik. Tartalmilag azonban ellenállási csoport".

Egy részük tudta, hogy ők az ellenállási mozgalom rejtett alakulatát szolgálják, mások csak arról értesültek, hogy nekik – „majd ha szólnak" – különleges feladatuk lesz. Esetleg azt is sejtették velük, hogy ez a parancs nem a Kaplony utcából, nem Prónaytól fog jönni. Az embereket beküldő politikai vezetőknek, s a velük kapcsolatot tartó irányító személyeknek – mint pl. Bodolay Géza, Szántó Márton, Törő József – már több és jobb értesülésük volt.

Arra készülnek – kapták a hírt –, hogy a Felszabadító Bizottság már fegyverben lévő alakulataként a partizáncsoportok, a munkásmilíciák és hazafias érzelmű katonai egységek oldalán bekapcsolódjanak a tervezett antifasiszta népfelkelésbe. Hétköznapi szinten mindebből gyakran csak ilyesféle vélemények jutottak el az emberekhez.

– No, mi majd elkapjuk a nyilasokat.

– Csak nem engedjük elpusztítani a mi gyönyörű hídjainkat?!

Itt is érvényesült az illegalitás örök szabálya: mindenki csak annyit tudjon, amennyit tudnia kell. Amit nem ismersz, nem tudsz, azt nem verhetik ki belőled.

De ha én tudom, te is tudjad. Lassacskán ott is megindult a susmus. Már a városba is kiszivárgott, hogy a Görgey-egység, ha nem is vörösbe, de legalább is rózsaszínbe játszik. Még néhány hét és a konspirációs hibákért keserves árat fizettek.

A visszaemlékezésekből megpróbáltam kigyűjteni, hogy akkor miben és hogyan látták feladataikat. Ezek pontosan kirajzolják, hogy milyen szerepet is szántak nekik. Ilyen motívumokkal találkoztam:

– Együttműködés a Vörös Hadsereggel.

– Budapest felszabadításának elősegítése egy általános felkelés keretében.

– Várták, hogy parancsot fognak kapni a hidak megmentésére, az őrségek lerohanására, a robbanószerkezetek hatástalanítására.

– Felmerült a gondolat, hogy egyes nyilas vezető személyiségeket el kell tenni láb alól.

– A Pest vidéki törvényszék politikai foglyainak kiszabadítására készültek.

– Tervezték, hogy megszállják a Rózsadombot vagy az Üllői út környékét, s a Vörös Hadseregnek utat nyitnak a város központja felé.

– Szándékuk volt, hogy a főváros legfontosabb középületeit, jelesül az egyetemet, megmentik a pusztítás, a rombolás elől.

Ezeket az elképzeléseket vizsgálva feltűnik, hogy sok olyan eleme van, amelyek – egy népi megmozdulás esetén – a Felszabadító Bizottság Katonai Vezérkara terveiben is szerepeltek.

Egyelőre az volt a parancs, hogy várni, nem mozdulni, megerősödni. A vezetők is inkább a felkészítésre, az anyagi- és fegyverkészlet biztosítására, az emberek összekovácsolására helyezték a súlyt. November 9-én megalakult a Felszabadító Bizottság, majd hamarosan működni kezdett a katonai vezérkara is.

A Görgey-alakulat ifjú ellenállói november hónap folyamán több sikeres akciót hajtottak végre a németek és nyilasok ellen. Igaz nem szervezetten, nem csoportosan hanem többnyire egyedül, vagy kettesével-hármasával „követték" el őket. Parancsot nem kaptak rá, többnyire a lelkiismeretük szavára hallgattak, amikor az adandó helyzetet kihasználva cukrot dobtak a gépkocsi benzintartályába, felhasogatták a gumiabroncsokat, vagy vasreszeléket szórtak az autók motorjaiba.

A városszerte szaporodó diverziós és szabotázscselekményekben ott volt az ő kezük nyoma is. A hadviselés számára oly fontos szállítást és közlekedést akarták elsősorban megnehezíteni. Főleg éjszaka indultak akciókra. Ezen a téren Tárkány Szűcs Ernő, Varajti Béla, Kreutz Róbert és néhány barátja sikerrel tevékenykedett.

A csoportok vezetői és azok felsőbb kapcsolatai nem is szorgalmazták, hogy a Görgey-egység tagjai nyíltan és egyetemlegesen kezdjék meg akcióikat. Nem is ez volt az ő feladatuk! Elsősorban a szervezett, az együttes erőt kellett megőrizniük az oly sokat emlegetett „nagy vállalkozás", a tervezett felkelés esetére.

Kiss János altábornagy a Pálffy Györggyel és Sólyom Lászlóval történt megbeszélés során – november első harmadában – még ellenezte a KP vezetése alatt álló partizán- és szabotázscsoportok tevékenységét. Kérte, hogy csökkentsék az aktivitást. „Attól tartott, hogy az akciók felkeltik a németek gyanúját, s ez veszélyezteti szervezkedésük sikerét" – írja a jelen volt Almássy Pál. „Pár napra rá Bajcsy-Zsilinszky mégis úgy döntött, hogy a kommunisták folytassák szabotázsakcióikat." Ezt közölte Kiss Jánossal is.

A Görgey-egység Mikó százados révén az ellenállás katonai vonalához is kapcsolódott. Lehetséges, hogy itt továbbra is olyan felfogás érvényesült, amely ellenezte a lebukás kockázatával járó vállalkozásokat. Pedig a szó ekkor már a fegyvereké volt. A későbbi események bebizonyították, hogy a fegyveres akciók kérdésében a kommunisták által hirdetett taktika volt a helyes.

A görgeysek inkább olyan feladatok végrehajtására voltak alkalmasak, amelyek „ültek" nekik, amelyeket össze lehetett egyeztetni legális szereplésükkel. Közéjük tartozott a járőrözés is. A felfegyverzett egyetemisták és munkásfiatalok nyilasokat fegyvereztek le, rendszeresen igazoltatták a „gyanús személyeket", köztük a nyilasokat is. Ha egy Szálasi pribéknél felmentést, visszamaradást, polgári állásban való meghagyást, vagy egyéb szabad mozgást biztosító iratot találtak, azt arra való hivatkozással, hogy az írás hamis, nyomban elkobozták. Az iratokat később átadták a rászoruló személyeknek.

A járőrözések során nemegyszer foglyokat ragadtak ki a fasiszta suhancok kezéből. Ilyenkor a Prónay-bélyegzős nyílt parancsot mutatták fel. Ennek a névnek olyan vészes csengése volt, hogy még a nyilas fegyveresek sem mertek ujjat húzni velük. Foglyaikat egy pár utcával odébb nyomban szabadon engedték.

„Olyan voltam, mint az üldözött vad, s hirtelen barátokra, emberséges emberekre találtam abban az akkori szörnyű dzsungelben... Ecce homo! Ez az az ember, aki az akkor uralkodó söpredékkel szemben ember maradt, s üldözött felebarátjától nem vonta meg segítségét", írja Silberfeld Andor az élőnek hitt Devecseri Lászlóhoz küldött köszönő levelében, amelyet megmenekülése 11. évfordulóján tett postára.

Devecseri és két társa a szerencsétlen zsidó férfit a Múzeum kert egyik római szarkofágjába rejtették el üldözői elől.

Járőreik állandóan friss híreket hoztak. A kijárási időn túl is mozoghattak, így parancsnokaiknak módjukban állt, hogy folyamatosan tájékozódjanak a németek és a nyilasok szándékairól.

A zászlóalj tagjai, különösen a parancsnokok, meg az irodisták, akik hozzáfértek a hivatalos papírokhoz, pecsétekhez, a Görgey-egység nevében nagyszámban adtak ki illetéktelenekneknek hamis katonai okmányokat. Ezek tulajdonosaik részére teljes biztonságot nyújtottak.

„Mi sem természetesebb, hogy minden menekülő kommunistának, bujkáló munkaszolgálatosnak kiadták a Prónay-különítmény igazolványát. Sajnos jó néhányan... tévedésből, vagy más okból, a valódi prónaystákhoz fordultak, és lebuktak" – írja a velük együttműködő Markos György.

A Prónayra való hivatkozás a nyilas időkben „jó márka" volt, senkinek nem jutott volna eszébe, hogy kételkedjék a valódiságában. Olyan behívójegyeket is kiadtak, amelyeken a jelentkezés napját kitöltetlenül hagyták. A dátumot a tulajdonos maga írhatta be. Ez az okmány tulajdonosa számára biztos fedezetet nyújtott. Joggal hivatkozhatott arra, hogy őt nem vehetik igénybe, hiszen már megkapta a behívóját.

Az éjszakában portyázó görgeysták rendszeresen terjesztették az ellenállási mozgalom kiadványait.

Főleg a Belvárosban szórták a „Szabad Diákfront", a „Szabad Élet", a „Szabad Munkásifjú", a „Szabad Ifjúmunkás", és a „Szabad Ifjúság" régebbi és újabb keletű számait. E lapok egy része felsőbb politikai kapcsolataik vonalán, azok kiadásában készült, így bőségesen jutott belőle a Görgey-egységben szolgálóknak is. A „Szabad Életnek" – egyre tökéletesített kivitelben – három száma jelent meg, 1000–1500 körüli példányban.

Ugyanezen a vonalon röplapokat is kiadtak. A főváros kiürítése ellen két „röpcsi" készült, 10 000-nél nagyobb példányszámban. A hangosan kiáltó cédulák felemelték szavukat az egyetemi kitelepítések ellen is.

A fiúk zsebe, csomagja, ládája és fekhelye mind-mind a tiltott írások rejtekhelyei voltak. Csak a későbbi nyilas razzia alkalmából derült ki, hogy valójában mennyi sok takargatnivalójuk van.

A Felszabadító Bizottság tervével függött össze a zászlóalj részére kiadott egyik jellegzetes feladat is. Ezt visszaemlékezéseikben jónéhányan elmondják. Vezetőiktől titokban olyan parancsot kaptak, hogy meghatározott körzetekben és utcákban derítsék fel az átjáróházakat, a kereszt-

irányú mozgás lehetőségeit. Ezzel segítséget kívántak adni a főváros minél kisebb véráldozattal való felszabadításához, a népi megmozdulás sikeréhez. Figyelemmel kísérték azt is, hogy hol vannak német garázsok, laktanyák, hová szállásolták be a Wehrmacht- és az SS-katonákat. Különös gondossággal végezték ezeket a kutatásokat az Üllői út környékén. Ma már tudjuk, hogy a felkelő erők itt szándékoztak utat nyitni a Vörös Hadseregnek.

A fiúk párosával mentek ki az akciókra. Sorra járták a házakat, az udvarokat, tüzetesen felderítették a kiadott körzetet. Észleleteikről kicsiny papírszeletkéken, hevenyészett vázlatokon jelentettek megbízóiknak.

A Görgey-alakulatnál folyó illegális tevékenység, a zászlóaljnál egyremásra történő furcsa dolgok, a környékükön előforduló szabotázsesemények, a röpiratszórások, minden bizonnyal felkeltették a politikai nyomozó szervek figyelmét.

A Gestapo és a nyilas Számonkérő Különítmény is mind több adatot tudott meg róluk. Ott nyüzsgött körülöttük – anélkül, hogy felismerték volna őket – egy-két besúgó is. Dr. Szekeres István főhadnagy vezetésével magán a Prónay-egységen belül is létrehoztak egy „defenzív"-csoportot, amely közvetlen veszélyt jelentett rájuk. Egyes nyilas tisztek is gyanút fogtak. Prónayék „több ízben szigorú vizsgálat elrendelését követelték" – olvasom egy iratban.

A parancsnokok is érezték, hogy megváltozott körülöttük a levegő. Székács Zoltán, az iroda vezetője, így emlékszik vissza: „Csohány egyik napon tudomásomra hozta, hogy a zászlóaljról és annak céljáról hírek szivárogtak ki. A beszervezettek között ugyanis sok volt a túl fiatal, és olyan is akadt, aki nem mindig tudta befogni a száját. Így kerülhettek forgalomba olyan hírek, hogy ez egy álcázott alakulat, amely kitűnő lehetőségeket biztosít szökött katonák és munkaszolgálatosok számára.

A csoport helyzete napról napra nehezebbé vált. Elkövettek apróbb hibákat is, amelyek úgyszintén a lelepleződés felé vezettek. A zászlóalj lassan felhívta magára a defenzív szervek figyelmét. Csohány már-már a lebukástól tartott. Nehezítette a helyzetet, hogy pontosan az idő tájt – talán 23-án – néhány emberük a fasiszták kezére került. Részt vettek egy fegyverszerzési akcióban, de sajnos túlerővel kerültek szembe. Ők húzták a rövidebbet. A harc során egy bajtársuk elesett, három másikat pedig elfogtak a nyilasok – említi a Görgey-zászlóalj tevékenységét összegező egyik irat.

A lebukások városszerte szaporodtak. November 22-én árulás nyomán megkezdődött a Felszabadító Bizottság és katonai vezérkara tagjainak letartóztatása. Annyi volt az elfogott, hogy a Tartsay lakásról autóbusszal vitték el őket. Egész éjjel, s másnap is tovább folyt a hajsza. A Margit körúti fogház cellái dugig zsúfolva voltak.

A Számonkérő Különítmény pár nap elteltével már át tudta tekinteni a helyzetet. A Görgey-csoport is gyanússá vált.

Hamarosan észrevették, hogy állandóan figyelik őket. Elég volt egyetlen hibás mozdulat, és a bárd zuhanni kezd. Ezt a rossz lépést sajnos ők is megtették. A tragédia november 24-én náluk is bekövetkezett.

TÍZ BAJTÁRS TRAGÉDIÁJA

A 107./301. munkaszolgálatos század tagjai 1944. május 8-án Jászberénybe vonultak be alakulatukhoz. Valamennyien érettségizett, tanult, szakmával rendelkező fiatalok voltak. Néhányan közülük egyetemre jártak. Úgynevezett fehér karszalagos „muszosok" voltak. Ide csakis a keresztény vallásban nevelkedett, kikeresztelkedett szülőktől származó, továbbá a Horthy különös kegye folytán ún. „kormányzói mentesítéssel" bíró személyeket hívtak be.

Még egy kis statisztika. A tíz fő közül heten húszévesek voltak, egy 21, egy másik életkorát pedig nem ismerjük. Közöttük volt magányosan a negyven esztendős Pichler Pál is. Egyedül ő volt nős, a többieket csak szülei siratták. Foglalkozás szerint hárman egyetemre jártak, a többiek – az egy kereskedő kivételével – kétkezi munkával járó szakmát tanultak.

A századot 1944 nyarán, amikor Budapest nagyméretű bombázása kezdetét vette, Dózsa Pál hadnagy vezetése alatt romeltakarítási és mentési munkára a fővárosba vezényelték. Először a Hungária körút 172. alatti iskolába szállásolták el őket, majd a „Trieszti nő" elnevezésű kocsmába.

A nehezen viselt közös sorsban a fiúk hamar összebarátkoztak. Voltak közöttük olyanok is, akik együtt jártak iskolába. Egy-egy talpraesett legény körül kisebb csoportok alakultak ki. Értelmes, tanult ifjak lévén, sokat beszélgettek, vitatkoztak. A háborúról, a németekről, a nyilasok-

ról azonos véleményük volt. Nagy és romantikus terveket kovácsoltak. Szüleik közös nyilatkozatukban így emlékeznek vissza: „Tudomásunk van arról, hogy fiaink nehéz munkájuk után minden percükben arról szőttek terveket, miként vehetnének részt a felszabadítás munkájában. Hittek abban, hogy a nagy ügynek hasznára lehetnek."

Megkísérelték, hogy kapcsolatot teremtsenek baloldali, antifasiszta körökkel. Káldor György elektroműszerésznek a kommunista Kántor Rózsi és csoportja, valamint Palotás Ferenc és a csepeli ellenálló munkások körében sikerült barátokra lelnie. Gipsz József pedig a szocialista nyomdászokkal épített ki jó összeköttetést.

1944 november derekán már érezhető volt, hogy a védett „muszos" századokat is rövidesen Németországba deportálják. A fiúk úgy ítélték meg, hogy elérkezett a cselekvés ideje. A beszélgetések során az rajzolódott ki, hogy az egész század hajlandó megszökni, s kész bekapcsolódni az ellenállásba. Úgy döntöttek, hogy előbb csak egy kisebb csoport kísérletezik.

Itt szólt közbe a tragikus véletlen. Az iskolában, ahol laktak, egy légoltalmi szakaszt is beszállásoltak. A „légós" fiúk nem zárkóztak el a „muszosok" elől, gyakran voltak segítségükre. Apróbb vásárlásokat végeztek, leveleket, csomagokat csempésztek be. A légós szakaszban szolgált Schlichter János is, akinek látszólag jó kapcsolatai voltak a kőbányai és erzsébeti munkásmozgalommal. Ismerte Kreutz Róbertet is.

Schlichter több alkalommal vitt be csomagot a munkásszázad körletébe. Ilyenkor – gyaníthatóan provokatív céllal – röpcédulákat tett a küldeményekbe. Így adta át a címzetteknek, köztük Frommer Tibornak is.

A fiúk ebből olyan következtetésre jutottak, hogy az ellenállási mozgalom tud róluk, és érdeklődik irántuk. Kézenfekvő volt, hogy ezen a szálon át próbáljanak valamit tenni. A tíz fiú összeszövetkezett, megírtak egy rövidke levelet, s átadták a csomaghordó Schlichternek. Találkozni szeretnének vele az udvaron – közölték a pár soros írásban.

Schlichter elfogadta az ajánlatot. A jelzett időben már várta őket. Mindnyájuk nevében Frommer Tibor szólt. Nyersen és keményen kimondta gondolataikat.

– Mi már meguntuk, hogy tétlenül nézzük, ami itt velünk, Budapesten, meg az országban történik.

– Sajnálom fiúk, most semmit sem mondhatok, várjatok türelemmel, majd később újra tárgyalunk.

Schlichter ezután – nem tudni ki révén – felvette a kapcsolatot a Görgey-zászlóaljjal. Ott nemcsak állományba vették, de nyomban bizalmat igénylő munkakörbe, az irodába került. Banovich Tamás és Székács Zoltán előtt többször dicsekedett is, hogy milyen jó kapcsolatai vannak a Magyar Diákok Szabadságfrontjával, a Békepárttal, illetve a munkásmozgalommal.

Ügyes beszédével könnyen bizalmat teremtett maga iránt. A tíz fiú a legmélyebb titokban tartotta elhatározását, hogy a századtól szökni készülnek. Varró András tett csupán halvány célzásokat édesanyja előtt.

– Most adódnék valami lehetőség, hogy kivonjuk magunkat a munkaszolgálat alól. Hamis papírokat tudnának nekünk szerezni.

Schlichter rövidesen újra felkereste a munkásszázadot. Tíz szabályosan elkészített SAS-behívót hozott. Csak a neveket kellett beírniuk. Hívta őket, hogy szökjenek meg, menjenek vele a Prónay-osztagba. A fiúk kötélnek álltak.

Ekkor már tudták, hogy a Görgey-zászlóalj ellenálló alakulat. Ez időben egy Heténvi nevű szökött katona kereste fel őket, aki úgyszintén búvóhelyet keresett. Ennek – barátja lévén a fiúk közt – elmondták, hogy menni készülnek. A Prónay-csoportnak a Szentkirályi utcában van egy „különleges százada", ahová „szökött katonák, sőt zsidó muszosok is felvételt nyerhetnek. A helyzet ugyanis az, hogy ennek a századnak a tagjai az oroszok megérkezése esetén megtámadnák a németeket és a nyilasokat. Ez a század addig is szívesen befogad üldözött és baloldali elemeket." – olvasom Heténvi szavait egy 1948-ban készült hivatalos feljegyzésben.

10 helyett végül 12-en mentek a Szentkirályi utcába, magukkal víve még az említett Heténvit és Heitz György munkaszolgálatost is.

A szökés napját a „Világ" c. lap 1947. december 5-i száma 1944. november 20-ra teszi. A dátum hozzávetőlegesen pontos lehet. Varró András 18-án küldött egy pár soros lapot szüleinek. „Ne aggódjatok miattam, nemsokára jelentkezem!" Csak ennyi állt benne.

Takács István, aki keresésükre indult, annyit tudott meg, hogy a fiúk egyik este „a Prónay-egység kiküldöttjének felbujtására" megszöktek.

A felvételük szabályosan bonyolódott le. Hozták a behívót, amit szokásos módon a századnál már jó előre kiadtak a megbízhatónak tartott embereknek. Igazolták, hogy keresztény vallásúak, származásukat egyébként senki nem firtatta. Azt se kérdezték, honnan jöttek, mit csináltak.

Ők azt mondták, hogy munkásifjak, akik egy iparitanuló-iskolából szöktek meg, mert nem akarták, hogy nyugatra vigyék őket.

Óvatosságból nem a többiekkel együtt helyezték el őket, hanem az épületnek egy különálló szárnyában kaptak egy szobát. Úgy volt, hogy egy kicsit megmelegedve majd a többiek is utánuk jönnek. Felmerült az a gondolat is, hogy esetleg Kreutz Róbert áll majd a kis csoport élére.

A Görgey-zászlóaljban rajtuk kívül ekkor már több szökött munkaszolgálatos, zsidó és félzsidó volt.

A tíz fiúnak nem engedték meg, hogy kapcsolatot tartsanak családjaikkal. Nem kaptak kimenőt, eltávozást sem, de Mikó szigorú parancsát, hogy a körletet tilos elhagyniuk, mégsem fogadták meg. Hiszen ők nem azért mentek oda, hogy „ledekkoljanak" és a nyilasok garázdálkodásait tovább nézzék. Fegyvert kaptak és szereztek, részt vettek az alakulat életében. Látta őket Supka Géza, a neves polgári politikus is, aki ott rejtőzködött a szomszédban, a Pajor-szanatóriumban.

„Ők is ott teljesítettek szolgálatot a velünk szomszédos kapuban. Komor bőrkabátban, kézigránáttal az övükben, automatával a vállukon. A terrorfiúk pontos másai. Csak éppen a szemükben villódzott valami jókedvű cinkosság, ha settenkedve a szanatórium hátsó kapuja felé lopakodtunk, s éppen a »tizek« valamelyike volt a kapuőrségen" – írja Supka.

A Pajor-szanatóriumban 1944 őszén a vöröskereszt oltalma alatt ellenállók, szökevények, üldözöttek bújtak meg és szervezkedtek. A Supka Géza nevével fémjelzett, jórészt polgári értelmiségieket tömörítő csoportosulás magát a „Szabadság, Emberiesség, Magyarság" kezdőbetűk után SZEM mozgalomnak nevezte.

A szanatórium kapui két utcára, a Vas utca 17. és a Szentkirályi utca 14. felé nyíltak. A közvetlen szomszédjukban, a Szentkirályi utca 12-ben volt a Görgey-zászlóalj. A két épület hátát vetve támaszkodik egymáshoz.

Supkáék szervezetük és embereik védelmére előkészületeket tettek. A főbejárathoz fogságból szökött jugoszláv katonatiszteket állítottak őrségül. A hátsó kapu viszont fedezetlen volt. Igaz, hogy ettől pár lépésnyire éjjel-nappal ott posztolt a görgeysek őrsége, köztük a tíz fiatal is.

Ezek megígérték, hogy az illetékteleneket, a csellengő nyilasokat távoltartják a szanatórium kapujától. A barátságot ezután már mind a két oldalról istápolták. Fahidy József szerint a kis csoport a SZEM-től további fedező papírokat és fegyvereket kapott. Kilátásba helyezték számukra, hogy veszély esetén majd a Stollár-csoporthoz menekítik őket.

Fahidy József újságíró, aki ez időben a Pajor-szanatórium ellenállóihoz tartozott, kijelenti, hogy a Görgey-egység tízes csoportja több fegyveres akcióban vett részt. Bombát dobtak pl. a „Magyar Szó" c. hungarista újság szerkesztőségébe, ártalmatlanná tettek néhány nyilas suhancot, és német tehergépkocsikat robbantottak fel.

1946 májusában az I. honvéd kerület bírósága felülvizsgálta a nyilas rögtönítélő törvényszéknek a tíz fiú ügyében hozott ítéletét. Az itt hozott határozatban – a tények elemzése után – úgy látták, hogy a „tízek" célkitűzése az alábbi volt: „A németek és nyilasok fogságából foglyokat szabadítsanak ki, lőszerraktárakat elpusztítsanak, a Budapestet elfoglaló orosz hadsereggel a fronton keresztül összeköttetést létesítsenek."

1944. október 21-én fatális véletlen révén tragikus események sora kezdődött. Pedig a nap látszólag simán indult. A parancs szerint kijelölt három ember – köztük Gipsz József és Káldor György – elindult a Kaplony utcába, a Prónay központba, hogy élelmet és felszerelést vételezzenek.

Már éppen távozóban voltak, amikor rájuk szólt az egyik őrmester.

– Mióta szolgálnak zsidók Prónaynál? Na gyere csak ide, te jómadár!

Egy olyan emberbe botlottak, aki mint keretlegény korábban az ő századuknál volt. Felismerte egykori munkaszolgálatosát, Káldor Györgyöt – (vagy Gipsz Jóskát?) –, s nyomban le is tartóztatta.

Bár a források többsége az itt ismertetett változatot említi, a történészi hűség elmondatja velem, hogy van más elképzelés is. Palotás Ferenc úgy tudja, hogy Káldort az utcán ismerték fel, és nyomban elfogták. Furcsa volt, hogy muszos létére egyenruhában jár, s a Görgey-csoport jellegzetes síbakancsát viseli. Letartóztatták, s a zsebéből előkerült a bizonyíték, a sárga csillag. A nyomozók rettenetesen megverték, és ki is szedték belőle társai nevét.

Más adatok azt említik, hogy Gipsz József, a tízek egyike, őrségen állt a Szentkirályi utcai kapuban. Egy Mátyás gimnáziumbeli osztálytársa ráismert, és feljelentette a nyilasoknál. Elfogták, megkínozták, s állítólag ő mondta volna meg a kilenc másik nevet.

Prónay rövidesen telefonált Csohánynak. Odahaza, a lakásán hívta fel. Dühös szemrehányások özöne következett.

– Micsoda disznóság ez hadnagy úr! Te holmi zsidókat küldesz a nyakunkba. Mi van ott a zászlóaljnál? Azonnal jelentkezzél nálunk!

Csohány úgy tette le a kagylót, mint akit fejbeütöttek. Ezek mindenre rájöhetnek! Felhívta Székácsot a zászlóaljirodán.

– Vegyél magadhoz valakit, és induljatok el a Kaplony utcába! Találkozunk a Múzeum körúti átjáróházban.

Csohány nem minden aggodalom nélkül lépett be a Kaplony utcai „fővezérségre". Székács és egy fiú a ház előtt maradt.

Amikor meglátta az összetört Káldort, rögtön tudta, hogy a gazemberek már mindent kivertek belőle. Bár a szíve mást mondott, magából kikelve, a sárga földig lehordta a szerencsétlen teremtést.

– Ilyen szégyent hozni a mi egységünkre!

Aztán Prónay elé vágódott. Még ő ment át támadásba.

– Alezredes úr! Már régen kérem, hogy a toborzói ne küldjenek a nyakamra mindenféle szemét népséget! Az embereimet én akarom megválogatni. Ezek a zsidók tudtunk nélkül keveredtek a zászlóaljba. Szigorú vizsgálatot kérek magam ellen! De addig is beadom a lemondásomat!

Tudta, hogy ezzel érzékeny pontján érinti a vén bandavezért. Hiszen tisztek egyáltalán nem tolongtak felvételre az alakulatába.

– A vizsgálat meglesz, de te a helyeden maradsz!

Nyomban intézkedett is, hogy Tóti Géza vezetésével egy fegyveres pártszolgálatos osztag tartson általános razziát.

Csohány Endre most utólag is úgy véli, hogy ez a fellépés helyes volt. „Itt halálos veszélyből kellett megmenekülnünk. – mondja. – Annyit mindenesetre elértünk, hogy néhány napra sikerült elodázni Prónayék gyanakvását".

Nem kellett nagy fantázia a helyzet felismeréséhez, amikor a kapu előtt figyelő emberük a parancsnokot fegyveresek gyűrűjében látta a kapun kilépni. Székács is kereste. Összevillant a tekintetük, majd Csohány keze fejével szinte észrevétlen mozdulatot tett: Tűnjél el!

A másik emberük lélekszakadva rohant a Magyar utcába, ahol a Nagy cég víz-, gáz- és csőszerelő műhelye volt. Tudta, hogy Kreutz Robit éppen ott találja. Gyorsan elhadarta, hogy mi a helyzet. Kreutz vállalta, hogy visszamegy a Szentkirályi utcába és megviszi a hírt. Biciklire pattant, s ugyancsak beletaposott a pedálba, hogy még időben odaérjen.

A Szentkirályi utca és Kaplony utca között nem nagy a távolság. Tíz perc alatt gyalog is kényelmesen odaér az ember. Kreutznek ezalatt a nyilas csoportot utol kellett érnie, és meg is kellett előznie. Tényleg csak percek maradtak a cselekvésre.

A járda mellé vágta a bringát és beordított a kapuőrségnek.

– Vigyázzatok! Jön a razzia!

Aztán máris nyeregbe pattant. Pár másodperccel a nyilasok előtt sikerült befordulnia a Trefort utcába.

Tudta, hogy neki sem ajánlatos találkozni a nyilas nyomozókkal. Valamennyiük zsebkönyvében ott volt már az ő neve is. Sajnos, hamarosan őt is letartóztatták és 1944 karácsonyán Sopronkőhidán kivégezték.

A VKF RÖGTÖNÍTÉLŐ BÍRÓSÁGA NEVÉBEN

A razzia híre pillanatok alatt elterjedt a körletekben. Volt aki hitte, volt aki kételkedett. Előzőleg már olyan sokszor kiabáltak, hogy „jön a farkas", hogy most, amikor tényleg itt volt a veszedelem, sokan félvállról vették. Csaplár József és Hatás Imre éppen kapuőrségen volt. Külön is üzentek néhány embernek: baj van, megjöttek a nyilasok, azonnal tűnjetek el!

Különösen azok iparkodtak – ha idejük is jutott rá –, akik számára a nyilas különítménnyel való személyes találkozás nem volt tanácsos.

Így menekült meg néhányad magával Farle János is.

Egy-két fiúnak a tetőn keresztül sikerült elhagynia az épületet. Mások a Pajor szanatóriumba másztak át, hogy majd onnan fussanak tovább. Az események az emberek jó részét úgy érték, mint akiket letaglóztak. A teljes kiúttalanságot látva szinte sokkos állapotban, bénultan fogadták a fejleményeket. Valami jó ötlet, a menekülés járható útja csak azoknak jutott eszébe, akik ezt a lehetőséget már korábban is fontolgatták.

Szerencsére néhány olyan ember is akadt ott, akinek helyén volt a szíve és az esze. Ezek kiadták a jelszót: Röplapokat, újságokat, hamis igazolványokat eltüntetni! A hír pillanatok alatt végigfutott a társaságon. Lázas „takarítás" kezdődött a zsebekben, a polcokon, a csomagokban és a matracok alatt.

Olyan nagy lett egyszerre a forgalom, hogy a sok röplaptól, illegális újságtól a vécék eldugultak.

A címek, a noteszlapok, a titkos feljegyzések mind-mind a süllyesztőbe kerültek. Mások a kályhát rohanták meg, hogy elégessék a náluk levő

papírokat. Éppen aznap hoztak be a körletbe egy nagyobb mennyiségű röplapszállítmányt, amit este kellett volna szétszórniuk. Sajnos ezt az értékes anyagot is meg kellett semmisíteni. A Békepárt sajtótermékeit, az antifasiszta „lázító" iratokat, és minden kompromittáló okmányt eltüntettek.

Főleg Csohánynak köszönhető, hogy az emberek 5–6 perc időt nyertek a menekülésre, az árulkodó anyagok eltüntetésére. A bizottságot az egyik földszinti szobába invitálták, majd nagy körülményeskedve, a szívélyesség látszatát keltve, hozzáfogtak megbeszélni, hogy hogyan is rendezzék be nekik az irodát, milyen módszerrel bonyolítsák le az ellenőrzést. Húzták az időt, mint a rétestésztát. „Az alakulat tisztjeinek elterelő manőverezései következtében a szökés többünknek sikerült" – írja Farle János.

Csohány közben odasúgta Székácsnak.

– Nézz szét az irodában!

Ott olyan anyagok is voltak, amelyeket feltétlenül el kellett tüntetni. Az egyik századnévsor különösen veszélyes volt. Schlichter – mint írnok – a nevek mellé mindenféle jeleket rajzolt, így ábrázolva, hogy kik a teljesen és kik a kevésbé megbízható személyek. Ha ez kézbekerül, a nyilasok tálcán kapják áldozataik nevét.

Székács kapkodva takarított, egy csomó anyagot zsebre gyűrt, hogy majd az udvaron eltünteti. Erre azonban nem volt módja, mert az egyik igazoltató nyomban hozzácsapódott. Kérte, hogy intézkedjék néhány dologban.

A kaput is lezárták, az őrség mellé a nyilasok emberei álltak. Közben voltak néhányan, akik a történtekről mit sem tudva, be akartak menni az épületbe. Ezeknek Csaplárék odasúgták, hogy jobb lesz elpárologni, mert bent a defenzív szolgálat tevékenykedik.

Az embereknek parancsot adtak, várakozzanak a szobáikban, majd egy földszinti terembe vezényelték őket, ahonnan egyenként mentek motozásra és az okmányok ellenőrzésére.

– No, lássunk munkához – mondta Tóti Géza, a nyilas csoport vezetője.

– Talán rajtam kezdjétek, én vagyok az iroda vezetője – állt elő Székács.

Mindent feltett egy lapra. Arra épített, hogy őt már mint ismerőst kezelik, és nem vetik alá testi motozásnak. Vagy sikerül, vagy nem. Zsebei még most is duzzadásig tele voltak az irodából lehozott anyagokkal. Jól

számított. Sokszor csak egy bátor fellépéssel tudja kivágni magát az ember.

– Ugyan, kérlek szépen – mondták szinte mentegetődzve. – Vegyél egy géppisztolyt és állj ide kívülre az ajtó elé.

A fiúk még a motozószoba előterében is forgatták a zsebeiket, átnézték a levéltárcáikat. Olyan is akadt, aki itt dugdosta a szekrény hátához a röpcédulákat. Az egyik fiú egy posztóból kivágott vörös csillagot kínálgatott. Nyilván a sapkájára szánta.

Megkezdődött a személyekre menő kutatás, igazoltatás. A Káldorékból kivert neveket már ismerték, ezért már szinte várták áldozataikat. Mindenkinek megforgatták az iratait, vallatták, keresztkérdéseket tettek fel.

Hétszer hangzott el – Állj oda a fal mellé! – Hét ifjúi élet reménysége hervadt el ezekben a percekben.

Hetényi, aki az épületen kívül tartózkodott, valamint Heitz György, aki szakács lévén a konyhán rejtőzött el, szerencsésen megmenekült.

Nem könnyű a történész dolga, amint az apró széthullott mozaikszemcsékből a teljes képet igyekszik összerakni. Beszéljenek inkább a szemtanúk:

– Az egyik szobában, a fal felé fordulva, felemelt kézzel félreállított emberek – rögződött a pillanat Palotás Ferenc emlékeiben.

– Mielőtt elvitték volna őket, az egyik földszinti teremben spárgával a fogasokra kötözték a fiukat. Ezt az udvarról az ablakon keresztül, jól lehetett látni – mondja Faragó László.

A razzia végeztével felületesen átkutatták az épületet is. Semmi gyanúsat nem találtak, nem is találhattak, erről már a görgeysek gondoskodtak. A hét fiút letartóztatták és magukkal hurcolták.

A fasiszták segítséget kértek a bekíséréshez. Zsigmond Zoltán is jelentkezett, arra számítva, hogy talán egy alkalmas pillanatban a nyilasok közé ereszthet egy sorozatot. Remélték, hogy a kísérőktől megtudhatják, hogy hová viszik szerencsétlen áldozataikat.

A nyilasok azonban annyira gyűrűbe zárták foglyaikat, hogy Zsigmond nem merte fegyverét használni. Egy nyilas járőr nyomban kiment a Hungária körút 172. sz. alatti iskolába, ahol elfogták a „tízek" utolsó emberét, Frommer Tibort. Éppen szervezte az újabb csoportot, amelyik be akart vonulni a Görgey-zászlóaljhoz. Mivel bizonyítani tudták, hogy az

előző társaság szökését is ő készítette elő, így a megrendezésre kerülő per fővádlottja lett.

Csohány hadnagy és Kelemen zászlós még aznap este felment Mikóhoz a Bimbó útra. Visszatérve bezárkóztak az irodába, és hosszasan tanácskoztak. Az őrség szigorú parancsot kapott: Inkább lőjék le, de senkit be ne engedjenek.

Somogyi Miklós említi, hogy Mikó százados a megbeszélt találkozójuk előtt egy-két nappal sürgős beszélgetésre hívta. „Leverten közölte velem, hogy baj van a Szentkirályi utcában." Részletesen megbeszélték a tennivalókat. Abban egyetértettek, hogy a helyzet nagyon kritikus. Mikó attól tartott, hogy ha ez a dolog a németek tudomására jut, aligha tudja tovább leplezni a csoportot.

Törő József szerint Mikó megkísérelte, hogy akciót indítson a tíz fiú kiszabadítására, de megkésett, addigra átszállították őket a Margit körúti fogházba. Az ügyészi eljárás alól pedig már nem volt módja kivonni őket.

A letartóztatottakat a Számonkérő Különítménynél embertelen kínzásoknak, gyötrelmes vallatásnak vetették alá.

Radó Endre csendőr százados kezébe kerültek, „aki gondoskodott róla, hogy olyasmit is bevalljanak, amit el sem követtek" – írja a „Független Magyarország" c. lap 1946-ban.

Napokig eszméletlenül hevertek cellájukban. Komlós Györgyöt pl. annyira összetörték, hogy az agnoszkálás során csak ruháiról tudták azonosítani. Testük és arcuk valósággal deformálódott a szörnyű megpróbáltatásoktól.

Főleg arra voltak kíváncsiak, hogy hogyan kerültek az alakulatba, mik voltak a céljaik, és kikkel tartottak kapcsolatot.

A fiúk hősiesen viselkedtek. Nem magukat, hanem bajtársaikat, a zászlóaljat mentették. Inkább vállalták azt a vádat, hogy a maguk szakállára, s a többiek tudta nélkül furakodtak be a Görgey-egységbe, semhogy el kelljen árulni annak valóságos célját és jellegét.

Mint az ügyükben kiadott MTI-közlemény mutatja, a pribékek meglehetősen pontosan felmérték német- és nyilasellenes szándékaikat. Kapcsolataikról azonban semmit sem tudtak meg. Semmi olyat nem árultak el, ami a zászlóalj biztonságát, társaik életét veszélyeztette volna.

A börtönben eltöltött kegyetlen napokról egyik cellatársuk, Markos György beszélt a legrészletesebben. A fiúk még velük szemben is zárkó-

zottak – talán bizalmatlanok? – voltak. Nemigen vettek részt a társalgásban, többnyire szótlanul gubbasztottak. Kisebb zárt csoportot alkottak. Talán azért is volt így, mert a két társaság között majdnem húsz év, és jelentős érdeklődésbeli különbség volt.

Többször vitték őket kihallgatásra. Ezek meglehetősen rövid ideig tartottak. A szökés ténybeli voltát nem tagadva a fiúk – hekus nyelven szólva – vallomásban voltak. „Aligha volt kétségük afelől, hogy mi vár rájuk. Igyekeztem őket bátorítani, bevonni a beszélgetésekbe. A kaja- és cigarettaosztásoknál egyenrangú feleknek tekintettük őket" – írja Markos György.

Meleg szavakkal szólt róluk Almássy Pál akkori alezredes is, aki 1944 decemberében szintén rabtársuk volt. A fiúk szüleinek elmondta, hogy bár testben megtörve, mégis fegyelmezetten, méltósággal és bátran fogadták az eseményeket. Ő igyekezett vigasztalni őket, lelket próbált önteni beléjük.

A főtárgyalás december 4-én a délelőtti órákban volt. Nem sikerült megállapítani, hogy az üggyel melyik vérbíróság foglalkozott. Csak annyi ismert, hogy egy dr. Balázs Andor nevű személy is tagja volt.

– Frommer Tibor és társai – kezdte olvasni a haditörvényszék elnöke a szűkre szabott ítéletet. Benne szökés, hazaárulás, az ellenállásban való részvétel, az ellenséggel való szövetkezés terve szerepelt vádpontként.

A Vezérkar főnökének statáriális különbírósága, ez a Margit körúti „Santa-fé", szégyenletes történetében is példátlan ítéletet hozott. Mind a tíz fiatalt kötél általi halálra ítélte, azzal, hogy a kivégzést két órán belül végre kell hajtani. Kegyelemre, irgalomra senki nem számíthatott. Csak annyit kedveztek, hogy katonához méltóan, golyó végezzen velük.

Fahidy József, aki a Supka-csoport tagja volt, úgy tudja, hogy az ítéletet Kovarcz Emil, a totális mozgósítás minisztere különparancsára hozták.

A hír percek alatt végigfutott a fegyházon. Akinek módja volt rá, kezet próbált szorítani velük, biztató szót küldött feléjük.

Két egykori Margit körúti fogoly is szól a drámai órákról. Novák Károly ezt látta: „Éppen enni adnak a foglyoknak, s kinyitják az egyik cella ajtaját. Megdöbbentő látványban van részünk. Vagy tíz munkaszolgálatos szökevény van bent. Mind halálra ítélt." Megrendítő képet ad utolsó óráikról a Számonkérő Különítmény egykori foglya, Markos György: „A kémlelőlyukon megállapíthattuk, 10–12 ember üldögélt a

földön. A legtöbb kifejezéstelen arccal bámult maga elé. Felismertem közöttük a mi görgeystáinkat."

Később az egyikkel sikerült szót váltani. Ez „sápadt arccal, kimeredt szemmel" súgta:

– Halálra ítéltek mindannyiunkat. Két órán belül lesz a kivégzés.

Hiába kérték, hogy – a halálraítéltek ősi jogán – tegyék át őket egy külön cellába, a siralomházba.

– Zsidónak nem jár sem kereszt, sem gyertya – felelte a porkoláb.

Így a fiatalok „ott maradtak összezsúfolva a piszkos zárkában, ahol még ülőhelyük sem volt".

Az utolsó vacsora helyett az utolsó ebédet hozták a házimunkások.

– Adjatok csak nekik bőven! Húst is adjatok! Úgyis utoljára esznek! – mondta az egyik szolgálatos őrmester.

„És furcsa módon a halálraítéltek jóízűen megebédeltek" – írja Markos György.

Rabtársaik vigasztalták őket. Még van remény, még megmenekülhetnek. A bíróság átalakulhat kegyelmi tanáccsá. A régi foglyok, akik már láttak néhány ítéletet, azonban jól tudták, hogy az elvetemült fasiszták nem ismernek pardont. A szökött munkaszolgálatos nem számíthat irgalomra náluk.

A fiúk is érezték, hogy nem sok a remény. Hősi lélekkel viselték életük utolsó drámai perceit. Az egyik magasra ágaskodva körmeivel, vérző ujjheggyel karcolja a cella falára: Varró András honvéd. Hősi halált halt 1944. december 4-én.

Boldizsár Iván mondta el megrendülten: az egyik napon Margit körúti cellája vackán arra riadt fel, hogy mély dörrenések sora hangzik, mintha valami nehéz ajtót vagdosna a szél.

– Miféle csapkodás van itt?

– Most végzik ki Komlósékat – felelték cellatársai. Aztán elmondták neki, hogy a zug, ahol most fekszik, tegnap még Komlós György orvostanhallgatóé volt. Őt dobták most tizenegyed magával puskacső elé.

– Derék ember volt! Senkire nem köpött! – mondta a legidősebb rabtárs elcsukló hangon.

Ennyi volt a gyászbeszéd fölöttük.

A nyilasok ezt a példátlan esetet, a megtorló jellegű kivégzést, sokáig titkolták. Még a hozzátartozók se szerezhettek tudomást róla. Csak a december 19-i lapok adtak hírt róla, közölve az MTI tájékoztatóját.

Mindmáig titok fedi, hogy ki volt a tizenegyedik személy, akit ugyancsak velük együtt lőttek agyon. Csak annyi derült ki, hogy az illető – az MTI tájékoztatója szerint is – kommunista elvtársunk volt.

A történésznek a nemzeti emlékezést szolgáló igyekezete íratja ide velem a tíz hős mártírfiatal nevét: Frommer Tibor cukrász, Gipsz József egyetemi hallgató, Gonda László könyvkereskedő, György Tamás ezüstműves, Holló András joghallgató, Káldor György elektroműszerész, Komlós György orvostanhallgató, Marton Iván villanyszerelő, Pichler Pál kötszövő, Varró András asztalos.

1944. december 9-én és 11-én a Rákoskeresztúri temetőben földelték el haló poraikat. A nyilasok még holtukban is meggyalázták őket. A temető legszélén, abban a parcellában kaptak sírhelyet, ahová a közönséges bűncselekményekért halálra ítéltek tetemei kerültek.

A budapesti 1. honvéd kerületi parancsnokság bírósága 1946. május 18-án 55/1946. sz. határozatával felülvizsgálta a nyilas haditörvényszék ítéletét, és újabb tényállást rögzített. Eszerint a fiúk „kommunista összeköttetésük révén, hamis okmányok felhasználásával" léptek be az egységbe „abból a célból, hogy szökésüket elpalástolva a németek és nyilasok fogságából foglyokat szabadítsanak ki, lőszerraktárakat elpusztítsanak, a fronton keresztül a Budapestet elfoglaló orosz hadsereggel összeköttetést létesítsenek."

A bíróság megállapította, hogy cselekményük oka „antifasiszta, demokratikus és kommunista" magatartásuk volt. Bűntelennek találta őket, s az előző ítéletet hatályon kívül helyezte. Kimondta, hogy ahhoz semmiféle hátrányos jogkövetkezmény nem fűződhet.

Egyidejűleg a honvédelmi miniszter a tíz fiú mindegyikét – érdemeik elismeréséül – őrmesterré léptette elő. 1946. április 13-án a katonai gyászszertartással, tábornoki búcsúbeszéddel, a Rákoskeresztúri temető hősi parcellájában helyezte el haló poraikat.

A Vörös Hadsereg lapja, az „Új Szó", 1946. április 18-án ezt írta: „Felvetődik bennünk a kérdés, vajon a gyilkosokat elérte-e az igazságszolgáltatás?"

A kutató történész egyetlen adatot sem talál, amely azt igazolná, hogy hóhéraik elnyerték volna méltó büntetésüket. Pedig a háborús bűnök soha nem évülnek el.

Az együttesen átélt izgalmas pillanatok még jobban összeforrasztották a társaságot. Hiszen egymás előtt már nem volt mit titkolniuk. Tudták, hogy kinek mi a véleménye, ki mit és hová dugott el. Egymás füle hallatára szidták a nyilasokat, átkozták Szálasit. Mindenkinek ki kellett raknia a kártyáit, színt kellett vallania.

E napokban szívósan gyökeret vert az a mindmáig élő feltevés, hogy a tragikus eseményekre árulás nyomán került sor. Több visszaemlékezés említi, hogy egykoron sokszor megtárgyalták ezt a kérdést. Van-e benne igazság? – ma már nehéz megmondani. Egy adat azonban mégis figyelemre méltó!

A tíz fiú egyikének ismerőse, Takács István, megpróbált híreket kapni a Margit körúti fogházba hurcolt fiatalokról. Felkereste egy hadbíró ezredes ismerősét – ő volt, aki Szálasit még katonatiszt korában elítélte –, és segítségért könyörgött. Az ezredes azonban már félreállított ember volt, így nem állott módjában, hogy az eseményekbe beavatkozzék. Csak annyit tudott meg, hogy „kihallgatták egyik beszélgetésüket, mely szerint belépnek ebbe a különítménybe, – amelyről úgy tudták, hogy a harctérre indul – de csak azzal a rejtett céllal, hogy az oroszokhoz azonnal átállnak!"

Egyesek azt állítják, hogy Gipszet és Káldort valaki már eleve tudatosan, a lebuktatás céljából küldte a Kaplony utcába.

A gyanút legtöbben a már említett Schlichter János köré fonják. Valóban akadnak körülötte furcsa dolgok, megválaszolatlan kérdőjelek. Nincs kizárva, hogy vagy a Gestapo vagy a politikai rendőrség besúgója volt.

Az alakulat egészének sorsa is aggasztóvá vált. Nem egy apró jelből érezhették, hogy a fasiszták gyanús szemmel méregetik őket.

Csohány Endre az egyik alkalommal visszakövetelte Tóti Gézától a razzia alkalmával elvitt géppisztolyokat.

– Nem adhatom! Már átadtam őket Vannaynak!

– Vannaynak – hüledezett Csohány –, dehát az nem a mi emberünk!

– Úgy – mondta gúnyosan Tóti –, azt tudom, hogy nem a ti emberetek.

– Kérem, ne forgassa ki a szavaimat. Az én emberem az, aki a zászlóaljamban van.

Ez a játék a „mi emberünk", a „ti emberetek"-kel többet mondott neki, mint egyszerű szócsavarást. Érezni lehetett, hogy amikor a „ti emberetek"-et mondta, abban benne volt, hogy Csohány mást tart a „mi emberünk"-nek, – s ő ezt tudja is. Alapos volt tehát a gyanú, hogy a nyilas kopók „szagot fogtak".

Csohány tájékoztatta Mikót, és beszélgetett a keze alatt szolgáló fiúk hangadóival. Ezek nyomban tájékoztatták felsőbb kapcsolataikat, és a Magyar Diákok Szabadságfrontja vezetőit.

Itt az volt a vélemény, hogy – a zászlóaljat mentendő – olyan helyzetet kell kialakítani, amely eltereli a gyanút a Görgey-egységről, a nyomozást tévútra vezeti és biztosítja a további legalitást. A cél a megbízhatóság látszatának sürgős helyreállítása volt.

Az alakulatot, – mint legális szervezeti bázist, – mindenképpen meg akarták menteni.

A Magyar Diákok Szabadságfrontja egyik ülésén Kiss Sándor egy agyafúrt megoldást javasolt. Mint elmondta, az ötlet nem is tőle, hanem Mikó századostól származik.

Azt indítványozta, hogy ők, mármint az ellenállók, rendezzenek egy figyelemelterelő támadást, egy látszat-merényletet, saját maguk ellen. Ez csak a ködösítést szolgálná. Csohány így arra hivatkozhatna, hogy lám a kommunisták megtámadták őket, ellenséget látnak bennük. Ez is azt mutatja, hogy a zászlóalj tényleg Prónay édes gyermeke.

Elhatározták, hogy röplapokat is készítenek, amelyet a tett színhelyén és a környékén fognak elszórni. A szokott gyakorlattól eltérően a röplapoknak határozott kommunista jelleget adnak, élesen támadva a fasiszta Prónayt.

Arra is számítottak, hogy a tervezett akció a közvéleményt – amely a zászlóalj illegális voltáról mit sem tudott –, felrázza és az ellenállókat újabb fegyveres cselekedetekre készteti.

Az akció végrehajtására Zimányi Tibor és robbantó csoportja kapott megbízást. A kapun belül már Bodolay Géza intézkedett.

A tíz fiú elhurcolását követő esték egyikén gondoskodtak róla, hogy megbízható emberek – Balogh János és Faragó László – álljanak kapuőrségen. Kioktatták őket, hogy pontban kilenckor húzódjanak hátra a bejárattól az udvari részre, mert a kaput felrobbantják. A titkot egyedül csak ők ismerték.

„Nekünk az lesz a dolgunk, hogy a Sándor utca felé szaladjunk és lövöldözzünk" – írja Faragó László.

Jól ki volt fundálva. A „merénylők" a terv szerint pontosan ellenkezőleg, a Rákóczi út irányába távoznak, így az őrség tüze fedezi a visszavonulásukat.

Minden a terv szerint történt. A megadott időpontban a Magyar Diákok Szabadságfrontja Zimányi Tibor vezette csoportja akcióba lépett. Köztük volt Elek Ottó, Bálint Ernő, Derecskei Károly és Fiam István.

Egy bőröndben közönséges bányászpaxitot vittek magukkal, körülrakva német tojásgránáttal. Hogy a hatás nagyobb legyen, hogy a töltet jól „húzzon", a csomagot a kapu sarkába állították.

Az akciót már előző napon végigpróbálták. Tudták mennyi idő kell hozzá, ki mit csinál, hol helyezkedik el, merre menekül. Így aztán minden simán ment.

A gyújtózsinór Derecskei Károly kezétől kapott lángra, s a „csomagot" is ő helyezte el a bejárathoz. A többiek szétszórták a „röpcsit". Talán fél percnyi idő telhetett csupán el, amikor hirtelen robbanás reszkettette meg a Szentkirályi utcát. A hang sokszorosára erősödött, faltólfalig verődött, a keskeny utcácska házai között. Zimányiéknak éppen csak annyi idejük volt, hogy kikerüljenek a repeszek hatásköréből.

A vaskos tölgyfa kapu sarkostól kidőlt, a járdát üvegcserép borította, a szemközti ház valamennyi ablaka kitört. Az őrség a terv szerint kirohant, géppisztolytüzet nyitott a Sándor utca felé. A robbanás hangjára a rádió stúdiójából kirohanó nyilasok is erre indultak, és egyenesen az „üldözők" géppisztolytüzébe szaladtak. Pár perc múlva szirénázva megjelent egy mentőautó, majd a helyszínre érkezett a rendőrség is.

– Kik voltak? Hogy történt? – csak úgy záporoztak a kérdések a kapuőrség felé.

Ezek meg egyre csak „ismeretlen személyeket", „kommunistákat" emlegettek. Így szinte észrevétlenül becsempészték a köztudatba, hogy a merénylők csakis a baloldaliak lehettek.

A robbanásnak és a lövöldözésnek rendkívül nagy lélektani hatása volt. Egy arra járó nyilas karszalagos százados például minden ízében reszketve igazolta magát.

Másnap a fiúk egyre csak az akciót tárgyalták.

– Hát végtére is kik robbantottak? – kérdezgették.

Az ellenállók – mondta nevetve Theil Guszti, aki benne volt a dologban. Nem hazudott. Ez volt a hivatalos álláspont, de ez volt a valóság is.

Bizalmas barátainak azonban rögvest megsúgta: – álrobbantás volt..., hogy a figyelmet elterelje magunkról.

A robbantás után a zászlóalj tagjai – pro forma – átfésülték a környező utcákat, de a „merénylőket" nem találták.

Csohány jelentette a robbantást Prónaynak, és átadott egy helyszínen talált, jól összetaposott röplapot.

– A kommunisták műve volt az egész – mondta a hadnagy.

Később azzal az érzéssel távozott, hogy a „fővezért" végképp sikerült hűségükről meggyőznie.

A körülöttük támadt gyanú eloszlatása céljából egy újabb figyelemelterelő lépést tettek. A robbantást követően a Magyar Diákok Szabadságfrontja illegális lapjában, a „Szabad Élet"-ben, közölték a sikeres akció hírét. Ugyanitt éles hangú támadást intéztek a „rablókból álló" Görgey-csoport ellen. A cikkben a Szentkirályi utcai laktanyát a nyilasok tanyájának, a Görgey-zászlóaljat pedig Szálasi-bandának tüntették fel. Fenyegetve hangoztatták, hogy csak ne érezzék magukat olyan nagyon nagy biztonságban a Szentkirályi utcában!

A viharos gyorsasággal kiadott sajtóanyagokat százszámra terjesztették a fővárosban. „A szórásban" részt vettek a Görgey-zászlóalj emberei is. Furcsa paradoxon, de a való élet szülte helyzet: azok is postázták, akik ellen írták. Ezzel kapcsolatban Törő József említ egy derűs epizódot.

– Mikónál voltam jelenteni, amikor bejött Nagy József bácsi. Nevetve mutatta, hogy a sajtónk szidja Mikót és nyilas bandáját. Elmondta, hogy a lapot nem a sajtósoktól kapta, hanem a városban a kocsijára tűzték. Jót nevettünk a dolgon – emlékezik Törő. Az ötvenes évek első felének gyanakvó légkörében bizony nemegyszer képtelenek voltak kimosakodni a maguk szülte kényszerhelyzetből. Nagyobb hitele volt a „Szabad Élet"-nek, mint a görgeyseknek.

A tíz fiú esete után Prónayékat sem lehetett hosszú ideig orruknál fogva vezetgetni. Szaporodtak a jelek, amelyek azt mutatták, hogy egyre kevésbé bíznak bennük. Elrendelték például, hogy szüntessék be a felvételeket. A Görgey parancsnoksága nem adhatott ki több behívót. A Prónay-egység defenzív csoportja utasította őket, hogy le kell folytatni a szárma-

zási igazolásokat. Ezért kb. 20 ember, akiknek a papírjai nem voltak rendben, kénytelen volt kiválni a zászlóaljból.

Az egyik alkalommal, egy beszélgetés során, csak úgy általánosságban szólva, Vannay ujjával Csohány fejére ütött.

– Az árulókat meg tarkón lőjük – mondta fenyegetve.

December 4-én, vagy 5-én újabb istencsapás jött. Csohánynak kikézbesítették Prónay írásbeli parancsát, hogy a zászlóalj név szerinti felsorolt nyolc tagját záros határidőn belül áthelyezi a válogatott fasisztákból álló Vannay-különítménybe. Elég volt csupán végignézni a névsort, és máris szembe tűnt, hogy az áthelyezés mögött valami sötét szándék húzódik meg. „Ez a nyolc fiatalember volt szinte a gerince a zászlóaljnak. A szervezési munkából is ezek vették ki az oroszlánrészt. Azok közül valók voltak, akik a politikai szálakat tartották a kezükben, akik a kapcsolatot jelentették a katonai vonal és az ifjúsági szervezkedés között" – írja Csohány Endre.

A parancsnok nem kapkodott, nem idegeskedett, hagyta, hogy a dolog menjen a maga szolgálati útján. Időt kellett nyerniük! Az utasítást napiparancsba tétette, hogy majd a legközelebbi alkalommal felolvassák. A türelmetlenkedőket egyszerűen leintette.

Maradj a fenekeden! Még ráérünk ezekkel a dolgokkal.

Nem moccantak. Az esetet azonban nyomban jelentette Mikónak.

A bajoknak ezzel még nem szakadt vége. Újabb parancs jött, hogy az alakulat tisztjei, szakaszparancsnokig bezárólag, december 8-án jelenjenek meg kihallgatásra a Kaplony utcai „fővezérségen". Okkal gyanították, hogy a defenzív osztály és a Gestapo nyomozói néhány kellemetlen kérdést szándékoznak föltenni.

Mikó is hírül adta, hogy a németek követelik pontos névsoruk átadását. „A Gestapo részére is terjedelmes jelentés készült akcióikról" – írja a Görgey-zászlóaljról a Népszabadság egyik cikke. A parancsnokok számára teljesen nyilvánvaló volt, hogy ez a helyzet mit is jelent. Ha engedelmeskednek az utasításoknak, a nyomozók karmaiba kerülnek.

Csohány Endre nyomban kapcsolatba lépett Mikóval. A százados tüstént elindult hozzájuk a Szentkirályi utcába.

Nagy Károly volt éppen az ügyeletes tiszt. Szabályosan jelentkezett, bemutatkozott.

– Zászlós úr! Nyomban hívassa ide Csohány hadnagy urat és Bodolay Gézát.

Szántó Márton volt a napos. Már szaladt is keresni az embereket.

Mikor együtt voltak, Mikó bezáratta az ajtót. Az összegyűltek megvitatták a helyzetet. Arra gondoltak, hogy Prónayék talán ezt az alkalmat szeretnék felhasználni a parancsnokok lefogására. A zászlóaljat így könnyen lefegyverezhetik. Nyílt támadást nem mernek megkockáztatni, ezért állították a kelepcét. Mindannyian egyetértettek, hogy a helyzet veszélyes, s ha az embereket meg akarják menteni, sürgősen tenni kell valamit.

– Szerzek valami nyílt parancsot, hogy a zászlóaljat kiképzés céljából útbaindítják a Börzsönybe. Tegnapi dátum lesz rajta, így arra hivatkozhattok, hogy az idézés átvételekor már menetkészen álltatok. Az előbb kiadott parancsokat pedig már nem lehetett visszavonni... Esztergom felé még szabad az út – tette hozzá Mikó a helyzeten gondolkodva.

Bár ez a megoldás formailag tökéletes volt, hatékony védelmet ígért, valahogy mégsem lelkesedtek érte. Mi lesz a dicsőséges partizánélettel? A nagy álmokkal? Hogy vegyenek ők így részt a budapesti felkelésben?

A lógó orrokat látva Mikó vigasztalni kezdte őket.

– Fel a fejjel öregem! – csapott Bodolay vállára. – Kivonultok a Börzsönybe, és az első adandó alkalommal átmentek az arcvonalon a szovjet csapatokhoz. Majd velük együtt harcolhattok Budapestért. Innen azonban most sürgősen el kell tűnnötök!

Izgatott tanácskozás kezdődött. Hogy tegyenek, mint tegyenek, mit csináljanak? Valaki azt az ötletet adta, hogy titokban költözzenek át a Mária Terézia laktanya hatalmas épülettömbjének egyik szárnyában berendezett diákotthonba, a Horthy-kollégiumba. A fiúk itt minden zegzugot ismertek, hiszen közülük jó néhányan már régen ott laktak.

Csohány riadóztatta az alakulatot. Megparancsolta, hogy csomagolják össze a ruházatot, élelmet, majd kisebb csoportokban, párosával, egyenként szivárogjanak át az Üllői út 51. sz. alatti üres kollégiumba.

A helyváltoztatásnak nem volt akadálya. Aki pár órával később kereste őket, már csak hűlt helyüket találta. Még az utolsó papírszeletkét is eltüntették maguk után. Felszívódtak, eltűntek, mint a reggeli pára. Ha jól számolom a napokat, az eset december 6-án történhetett. Senki nem tudta meg, hogy hova is lettek. Prónayék egyszerűen nyomukat vesztették.

Nagyjából ezzel egyidőben találkozóra került sor Mikó százados és Somogyi Miklós, a KP Katonai Bizottsága tagja között. Mikó részlete-

sen beszámolt az utóbbi napok baljós eseményeiről. Somogyi – mint írja – „megdöbbenten" hallgatta.

– Mit gondol százados úr, tartható ez a csoport továbbra is a régi helyén? – kérdezte Somogyi.

– Ezen én is nagyon sokat gondolkodtam! Az a véleményem, hogy el kellene távolítani őket Budapestről.

Somogyi önállóan nem tudott dönteni. Másnapra újabb találkozót beszéltek meg azzal, hogy „határozott utasítást fog hozni a tennivalókról".

Nyomban felvette a kapcsolatot a Pálffy György vezette Katonai Bizottsággal. Az illegális találkozóra Sólyom László jött el, akit tájékoztatott az eseményekről. Sólyom egyetértett azzal, hogy az alakulatot lehetőleg tartsák együtt, de a fővárosból távozzanak el. Kérte, hogy Somogyi este 9-ig ne adjon választ Mikónak, „mert ő még beszélni akar, akivel tud". Ezt követően újabb találkozójuk volt, ahol Sólyom közölte: „az alakulat Pestről való mielőbbi eltávolítása az elvtársak szerint is feltétlenül szükséges".

A konspiráció láthatatlan távírója újra működésbe lépett. Mikó és Somogyi még azon az éjszakán találkozott. A százados láthatóan nagy megkönnyebbüléssel fogadta a hírt, hogy elgondolásával egyetértenek.

– Mi a terve a továbbiakra? – érdeklődött Somogyi.

– Az egységet a Börzsönybe, vagy valahová arra a környékre kell irányítani. Ott majd egy Csohánynál tapasztaltabb parancsnok veszi át a vezetést Márthon alezredes személyében.

Sürgős intézkedésekre volt szükség. Mikó ígéretet tett, hogy legkésőbb két nap elteltével elhagyják budapesti körletüket.

Mikó Zoltánra még egy nehéz feladat várt. Szerette volna megőrizni a regális cselekvés látszatát. Felettes szervüket, a „Jagdverband"-ot sikelült rávennie, hogy ráüssék a pecsétet arra a nyílt parancsra, amellyel az egységet – úgymond – kiképzésre útbaindították a Börzsönybe. Az iratban nem határozták meg pontosan az alakulat tartózkodási helyét. Mikó remélte, hogy majd csak nyomuk vész valahol a hegyek közt. A százados azzal számolt, hogy Budapest körül rövidesen összezárul majd a harapófogó, s akkor már úgy sem lesz módjukban kerestetni a fiúkat.

Mikó olyan utasítást adott Csohánynak, hogy tegyék meg az úti előkészületeket, s legkésőbb december 7-én hagyják el a fővárost.

Csohány hadnagy nagy gondban volt. Érezte a felelősség súlyát. Egy

századnyi – puskaport soha sem szagolt, frontot nem látott, kiképzetlen – fiatallal kell elindulnia az ezer veszéllyel teli partizánélet felé. Mint tapasztalt parancsnok úgy érezte, hogy a társaság még valójában nem forrt össze. Sokan vannak köztük, akik nem bírták a testi és lelki megpróbáltatásokat, akiket gyengéknek, esendőnek találtak. Voltak olyanok is, akikben nem bíztak eléggé, akiket Prónayék vezényeltek hozzájuk. Voltak akik csupán dekkolni akartak a Görgey-egységben, s most, hogy eljött az emberek próbája, ezek csak tehertételt jelentettek.

A gondjait soroló Csohánynak Mikó adott jó tanácsot. Hívja össze az állományt, tartson egy kis beszédet. Próbálja meg úgy forgatni a szavait, hogy az ingadozóknak elmenjen a kedve a vállalkozástól, de a megbízhatóak értsék meg, hogy mit is akar mondani. Az sem árt, ha ezeknek még külön is megsúgják, hogy számítanak rájuk.

A beszéd teljes sikerrel járt. Csohány bejelentette, hogy önkéntes jelentkezőkből rövidesen egy csoportot indítanak az arcvonalba. Ecsetelte a vállalkozás nehézségeit, veszélyeit. – Olyan területre indulnak, ahol kockázatos feladatok, súlyos megpróbáltatások várnak ránk. Aki félti az életét, az most még visszaléphet – mondta a parancsnok.

Szó ami szó, azokat sikerült kellően elriasztani, akiket nem akartak magukkal vinni.

Az ingadozók döntését megkönnyítendő közölték, hogy akik nem vállalkoznak harci bevetésre, azoknak semmi hátrányuk nem lesz. Mint „kikülönített részleg" – itt maradhatnak a kollégium „őrzésére". Ezeket – magyarán mondva – itt akarták felejteni.

„Elvbarátaink egymás után jelentkeztek az egységbe. Azokat, akiket nem tartottunk megfelelőknek, igyekeztünk lebeszélni a vállalkozásról" – írja Csaplár József. „Ezzel szemben, szinte kivétel nélkül, valamennyi kuruc érzelmű fiatalember a zászlóaljjal utazott" – jegyzi meg a parancsnok.

Akinek volt hová mennie, azoknak Csohány éjszakára kimaradást engedélyezett. Másik részüket járőrként küldte szét a városba.

Délután 5 órakor a kollégiumban megjelent Mikó százados. Megdöbbenve látta, hogy az alakulat, amelyről azt hitte, hogy már nincs is Pesten, még mindig ott téblábol.

– Hadnagy úr! Miért nem indultatok már el? Felelőssé teszlek minden egyes életért – vonta kérdőre Csohányt.

– Százados úr alázatosan jelentem, mindent megpróbáltunk, de a pa-

rancs erre az időre végrehajthatatlan volt. Mikor az utasítás beérkezett, az állománynak csak egy töredéke volt a laktanyában. Tekintettel a válságos helyzetre, nem tartottam együtt az embereimet.

– Milyen intézkedéseket tettél?

– Berendeltem az állományt, majd gondoskodtam az élelem és a ruházat összeállításáról.

Az érveket hallgatva Mikó kissé megenyhült. Bevonultak Csohány szobájába, ahol közölte utasításait, elmondta titkos terveit.

– Nézd hadnagy úr, a helyzet komoly! Égessétek el a zászlóalj iratait, tüntessetek el minden nyomot. Hajnali 5 órakor legyetek ott a Császár fürdő HÉV-állomásnál. Vasúton felmentek Esztergomba, majd onnan Ipolypásztóra. Itt működik a Fővezérség kiképző csoportja. Vegyétek fel velük a kapcsolatot, így legalább meglesz a dolgok hivatalos látszata.

– Lépjünk a csoport alárendeltségébe?

– Nem – vetette ellen Mikó. – Őrizzétek meg önállóságotokat. Vegyetek át annyi fegyvert, lőszert, és robbanóanyagot amennyit csak lehetséges. Tanítsátok meg az embereket, hogy jól bánjanak vele. Azután igyekezzetek megszabadulni a kiképző csoporttól. Vonuljatok az erdőbe. Ha csak lehet, ne tartózkodjatok a főútvonalakon. Nagy a Börzsöny! Tűnjetek el! Ők meg üthetik bottal a nyomotokat.

Nehéz, veszélyes feladat. Vállalod?

Csohány igent mondott, bár kifejezte, hogy az ipolypásztói dolog rendkívül kockázatos.

– Majd küldök utánatok egy megbízható törzstisztet, Márthon alezredest. Ő majd a segítségedre lesz. Már kész tervet visz magával. Megbízhatsz benne! Ő is tagja az ellenállásnak. A ti csoportotoknak fontos szerep jut majd. Ez lesz a magva az északi felkelésnek. A kapcsolatot futárok útján tartjuk egymással.

Mikó ezután titoktartásra intette. Legfeljebb 1–2 megbízható ember tudhatja, hogy az egység hova is indul.

Barátságos kézszorítás. – No, katonaszerencsét! – köszönnek. Ez volt az utolsó találkozásuk.

Az embereket ismét szélnek eresztették. Találkozó december 8-án hajnalban, fél ötkor, a Császár fürdőnél. Itt egy ideiglenes pályaudvar működött, ahonnan Esztergom felé indultak a vonatok. Csak az jön el a találkozóra, aki akar. Hátizsák, két napi hideg élelem, váltás fehérneműajánlatos.

Csaplár József és társai éjszaka fegyveresen hazakísérték Csohány hadnagyot. Rövid időt töltve otthonában, Csohány várandós feleségétől és két kislányától elbúcsúzott. Egyetlen szóval sem mondta meg, hogy hová készülnek, mit akarnak. Így amikor a lakásán nyilasok, pártszolgálatosok keresték, még csak véletlenül sem árulhatták el hollétüket.

A Görgey-zászlóaljból többen visszamaradtak Budapesten. Főleg olyanok, akiket az ellenállás most „visszakapcsolt," a korábbi vonalra, vagy akik a KP-tól új feladatokat kaptak.

December elején a zászlóalj létszáma 245 fő volt. Ezen a sötét, ködös reggelen, 145 legény sorakozott fel a Császár fürdői HÉV-megállóban levő gyülekezőhelyen. Voltak akik a közelben lakva egyenként szállingóztak, míg a kollégiumból jövők csőre töltött fegyverrel vonultak át a városon. Magukkal hozták az egység felszerelését, lőszerét, valamint tekintélyes élelmiszerkészletét. Szilágyi Lajos és társai a Bimbó út 51-ből lőszert vittek le az induló csoportnak. Somogyi Miklós Szilágyi Lajost személyesen tette felelőssé a csoport eligazításáért, az indulás zökkenőmentes megszervezéséért. Mikó kérte, hogy az elindulásig fokozottan ügyeljenek biztonságukra, tárazzák be fegyvereiket, hiszen előfordulhat, hogy váratlan rajtaütést kapnak.

Mikó századosnak ez a lépése merész húzás volt. Egyetlen éjszaka, úgyszólván a nyilasok szeme előtt kilopta az alakulatot Budapestről. Pontosan aznap keltek útra, amikor kihallgatásra kellett volna menniük. Ha a szándékukra rájönnek, az addig is rájuk irányuló vádakat semmi sem moshatta volna le róluk.

Pontban 5 óra. A vonat nekiindul, az emberek egy kissé fellélegeznek. Innen ugyan megszabadultak, de mit hoz a jövő? Ej, sebaj. A sarokban valaki egy dalt dúdolgat.

Irány a Börzsöny. Irány a veszélyekkel teli partizánélet.

Somogyi Miklós visszaemlékezésében olvasom: „A következő találkozásunkon jelentette Mikó, hogy az alakulat a megbeszélt időpontban elhagyta Budapestet." Ők elmentek, de összekötőjük, Mikó százados, itt maradt. Neki kellett viselnie a nehéz játszma minden ódiumát. Mesterien rendezgette, s ha kellett, kuszálta össze mögöttük a szálakat.

Rövidesen Prónay is tapasztalhatta, hogy egyik részlegüknek nyoma veszett. Szőrén-szálán eltűnt. Indulatos szemrehányással illette Mikót.

– Mindenféle szemét, szedett-vedett népséget hozott a nyakamra. Ezekkel nem lehet komoly feladatot vállalni.

– Ne feledje alezredes úr – érvelt Mikó százados, hogy az egységben zömmel katonaszökevények voltak, vagy olyanok, akiknek már régen be kellett volna vonulniok. Ön meg igazoltat, tiszti ellenőrző csoportot küld rájuk. Nem is csodálom, hogy megriadtak és az egész társaság szétszéledt.

Később Mikó olyan álhíreket terjesztett, hogy az őket nyugat felé szállító hajó aknára futott, s az emberek vízbe fulladtak. Azt is terjesztette, hogy a Görgey-zászlóalj egy bevetés során az utolsó emberig elpusztult.

A dolgokat sikerült rövid idő alatt annyira összekuszálnia, hogy Prónayék és nyilas kopóik a zászlóalj nyomait teljesen elvesztették.

Második rész

A BIMBÓ ÚTI CSOPORT

1944 kora őszén megalakult a Kommunista Párt Katonai Bizottsága. Szervező és irányító munkája nyomán intézkedések történtek a munkásság antifasiszta harcra való felkészítésére, a szükséges fegyver, lőszer, robbanóanyag és más felszerelés biztosítására. Pálffy György 1945 nyarán írt feljegyzése szerint „a fegyveres felkelés céljából folyó tömegszervezés" elsősorban az építőmunkások körében bontakozott ki. E téren kiemelkedő munkát végzett Apró Antal. A másik terület a vasasok körében folytatott szervezkedés volt.

Somogyi Miklós, a MÉMOSZ elnöke, 1944. szeptember első napjaiban szabadult ki a nagykanizsai internálótáborból. Hazatérve felkereste az Építőmunkás szakszervezetet, hogy a mozgalom helyzetéről tájékozódjék.

Az Aréna út és a Dembinszky utca sarkán álló régi „Építők székháza" pincéjében és a MÉMOSZ egyik kifizetőhelyén gyakran jött össze beszélgetésre Apró Antal, Somogyi Miklós, Reszegi Ferenc, Kovács Ferenc és még több más munkásvezető.

Itt rendszerint arról volt szó, hogy a munkásságot egy, a bukarestihez hasonló antifasiszta fordulat végrehajtására, németellenes felkelésre kellene felkészíteni. Ember van elég! – mondogatták. Sok a szökött katona, a munkaszolgálatos, a bevonulást megtagadó férfi. De hogyan szerezzenek fegyvert? Itt elsősorban a hadseregből adódó lehetőségek jöhettek számításba.

A MÉMOSZ ellenállói mindenhol ott voltak, ahol a németek és nyilasok ellen tenni lehetett valamit. Somogyi pl. aktívan bekapcsolódott azokba a tárgyalásokba, amelyet egyes ellenállási csoportok megbízottai folytattak a horthysta vezetőkkel a munkásság felfegyverzéséről, a tervezett fegyverszünet biztosításáról.

Október 15-én a Vilma királyné út 44. sz. alatt sok építőmunkás gyűlt össze. A vezetők között ott volt Apró Antal és Somogyi Miklós is. „Ezek a munkások mind egy-egy ellenálló csoportot képviseltek, és várták tagjaik részére a fegyvereket." – jegyzi fel Csomós Miklós, aki a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége részéről kereste fel őket.

Hiába volt a sok tanácskozás, hiába tervezték meg a mémoszosok a fegyverek szétosztását, Horthy a tárgyaló partnereit cserben hagyta.

Forradalomtól rettegve, osztályuralmukat féltve, egyetlen szál puskát sem juttattak a munkásságnak.

Somogyiék jól sejtették, hogy a Horthy-féle vonalon sok jóra nem számíthatnak, ezért ők is hozzákezdtek fegyverek szerzéséhez. Sajnos ez a forrás nagyon gyéren csordogált. Katonatiszt ismerőseik révén sikerült szerezniük néhány pisztolyt és két géppisztolyt.

Egy szökött zászlós elvállalta, hogy „az arra alkalmasnak talált szaktársakat" az Aréna úti székházban megtanítja a fegyverek kezelésére – írja Somogyi Miklós. A kiképzett fegyveres csoport parancsnoka a későbbiekben Ambrus János festőmunkás lett.

Még október 15-e előtt történt, hogy Somogyi Miklós újra találkozott Mikó Zoltán századossal.

Somogyi a tanácskozáson feltette a merész kérdést:

– Mondja százados úr! Hajlandó-e az ellenállási mozgalom számára segítséget nyújtani?

Fegyvert, lőszert, kézigránátot, robbanószereket kért.

– Megígérhetem, hogy minden rendelkezésemre álló eszközt fel fogok használni, hogy a szükséges dolgokat előteremtsem – felelte a százados.

Pár nap elteltével újra találkoztak. Mikó jó hírrel fogadta Somogyit.

– Sikerült kiutaltatnom néhány fegyvert és egy láda kézigránátot. Ezt rövidesen átadom. De azt mondja meg nekem, hogy képzelik a raktározását? Vagy már vannak olyan csoportjaik, akiknek nyomban szét lehet osztani?

A százados joggal aggódott. A fegyvernek száma van. Nem nehéz felgöngyölíteni, hogy melyik raktárból került ki, ki vette át és hová szállította. Ha valahol, hát itt igazán tökéletes a nyilvántartás.

Somogyi a nyílt válaszadást elkerülte.

– Csoportok? Bizonyára volnának. Megfelelő emberek is akadnának. De igazán az lenne jó, ha ezeket a dolgokat valahol össze tudnánk gyűjteni.

Volt annyira jártas a konspirációban, hogy tudja; ilyen „árut" nem szabad olyan emberhez vinni, akik körül ott szimatol a rendőrség. Legjobb, ha semleges helyen tárolják. El is mondta, milyen gondolatok gyötrik.

Mikónak ekkor jó ötlete támadt. Éppen a Bimbó úton andalogtak. Itt volt találkozójuk, közel a százados lakásához.

– Elsétálhatnánk erre fölfelé, az 51. számig – indítványozta Mikó. – Van

ott egy takaros villa, amit kinéztem magamnak. Az argentin követség tulajdona volt, de most üresen áll.

A Bimbó úttal párhuzamosan, vagy 100 méterrel északabbra fut az Eszter utca, a mai Sólyom László utca. Az említett követségi ház és az Eszter u. 10. sz. villa pontosan hátat fordít egymásnak. Közöttük jókora kert van, amelyen át percek alatt mindkét irányba szabad átjárás nyílik. Ide, az Eszter utca 10-be települt később egy részlegük, a Drózdy Kálmán vezette csoport.

Somogyi és Mikó körbejárta az épületet. Fölfedezték, hogy a kazánházon át be lehet jutni a földszintre. Be is mentek az épületbe. A házban minden bútor a helyén volt. Az öltözködőasztalon még ott feküdt a szájrúzs és a többi szépítőszer. Rengeteg személyes holmi, apróság mindenfelé. A szobák képe a gyors távozás jeleit mutatta.

Mikó javasolta, hogy foglalják el az épületet, és itt hozzanak létre egy illegális fegyver- és lőszerraktárt. A villa, erre a célra biztonsági szempontból is megfelelőnek látszott. 3–4 kijáraton át meg lehetett közelíteni, s észrevétlenül el lehetett hagyni.

A raktár őrzéséről közösen gondoskodnának – vetette fel a százados. Ide osztja be barátját, Bondor Vilmos szökött főhadnagyot, aki majd még három-négy egyetemistát hoz magával. Ezek is görbe úton járnak, nem tettek eleget a behívóparancsnak. Talán a személye iránti bizalmat kívánta fokozni, amikor megemlítette, hogy ide szeretné elrejteni felesége fivérét is. Somogyira az a feladat várt, hogy megbízható munkásfiatalokból, illegális kommunistákból biztosítsa a csoport törzsállományát. A későbbiekben valóban olyan elvtársak kerültek ide, akik 1938-, 1941-, 1942- és 1943-as párttagsággal rendelkeztek, és rendelkeznek ma is.

Nehéz pontosan meghatározni, hogy a Bimbó úti ellenállási „fészek", vagy – mint Somogyi írja – „az ellenállási mozgalom számára létesített fegyver- és lőszerraktár", pontosan mikor jött létre. Ő sem tud hiteles dátumot adni, az események folyamatára emlékezik csupán. Azt viszont határozottan állítja, hogy már röviddel október 15-e után fegyvereket szállítottak ide. Ez a csoport „korábban alakult, mint a Szentkirályi utcai Görgey-egység" – írja Somogyi. A jelek szerint az előkészületek a Bimbó úti részleg felállítására már október első felében megkezdődött.

Mikó a fegyvereket hivatalos úton akarta megszerezni. Erre beosztása lehetőséget is nyújtott.

– Módomban áll lebélyegeztetni a kiutaló parancsokat. Valódiságukat

senki nem vonhatja kétségbe – magyarázta a százados. Meg kell azonban szervezni az anyagok elszállítását.

Már röviddel a fegyverraktár kijelölése után munkásfiatalok, illegalitásban élő kommunisták, baloldali egyetemi hallgatók érkeztek a bázis védelmére, őrzésére. Ettől kezdve ők gondoskodtak az igényelt fegyver és lőszer felvételezéséről is.

A fegyverek és a lőszer elszállítását a MÉMOSZ ellenállási csoportjához tartozó Ambrus József és társai végezték. A szobafestők ismert kis kézikocsijával meghúzódtak a vételezőhely közelében, az egyik mellékutcában. Lerakták a létrát, a vedret, a papírzsákot és a többi szerszámokat. Az egyetemista „katonák" a magukkal hozott anyagot egy kapu tövében percek alatt átpakolták a kis szekérre. A festőszerszám a tetejére került.

Ambrusék szíve a helyén volt. A fél városon át húzták zörögve-csörögve a kiskocsit, amíg felértek a sötét Rózsadombra. Vagy 20 géppisztoly, mintegy 100 kézigránát és néhány pisztoly került a pince mélyén rejtőzködő titkos raktárukba. Ez volt az első zsákmány.

Vállalkozásaikat még többször megismételték.

A nyilas puccs utáni napok fejetlenségében már nagyobb kézzel is mertek markolni. Géppuskákat, sok Tri–II robbanóanyagot, 51 géppisztolyt, 15–20 pisztolyt és jelentékeny mennyiségű lőszert halmoztak fel. Egy részük a saját embereikhez került, más részüket az ellenállókhoz juttatták.

Fegyvert, lőszert, kézigránátot, ruhát szállítottak a Bimbó útra a nagytétényi hegyek sziklába vájt lőszerraktárából és a Daróczy úti honvédségi telepről. A szállítmányt a csoport részéről Szőke Béla és Szilágyi Lajos vette át.

A Bimbó úti raktár gyakorlatilag a fegyverek tranzitállomása volt. Az ott levő kommunisták Somogyi utasítására rendszeresen szállítottak fegyvert Angyalföldre, Erzsébetre, Újpestre és a VIII–IX. kerületbe. Ezt több forrás is megerősíti.

Nagy László pl. motorkerékpárral vitte az anyagot Mohácsi Béla, Fodor Pál és Koós Kálmán erzsébeti lakására. De juttatott belőle a csepeli kapcsolatainak is.

Bondor Vilmos visszaemlékezése szerint a Szakasits-féle illegális vonalnak 200 géppisztolyt adtak át. Innen kaptak kézigránátot Fehér Lajos partizánjai is. Amíg a gyűrű be nem zárult, a Bimbó úti csoport kapcso-

latban volt a Börzsönybe távozott Görgey egységgel is. Szilágyi Lajos és Szőke Béla egy ízben egy tehergépkocsival élelmet, fegyvert, lőszert és kézigránátot szállított utánuk Vámosmikolára.

A fegyverszerzés a Bimbó úti csoport legfontosabb tevékenységévé vált, amit egészen a lebukásukig folytattak. A Bimbó útra került munkásmozgalmi emberek csaknem mindegyike megtartotta kapcsolatát a korábbi csoportjával is. Ott már erősen készülődtek, de hiányzott hozzá a fegyver, a lőszer. A titkos arzenálból elsősorban ezeknek a munkáscsoportoknak juttattak felszerelést.

Somogyi – Sági Mihály fedőnéven – sorra járta a peremvárosokat, felkereste elvtársait, az ellenállási csoportok szervezőit. Ezekre az utakra gyakran elkísérte őt Nagy József és Szilágyi Lajos.

A szigorú konspiráció ellenére is jól érzékelhető volt számukra, hogy az ellenállás szervezése és előkészítése széleskörűen folyik, mindenekelőtt az ipari munkások soraiban.

A Bimbó úti partizánfészek egyben hatékony szervező központ is volt, amelyből az ellenállás újabb ágai sarjadtak ki. A csoport széles körű kapcsolatokat tartott más kommunista és Budapesten tevékenykedő egyéb partizánosztagokkal és ellenállási gócokkal is.

A Bimbó út 51-be elsők között költözött be Mikó rokona, Pál Gaszton, három-négy barátja társaságában. Egy-két nap múlva már ott volt Szilágyi Lajos mérnökhallgató is, több egyetemistával.

Október 15-e után Somogyi jelentést tett Rajk Lászlónak, a KP titkárának a Bimbó úti helyzetről. Rajknak az volt a véleménye, hogy a lehetőség szerint ne csak diákokat, hanem munkásokat is helyezzenek el a partizántanyán. Ezzel a szándékkal Mikó is egyetértett.

Így került oda Csepelről, már kezdetben, egy kisebb ifjúmunkás csoport.

A Bimbó útra küldött munkások, kommunisták közül kiemelkedő szerepet játszott Nagy József géplakatos. Mikó egy ízben említést tett Somogyinak, hogy – úgy érzi – a gépkocsivezetőjét jó lenne kicserélni, valami megbízhatóbb emberre.

– Nem tudnának-e valakit rövid úton javasolni – kérdezte a százados.

Somogyi ezt meg is ígérte, majd továbbította a kérést Pálffy Györgyhöz. Három nap múlva Nagy József már jelentkezett is Somogyinál. Pálffyra hivatkozott. Még aznap be is mutatta Mikónak.

– Nemcsak gépkocsivezetője, de védő őre is lesz a százados úrnak.

Mindannyian a párt célkitűzése érdekében dolgoznak, s ez a hely nem veszélytelen – tájékoztatta őt Somogyi.

Nagy József erről a feladatról így ír visszaemlékezésében: „1944. XI. 6-án a KP-tól megbízást kaptam, hogy felvegyem az érintkezést Mikó századossal."

Mikó tudta, hogy Nagy József kommunista. Bár szökött katona volt, itt újra egyenruhát öltött, s szakaszvezetői rangot kapott. Fontos, bizalmi munkaköre volt. Parancsnokát mindenhová elkísérte. Mikó messzemenően támaszkodott rá, sok esetben a tanácsait is kikérte. Nyílt baráti viszony fejlődött ki közöttük.

Szűkebb értelemben Nagy József volt a Bimbó útra került ifjúmunkás csoport vezetője is.

Nagy Józsefnek a Mikó-csoport történetében kimagasló szerepe van. Bár nem viselt tiszti rendfokozatot, mégis vezetőnek tekintette mindenki. Az is volt. Osztozott az emberek örömeiben, gondjaiban, személye megbecsülést élvezett. A csoportnál – ahogyan az egyik résztvevő írja – rendszeresen marxista oktatást tartott.

Utasítása volt, hogy Mikó akadályoztatása esetén – ha netalán olyan rendelkezéseket kapnának, amelyek nem felelnek meg a kommunisták céljainak – a párt nevében vegye át a parancsnokságot. Titokban még a tisztikar tagjait is felosztották egymás között, hogy felléphessenek, ha tétovázás vagy halogatás történnék. Erről a titkos pártutasításról többen tudtak, köztük Szilágyi Lajos, Nagy László és Koós József is.

Nagy József a Bimbó útra magával hozta legény fiát, Nagy Lászlót is. Az ő révén hamarosan nyolc-tíz erzsébeti ifjúmunkás és szökött katona került a Mikó-féle csoporthoz. Valamennyien kapcsolatban álltak a párt ifjúmunkás szervezetével. Később a gárda még újabb tíz-tizenkét munkásfiatallal egészült ki.

Említsük meg itt közülük Kovács Pál, Koós József, Baumann István, Bihari Ottó és Limbackher Károly nevét.

Az ifjúmunkások közül többen kapcsolatban álltak a kommunista párttal. Koós József pl. a csepeli és erzsébeti sejtekben tevékenykedett. „1944 október végén vagy november elején illegalitásban élő, lejárt papírokkal rendelkező, politikailag körözött személy voltam" – írja Koós.

A Bimbó útra Nagy József segítségével került fel, akit már évek óta ismert az illegális mozgalomból. „Nagy elvtárs tájékoztatott a csoport létezéséről, feladatairól. Megállapodtunk, hogy engem is felvisz oda.

Másnap reggel kihozta a lakásomra számomra és a velem együtt bujkáló Kovács Pál részére is a SAS-behívót."

A kommunistákra, az ifjúmunkásokra az a feladat várt, hogy a Bimbó úti szervezkedés motorjaivá legyenek. Biztosítaniuk kellett, hogy a társaság ne váljék „dekkoló", átvészelő csoporttá, hanem a létszám feltöltése után megvalósíthassák a dédelgetett tervet: az arcvonal hátulról történő megnyitását.

A Magyar Diákok Szabadságfrontja irányításával sok antifasiszta fiatal került az egyetemi nemzetőr-zászlóaljba. Ott a kiképzést Bondor Vilmos főhadnagy irányította. Ez a menedékhely azonban november 3-ával megszűnt. A fiúk a legzűrzavarosabb napokban – úgymond – „utcára kerültek", papírok és fedező alakulat nélkül maradtak. Felsőbb kapcsolataik ekkor átirányították őket a Görgey-zászlóaljba.

Bondor a Rózsadombra, a Bimbó út 51. alá került, ahol hamarosan Mikó helyettese lett. Bondor már az egyetemen maga köré gyűjtött néhány megbízható, németellenes, antifasiszta fiatalt, köztük Hertelendy János közgazdász hallgatót, Devecseri Lászlót, Zsigmond Zoltánt, Törő Józsefet és másokat. Ezeket a Mikó-csoporthoz is magával vitte. Sejtette velük, hogy katonai vonalon már megindult a szervezkedés, de neveket, kapcsolatokat még nem árult el nekik.

Bondor közben a Szentkirályi utcai Görgey-zászlóaljjal is tartotta a kapcsolatot. Egy ízben így beszélt a fiúk előtt:

– Titeket, akiket legjobban ismerünk, a kiképzés után egy új alakulathoz vezényelünk. Fontos szerep vár rátok Budapest felszabadításában.

A Görgeyből később tizenegynéhány fiút, a legjobb antifasisztákat, Mikó utasítására tényleg a Bimbó út 51-be irányítottak.

November elején már mintegy húsz egyetemista szolgált a Rózsadombon, akiket Szilágyi Lajos mérnökhallgató szervezett be.

Mikor a Görgey-egység a Börzsönybe távozott, akadtak olyanok is, akiket a gyors indulás miatt Csohány már nem tudott értesíteni. Ezek itt felejtődtek! Különben rendes, harcra kész fiúk voltak. Most kétségbeesetten keresték az újabb kapcsolatokat. Többen közülük felkerültek a Bimbó útra, magukkal vive barátaikat, ismerőseiket is. Így jutott oda néhány közgazdász egyetemi hallgató, akiket csak decemberben vontak be a szervezkedésbe.

A Bimbó útra került egy szökött katonákból és tisztektől álló 20–25 fős

csoport is. Egy részük régebben Bondorral szolgált, más részük a nyilas puccs után a 42. gyalogezredből együttesen „szabadságolta" magát.

A Mikó-csoport kezdeti 20–25-ös létszáma december végére már elérte a 40–50 főt. A Somogyi-féle visszaemlékezés is ezt a számot adja meg.

Szökött katonák, tisztek, illegális kommunisták, ifjúmunkások, parasztkollégisták, a kitelepítés elől visszamaradó főiskolások szolgáltak itt; valóságos kis népfront, amelyik a társadalom minden rétegét képviselte. Somogyi idehozta öccsét, Somogyi Imrét és annak egy barátját is. A MÉMOSZ elnöke már az első napoktól kezdve rendszeresen idejárt. Itt volt még S. Hegedűs László, Kemény Gábor baloldali újságíró és még sokan mások.

Szólni kell itt Bondor Vilmos főhadnagyról is, aki a Bimbó úti csoportban Mikó századost helyettesítette.

A Don-kanyart megjárt Bondor 1944. szeptember 12-től újra az arcvonalba került. Az Alföldön, a 42. gyalogezred egyik századának parancsnoka volt. November közepén hátat fordított a Szálasi-hadseregnek és többedmagával Budapestre szökött. 1944 őszétől részt vett a katonai ellenállási mozgalomban.

Gyűlölte a hazánkat kifosztó németeket és a hatalmat bitorló nyilasokat. Kész volt harcolni ellenük, s ehhez társakat, szövetségeseket keresett. Baráti viszonyban, mozgalmi kapcsolatban állt Szigeti Miklóssal, dr. Elek Péterrel, akik Ortutay Gyula vonalához tartoztak. Mikót még a frontszolgálati idejéből ismerte.

Somogyi Miklós visszaemlékezése szerint Mikó százados az egyik alkalommal javaslatot tett Bondor parancsnokhelyettessé történő kinevezésére. Hosszas töprengés után Somogyi azzal a feltétellel egyezett bele, hogy a legközelebbi alkalommal a pártösszekötővel is megbeszéli ezt. A jóváhagyást később onnan is megkapták.

Bondor Vilmos őszinte hittel kereste a jövő, az új, demokratikus Magyarország felé vezető utat.

Csohány Endre így emlékezik az egyik vele folytatott beszélgetésre.

– Nekünk a szocialista egyetemi ifjúságra kell támaszkodnunk. Mi ezekre számítunk – mondta Bondor főhadnagy.

– Jól emlékszem rá – idézi a szavait Csohány –, olyan furcsa volt ezt egy tényleges tiszt szájából hallani.

A Bimbó út 51. sz. alatti csoport rétegenkénti összetételét számbavéve, megállapíthatjuk, hogy abban kizárólag a haladó és forradalmi elemek

voltak képviselve. Nem voltak közöttük „dekkolók", csendben meglapulók, a felsőbbségtől odavezényeltek. Az embereket gondosan megválogatták.

– Mikó százados személy szerint kérdezett ki bennünket, hogy mióta ismerjük egymást. Bízunk-e a társainkban. Ismertette feladatainkat, felhívta figyelmünket a szolgálat veszélyességére, a szigorú hallgatásra. Az épületet egyedül soha nem hagyhattuk el, egyébként is ez csak szolgálati ügyben volt megengedett – emlékezik vissza Pólya Lajos.

A csoport tagjai a jelentkezéskor esküt tettek, amelyben az új Magyarországért folyó antifasiszta fegyveres harc vállalására kötelezték magukat. Célkitűzésük tehát egyértelmű volt.

Mikó afféle bizalmi emberként, adjutánsként maga mellé vette unokaöccsét, Pál Gasztont. Előtte igazán nem volt rejtegetni valója. Pál visszaemlékezésében felidézi a kezdet kezdetén folytatott beszélgetésüket. Mikó őszintén feltárta kártyáit.

Pál: „Négyszemközt beszélt velem, és tudtomra adta, hogy itt olyan játék folyik, ami őt teljesen kritikus helyzetben tartja. Ő ugyanis egy baloldali szervezetnek dolgozik. Nem árulta el, hogy kikkel és milyen vonatkozásban áll kapcsolatban. Arra kért, hogy még rokoni alapon se érdeklődjem a kapcsolatai után. Kifejtette, hogy a németek a háborút réges-régen elveszítették. Most minden becsületes magyarnak menteni kell az országot a németek elől, hiszen azok mint a sarokba szorult patkányok, az utolsókig védekezni fognak..."

Tisztán látta tehát a helyzetet. Még annyit közölt Pál Gasztonnal, hogy nagyon sok segítője van a becsületes magyarok között és bajtársai között.

A FŐVEZÉRSÉG KÜLÖNLEGES CSOPORTJA

1944. november 16-án Mikó Zoltán repülő százados válaszút elé került. Vagy kitelepül a légierők állományával a Dunántúlra, s onnan esetleg Németországba, vagy pedig olyan beosztást vállal, amely lehetővé teszi, hogy különösebb feltűnés nélkül visszamaradhasson Budapesten, folytatva az ellenállásban vállalt szerepét.

A Színház utcából jövet – itt volt ugyanis a Fővezérség – a Vérmezőn egy ponyvával letakart repülőgépet mutatott a vele tartó barátjának.

– Látod, azzal a géppel bármikor átrepülhetek az oroszokhoz!

Ezt a megoldást azonban figyelmen kívül hagyta.

Mikor felkínálták számára, hogy vállalja el a Fővezérség Különleges Csoportjának vezetését; – igent mondott. A csoportnak az volt a feladata, hogy képezzen ki, és az arcvonalon át juttassson a Vörös Hadsereg hátába, a már felszabadított területekre, hírszerző, diverzáns és szabotőrcsoportokat. Tevékenységüket a Budapestre érkezett „Jagdverband"-dal együttműködve, annak alárendeltségében kellett végezniük.

Nehéz, veszélyes megbízatás volt ez. A benne résztvevő személy – aki egyben az ellenállási mozgalom tagja volt – könnyen lebukhatott, de sikeres játszma esetén ennek minden galád törekvését visszájára fordíthatta.

– Úgy látszik, a nyilasok teljesen megbíztak bennünk, és nem is sejtették, hová tartozik Mikó és a férjem – vallotta Bondorné 1949-ben, a Különleges Csoport ügyét vizsgáló rendőrtisztnek.

– Az ellenállási mozgalomra gondol?

– Igen – válaszolta Bondor felesége.

Mikó sohasem titkolta, hogy mit is vett a nyakába. Az egész szervezkedés terveit feltárta Somogyi Miklós előtt. Tudtak róla az ellenállás más vezető személyiségei is. Az egyik dokumentum arra utal, hogy Mikó százados ezt a beosztást „külön utasításra és külön feladatként" vállalta el.

Vörös János honvédelmi miniszter még 1945. május 30-án tájékoztatást adott a Mikó ügyben a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. Közölte, hogy a százados azzal a feladattal szolgált tovább a Szálasi-kormány alatt is, hogy „... a Különleges Csoport keretében fegyveres baloldali mozgalmat szervezzen."

Az sem mellőzhető szempont, hogy a Felszabadító Bizottság bukása után a szervezkedés életben maradt tagjai a Mikó-csoportban látták a nyilasok és a németek elleni harc utolsó lehetőségét.

Mikó Zoltánt olyan törekvés vezette, hogy ebből az egész különös szervezkedésből előnyöket próbál kicsikarni, ezen át kísérli meg az ellenállási mozgalom egyes részeinek tevékenységét „fedni", és végső fokon az egész fasiszta akciót elszabotálja, vakvágányra tereli.

A dolog nagyon is kétélű volt. Ha új beosztásában semmit sem csinál,

ha feltűnően szabotál, a fasiszták vonják felelősségre. Ha pedig bármi érdemlegest is tesz, a felszabadulás után kell majd számot adnia. Hacsak nem lesz pokoli szerencséje, hacsak nem sikerül időben tájékoztatni a szovjeteket, hacsak, hacsak... – folytathatnánk tovább a feltételes körülmények sorát, amelyik mindegyikétől élet és halál függött.

Ez a helyzet bátor szívet, minden felelősséget vállaló egész embert kívánt.

A Bimbó út 51. számú ház körül már kezdettől fogva valami átláthatatlan köd gomolygott. Mikó az ottani életet úgy szervezte meg, nehogy illetéktelenek bekukucskálhassanak a portájukra. Olyan hírt terjesztett el, hogy csoportjuk azért él annyira elzárkózva, mert ez tulajdonképpen egy kémelhárító alakulat. Veres Péter, Szabó Pál és más írók is – akik innen mentesítő papírokat kaptak – úgy emlékeznek vissza, hogy a Bimbó út 51. szám alatt valamiféle „kémelhárító központ", „kémelhárító csoport" volt.

Mondanom sem kell, hogy nem folyt ott semmiféle defenzív munka. Ha ez szóba került, a fiúk mégis csak rábiccentettek. Ennek a szónak olyan ereje volt, amely messzire elriogatta a kíváncsiskodókat.

„Ez a Mikó csoport igen veszélyes játékot folytatott a félig már akkor is körülzárt Budapesten, mert a németek ellen dolgoztak az emberei. Azt mondják: két vasat is tartott a tűzben" – írja Veres Péter. Feljegyzi, hogy aggályai voltak a Bimbó úttal kapcsolatban is. „Nem nyírták-e ki őket a németek, vagy nem fogták-e el őket mindenestől az oroszok."

Nos ennek a „két vasnak", a „kettős játéknak" is megvan a hiteles története. Valójában nem kettős játék volt ez, hanem a dolgok természetéből fakadó konspirációs magatartás.

Mikó százados a kapott megbízás szerint a Fővezérségi Különleges Csoport vezetőjeként elkezdte tevékenységét. A németek figyelemmel kísérték munkáját. Gyakran hívták magukhoz, beszámoltatták, ellenőriztek. Valamit fel is kellett mutatnia.

A Bimbó út 51. sz. háztól talán 200 lépésnyire, elhagyva egy kanyarulatot, az út túlsó felén, a Bimbó út 65. sz. alatt levő hatalmas villában már szeptember végén egy másik társaság rendezkedett be. Ez volt a Különleges Csoport Bimbó út 65. sz. alatti részlege, amelyet az innen elmenekült Hartyánszky Pál őrnagy lakásában már jóval előbb létrehoztak. Mikó százados ezt a 20–30 fős alakulatot már készen kapta.

Az itt összegyűlt hétpróbás fasiszták parancsnoka Sáhy Zoltán ludo-

vikás hadnagy volt. Az emberekkel közvetlenül a helyettese, bizonyos Feketekuthy hadapród őrmester foglalkozott. Beosztott tisztként tevékenykedtek itt Csorba, Kovács és Rotter nevű hadnagyok.

Az alakulat törzsébe és keretébe még számos hadapródot és továbbszolgáló tiszthelyettest osztottak be.

A harcos állományt a VKF/2 osztályától oda irányított, a 101. sz. bevonulási központ által speciálisan részükre toborzott egyénekből vagy ügynökeik által megnyert, és hozzájuk bevonultatott emberekből kapták.

A Bimbó út 65-ben tehát egy valóban diverziókra felkészülő nyilas társaság gyülekezett, míg a Bimbó út 51. sz. az antifasiszta ellenállók fészke volt. Külsőleg nézve emez is, amaz is titokkal körülvett Különleges Csoport. Mikó százados neve mindkettő kapcsán felmerült.

Mikó Zoltán tehát két alakulatot tartott egyidejűleg a kezében. A Bimbó út 65. szám alatti részleg tevékenységével terelte el a figyelmet, fedezte a másik, az 51. szám alatti társaság dolgait.

Így azok, akik a fasiszták elképzeléseit igyekeztek végrehajtani, s azok is, akik azt szabotálták, vagy éppen megakadályozták, egy utcából indultak ki.

A későbbi eseményekben világosan kirajzolódik, hogy Mikó százados a Különleges Csoportot két irányba szervezte. Akiket az ellenállási mozgalom küldött hozzá, azokat az 51. szám alá irányította. A fasiszták pedig rendre Sáhy–Feketekuthy keze alá kerültek. Az egyik vonalat segítette, a másikat pedig szabotálta. Ide bőségesen jutott fegyver, ott pedig a szükséges fegyverek és anyag híján nem tudták bevetni a csoportokat.

Szigorú parancsokkal gondoskodott arról, hogy a két részleg minél kevesebbet tudjon egymásról, hogy az emberek ne is érintkezhessenek.

Az áttanulmányozott nagytömegű forrásanyag kétségtelenné teszi, hogy bár a két társaság elnevezésileg, szervezetileg, formailag összetartozott, közös parancsnokuk volt, de mind céljaiban, mind tetteiben merőben más úton járt.

Mikó nem is nagyon folyt bele az ottani dolgokba. Hagyta, hogy Sáhy Zoltán menjen a maga esztelen útján. A tisztek még csak-csak ismerték Mikó nevét, de az 1945 utáni rendőri vizsgálat során egyetlen beosztott sem akadt, aki parancsnokként őt, vagy Bondort nevezte volna meg.

A fasiszta csoportot Somogyi és Mikó utasítására a Bimbó út 51-ből néhány ember többször is ellenőrizte. Az ellenőrzés célja az volt, hogy alaposan informálódjanak az ottani helyzetről, de ugyanakkor amazok róluk semmit se tudjanak meg. Ilyen megbízással járt ott Nagy József, Nagy László, Koós József és Szilágyi Lajos.

A fehér banda tevékenységét tucatnyi résztvevő tanúvallomása nyomán jól ismerjük. Elszórtan, helyenként alkalmazásra is kerültek; különösebb eredmény nélkül. Gyökértelen vállalkozás volt ez is, mint a nácik mozgalma a „Werwolf".

Ezt az önkéntes szervezetet a hitleristák a háború befejezése előtt létesítették. Főként a keleti arcvonal mögött maradt SS-katonákból állt. A Werwolf-bandák diverziós cselekmények végrehajtására szerveződtek.

Keresem a magyarázatot Mikó Zoltán jobbra és balra tett lépéseire. Egészen bizonyos, hogy mindezt szántszándékkal csinálta.

– Az ellenállásnak csakis úgy tudott dolgozni, hogy közben ellátta a szolgálatát. Ez adott neki lehetőséget, legalitást – mondja el egy volt bajtárs.

A két Bimbó úti villa igazi viszonyát Asztalos István tárta fel az „Író a hadak útján" c. művében. Emlékeit közvetlenül az események után, 1946 áprilisában vetette papírra, miután a résztvevőkkel több hónapon át ezerszer meghányták-vetették a dolgokat.

Mikó unokaöccse elmondta Asztalosnak; a százados ezért vitte őt a csoporthoz, hogy „rajta keresztül a Közgazdasági Egyetem haladó gondolkodású diákságát a maga céljaira megnyerje." Ezekből kívánta ugyanis felállítani a Bimbó út 51. sz. alatti csoportot. „Hogy terveit végrehajthassa, és hogy a nyilasok felé a látszatot fenntartsa, két részre osztotta az alakulatot. ... A 65. számú villában voltak azok az emberei Mikónak, akikben nem bízott, akikkel – tudtukon kívül – az 51. sz. alatti félalakulat németellenes dolgait fedezte. Az 51. sz. alatti házban helyezte el azt a csoportot, amelyet az ellenállási mozgalom céljaira szervezett meg." – írja Asztalos István.

A tények tanúsága szerint Mikó százados sokat tett, hogy az embereket mentse a kényszerű bevonulástól, elhurcolástól. A Görgey-zászlóalj és a Bimbó út 51. sz. alatti csoport kötelékében százakat tartott vissza. Akiken ilyen módon már nem tudott segíteni, azoknak hamis katonai okmányokkal próbált némi biztonságot nyújtani.

Különösen a hadköteles férfiak voltak nehéz helyzetben. Ha a névre szóló behívó elől sikerült is elrejtőzniük, azt már nem tehették meg, hogy egyszerűen ne vegyenek tudomást a hirdetményes parancsokról, amelyek ott virítottak minden ház falán. Golyóval, statáriummal fenyegetve a be nem vonulókat.

Somogyi Miklós visszaemlékezése szerint az egyik találkozón Mikó százados fontos kéréssel állt elő. Elmondta, hogy a hírek szerint Szabó Pál, Veres Péter, Illyés Gyula és még néhány más író, itt maradt Budapesten. Nincsenek megfelelő irataik, s ezért bujkálniuk kell.

– Volna-e kifogása a pártnak az ellen, ha ellátnánk őket megfelelő iratokkal? – kérdezte Mikó.

– Ezt még meg kell beszélnem valakivel – hangzott Somogyi válasza. Kockázatosnak látom a dolgot. Ha túl sok igazolást adunk ki, azok könnyen nem kívánatos kézbe kerülhetnek. És az veszélyt hozhat az alakulatra!

– Legfeljebb 10–15 megbízható emberre gondolok. Elsősorban írókra, művészekre!

A tervhez a felsőbb pártszervek azzal a kikötéssel járultak hozzá, hogy valóban csak kis számú papír adható ki.

A párt álláspontja ebben a kérdésben az volt, hogy a baloldali értelmiség megmentésére tett lépések helyesek. El kell látni őket hamis papírokkal. Egyeseket el kell bújtatni, másokat pedig a fronton át biztonságba kell helyezni.

Arra is volt példa, hogy Somogyi személyesen adott utasítást a csoport tagjainak olyan értelmiségiek megmentésére, akik a lebukás szélén álltak.

A csoportnál készítettek egy magyar–német szövegű nyílt parancsot, amely gyakorlatilag korlátlan mozgásra és bárhol – a hadműveleti területen, az arcvonalban, így adott esetben Budapesten – való tartózkodásra is feljogosított. Akinek ilyen papír volt a zsebében, az az igazoltató köze-

gektől mindenféle felvilágosítást megtagadhatott, arra hivatkozva, hogy különleges feladatot teljesít. Mentesítve volt a kötelező bevonulástól is.

A nyílt parancs sikeres, jó fogalmazású, minden elképzelhető papírok legjobbika volt. A szövegben fellelhető volt minden olyan kifogás, amelyre annak idején a delikvens hivatkozhatott. Érvényét egészen a visszavonásig megtartotta. Tulajdonosa polgári ruhát is viselhetett. A fő értéke mégsem a szövegében volt, hanem a pecsétben. A parancsot kiállító szerv rangos, nagy tekintélyű hivatal, amely valóban adhatott ilyen megbízatásokat.

Cseres Tibor szerint ez az írás „elméletileg a háború végéig sérthetetlenséget biztosított". Való igaz, hogy ez volt a bujkálók legjobb dokumentuma. Több száz embernek jelentett biztonságot és menedéket.

A későbbiekben a néhány soros azonosító papíroktól, a terjedelmesebb mentesítő írásokig többféle igazolványt hoztak forgalomba. Valamennyi azt a célt szolgálta, hogy a tulajdonosát a németek és nyilasok előtt fedezze. Azt tanúsították, hogy felmutatójuk a Fővezérségnél teljesít katonai szolgálatot, s ezért nem tartozik bevonulni. A rövid igazolásból pl. a 72-es sorszámú ismert.

1943-ban a földmunkás- és népi mozgalomban föltűnt egy mezőtúri szegényparaszt családból származó fiatalember, Balogh Mihály. Gondosan előkészített beépüléssel, szívós munkával elérte, hogy a népi írók műveit megjelentető Püski Sándor-féle „Magyar Élet" könyvkiadónak, valamint a Cserépfalvi-kiadónak és a „Szabad Szónak" könyvterjesztője lett.

Célját elérte, ott volt a paraszt- és földmunkásmozgalom sűrűjében, kapcsolatba jutott annak vezetőivel, a népi írók legkiválóbbjaival.

Balogh Mihály azonban nem az volt, akinek mutatta magát. 1940. április 1-től a csendőrség portyázó állományába tartozott. Később azt híresztelte, hogy leszerelt, pedig valójában továbbra is a Központi nyomozó parancsnokság törzs-alosztályának baloldali ügyekkel foglalkozó csoportjában teljesített szolgálatot.

A csendőr szakaszvezetőt társai csak „Könyvterjesztő Miska" fedőnéven emlegették. Együtt dolgozott Juhász István nyomozó zászlóssal, aki ekkor már betette a második vasat a tűzbe, s megpróbált helyezkedni. Balogh Mihály is nyakán érezte a kötelet, s még időben gondoskodni kívánt a maga átmentéséről. Több irányban is kapcsolatot keresett ellenállási körökkel, s felajánlotta szolgálatait.

Mikó, arra az esetre, ha Balogh a csendőrségtől meg akarna szökni – mint állította – ellátta őt mentesítő papírral. Cserébe azt kérte, hogy a belső körükben próbálkozzon felderíteni: ki lehetett az, aki Bajcsy-Zsilinszky Endrét lebuktatta?

Mikó tudta, hogy Balogh ismeri a népi írókat. Kérte, hogy hozza vele össze őket, mert segíteni szeretne a németek és nyilasok elől bujkáló íróknak, művészeknek. Meg akarja menteni őket az elhurcolás, a fasiszta terror elől. Teljes mentességet nyújtó papírokkal kész volt oltalmába venni a szellem munkásait.

Balogh Mihály kapcsolatot teremtett Szabó Pállal. A találkozó december első felében létre is jött. A beszélgetést a neves író, Szabó Pál, így örökítette meg.

„Valaki azt mondta Balogh Mihálynak, hogy beszéljen velem... és segítsen rajtam" – említi Szabó Pál. Az ismeretlen jóakaró valószínűleg azt is tudta, hogy Pali bácsi környezetében több katonaszökevény van.

– Hogy akarsz te segíteni rajtunk? – kérdezte Baloghot.

– Aránylag könnyen. De nemcsak Pali bácsiékon, vagy Asztalos Istvánon, hanem mindenkin, aki népi író... vagy ha rendes ember.

Aztán elmondta Balogh, hogy ismerőse Mikó százados, nagyon szereti az irodalmat, különösen a népi írókat. Hajlandó részükre olyan igazolványokat adni, hogy az ő parancsnoksága alá tartoznak. Az ilyen papír mentesíti őket a bevonulás, a kényszerkitelepítés elől. Tanúsítja, hogy Budapesten van rájuk szükség. Egyszóval: megóv a zaklatástól és megadja a szükséges biztonságot.

Balogh ezután közölte Mikó százados lakásának címét.

Szabó Pál rögvest felkereste Asztalos István erdélyi írót, aki szökött katona lévén, már egy hónapja ki sem mozdult búvóhelyéről. Nem voltak igazoló papírjai. A látogatás emlékezetes volt, hiszen ezután szabadult ki önkéntes fogságából. Föl is jegyezte emlékeit.

„Elmondta, hogy baloldali emberek tanácsolták neki, hogy a... bujkálásban levő írókat és művészeket, s bárkit, aki nem akar kimenni Németországba, szedje össze, s menjen el velük egy megadott címre, ahol egy különleges magyar katonai alakulatot fog találni, amelynek parancsnokában teljesen megbízhatunk, s aki a most szükséges katonai igazolványokkal ellátja a Szabó Pál által odavitt írókat."

– Gyűjts össze mindenkit, minél hamarabb – tanácsolta Asztalos.

Szabó Pál erre sorra járta íróbarátait. Tüzetesen beszámolt a kínálko-

zó lehetőségről. Kodolányi azt javasolta, hogy jöjjenek össze náluk, s beszéljék meg alaposan a dolgot. Sor is került rá. Meghányták-vetették Mikó indítványát. Szorított a cipő, sok más választási lehetőség már nem nagyon volt.

– Egyetlen magyar kötelesség van ma: – itt maradni. El kell hát menni és megnézni, miféle ember ez a Mikó százados. Mert tisztekből, különösen vezérkari tisztekből, kicsit s jót – mondta Veres Péter, az aranysujtás iránt érzett teljes ellenszenvével.

Végtére abban maradtak, mégiscsak megnézik, hogy mi is lakik ebben a Mikó századosban.

Szabó Pál erre visszaüzent. Elfogadja a meghívást. Balogh Mihály kíséretében mentek fel Mikó lakására, ahol már ebédhez terített asztal várta őket.

– Szívességet szeretnék tenni a népi íróknak. Módomban van a magyar szellemi és művészeti élet első vonalbeli gárdáját átmenteni az új Magyarország számára – hangoztatta Mikó.

– Ha így fog cselekedni, én ezt a magam részéről történelmi jelentőségűnek tartom – válaszolta Szabó Pál. Beszélek az írókkal, a művészekkel, és ha ők ezt elfogadják, feljövünk a végleges megbeszélésre.

December 18-án óvatosságból több csoportra oszolva mentek fel Mikó lakására. Itt jött össze Szabó Pál, Tamási Áron, Asztalos István, Féja Géza, Cseres Tibor, Nagy Imre, az erdélyi festő, Szabó Lőrinc, aki ez alkalomra főhadnagyi egyenruhát öltött.

Mi más lehetett volna a téma, mint a literatúra. Mikó százados szenvedélyes irodalmi érdeklődésű ember volt. Különösképpen a népiesek álltak közel a szívéhez.

A hangulat oldott, kötetlen volt. Mikó francia verseket idézett. Felesége teával, aprósüteménnyel kínálta az írókat. Mikó elmondta vendégeinek, hogy ismeri a munkáikat, s a „magyar népi irodalmat sokra becsüli."

Ritka eset, hogy ugyanazon óra hangulatát három avatott író is tollára veszi. Átadva a szót, én itt szerényen hátra is lépnék.

Asztalos István: „Nekünk azt mondta: Magyarországon egyetlen értéknek az irodalom marad meg ebből a korból, és ő az írókat szeretné átmenteni, átsegíteni, mert úgy hiszi, Magyarországot csakis ezeknek az íróknak a segítségével lehet újra teremteni.

Szabó Pál: „Kifejtette, hogy nagyon szereti a népi irodalmat, s attól

fél, hogy előbb-utóbb az írók is horogra kerülnek, és akkor nincs tovább. Ő tudja ezt, s igen nagy felelősséget érez – mondotta. Neki módjában van ellátni valamennyiünket igazolványokkal."

Cseres Tibor is ezt a felelősségérzetet emeli ki: „Mikó arról beszélt, milyen nagy a tényleges, hivatásos tisztek felelőssége éppen a háború utolsó idejében, amikor semmilyen korábbi kötelezettség nem érvényes, és minden erőt és gondolatot a jövendő szolgálatába kell állítani."

A kért írásokat végül is megkapták. „Belső zsebükben az általa kiállított igazolványokkal jöttünk el tőle" – írja Asztalos István.

Szabó Pál listája szerint még több más író részére is kitöltötték a mentesítő papírokat. Ilyet kapott Veres Péter, Tersánszky Józsi Jenő, Illyés Gyula és Kovács Imre. Igazolványhoz jutott még Szentiványi Kálmán költő és Kemény Gábor író, újságíró is.

Mikóné közvetlenül az események után azt írta, hogy férje 15–20 nyílt parancsot adott ki írók és művészek részére. Veres Péter szerint: „tömérdek megbízólevelet osztottak szét íróknak és közéleti embereknek, illegális harcosoknak, amelyek valamiféle különleges megbízást tartalmaztak, és ezt minden hatóságnak respektálnia kellett. Csak – mint később kiderült –, a nyilasok és németek nem respektálták."

Az események szálait bogozgatva jutottam el Sárközi Elekhez, akinek történetünk idején az Attila út 27. sz. alatt jó nevű vendéglője volt.

Karácsony hetében itt találkoztak az írók a Mikó-féle papírok átvételére. Sárközi nemcsak az időpontra emlékszik jól. Pontosan tudja, hogy a festő Nagy Imre osztotta ki a nyílt parancsokat. Tudja azt is, hogy ott volt még Féja Géza, Sinka István, Darvas József és Tersánszky Józsi Jenő. 20–25 emberre emlékszik, akiknek az ő vendéglőjében adták át a „valamilyen úton" megszerzett igazolásokat.

Mikó az igazolványért természetesen semmiféle anyagi ellenszolgáltatást nem kért, és nem várt. Hiába mondta a Püski-féle könyvesbolt vezetője, hogy „bármennyit fizet", pénzért nem juthatott hozzá.

Búcsúzáskor a százados e szavakkal nyújtott kezet.

– De ha az urak akarnak, segítségemre lehetnek! Olyat kérek, ami a szakmájukba vág. Akinek kedve van, küldjön nekem egy rövid jelentést az általános közhangulatról. Főképpen az érdekelne, hogy a németek hol és mit rabolnak el.

Mikóhoz ezúton számos értesülés futott be. Ezek jellegét és tartalmát

elemezve – már amennyit ismerünk –, mind olyanok voltak, amelyek az antifasiszta koalíció államainak érdekeit szolgálták.

Szentiványi Kálmán a németek rablásairól küldött jelentést Mikónak. Előbb azonban a futárt, később Szentiványit is elfogta a Számonkérő Különítmény. 1945 január derekán még ott raboskodott a Vár pincéiben. Feltehetően e kapcsolat révén is terhelő adatok jutottak a Mikó-csoportról a fasiszták tudomására.

Dr. Gál István, „az igazolvány ellenében... viszonzásképpen" eljuttatott Mikóhoz négy fontos katonai okmányt. Ezeket a nácik a legnagyobb titokban Magyarországon nyomtatták ki. Neki sikerült 1–1 példányt megszerezni belőlük.

Fejes István a Magyar Általános Kőszénbánya Rt-nél dolgozott. „Kaptam igazolványt és megbíztak, hogy írjak egy összefoglaló jelentést a bányaipar jelenlegi helyzetéről. Különös tekintettel a széntermelés alakulására az utóbbi években." Fejes a jelentést december 22-én át is adta.

Az életet mentő papírokkal – amint azt Mikó az íróknak említette – elsősorban azokat látta el, akiket a baloldal utasított hozzá. Ilyen iratokat kaptak a Magyar Front egyes vezetői, bujkáló és illegalitásban élő politikusok, az ellenállásban fontos szerepet játszó személyek, valamint a Görgey-zászlóalj és a Bimbó úti csoport azon tagjai, akiket különleges feladattal bízott meg. Innen kapott írást a két Somogyi testvér is.

Kemény Gábor újságírójegyzi fel, hogy az illegális KP ifjúsági vonalán dolgozó Hirmann József és Bódi István bevonásával Mikó „több mint száz hamis igazolással látta el az exponált baloldali vezető embereket."

A Bimbó útiak némelyike felesége, rokona, hozzátartozói részére is kért és kapott minden zaklatás elől biztonságot nyújtó papírokat. Jutott az írók családtagjainak is. Írást kaptak Mikó százados barátai és ismerősei. Így pl. a lipótmezei elmekórház akkori igazgatója, s annak fia.

Mikó és Bondor is elkövette azt a hibát, hogy bár megbízható személyeknek, de tömegesen adtak ki hamis iratokat. Így azok értéke eleve devalválódott. Figyelmeztetést is kapott, hogy álljon meg – túl sok a jó papír.

– Bárcsak minden jó magyarnak adhatnék – hangzott a válasz.

De ez nem segített a helyzeten. Holmi fafejű csendőrt, pecsétre néző nyilast át lehetett volna „ejteni", de a rutinosabb nyomozók, az ellen-

állás felgöngyölítésén munkálkodók, már decemberben gyanították, hogy azok körül az írások körül valami nincs rendben.

Minden papír csak addig ér valamit, amíg az elsőről ki nem derül hamis volta. Ezután már azokra is veszedelmet hozhat, akik mit sem tudva a kiadó szerv lebukásáról, a hitelt vesztett írásokkal eleve dekonspirálják magukat.

Ilyen esetet ír le Markos György is. Mikor felmerült, hogy az illegális munkája érdekében meg kell tagadnia a kitelepülést, barátja, Sági Ferenc közgazdász, Mikó-féle nyílt parancsot szerzett számára.

– Ki ez az ember? – forgatta az írást Markos, amelyen a Fővezérség, Nemzetvédelmi és Propaganda Osztály hangzatos pecsét virított.

– Mikó százados a mi emberünk! – felelte Sági. Markost később letartóztatták. A Margit körúton Csergő százados, a Nemzeti Számonkérő Különítmény tisztje előkotorta a nyílt parancsot a papírjai közül.

– Ez az írás hamis! Kommunistáknak és az ellenállóknak adták ki ismeretlen személyek – mondta Csergő százados a képébe nevetve.

Ez a típusú okmány a Margit körúti nyomozók és a Számonkérő Különítmény csendőrei előtt lelepleződött. Tényleg hamis volt, abban az értelemben, hogy illetéktelenek kapták. „Kizárólag a mieink osztogatták, és valami 300 ilyen hamisítvány volt forgalomban." – írja Markos.

Mikó százados neve így felkeltette a nyomozó szervek érdeklődését. Gyanították, hogy ő, vagy a környezetéből valaki, kapcsolatban áll az illegális tevékenységet folytató körökkel. Az ügyet kézbe vevő csendőrnyomozók hamarosan bele is láttak Mikó kártyáiba.

Asztalos István írja, hogy zsebében a papírral, egyhónapos önkéntes szobafogság után végre kimerészkedett az utcára. „Az igazolvány... a biztonság érzetét keltette bennünk!" Ez a helyzet január 3-ig tartott, amikor sietve felkereste őket Tótka László zászlós – mondván – hogy nagy baj van, ne használják többé az igazolványokat. A Mikó-csoport lebukott.

Mikó századosnak az emberi életek megmentéséért folytatott küzdelmében érdekes színfoltot jelent az a segítség, amelyet az egyes külföldi követségek védelmét élvező zsidók megmentéséhez nyújtott.

E téren is el kell oszlatni számos félreértést. A kutatás során voltak olyan jelenségek, amelyeknek csupán a tényeit és nem az okait ismertem. Akadtak olyan források, amelyek azt a vádat említik, hogy Mikó

százados csendőröket vezényelt ki követségi épületek, és zsidók lakta ún. „védett házak" őrzésére. Állítólag ezeknél is a Különleges csoport papírjai voltak.

Mások fogalmazásában ez így hangzik.

– Mikó a csendőreivel őriztette a zsidókat!

Éreztem, hogy ez a jelenség nem illik be az összképbe. Keresni kezdtem az igazságot.

1944 őszén a Budapesten levő semleges követségek nagyarányú humanitárius akciót bontakoztattak ki a létében fenyegetett zsidóság megmentésére. Sok ezer izraelitát – pro forma – saját állampolgárnak ismertek el, s ezek részére menleveleket, védő útleveleket adtak ki. A menlevelekkel rendelkezőket „védett házak"-ba költöztették.

Az akció vezetője, lelke, legfőbb irányítója Raoul Wallanberg svéd diplomata volt. Az emberek mentésében kiemelkedően fontos szerepet játszott a svéd, a svájci követség, valamint a pápai nunciatura.

December 21-e után a helyzet súlyossá vált. Eltávoztak a minisztériumok, a nyilas központi szervek. Nem volt kihez fordulni, kiknél interveniálni. „A tényleges hatalom teljesen primitív, műveletlen, jobbára a megnyitott fegyházakból kiáramlott, állandóan alkoholmámorban élő szadista gonosztevők vérszomjas, zsákmányra éhes kezeibe ment át" – jellemzi ezt az időszakot Lévai Jenő.

Wallenberg, miután 25-én a svéd és finn követség Kelenhegyi úti épületét kirabolták, joggal esett kétségbe.

Már nemcsak a zsidókra megy a játék, hanem ránk, diplomatákra is – mondta barátainak.

Világossá vált, hogy itt már a papír, a hivatal tekintélye nem segít, új alapokra kell helyezni az egész védekezési taktikát. Az erőszakkal erőt kell szembeállítani.

Wallenberg olyan egyének iránt érdeklődött, akiknek módjában és hatalmában áll segíteni. Kapcsolatai Géczy Józsefhez irányították, aki ekkor már megszervezte a csendőrség egyetlen – az 1945-ös igazolásoknál is elismert – ellenálló csoportját.

A svéd diplomata december 25-én felkereste Géczyt.

Értesülései szerint – mondta Wallenberg – a nyilasok merényletet terveznek ellenük, illetve a védelmük alatt álló házak ellen. Arra kért bennünket, hogy ne csak a svéd, de a többi követségnek is adjunk védelmet – nyilatkozik Géczy József.

Dr. Lullay és Dr. Kerekes századosokkal tanácskozva Géczy segítséget ígért.

– Csupán annyit kérünk – mondta Géczy –, hogy szerezzen ehhez valami papírt, hitelesnek látszó honvédszemélyektől.

Magyarán azt várták, hogy valaki bízza meg őket ezzel a feladattal. Parancs nélkül nem mertek cselekedni. Wallenberg ekkor elment Mikó százados lakására, s rövidesen hozott is egy ilyen írást.

– Wallenberg... Mikó százados aláírásával szerzett a nevemre egy parancsot, amely megbízott engem, hogy a követségek épületeit, s a bennük tartózkodó személyeket, hovatartozásukra való tekintet nélkül, részesítsem bárkivel szemben fegyveres védelemben – mondja Lullay Leó.

Mikó, bár semmi köze nem volt a dologhoz, s erre jogkörrel sem rendelkezett, fiktív módon írásos megbízást adott a követségek és így a védett házak őrzésére.

December 26-án, „mintegy 100 fő csendőrt felvilágosítottunk a helyzetről, és a követségi épületekben szétosztottunk" – írja Géczy. Az embereket kisebb csoportokra tagolva, parancsnokok vezetése alatt, szolgálati jeggyel ellátva szétosztották a svéd, a svájci, a török, a spanyol, a vatikáni követségek, és ezek épületei között. A beszervezett tisztek pedig a dolgot hivatalos szinten fedték.

Ez tehát a magyarázata annak, hogy december végétől a svéd követség tagjai, s Wallenberg is, csendőrök kíséretében szabadon jártak gépkocsijukon, s végezhették áldozatkész munkájukat. A kirendelt őrségnek pl. szerepe volt a Tátra utcai svéd védett ház nyilas pogrom előli biztosításában is.

Olyan adat is van, hogy Mikó az ellenállás vezető személyeinek veszélyes mozgalmi útjaira kísérőként csendőrjárőrt biztosított. A kakastollasok persze semmit sem tudtak a kísért személyről, sem annak úticéljairól.

A Mikó-csoport lebukása után a csendőröket és nyomozókat a Számonkérő Különítményhez vezényelték vissza. „Mivel Mikó akkor már megszökött... így a parancs eredetére tőlünk vallomást nem kaptak" – írja Géczy. Juhász Antal szerint a Nemzeti Számonkérő Különítmény mégis pontosan megtudta a kirendelés körülményeit. „Ugyanis időközben kiderült, hogy Mikó tagja volt az ellenállási mozgalomnak" –

vallotta Juhász. Tény, hogy a fiktív parancs már ott volt Hindy Iván asztalán.

Így dől meg tehát az a vád, hogy Mikó úgymond „csendőreivel őriztette a zsidókat a svájci és a svéd védett házaknál."

Igen, őriztette. Wallenberg kérésére, önmagát kockáztatva, százak és ezrek életét oltalmazva.

KAPUT NYITNI AZ ARCVONALON!

A Felszabadító Bizottság Katonai Vezérkara tervet dolgozott ki egy Budapesten megvalósítandó antifasiszta népfelkelésre. Egyik lényeges pontja volt, hogy az Üllői út mentén kaput nyitnak a Vörös Hadsereg előtt, s lehetővé teszik a város szívébe való gyors előretörését.

Ez a szándék a fővárosi ellenálló és partizáncsoportok egész soránál kimutatható.

Mikó százados jól ismerte Nagy Jenő ezredes erre vonatkozó terveit, hiszen tárgyalásaikon részt vett, megbeszéléseiken ott volt. A bizottság lebukása után, mint az egyik még felszínen maradó csoport parancsnoka, a maga módján, a maga hatáskörében, törekedett a korábbi terv végrehajtására. Az egyik, 1945-ben kelt okmány így ír Mikó Zoltán szándékairól: „Feladatának tartotta: a meglevő tiszti és legénységi anyaggal egy katonai akciót előkészíteni, s az orosz haderő mellé állva, az orosz hadsereg előretöréseit – 1945 januárjában, Buda belsejébe is – lehetővé tenni."

E terv megvalósítására három utat is járhatónak véltek.

Az egyik a 10., a másik a 12. magyar hadosztály, a harmadik a Rózsadombot védő „Egyetemi rohamzászlóalj" felé vezetett. Az említett két hadosztály ezredei a fővárost körülölelő gyűrűben rekedtek. Fáradt, kivérzett, sokat szenvedett alakulatok voltak. A katonák nem akartak harcolni. Megismerték a németek álnokságait, látták az ország kifosztását.

A szekszárdi 12. hadosztály 1944 nyarán, a varsói felkelés idején, a lengyel főváros alatt volt. A nácik azt a feladatot adták részükre, hogy a fővárostól északra elterülő hatalmas kampinosi erdőt zárják le, aka-

dályozzák meg a felkelők segítségére igyekvő erők mozgását, s az ott található partizánokat számolják fel.

Vormann német tábornok, a 9. hadsereg parancsnoka, augusztus 19-én ezt jelentette a „Közép" hadseregcsoportnak: „Nem számolhatunk azzal, hogy a 12. magyar tartalék hadosztály a megbízatást teljesíteni fogja."

Néhány hónap telt el csupán azóta, és most itt vannak a budapesti katlanban.

A kaposvári 10. hadosztály ezredeinek erkölcsi állapota sem volt éppen kielégítő. A zászlóaljak a tiszántúli és a Duna–Tisza közi harcokban súlyos veszteségeket szenvedtek. A hadosztály tisztikarában és törzsében, de a katonák soraiban is, egyre fokozódott a német- és nyilasellenes hangulat. Az antifasiszta fellépés számára különösen kedvezett az a körülmény, hogy a hadosztály vezérkari főnöke, András Sándor ezredes tagja volt a katonatisztek ellenállási mozgalmának.

Decemberben ő lett a 10. hadosztály gyalogsági parancsnoka.

A 10. hadosztály 18. ezredének parancsnoka ebben az időben Variházi Oszkár alezredes volt. Az alárendelt egységei nem tettek esküt Szálasira, ezért beosztásából leváltották. Később a hadosztály személygyűjtő törzsét vezette, majd a budapesti harcok idején a 10. hadosztályhoz tartozó 6. gyalogezred parancsnoka lett.

Variházi a 10. hadosztály töredék alakulataival, más hozzájuk csapódó kötelékekkel, s a 6. gyalogezred megmaradt részeivel Buda ostroma során átállt a Vörös Hadsereg oldalára. Később a szovjet hadsereggel együtt harcoló Budai Önkéntes Ezred parancsnoka lett.

A sokat szenvedett katonák megelégelték a háborút. Látták, hogy vesztett ügyért, Hitler érdekében ontják vérüket. Budapest csak Bécset védi. A németek megbízhatatlanoknak tekintették őket. Ezt jól példázza, hogy a „Sachsonia" nevet viselő géppuskás zászlóalj harcifeladatul kapta, a 10. és 12. magyar hadosztályok visszavonulásának megakadályozását.

A két magasabbegység ez időben szorosan egymás mellett, Gödöllő–Isaszeg vonalában volt beásva.

A Felszabadító Bizottság Katonai Vezérkara kapcsolatot létesített a két hadosztály vezető beosztású tisztjeivel, különösen a hadosztálytörzsek tagjaival. Amikor felmerült a „kapunyitás" gondolata, az említett alakulatok cselekvő részvételével számolhattak. A különben fantaszti-

kusnak tűnő, és néhány későbbi történész által kétségbe vont tervnek itt vannak a gyökerei.

A Katonai Vezérkar lebukása után Mikó százados tovább próbálkozott, hogy a korábbi terveket megvalósítsák. Erről a Mikóval közvetlenül együtt dolgozó Pál Gaszton adott felvilágosítást.

– December elején felmerült olyan terv is, hogy fel kell venni a szovjet csapatokkal a kapcsolatot. Olyan helyzetet kell teremteni, hogy egy adott szakaszon, megállapított időpontban – oda koncentrált megbízható emberekkel – biztosítani lehessen az arcvonal megnyitását. A szovjet csapatok képesek oda egy éket benyomni, és az arcvonalat át tudják törni. Ezzel Budapestet meg lehetett volna menteni az ostrom elől.

Mint erről a tárgyalásokon szó volt, a főváros alatti hadosztályok két ezredének lett volna a feladata, hogy a szovjet csapatok támadása esetén teljes passzivitásával elősegítse az áttörést.

Ezek az ezredek később az Üllői út mentén védtek. Innen ered tehát, hogy más hasonló elképzelésekben is oly gyakran vissza-visszatér az Üllői úti motívum.

Mikó egyik legmegbízhatóbb emberét, Hertelendy Jánost küldte ki a 10. hadosztályhoz, András ezredeshez, hogy tapogatóddzék a tisztek beállítottságáról, az átállás lehetőségeiről.

A Katonai Bizottság beleegyezésével Somogyi Miklós is felkereste András ezredest Budán, a XI. kerületben. Kíséretében voltak Fodor és Bálintity századosok. Nyíltan megkérdezte az ezredest, hogy nem kellene-e megkímélni Budapestet az ostrommal járó pusztítástól. András minden józan érvre kitérő választ adott.

– Mondja, honnan vette a bátorságot, hogy engem ilyen dolgokra igyekezzék rábírni? – kérdezte búcsúzóul.

– Nézze ezredes úr! Vannak olyan honvéd tisztek, akik változatlanul elveszettnek tartják ezt a háborút. Bűnnek tartanak minden kiontott vért, ami a németek oldalán hullik. Ők küldtek magához!

Tárgyaltak a két hadosztály vezető törzstisztjeivel is, hogy azok adott jelre hátba támadják a németeket és az arcvonalat megnyitják. Ők a tervvel egyetértettek, de felmerült olyan kívánság is, hogy ne ugorjanak fejjel a sötétbe, hanem egyeztessék elképzeléseiket a Vörös Hadsereggel.

– Mikó elmesélte – de tudomásom szerint is –, ebben az ügyben sorozatos lépések történtek – mondja Pál Gaszton.

Van, aki azt állítja, hogy fogságba esett szovjet katonákat küldtek

vissza az arconalon keresztül, mások úgy tudják, hogy munkásmozgalmi vonalon, Somogyi Miklósék révén is kísérlet történt a kapcsolatok felvételére.

Somogyi valóban több munkást is átküldött az arcvonalon – a 10. hadosztály vonalán – de csak egy tért vissza közülük. Ez is olyan üzenetet hozott, hogy a lehetőség szerint óvják erőiket.

A Mikó-féle csoporthoz tartozó Fodor Károly százados szerint az összeköttetés megteremtésére vezérkari tisztet kívántak áthelyezni az arcvonalon. Homonnay Károly főhadnagy és egy Körmendy nevű tiszt kapott olyan parancsot, hogy „az itteni helyzetről tájékoztassa a Vörös Hadsereget, s lehetőleg egy orosz összekötő tiszttel – jelszót adtak! – vagy rádióval jöjjenek vissza" – írja Fodor százados.

Polgári ruhába öltözve először Vecsésnél próbálták meg az arcvonalat átlépni, hogy a Vörös Hadseregnek megadják a szükséges tájékoztatást. Miután ez nem járt sikerrel, november 10-én Homonnay Ceglédnél már egyenruhában ment át az arcvonalon, s számolt be küldetéséről. Körmendy szerencsésen át is jutott, de visszatérni már egyikük sem tudott. Ekkor Fodor Károly és Bálintity Károly százados jelentkezett, hogy megkísérlik az összeköttetés megteremtését. Somogyi Miklós azonban már nem akart kockáztatni és ezért küldetésükhöz nem járult hozzá.

Kovács Imre parasztpárti vezető elbeszélése szerint az egyik napon a 10. és 12. hadosztályok parancsnokságainak egy-egy fiatal vezérkari tisztje kereste fel őt. Elmondták, hogy a két egység vezérkari főnökei találkozni szeretnének Malinovszkij marsall megbízottjaival. Egyetértés esetén a védelmi gyűrűn egy rést nyitnának, „amelyen át a szovjet hadsereg be tudna nyomulni az ostromlott városba".

Heves községben, a 2. Ukrán Front főhadiszállásán, Kovács Imre részletesen beszámolt ezekről a tervekről.

A kihallgató tiszt megkérdezte: – Melyik az a két hadosztály? – A 10. és a 12. – felelte Kovács.

– Az ön bajtársai már itt vannak a főhadiszálláson. Sajnos a tervek nem voltak megvalósíthatóak.

A Vörös Hadsereggel történő kapcsolatfelvétel sokáig nem sikerült. Megbízottaik nem jutottak el a felsőbb parancsnokságokhoz.

Az átállási, kapunyitási tervek az arcvonalban levő alakulatok bevonásával, rendre kudarcba fulladtak. Az ellenállás vezetői ekkor arra gondoltak, hogy a szándékot talán könnyebben meg lehetne valósítani,

ha az általuk jobban kézben tartott fegyveres csoportokkal kísérlik meg a németek hátbatámadását, az arcvonal megnyitását.

„December végén az utolsó reálisan kivitelezhető terv az volt, hogy két helyen rést nyitunk a Vörös Hadseregnek. Az egyiket a Zuglóban, a másikat a Rózsadombon" – írja Fodor százados.

A XIV/2 és az angyalföldi XIII/1 KISKA-alakulatra várt az a feladat, hogy a Hungária körútnál akcióba lépjenek.

A Rózsadombon, a Bimbó úti Somogyi-féle csoportnál is az lett volna a feladat, hogy átvegyenek egy arcvonalszakaszt. Az elképzelés szerint Mikó százados átment volna a túloldalra, majd a tárgyalás után beengedik a felszabadító csapatokat, vezetőkkel látják el őket, s velük együtt harcolva a Vár irányába nyomulnak.

Pólya Tibor szerint „december közepe táján kezdődtek a tárgyalások, a tervezések, hogy egész alakulatunk álljon az oroszok mellé, és szakaszunkon megnyissuk a vonalat."

Mikó kétféle tervet fontolgatott:

1. Átvenni egy védelmi szakaszt a németektől, majd kellő egyeztetés után megnyitni az arcvonalat a szovjetek előtt.

2. Rábírni a Rózsadombon védő egyetemi rohamszázlóaljat, hogy adja át nekik az arcvonal egy részét, ahol ők kaput nyithatnak a Vörös Hadseregnek. Esetleg azt elérni, hogy adják meg magukat, vagy velük együtt álljanak át.

Mikóval úgy beszéltük meg – említette Somogyi – hogy... bizonyos területeken, amikor a mi embereink kerülnek a védőállásba, akkor azt a 24 órát arra használjuk fel, hogy parlamentereket küldjünk az oroszokhoz, s kaput nyissunk nekik.

Somogyi Miklós Pálffyval és Sólyommal tárgyalt az ötletről. Közölte, hogy egy 800 méteres arcvonalszakaszon megkísérelik majd a felváltást.

Pálffyék a tervet „kissé merésznek" tartották, de végül is beleegyeztek a megvalósításába.

– A legnagyobb körültekintéssel kell eljárni – kötötték Somogyi lelkére –, nehogy egy csomó emberünket oktalanul a felkoncolás veszélyének tegyük ki.

Ezeknek a terveknek közös hibájuk volt, hogy nem számoltak a lehetőségekkel. A Bimbó út 51. sz. alatti antifasiszta részleg alig 40–50 harcosból állt, ez pedig nagyon is kevés egy ilyen vállalkozáshoz. Egyszerre minél több emberre volt szükségünk. Több adat is megerősíti,

hogy Mikó az arcvonalszakasz átvételéhez szükséges embereket a „Kommunista Párt vonaláról" kívánta biztosítani.

December 26–27-ről vannak adatok, hogy Mikó megtette az első lépéseket a vállalkozás megvalósításához. Mozgósította azokat a szökött tiszteket, katonákat, akiket előbb igazolványokkal látott el. Többnyire azzal eresztette őket útjukra, hogy menjenek haza, ha majd szükség lesz rájuk parancsot kapnak.

– Itt az ideje a cselekvésnek – állított be Bondor Vilmos Kriskó Sándor főhadnagyhoz. Kérte, hogy vigye magával a vele szökött bajtársait is.

– Úgy tudtuk, hogy Mikó mozgalmat szervez a németek ellen, ami most végrehajtásra került – vallotta utólag Kriskó.

Az egyik hiteles feljegyzés részletesen tudósít ezeknek a napoknak az eseményeiről. A Bimbó úton Mikó százados – Bondor főhadnagy és egy polgári személy jelenlétében – fogadta a tiszteket.

– Korábbi tervem, a helyőrség lázadásának megszervezése, sajnos nem járt eredménnyel. Most aztán más módszerhez akarok folyamodni.

Ezután részletesen ismertette terveit. Lényege az volt, hogy a Rózsadombon a németektől átveszi az arcvonal egyik szakaszát, majd átmegy, és felveszi az érintkezést a szovjet csapatokkal. Magával viszi Budapest részletes térképét, amely fontos hadműveleti adatokat tartalmaz, s azt átadja a szemben levő alakulatok parancsnokának. Ezután emberei megnyitják az arcvonalat, és átengedik soraikon a szovjet erőket.

– Most pedig térjünk a részletekre – folytatta Mikó. Magammal viszem Nagy Ferencet, aki jól beszél oroszul. Odaát ő lesz a tolmácsom!

Ezután kinek-kinek meghatározta feladatát. Andersen Tiborra és Kriskó Sándorra bízta, hogy menjenek el a közelben levő német parancsnokságra, s tárgyalják meg velük az arcvonalszakasz átvételét. Ez a német Kommandatura szintén a Bimbó úton volt, SS- és SA-csapatok felett rendelkezett.

Egy SS őrnagy vagy százados fogadta őket. Hajlott az alkura, szívesen pihentette volna embereit.

– Átadok Önöknek egy 500 méteres szakaszt. A helyet én jelölöm ki. Egy órával az átvétel előtt jelenjenek meg. Még egy feltételem volna – fűzte hozzá a német. A magyar katonaság már megbízhatatlan. Csakis akkor adom át a vonalat, ha azt nem a honvédség, hanem az Önök által toborzott egyetemi hallgatók veszik át.

A német tiszt biztosítékot is akart, mert ragaszkodott hozzá, hogy

amíg a magyarok az ő alárendeltségében vannak, Andersen főhadnagy maradjon ott összekötő tisztként.

Andersen ezután jelentette Mikónak, hogy eredménnyel járt. Ő nyomban kitűzte az akció időpontját.

– December 30-án éjjel vesszük át az arcvonalat. Gyülekező 23 órakor, polgári ruhában!

Lázas készülődés vette kezdetét. Mikó elrendelte, hogy szedjék össze valamennyi emberét. Hírvivők mentek szét ismeretlen irányban, ismeretlen helyekre.

Hiába állt ott a sok fegyver, lőszer – kevés volt az emberük. Legalább 100–150 főre lett volna szükségük. Nagyon hiányzott a Görgey-zászlóalj.

Fodor Károly századosnak – aki az emberek biztosításában tevékenyen részt vett – az volt a véleménye, hogy ahhoz, „hogy megfelelő szélességű arcvonalat kapjunk" az alakulatot legkevesebb száz fővel fel kellett tölteni.

Ezért minden erőt össze akartak szedni, amire egyáltalán befolyásuk volt.

Emberekre számítottak az egyes KISKA-alakulatoktól, az egyetemi zászlóaljtól, amit Fodor az „MKP egyetemi zászlóaljának" (Táncsics zászlóalj?) nevez. Mikó sofőrje szerint Somogyi Miklós ígéretet tett, hogy a vállalkozáshoz 100–150 embert feltétlenül biztosítanak. Elsősorban a zuglói XIV/2. KISKA-századot jelölte meg, ahonnan az áttörni készülők embereket kaphatnak. A két csoport vezetői már ezt megelőzően is többször találkoztak, s megtárgyalták, hogy miben lehetnek egymás segítségére.

Koós József említi, hogy a XIV. kerületi kiskások felvezetése érdekében Mikó utasítására Limbacher Károly, Nagy József és Nagy László társaságában többször járt a Zsabka-egység Abonyi utcai körletében.

Zsabka Kálmán ígéretet tett Somogyinak, hogy az értesítéstől számított 36 órán belül a szükséges 100–120 főt átvezényli a Bimbó útra, ha Mikóék gondoskodnak elszállításukról. Somogyi tárgyalt Varga Károly főhadnagy, parancsnokhelyettessel is, aki némi huzavona és a kérdés más oldalról történt ellenőrzése után úgyszintén hozzájárult 120 ember átadásához.

Fodor százados ezután utasítást kapott, hogy a megbeszélt időre három teherkocsival jelenjen meg a Zsabka század Abonyi utcai körletében,

s az embereket vigye fel a Bimbó útra. A kijelölt személyek azonban nem jelentek meg a gyülekezőhelyen. Fodor is csupán 30 főt tudott biztosítani az akcióhoz.

Nem tudni, mi okozta, hogy az emberek elszéledtek, nem jelentkeztek. Azt megállapították, hogy a kapunyitás titkos tervéről a gyülekezőknek fogalmuk sem volt. Valószínűleg attól féltek, hogy az arcvonalban vetik be őket. Ettől azonban vonakodtak, hiszen a KISKÁ-ba is már eleve azért mentek, hogy ne kelljen harcolniuk a fasiszták ügyéért.

Somogyi nyomban megkapta a hírt: Fodor százados nem sok eredménnyel járt.

Ekkor Nagy László útján egy levelet küldött Zsabkának, a kölcsönös megállapodás teljesítését sürgetve. Az írás átvételét Zsabka telefonon nyugtázta. Szóban is ígéretet tett, hogy a kérésnek eleget fog tenni. Újabb időpontot tűztek ki.

Az ostromlott városban sűrűn csapdostak az aknák. A közlekedés életveszélyes volt. Fodor százados és néhány embere a három teherkocsival mégis útra kelt. Megérkezve az Abonyi utcába, Fodor a parancsnokot kereste, de sehol nem találták. Az volt a benyomása, hogy Zsabka ott van valahol az alakulatnál, de egyszerűen letagadtatja magát.

Az újabb kísérletnél így megint kudarc érte őket; alig 10–12 vadászfegyverrel ellátott embert tudtak felvinni a Bimbó útra.

Mindezek december 30-án, a késő esti órákig zajlottak le.

A fasiszták december 29-én meggyilkolták Steinmetz kapitányt és Osztapenkó kapitányt, a békét hozó parlamentereket. A szörnyű gaztett után a Vörös Hadsereg fokozta harci tevékenységét. Több forrás is feljegyzi, hogy 29-én, 30-án az ágyúlövedékek százai hullottak a városra. Tóth János szerint „a súlyos tüzérségi tűz miatt a gyülekező csoportok" nem tudtak átjönni Pestről Budára. Pólya Lajos is arról ír, hogy a „nagy orosz támadások miatt" nem sikerült az emberek riadóztatása.

Mikó százados és Bondor főhadnagy teljes harci felszereléssel, bőrruhában, már este 6 órától gyülekeztették embereiket a Bimbó út 51. sz. alatti villa alagsorában. Várták, de hiába várták a beérkező csoportokat. Nem érkeztek be Fábry Pál kisegítő karhatalmistái sem. Akárhogyan számolták is egymást, az 50-nél nem jutottak túl. Vészesen kevesen voltak. Ilyen kis csapatnak a németek nem adják át az arcvonalat.

Mikó ideges, türelmetlen volt. Mi van az emberekkel? Hol késnek a csoportok? Kútba esik az egész vállalkozás!

A hírvivők újra nekiindultak a városnak. A Vígszínház mögötti garázsba is lement valaki, ahol Mikó szerint ötven embernek kellett volna lennie.

A hajnali órákra nyilvánvaló lett, hogy az egész vállalkozás kudarcba fulladt. A szépen kigondolt tervet fel kell adni. Ők bizony már semmiféle arcvonalszakaszt nem fognak a németektől átvenni.

A részadatok hiányában ma már rendkívül nehéz megállapítani, hogy mi is volt valójában a sikertelenség oka. Andersen Tibor közvetlenül az események után, még 1945 februárjában, az őt kihallgató szovjet tiszttől úgy hallotta, hogy a gyülekező embereket – vagy talán valamelyik csoportot – december 31-re virradó éjjel a fasiszták elfogták és kivégezték. Állítólag egy csendőr százados, „akinek nevét nem mondták meg", s aki szintén a Mikó-csoportban volt, árulta el őket – írja Andersen főhadnagy.

Ezen a nyomon sajnos nem lehet tovább indulni, innen már minden adat homályba vész.

ÁRULÁS! ÁRULÁS!

A meghiúsult átállási kísérlet után Mikó százados még egy kétségbeesett, végső akcióval próbálkozott. De ezt már inkább a kapkodás, mint a józan megfontoltság jellemezte. „Utolsó dobás" jellegű volt, amelynél vagy bejön a szerencse, vagy minden elvész. A kocka sajnos nem fordult hatosra.

Ugyan mi késztette arra, hogy egy lefutott, eredménytelen vállalkozás után nyomban újra egy merész akcióba kezdjen? Az ok: megpróbálta rábírni Sipeki Balázs Lajos századost, a Rózsadombon védő „Egyetemi Rohamzászlóalj" parancsnokát, hogy nyissa meg az arcvonalat, s álljon a Vörös Hadsereghez.

A kulcsot Mikó egy elejtett megjegyzésében vélem megtalálni.

1945. január 1-én ezt mondta Sipekinek: – Támadjuk meg a budai német csapatokat, s engedjük be az oroszokat a Rózsadombon keresztül a királyi várba, mert a magyar védőrész zöme ma este 8 órakor a város négy fő pontján ugyanezt fogja végrehajtani.

Vallomást tett erről Sipeki Balázs Lajos is a Népbíróság előtt. „Mikó mondotta, hogy az egész hadtest átáll."

Előkészületben volt tehát valami titkos akció, amelyről ma még semmit nem tudunk, de amelyben Mikó és emberei pontosan meghatározott szerepet kaptak volna. Attól félve, hogy ez a sorsdöntő vállalkozás talán rajta bukik meg, mindent egy lapra tett fel.

Sipeki Balázs Lajos a történtek idején 32 éves tiszt, ludovikás honvédszázados volt. Ekkor már negyedik esztendeje a Műegyetemen folytatta tanulmányait.

Mikor az egyetem kitelepült Halléba, Sipeki Balázs újabb beosztást kapott. 1944. december 4-ével a már megalakult „Egyetemi rohamzászlóalj" parancsnokává nevezték ki. December közepétől át is vette a fiatal önkéntesekből szervezett alakulat vezetését.

A zászlóaljban főleg a Műegyetem fasiszta eszmékkel fertőzött, a németek „végső győzelmében" vakon hivő, félrevezetett, megtévesztett fiatalok szolgáltak. A hangadók a nyilasok voltak közöttük, akik erős kézben tartották a társaságot. Elszórtan olyanok is jöttek ide, akik csupán azért szolgáltak, mert nem akartak elmenni Németországba.

Parancsnokukról is köztudott volt, hogy erősen jobboldali beállítottságú, hisz a németek győzelmében, elvakult, fanatikus katona. Embereit a legnagyobb véráldozatok árán is bevetette, és kész volt az utolsó percig harcolni a szovjet hadsereg ellen.

A három századból álló „Rohamszászlóalj"-ban kb. 450 ember szolgált. Az I. hadtest közvetlen alakulata volt. Védősávjuk németekkel vegyesen a Fillér utca–Bogár lépcső–Gugger-hegy–Remete-hegy vonalában húzódott. Kiképzetlen, rosszul felszerelt alakulat volt. Semmi remény nem volt rá, hogy a harci alkalmazás során beválik. Ezt mindenekelőtt Sipeki százados tudhatta a legjobban. Képzett katona volt, megítélhette a valós helyzetet. De ő azok közé az elvakult tisztek közé tartozott, akik bedőltek a hazug propagandának, elvesztették realista érzéküket." A Zöldmáli út és a Pálvölgyi cseppkőbarlang között szándékozik megfordítani a háború sorsát" – írja róla Cseres Tibor.

Az eseményeket motiváló tényező, hogy Mikó százados nyolcadéves növendék kora óta ismerte Sipeki Balázst. Sportvonalon úgyszintén kapcsolatban álltak. A Ludovikán évfolyamtársak voltak, rangban is együtt tartottak. A jelek szerint Mikó olyan embernek tekintette, akihez bizalommal fordulhat.

Január elsején délelőtt egy apró, véletlen esemény indította el a cselekmények újabb sorozatát.

A Sipeki-zászlóaljt Egerszegi Sándor hadapród őrmester vezette 3. századból két egyetemista betévedt a Bimbó út 51. sz. alatti körletbe. Itt – a Sipeki Balázs peranyaga szerint – „találkozott a kommunista sejtek embereivel."

A fiúk tele voltak keserűséggel és szomorúan panaszkodtak a hasonló korú egyetemi cimboráknak.

– Felesleges ez a sok vérontás! Nincs semmi harci kedv az emberekben!

– A további harcok teljesen értelmetlenek. A helyzet reménytelen!

Feltárult a szívük, nyiladozott az értelmük. Mikor látták, hogy megértő emberre találnak, nagy óvatosan megpendítették.

– Nem lehetne valamit csinálni? Már persze közösen.

A szovjet csapatok december 25-i támadása után súlyos veszteségeik voltak.

Szidták a németeket, elpanaszolták nehéz sorsukat. Szerintük a fiúk már unják az egész cirkuszt, nem akarnak harcolni, szívesen vennék, ha kikerülhetnének ebből a kutyaszorítóból. Átmennének még az oroszokhoz is.

– Már az egész zászlóalj így gondolkodik. Különösen a 3. század – sírták el bánatukat.

A Bimbó úti ellenállók összenéztek. Ezzel már lehetne valamit kezdeni. Zsigmond tizedes jelentette a hírt Bondor Vilmosnak, majd az tovább vitte Mikóhoz.

Mire a vendégek szedelőzködtek, a parancsnoknál már megszületett a gyors döntés: ezt a helyzetet ki kell használni. Tervükbe bekapcsolják az egyetemistákat is.

– Na gyertek fiúk, hazakísérünk benneteket – indította őket útnak Mikó.

Rövid séta után elértek az Egerszegi-század Mandula utca 18. sz. alatti körletébe. Mindenre számítva erősen felfegyverkeztek. Öt géppisztolyos fiú tartotta szemmel a bejáratot.

Egerszegi őrmesterhez Mikó, Bondor és Zsigmond Zoltán kopogtatott be. Négyesben tárgyaltak. Zsigmond 1946-ban készített feljegyzései pontosan rögzítik az eseményeket:

„Ezután felvilágosítást kértünk a zászlóalj erejéről. Kellő bevezetés után közöltük Egerszegivel tervünket, amit meg is indokoltunk". „Felvetettük a németek elleni harc ötletét!" – írja Zsigmond Zoltán.

Egerszegi kijelentette: – A századommal Önökkel tartok. A zászlóalj átállásáról azonban Sipekivel kell tárgyalni.

A találkozó végeztével – biztos, ami biztos – Bondor félrevonta Egerszegit:

– Őrmester úr! Figyelmeztetem a hallgatásra. Amennyiben elárulná tervünket, saját kezűleg fogom agyonlőni.

Minden bizonnyal így volt, mert egy másik forrás szerint Egerszegi a zászlóaljirodán – Mikóék lebukása után – felháborodottan már arról beszélt, hogy őt „felkoncolás terhe mellett" szólították fel az átállásra.

– Most pedig kísérjen el minket a zászlóaljirodára – kérte Bondor.

Délután 3 körül járt az idő, amikor Mikó, Bondor, Hertelendy János, Zsigmond Zoltán, Szőke Béla és Tóth János felkereste Sipekit a Vérhalom u. 20. szám alatti parancsnokságon. Egy egész kis delegáció. A „slepp" biztosítási céllal lemaradt az iroda előtti kis szobában. A parancsnokok bevonultak. Mikó remélte, hogy talán az utolsó napokra felnyílott a hályog Sipeki szemén, és hajlandó lesz segíteni szomorú sorsra jutott hazáján.

A két régi katonaismerős találkozását le sem kell írnunk. Jövetelük céljára térve, Mikó így szólt.

– Bejöttem az oroszlánbarlangodba. Tudom, bármelyik pillanatban kiadhatod ellenem az elfogatási parancsot. Én mégis, mint magyar emberhez, hozzád fordulok. Arra kérlek, mentsük meg Budát és a vezetésed alatt álló zászlóalj 500 tagját. Csatlakozz az én kis csoportomhoz, és még ma hajnalban átvesszük az arcvonalszakaszt. Beengedjük az oroszokat."

Sipeki szerint Mikó és Bondor „az oroszok mellett tett kijelentéseket és az átállás mellett nagy propagandát fejtett ki." Elmondták, hogy délután 17 és 20 óra között kellene az átállást végrehajtani.

Sipeki százados mellébeszélt, óvatoskodott. Nehezen lehet ezt megvalósítani – hangoztatta. Németek vannak közéjük ékelve. De hallgassuk meg erről a vallomását:

„Én velük szemben hivatkoztam a parancsteljesítési kötelezettségemre, valamint arra, hogy nekem elhatározási jogom nincs. A harci helyzettel nem vagyok annyira tisztában, hogy ennek a lépésnek a jelentőségét, a magyarságra nézve előnyös, illetve hátrányos voltát el tudjam dönteni. Számoltam továbbá azzal, hogy a német felmentő csapatok előretörése esetén, ezt a részt még nagyobb pusztulásnak teszem ki."

Mikó újra érvelt. Az egész környék és a zászlóalj hangulata is mind mellettünk van. Már be is szerveztük őket! Vegyük elejét a további vérontásnak!

– Kérlek, ha az én személyem volna az akadály, engem bármikor elintézhettek – felelte Sipeki Balázs.

Utolsó aduként Mikó bevetette a nagyágyút.

– Egyébként az egész hadtest átmegy az oroszokhoz. – Ezt szánta végső érvnek.

Sipeki tétovázott. Mint látszott, nem túlságosan bízott benne, hogy a németek feltörik a Budapest köré vont gyűrűt. Mikó ismételten felszólította: Engedjék be a szovjet csapatokat!

Sipeki Balázs Lajos nem adott egyértelmű választ. Jöjjenek vissza öt órára. Addig majd gondolkozik és tanácskozik embereivel.

Az egész tárgyalás jó, ha 20–30 percig tartott.

Az első indiszkréció már a látogatás alatt megtörtént. Egerszegi őrmester a Sipeki-törzs tagjainak „ijedt hangon mondotta, hogy felszólították az átállásra". Állítgatta, hogy odabenn valószínűleg erről tárgyalnak a parancsnokkal is.

Sipeki Balázs százados kikísérte vendégeit és szívélyesen beszélgetett velük. Ezután együtt indultak útnak. Az Eszter utca sarkán Sipeki azzal köszönt el tőlük, hogy elmegy és tájékozódik a katonai helyzetről.

– Öt órára fenn leszek nálad a Bimbó úton – adott kezet Mikónak.

Sipeki ezután felkereste a Ludovikáról ismert évfolyamtársát, Németh Dezső századost, aki akkor az I. hadtest anyagi ellátási osztályán teljesített szolgálatot. Hivatala a Lánchídnál, az Iparügyi Minisztériumban volt. Az esetről Németh Dezső így nyilatkozott: „Meglepetésszerűen bejött hozzám Sipeki Balázs százados. Arról kezdett beszélni, hogy Mikó át akarja vinni az ő zászlóalját a szovjet hadsereghez."

– Mi a véleményed százados úr – kérdezte Sipeki Balázs.

– Cselekedjél a lelkiismereted szerint – felelte Németh Dezső.

No ettől Sipeki nem lett okosabb.

Közben átment a várhegy alagútjaiban elhelyezett hadtestparancsnokságra, hogy az oda beosztott, vele egykorú tiszteknél érdeklődjék. Talán azt remélte, hogy híreket kaphat a Mikó által pedzett „egész hadtest állásá"-ról. Biztosan ehhez akarta igazítani egyéni döntését. S közben el is fecsegte titkait.

Kivel beszélt, miről beszélt, mit árult el – nem tudjuk. Bírósági tárgyalásai során nem ismert be semmit, mindvégig tagadásban volt. De minket nem is ez, inkább a puszta tények érdekelnek. Az cáfolhatatlan tény, hogy a Mikó-csoport elleni lavina Sipekinek az I. hadtestnél tett látogatása, tájékozódása után indult meg.

Ő maga erről 1950-ben így vallott. „A hadműveleti osztályról kijöttem. A folyosón szembe jött velem egy csendőr százados. Kérdezte, hogy a Mikó esetet jelentettem-e? Valószínűleg ő már jelentést kapott.

Sipeki Balázst ezután Csergő és Nagy Zsombor százados a hadtest I/b osztályára vitte, ahol kihallgatták. „Vádlott eközben – rögzíti a bíróság – részletesen elmondotta, Mikó Zoltán, s társaival folytatott tárgyalását."

Lantos János csendőrnyomozó szerint is „az egyetemi zászlóalj honvédszázados parancsnoka Balassának, vagy Csergőnek (tehát a Számonkérő Különítménynek – a szerző) jelentette Mikó ajánlatát."

Sipeki Balázs ezután a hadtest vezérkari főnökéhez, a fanatikusan nyilas érzelmű Horváth ezredeshez került.

– Az egész csoportot kerítse kézre, tartóztassa le őket! – adta ki részükre a dühödt parancsot.

Közben az idő is jócskán elszaladt. A Bimbó út 51-ben türelmetlenül várták Sipeki Balázs válaszát. Öt óra után Mikó átküldte Bondort egy járőrrel a Vérhalom térre, a rohamzászlóalj parancsnokságára, de Sipeki nem tartózkodott otthon.

Ez az eset négyszer ismétlődött meg. Mindig halogató választ kaptak. Majd ekkor, majd akkor lesz itthon. Este 10-kor Zsigmond Zoltánnak azt mondták, hogy parancsnokuk a Várban tartózkodik – itt volt a Számonkérő Különítmény Központja – és csak a hajnali órákban tér haza.

A baljós jelek láttán Mikó rögvest felkereste Somogyi Miklóst. Abban maradtak, hogy a százados és Nagy József beszélje meg a helyzetet az emberekkel, s ha a szükség úgy kívánja, éjjel, kisebb csoportokban, szivárogtassák szét a társaságot.

– Nem szabad feleslegesen kockáztatni egyetlen életet sem – mondta búcsúzóul Somogyi.

Pár órával később hasonló eligazítást adott Nagy Józsefnek is.

Késő este Szilágyi Lajos is parancsot kapott, hogy egy járőrrel menjen át a Sipeki-zászlóaljhoz, s tudja meg a választ. Erre sor is került. A kísérő

embereket úgy helyezte el a kapuban és a lépcsőházban, hogy tűzharc esetén vissza tudjanak vonulni. Ő pedig bement a zászlóaljirodára.

A szobában többen is tartózkodtak, de Sipeki még nem volt sehol. Ekkor meglepő dolog történt. Egy hadapródőrmester Szilágyit félrehívta, és közölte vele: Sipeki most telefonált, hogy az egész Bimbó úti csoportot fel kell számolni. Még tűzharc árán is!

– Meneküljetek! – adta a tanácsot. Megmondom az új jelszót. Most adtuk ki. Már csak így tudtok átjutni az őrszemeken.

Tényleg így volt. Hazafelé menet az őrség már mindenhol az új jelszót kérte.

Szilágyi nyomban a csoporthoz sietett és jelentette a helyzetet. Végleg nyilvánvaló lett, hogy Sipeki elárulta őket, s rövidesen megindulhat ellenük a hajsza.

A parancsnokok tanácskozásán úgy határoztak, hogy Mikó Zoltánt biztonságba kell helyezni a Számonkérő Különítmény elől. Ekkor – mint az alakulat vezető személyiségei, politikai irányítói 1945-ben írták – „a csoport érdekében Mikó századost a török követség épületébe szöktettük".

A parancsnokságot Bondor főhadnagy vette át, aki a részleg katonai jellegű dolgait már addig is önállóan intézte.

A Török Köztársaság diplomáciai képviseletét Mikó jól ismerte, hiszen már két alkalommal járt ott, és tolmács útján a követtel is beszélgetett. Amikor Wallenberg kérésére a Budapesten visszamaradt csendőröket illetéktelenül a követségek védelmére utasította, úgy intézkedett, hogy a törökökhöz a neki szolgálatait felajánló Juhász István és öt társa kerüljön.

Január 1-én éjszaka Mikó százados, unokaöccse Pál Gaszton és hű embere, akkori gépkocsivezetője, Tóth János kíséretében megjelent a követségen.

A Rózsafa utca felől, hátul, titokban, a kerítésen át közelítették meg az épületet.

– Oly módon kért bebocsátást, hogy keresik őket. Menedéket kért. Elmondta, hogy a tervükkel kapcsolatosan valami árulás történt. A Nemzeti Számonkérő Különítménybeliek megszállták a gyülekezőhelyüket – így vallanak az eset szemtanúi.

Mikó kérte, hogy a követség személyzetének tudta nélkül valami olyan helyen rejtsék el őket, ahol nincsenek szem előtt. Hátul az udvaron, egy

toronyszerű épületben, a konzulátus egyik szobája erre alkalmasnak tűnt. Nem kis gondot okozott az élelmezésük. A követségi konyháról vittek nekik nagy titokban némi ennivalót, majd az éjszakai órákban az őrség egyik tagja Mikó apósának Keleti Károly utca 9. sz. alatti lakásáról hozott részükre élelmet.

Közben a Sipeki Balázzsal tervezett átállás teljes kudarcának a híre Somogyihoz is eljutott.

– Én ennek hallatára dühbe gurultam. Ezt a megoldást lehetetlennek tartottam – mondja Somogyi.

Neki lett igaza. Mikor a török követségen felkereste Mikót, ő már csak a fiaskóról számolhatott be.

Indulatos szóváltás volt közöttük. Mikó magyarázni igyekezett tettét.

– Előbb Bondorral tanácskoztam. Úgy láttuk, hogy más kiút nincsen. Át kell állni, mert azt követeli minden magyar érdeke.

– Nem volt helyes, hogy tárgyaltak. Tudnia kellett volna, hogy Sipeki, aki még ebben az időben is fiatal embereket küld az arcvonalba, ezek életét kockáztatja – a csoportot is elárulja.

Alig pár nap telt el, amikor az egyik rendőrtől – aki korábban a követség előtt teljesített szolgálatot – olyan hírt kaptak, hogy a Számonkérő, a rendőrség és a nyilasok nagy razziát szerveznek „a Mikó-féle különítmény után". Általános ellenőrzés lesz ezen a környéken is – közölte a gyanútlan rendőr.

A hírt nyomban elmondták Mikónak, aki úgy döntött, hogy rejtekhelyét elhagyja.

A CSOPORT FELSZÁMOLÁSA

A Bimbó úti csoport tagjai az éjszakát nem kis nyugtalanságban töltötték. Nagy volt a bizonytalanság. Összeültek megbeszélni, hogy mi is a teendő. Mindnyájan egyetértettek, hogy fasiszta támadás veszélye fenyegeti őket. Titkon mégis élt bennük a remény, hogy Sipeki Balázs talán mégsem jut el odáig, hogy barátait, bajtársait a poroszlók kezére adja.

Egyelőre nincs mit tenni, várakozni kell! Megfutni gyávaság lenne!

Veszni hagyni az ellenállási mozgalomnak ezt az utolsó bázisát? Dobják az ellenségnek prédául? Nem, és ezerszer nem!

Géppisztolyokat osztottak ki, vadonatúj fegyvereket. Marokszám hordták a lőszert, s ki-ki telerakott 4–5 tartaléktárt. Feltépték a gránátos ládák bádog borítását. Bondor átvette a parancsnokságot, s elrendelte, hogy az emberek szóródjanak széjjel, szállják meg a környező házakat is. Így a központi épület is tűztámogatást kaphat, s ha netán mégis legyűrik őket, veszteségeik kisebbek lesznek. A csoport védelemre rendezkedett be.

Január 2-án reggel 6 órakor Bondor főhadnagy utasította Zsigmond Zoltánt, hogy hozzon erősítést.

– Azt a parancsot adta, hogy menjek le a Népszínház utca 34-be, és az ott levő – Somogyi Miklós, Nagy József által beszervezett – kommunistákat hozzam fel, hogy ha megindul a fegyveres akció, mindnyájan együtt legyünk. Ez a csoport később fel is ment, és sikerrel kimentette az Eszter utcai épületbe szorult csoportot.

Sipeki a zászlóaljirodán meghagyta, hogy amíg vissza nem tér, semmit se tegyenek. Már jóval elmúlt éjfél, amikor újra megjelent a Vérhalom út 25. sz. alatti parancsnokságon. A Számonkérő Különítménynél valószínűleg megbeszélték a tennivalókat, hogy a jól felfegyverzett Mikó-csoportot a lehető legkisebb veszteség árán likvidálják.

Belépve az irodába Sipeki Balázs csak annyit mondott az ottlevőknek:

– Nincs semmi változás, minden marad a régiben!

Ezzel világosan tudtunkra adta, hogy az átállásról szó sem eshet.

Az 1945-ös, majd az 1950-es második Sipeki-perben a vádlott azt igyekezett bizonygatni, hogy a Mikó-csoport ellen nem adott ki elfogató parancsot, felszámolásukban nem vett részt, s a későbbi eseményekben semmi szerepe nem volt. 1945-ben viszont annyit elismert, hogy a Számonkérőnél utasítást kapott, hogy „adja ki a parancsot, miszerint, ha a Mikó-csoporttól valaki átjönne, tartóztassák le".

A tények ezzel szemben azt mutatják, hogy a „Rohamzászlóalj" a Számonkérő Különítménnyel karöltve határozott intézkedéseket tett, majd végre is hajtott az ellenállók felszámolására.

A bíróság ezért Sipeki Balázs Lajost bűnösnek mondta ki, és ügyében súlyos ítéletet hozott.

A nyilasok nem voltak érzelgősek, nem tétováztak, hanem erélyes lépéseket tettek az ellenük irányuló szervezkedés eltiprására. A tábori

csendőrök és az igazoltató karhatalmi szervek már január másodikán reggel megkapták a parancsot, hogy a Mikó-féle csoport igazolványai érvénytelenek, tulajdonosaikat el kell fogniuk. Sipeki is kiadta a parancsot embereinek, hogy a Bimbó úti társaságot tartóztassák le, tegyék ártalmatlanná őket. Főleg a csoport vezető embereit igyekeztek hurokra keríteni.

Az ellenállók a környékbeli kertekben már másnap találkoztak olyan járőrökkel, amelyek partizánokat kerestek.

Az elsők között fogták el Halász Józsefet, aki egy megbízatás teljesítéséről éppen visszafelé tartott. Egy közeli kapualjból csaptak le rá. Amikor a csoport ezt megtudta, 3–4 fő gyorsan odament és kiszabadította.

A várból, a Számonkérő Különítménytől, még aznap reggel 12 csendőr érkezett a Sipeki-zászlóaljhoz, hogy erősítést adjanak Mikóék felszámolásához. A csendőr uniformist az egyetemi rohamzászlóaljnál használt katonaruhára cserélték át, hogy a csoport szállását gyanútlanul megközelíthessék.

A felszámolást vezető csoportot Mikulics Tibor páncélos százados irányította, aki – Sipeki ismerete szerint – „A csendőrökkel együttműködött."

Mikulics Tibor árulta el a Bajcsy-Zsilinszky–Kiss János altábornagy vezette Felszabadító Bizottság tevékenységét a Számonkérő Különítménynek, s így bajtársait akasztófára juttatta. A megérdemelt halálbüntetés csak 1959-ben érte el.

Mikó távozása után Bondor Vilmos vette át a parancsnokságot. A reggeli órákban közölte, hogy hazamegy a Lukács utcában lakó feleségéhez, elbúcsúzik, de 12 órára okvetlenül visszajön. Helyettesítésével Hertelendy János tizedest bízta meg.

Elmúlt a dél, lassan fél kettőre járt, de Bondor főhadnagy nem jelentkezett. Hertelendy rosszat sejtve önkéntesekből három járőrt állított ki hogy próbáljanak meg Mikó, Bondor és Somogyi lakásán tájékozódni, és számoljanak be az utóbbi órák eseményeiről. Megérezték, hogy itt bizony árulás történt.

Az első járőrt maga Hertelendy János vezette. Tagjai Fülöp József és Devecsery László. Ők Mikóhoz indultak.

A második élén Zsigmond Zoltán állt. Vele tartott Schäffer Béla és Pólya Lajos. Ez a csoport Bondor lakását akarta felkeresni.

A harmadik járőr parancsnoka Tóth József szakaszvezető volt. Két tanonc fiatal indult el vele – mint ők tudták – „Somogyi hadnagy" lakására.

Amikor Hertelendy elvonult, a csoport parancsnokságát a kommunista Nagy József vette át.

Közben az álruhába öltözött, géppisztolyos csendőrök és segítőik teljesen elzárták Bimbó út 51. sz. környékét, s a partizántanyát árgus szemmel figyelték. Tudták, hogy a körülzárt villában elszánt, nagy tűzerejű „kommunista csoport" rejtőzik. Ők sem akartak vesztükbe rohanni. Ezért az épületet nem is merték nyíltan megközelíteni.

– Ha Sipekiék közvetlenül támadnak, azt feltétlenül visszavertük volna, mert eléggé fel voltunk fegyverezve. Nem mondom, ha tüzérséggel jönnek, akkor gyalogsági fegyverekkel nem lehet tartani. De különben igen – nyilatkozik Kelemen Zoltán.

A nyílt támadás helyett megkísérelték az ellenállókat kelepcébe csalni. Az utakon lesben álltak, hurkot tartottak. Amennyire erejükből tellett, az egész környéket lezárták. Igazoltattak, ellenőrizték a ki- és bemenő forgalmat. Mint a legyeket egyenként akarták az embereket elkapdosni. Arra építettek, hogy benn majd úrrá lesz rajtuk az idegesség, és a jól védett barlangukból előbújnak. A számítás bevált. Alig pár óra, s máris jó néhány ember volt a kezükben.

A Hertelendy János vezette raj lefelé tartott a Rózsadombról. A Számonkérő Különítmény honvéd ruhába öltözött csendőrei a Szemlőhegyi út és az Ady Endre utca sarkán voltak megbújva. Bár az is lehet, hogy Hertelendyék látták őket, dehát ki gondolta volna, hogy az ott várakozó katonák pont rájuk lesnek. Közel az arcvonal, az egyenruha nem ritka látvány errefelé.

A felszólítás, mint az ostor, váratlanul csapott le rájuk.

– Állj! Kezeket fel!

– Igazoljátok magatokat! – jöttek elő a csendőrök.

Lefegyverezték őket, majd közölték velük, hogy ettől a perctől kezdve foglyok. Míg ezek ott az iratokat forgatták, Hertelendy kitépte magát az őrök közül, s menekülni próbált. Talán még az is megfordult benne, hogy így társai szökését is segítheti. Lélekszakadva rohant felfelé a Szemlőhegyi úton. Volt ott egy saroktelek, ócska rozoga léckerítéssel. Ide akart beugrani, hogy a kerten át egérutat nyerjen. A csendőrök felszólítás nélkül lőttek, s néhány golyó a fiatal antifasiszta harcost

halálra sebezte. Ott halt meg, ahol a Szemlőhegyi út találkozik az Eszter utcával.

A holttestet a csendőrök behúzták az Eszter utca 2. számú villa kertjébe, és hevenyészve elföldelték.

Hertelendy János közgazdász egyetemi hallgatót érdemei elismeréséül a Honvédelmi Minisztérium 1945. október 13-án, rangját január 2-től elismerve, alhadnaggyá léptette elő.

Fülöp Józsefet és Devecseri Lászlót a csendőrök magukkal hurcolták.

Hertelendynek minden oka megvolt rá, hogy ilyen kétségbeesett lépésre szánja el magát. A többiek még csak elmondhatták: Katonák voltunk, parancsot teljesítettünk, mi semmiről sem tudtunk. Fogalmunk sincs, hogy Mikó százados kivel és mit tárgyalt.

De ő ezt nem mondhatta. Ott volt a Sipeki-féle megbeszélésen. Érezte, hogy számára nincs kímélet. Ezért is tette kockára az életét.

A csoportnak nem Hertelendy volt az első hősi halottja. A garázs mellett őrszolgálatot teljesítve 1944. XII. 29-én, egy becsapódó akna szilánkjai halálra sebezték Baumann István csepeli ifjúmunkást. Holttestét a villa kertjében földelték el.

Az útnak indított járőrök rendre besétáltak Sipekiék csapdájába. Fogságba esett Tóth János és két másik bajtársa. A Zsigmond Zoltán vezette csoport sem járt szerencsével. Az ő útjuk az „Egyetemi Rohamzászlóalj" parancsnoksága közelében vezetett el. Az őr feltartóztatta, majd igazoltatta őket. Barátságosan viselkedett, nem látszott rajta semmi rosszindulat.

– Gyertek be fiúk! – csalta befelé őket. – A százados úr üzenni szeretne Mikónak. Bondor főhadnagy már úgyis itt tárgyal a parancsnokságon.

A fiúk hirtelen zavarukban lépremtek.

Arra gondoltam, hogy a választ akarja közölni velem, és bementem a járőrömmel – mondja Zsigmond. De ahogy beléptünk 15–20 géppisztolyt szegeztek nekem. A Számonkérő csendőrei ránk ugrottak, lefegyvereztek és megvertek.

Társaimmal együtt bementünk. Láttam, hogy Bondor megadásra feltartja kezeit. Szemben álltak a csendőrök és Sipeki emberei – mondja Pólya Lajos.

Schäffer Béla: „Elvették fegyvereinket azzal, hogy baloldali érzelműek vagyunk."

Bondor és legénye tényleg ott volt. De nem mint tárgyaló fél, hanem

mint rab. Konc Elek nyomozó szerint a Nemzeti Számonkérő Különítménytől Nagy Zsombor csendőr százados és néhány embere fogta el.

– Tiltakozom az eljárás ellen – kiabált Bondor – azonnal vezessenek Sipeki százados úr elé.

– Ne törje magát annyira főhadnagy úr – gúnyolta a Rohamzászlóaljhoz tartozó Miklós százados. – Semmire nem megy vele! Sipeki Balázs nincs idehaza, de én különben is az ő utasításait hajtom végre.

A csendőrök és Sipeki legényei rövid idő alatt a Mikó-csoport majd tucatnyi emberét szedték össze. Ütötték, verték, mint a répát, úgy vágták a „hazaárulókat". Kiforgatták zsebeiket, majd kötelet hurkoltak kezükre. Ezalatt válogatott szidalmak özöne zúdult rájuk.

– Tudjátok meg, hogy helyszíni felkoncolásra vagytok ítélve. Két órán belül elnyeritek méltó jutalmatokat. A kötelet!

– Csak azért várunk az akasztással, hogy elfogjuk a díszes kommunista csoport minden egyes tagját.

– Mikó, a díszpéldány is rövidesen itt lesz – gyalázták őket. Másnap elfogták Kelemen Zoltánt is. Ő az Eszter utcai részlegben volt.

– Menj át a kerten, a Bimbó utcába, és nézd meg, hogy mi van velük. Majd csak hozol valami hírt – utasította Kelement parancsnoka, Drózdy Kálmán.

Ekkor már régen összecsomagoltak, arra számítva, hogy mire a nyilasok jönnek, csak a hűlt helyük maradjon.

Kelemen csak úgy zubbonyban, hajadonfőtt szaladt át a törzsépületbe, mit sem gondolva arra, hogy ez a kis séta ugyancsak sokáig fog tartani.

Bejárta a Bimbó út 51-et, de sehol egy lélek. Hosszas keresgélés után talált csak egy embert, aki most merészkedett elő valami búvóhelyről. Tőle érdeklődött.

– Innen már mindenki elment – hangzott a válasz –, csodálom, hogy ti nem kaptatok parancsot.

Nem is nagyon kíváncsiskodott tovább, hanem máris szaladt vissza, hogy megvigye a hírt. Legjobb lesz, minél gyorsabban eltűnni!

Ma már tudjuk, hogy fatális tévedés történt. A rózsadombi fészekből kitörő csoport egyszerűen elfeledkezett a szomszédjukban levő Drózdy-féle társaságról. Így ezek nem kapták meg a visszavonulási parancsot.

De hallgassuk meg a másik felet is! Három tanú is akad, akik azt állítják, hogy ők biz jártak odaát, de a villában már egy lélek sem volt. Az éjszakai kitörés tervét már senkinek nem tudták elmondani.

Kelemen hazafelé iparkodott. Ekkor egy szovjet felderítő gép húzott el a magasban, így hát gyorsan a kőkerítés tövébe vágódott. Amikor a repülő elment, gyorsan átvetette magát a túloldalra. Legnagyobb meglepetésére három katona közé pottyant, akik ugyancsak ott lapultak vele átellenben. A fegyverük ott volt kéznél, így aztán ők ijedtek meg kevésbé.

– Állj! Ki vagy!? – ordítottak rá, amikor szaladni próbált. Ettől a hangtól egyszeriben megjuhászkodott.

– Dobd el a fegyvert! Igazold magad! – vették körül a katonák.

– A Görgey-századhoz tartozom. – Magyarázkodott Kelemen.

– Úgy! Tehát Görgey? – csúfolódott az egyik Sipeki legény. – Éppen benneteket keresünk!

A három kopó egyike volt azoknak a járőröknek, amelyek a Bimbó út 51. sz. körül cirkáltak és a visszaszivárgó emberekre lestek. Szerencsére ők sem tudták, hogy az Eszter utca 9-ben tízegynéhány ellenálló rejtőzik.

Kelement szintén a Vérhalom térre, Sipeki rezidenciájára hurcolták. Itt már jó néhány bajtársuk volt őrizet alatt. Két sor szék volt szembe állítva egymással. Az egyiken a foglyok ültek, a másikon a csendőrök, térdeikre rakott géppisztollyal. Ha újabb embert löktek be, ismét hoztak egy széket.

Kelemennek leültében odasúgta Devecsery:

– Hertelendyt agyonlőtték. – Több szó nem esett. Volt min rágódnia a következő néma órákban.

„Nagyon megrázó volt. Nem titkolom egy pillanatig sem. Emberileg, barátilag, meg saját sorsomat illetőleg is. Éppen ma van a születésnapom – gondoltam –, nem fog-e véget érni a dolog?" – idézi fel akkori lelkiállapotát Kelemen Zoltán.

A késő esti órákban fogták el Tóth Jánost, Mikó gépkocsivezetőjét. A lebukás után együtt menekültek a török követségre is. Mikó aggódott visszahagyott emberei sorsán. A kritikus órában semmi hír nem jutott el róluk. Ezért utasította Tóth Jánost, Pál Gasztont és egy másik emberét, hogy menjenek vissza a körletbe, s nézzék meg, hogy mi is ott a helyzet.

Valami rossz előérzettől hajtva az Eszter utca felől közelítették meg a villát. A ház sötét volt, és teljesen kihaltnak látszott. Egy darabig a másik épület tövében tétovázták, majd valamelyik így szólt:

– Gyerünk, nézzük meg!

Fától fáig húzódva már majdnem odaértek, amikor géppisztolytűz vágott közéjük. Ösztönösen nem a futásra gondoltak, hanem előre szaladtak a villa falához, hogy a fegyverek tüzének holt terébe kerüljenek. Pál Gaszton és kísérője végigrohant a fal mentén, majd bevetették magukat egy sűrű bokros részbe. Itt várták, amíg elcsitulnak a dolgok, majd nagy kerülővel, árkon-bokron, kerítésen át visszalopakodtak a követségre. Itt már csak azt jelenthették, hogy a Bimbó utca 51. sz. a fasiszták kezére jutott.

Tóth János kevesebb szerencsével járt. Ő ellenkező irányba menekült, s egyből belerohant a rájuk vadászók karjaiba. Este 11-re már ő is ott volt a Vérhalom utcában.

– No, hozzátok elő azt a kommunista vezért – fogadta Sipeki. Személyesen vezette a kihallgatást, és egyre azt firtatta, hogy hol van az a „hazaáruló" Mikó Zoltán. Ez a kérdés makacsul, újra és újra visszahullott reá.

Tóth János konokul tagadott. Semmit nem tudott, semmit nem ismert be. Szerencséjére a vallatók nem jöttek rá, hogy a kulcsfigura került a kezükbe, akinek egyetlen szava elég lett volna, hogy Mikó nyomába jussanak.

Tóth János nem adta a keresett fonalat a nyomozók kezébe. Ezzel talán saját életét is megmentette, hiszen ha rájönnek, hogy titkok őrzője, még azután is verték volna, amikor már mindent kipakolt.

„Megvertek, hogy megtudják Mikó százados hollétét"... „Sipeki előbb megrugdosott, majd kétszer vagy háromszor pofon ütött" – mondta Tóth János. A Bimbó út 7. szám alatti rendőrkapitányságon pedig egy főhadnagy gumikorbáccsal verte a nyakát.

Ijesztgették, megfélemlítették, megkísérelték lelkileg összetörni. Több alkalommal félreállították, hogy gondolkozzék. Most még vallhat; különben elintézik.

– Semmit sem tudok – tartott ki első szavai mellett.

Bárhogy kínozták, nem boldogultak vele. Erre átadták a Számonkérő Különítménynek. Mikor őrei a Várba kísérték, fergeteges bombatámadást kaptak. Egy forró pillanatban aztán sikerült megszöknie.

A foglyok nem kis aggodalomban voltak saját sorsuk felől. Mi fog történni velük? Sipekitől is érdeklődtek, de az minden kérdést fölényesen elhárított magától:

– Ezt az ügyet majd a csendőrök rendezik.

De a „rendezés" szót olyan különös hangsúllyal mondta, hogy rögtön beléjük vágott a félelem. Talán csak nem a kert falánál akarják „rendezni" a dolgot.

Ha a csendőrök elfordultak, suttogva fél szavakat váltottak egymással.

– Kéredzkedj ki!

A W.C. ablaka azonban magasan volt, kicsi és keskeny. Semmi reményt nem nyújtott a menekülésre. Az ajtót különben is nyitva kellett hagyniuk, hátuk mögött ott állt a csendőr.

Közben egy-két epizóddal elébe is vágtunk az eseményeknek. A csendőrök megjelenésekor a villában már csak egy kisebb csoport volt. Ugyanis ahogy megneszelték Sipekiék galád szándékát, embereik egy részét a környékbeli házakban szórták szét. Az események alakulásába ezek sajnos már nem tudtak beleszólni. A kezdeményezés kicsúszott kezükből. A tragédiának Szőke Béla is egy szomszédos házból csupán tehetetlen szemlélője volt. „Egy pincében voltam akkor. Ennek ablakából láttam, hogy a csendőrök stráfkocsival jelentek meg a Bimbó út 51. sz. alatt. Jöttek az egyetemi zászlóalj katonái is, akik elfogták csellengő embereinket."

A villában rekedt kis csoport felett Nagy József parancsnokolt. Jól látta, hogyha tétlenek maradnak, előbb-utóbb kitörik a nyakukat. Tenni kell valamit! Pártösszekötője, Somogyi Miklós, utolsó beszélgetésük alkalmával ezt az utasítást adta.

– Tartsátok együtt az embereket, és a szovjet csapatok előnyomulásakor jelentkezzetek a németek elleni harcra.

Ezt azonban most már lehetetlen volt betartani. Nem ismert, hogy Nagy József utoljára milyen parancsot kapott Mikótól vagy Bondortól. Az Eszter utcai részlegüknél, a Drózdy csoportnál azonban tudták, hogy embereik biztonsága érdekében esetleg ott kell hagyniuk a Rózsadombot.

– Drózdy személyesen kapott utasítást Mikótól; – készítse fel az alakulatot, hogy parancs esetén a legrövidebb időn belül le tudjanak vonulni – mondja Kelemen Zoltán.

Valószínűleg ugyanilyen eligazítás ment Nagy Józsefhez is.

Több elképzelés merült fel, hogy hová mentsék át magukat. Szóba került többek között a Mária Terézia laktanya is, amelyről úgy tudták, hogy az időben üresen állt.

Nagy József, a parancsnok, mindennel számot vetett. Embereik nem

tértek vissza, látták a körülöttük ólálkodó csendőröket, katonákat. Ha veszteg maradnak, a biztos pusztulás vár rájuk. Elhatározta, hogy az éjszakai órákban a csapattal együtt megpróbál kitörni. „Saját elhatározásából elrendelte a partizántanya kiürítését" – írja róla Somogyi Miklós.

Nagy József pontos tervet dolgozott ki a csoport szétoszlatására. Mindenkinek felírta a címét. Ki hová megy, hol rejtőzik el. Megbeszélték a későbbi gyülekező helyét is.

Gondot jelentettek azok az egyetemisták, akik kollégiumokban laktak, s akiknek nem volt közelebbi ismerősük Budapesten. Vissza nem mehettek, hiszen ott már a rendőrség is kereste őket. Nagy József úgy döntött, hogy ezek nézzenek szét a szomszédos villákban, hátha ott el tudnak rejtőzködni. Szabó Bélát, Szilágyi Lajost, Szőke Bélát így fogadta be egy holland család.

Az irattárat elégették, minden kompromittáló anyagot eltüntettek. Dugig rakodtak lőszerrel. Az éjszaka leple alatt több irányban kitörtek a gyűrűből. Volt olyan csoport is, amelyik élénk tűzharc közepette vonult vissza. Hetek óta éltek ezen a környéken, ismertek minden fát, minden bokrot. Könnyen ki tudták választani a menekülés legsimább útját. Veszteségről nem tudok. Mire Sipekiék észbekaptak, már ki is csúsztak a kezünkből.

A szétszóródott csoportok a megadott helyen gyülekeztek, majd a Lánchídon keresztül átmentek Pestre. Itt Nagy József, valamint Koós József vezetésével egy-egy 6–8 fős önálló csoport alakult belőlük. Az első Pesten, a második Erzsébeten működött egészen a felszabadulásig.

A legnehezebb helyzete a Drózdy-csoport visszamaradt részének volt. A városba már levonult bajtársak is észbe kaptak, és a segélykérő üzenet is eljutott hozzájuk. Erre nyolc markos legény, mint szolgálatba induló katonai raj, felvonult az Eszter utcába. Találkoztak Egerszegi őrmesterrel is, aki megkérdezte, hogy mi járatban vannak, de ők nem árulták el magukat. Az Eszter utcát blokkoló egyik járőrt megközelítették, s annak mind a három tagját le is lőtték. Ebben a vállalkozásban derekasan helyt állt a már említett Nagy József és Németh Károly. A Drózdy-csoportnak rést nyitva kimentették őket szorongatott helyzetükből.

Sipekiék később bosszúból mindenkire tüzet nyitottak, aki megpróbált eljutni vagy visszaszivároghi az egykori partizánközpontba. Andersen Tibor és Kriskó Sándor pl. az Aranka lépcső felől kísérelték meg ezt, de nem jártak sikerrel. A rohamszázlóalj tagjai tüzeltek rájuk.

A Bimbó úti csoport január 3-ával végleg beszüntette tevékenységét. Elveszett a sok lőszer, odalett az ellenállásnak ez a megbízható bázisa. A bajt még tovább fokozta, hogy a városban ez időre nagyon megnehezült a közlekedés, és a csoportokhoz kiépített szálak rendre megszakadtak.

A SZÁMONKÉRŐ KÜLÖNÍTMÉNYNÉL

Az elfogottakat a késő esti órákig Sipeki Balázs Lajos parancsnokságán őrizték. Közben lázasan kutattak Mikó százados, a csoport feje után. A kihallgatáson a kérdések mind e köré sűrűsödtek.

Hiába pofozták, hiába verték a fiúkat, egy lépéssel sem jutottak közelebb a céljukhoz.

– No majd a várban kiszedjük belőletek – mondták a csendőrök.

Sötétedés után párba állították az embereket, s jobb kéz–bal kéz egymáshoz kötötték őket. Emlékezet szerint ebben a menetben nyolc ember haladt rabszíjra fűzve.

– Aki szökni próbál, lelőjük! – figyelmeztették a foglyokat Hertelendy sorsára.

Elhangzott a parancs az indulásra. Kétoldalt fegyveres csendőrök kíséretében a Rózsahegy utca, Retek utca, Széna tér, Ostrom utca vonalon haladtak a Várba. Itt tanyázott az időben a Gestapo, az SD és a Nemzeti Számonkérő Különítmény.

A várban először egy Gestapo-részleghez kísérték a csoportot. Sorban leültették őket a földre, és így vártak jó másfél órát. Kísérőik ezalatt nézték a papírokat, hosszába-keresztbe tanácskoztak. Végül aztán dülőre jutottak.

– Nem kívánunk velük foglalkozni! Adják át őket a magyaroknak! – közölték a németek.

Máris indultak tovább. A csendőrök a királyi vár ún. testőrségi szárnyába hurcolták őket. Itt az embereket átadták a „Számonkérő" nyomozó részlegének. Sorsuk nem sok jót ígért, hiszen hűtlenséggel vádolták őket. „Az ellenséggel való kapcsolatfelvételnek" pedig már a kísérletéért is a halált osztogatták.

Az első éjszakát a testőrségi mosdó egyik zuhanyozófülkéjében töltötték. Mint a heringek, úgy voltak összezsúfolva. Ha mind leültek, már nem volt annyi hely, hogy a lábaikat kinyújtsák. Akinek köpenye volt, az arra telepedett, akinek nem, az guggolt, vagy leült a hideg kőkockára. Gyomrot szorongató nyugtalanságban virrasztottak.

Másnap elkezdődtek a kihallgatások. Szobáról szobára hurcolgatták őket. „Érdemben" civilruhás nyomozók „foglalkoztak" velük, az egyenruhás csendőrök inkább az őrszolgálatot látták el, és a kíséretet adták. Hogy kik voltak ezek a pribékek, azt sokszor nem is tudták.

– Nem volt szokás, hogy bemutatkozzunk egymásnak – mondja ironikusan az egyik volt fogoly.

Néhány ajtóra ki volt írva, hogy az kinek a szobája. Ezeket a neveket gondosan megjegyezték. Tudták pl. azt is, hogy az őket elfogó csendőrök – pontosabban a Számonkérő alárendeltségébe tartozó csendőr rohamszázad – parancsnoka Csergő András százados, helyettese Nagy Zsombor, szintén csendőrszázados volt. Néhány személyt a kísérők megszólításai alapján azonosítottak, de voltak olyanok is, akiknek csak az arcvonásait őrizték meg, nevük csak az 1945. utáni perek során derült ki.

A visszaemlékezésekben főleg Nagy Zsombor nevével találkoztam. A Bimbó útiak ügyével ő foglalkozott. Egy ízben személyesen is megtekintette a foglyokat. Gúnyosan szólt oda nekik:

– Na most örültök, hogy partizánok lehettek?

Tudta, hogy csupa művelt, egyetemre járó fiatalember van az őrizetében, Kincstári ésszel képtelen volt felfogni, hogy miért is nem akarnak ezek „jó magyar emberek" lenni. Ez nála Hitler feltétel nélküli kiszolgálásával volt egyértelmű.

Ő nagy németbarát volt, nyilas karszalagot hordott, s egy ízben a nácik melletti hűségre buzdító beszédet is tartott nekik.

Azok meg csak hümmögtek. Mi mást tehettek volna?

A letartóztatottakat később egy nagyobb terembe, a többi fogoly közé helyezték. Egy hosszú folyosón át innen vitték őket egyenként „szobára", azaz a kihallgatást végző nyomozók elé.

Mire „ment" a dolog? Mire voltak leginkább kíváncsiak? – kérdeztem Kelemen Zoltántól.

– Arra, hogy hol van Mikó! Mit tudunk róla!

– Fölvittek a Várba, hogy kiverjék belőlünk, hol tartózkodik Mikó százados – írta Zsigmond Zoltán.

De ezen túl a tervezett átállás körülményeit is nagyon firtatták.

A fiúk hallgattak, úgy tettek, mint akik semmit nem tudnak. A nyomozók azt hitték, hogy félre akarják vezetni őket. Amikor nem vallottak, gumibottal verték és villanyozógéppel gyötörték az embereket.

– Többen különféle mennyiségű és minőségű ütlegeket kaptak – mondja finomkodva Kelemen Zoltán.

Egyöntetűen azt a taktikát követték – talán össze is beszéltek – hogy ők egyszerűen katonák voltak, akik csak az épületet őrizték. Nem tudnak semmiről, tisztjeik tetteiért nem vállalják a felelőséget, ők csak parancsot teljesítettek – hangoztatták.

Némelyikük ezt annál őszintébben tehette, mert a dolgok részleteibe valóban nem volt beavatva.

A Számonkérőhöz a legtapasztaltabb nyomozókat osztották be. Ezek hamar rádöbbentek, hogy csupa apró halacskát fogtak. No persze Bondor kivételével! Pedig ők nagy vadra indultak, s a fejet akarták elevenen kézre keríteni.

A foglyok rövidesen tapasztalhatták, hogy csökkent az érdeklődés irántuk. Látszólag lezárták a vizsgálatot. Újabb foglyok jöttek, újabb ügyeket kezdtek, s egyszerűen se idő, se ember nem jutott a Bimbó útiakra. A pincékben több mint 300 rab zsúfolódott össze sorsára várva. Ha ez a vizsgálat októberben vagy novemberben történik, még a lelküket is kifacsarják.

A fiúk később megmenekültek. Ők ebben látják szabadulásuk okát.

Nagy Zsombor százados Bondor főhadnagy ügyét hamarosan elkülönítette a többiekétől. Tudták, hogy a szervezkedés felső vonalához tartozik, ezért a nyomozóknak szigorú utasításokat adtak, hogy mindent szedjenek ki belőle.

Balassa Bálint, a Számonkérő egyik részlegének parancsnoka, utasította Lantos János nyomozót – aki a csoportban rangidősként a legtapasztaltabb volt –, hogy kezdje meg Bondor vallatását.

Lantos, aki az 1941-es ún. erdélyi kommunistaellenes nagy per során és az Andrássy laktanyai 1942-es szörnyűségekben tette hirhedtté nevét, most már megijedt, félt a jövőtől, s valamiféle „érdemet" akart szerezni magának. 1949-ben, rendőrségi kihallgatásakor erről így vallott. „Az eseményekből és a személyek magatartásából azt láttam, hogy azok viselkednek helyesen, akik a németek elleni mozgalmakat támogatják." Lantos – állítása szerint – Bondor kihallgatása után szinte nemleges

jegyzőkönyvet vett fel. Nagy Zsombor százados azonban nem volt elégedett az eredménnyel, ezért utasította Koncz Elek csendőrnyomozó őrmestert, hogy most ő vegye kezelésbe Bondort.

Koncz Elek hirhedt volt szadista kegyetlenségeiről. Vallatásai során gúzsba kötötte, magasfeszültségű villamos árammal kínozta áldozatait. Ő és társai reszelt tormával teli zsákot húztak a rabok fejére, gumibottal verték testük legkülönbözőbb részeit, különösen a legérzékenyebb helyeken.

Bondor és a Rózsadombon elfogott fiatalok ügye is ehhez az embertelen nyomozóhoz került. A vád az volt, hogy „ellenállási mozgalmat szerveztek és fegyveres harcra készültek" a németek ellen.

A vallatás során elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy milyen szál fűzte őket a kommunista párthoz, az ellenállási mozgalomhoz, és volt-e kapcsolatuk a szovjet csapatokkal.

Jó néhány tanú vallja, hogy Nagy Zsombor, dr. Balassa Bálint és a Számonkérő csendőr különítményének parancsnoka, Csergő százados, egyaránt „foglalkozott" Bondorral. A vádlott később különösen Nagy és Balassa embertelen magatartására panaszkodott.

Pólya Lajos így emlékezik: Bondort külön hallgatták ki, és a legkülönbözőbb kínzásoknak vetették alá.

Zsigmond Zoltán: Nagyon kínozták, de semmit sem tudtak kiverni belőle.

Kelemen Zoltán: Villamos árammal és egyéb módon nagyon meggyötörték.

Koncz Elek a felszabadulás utáni kihallgatásán szerepét kisebbíteni akarván azt állította, hogy Bondor ügyében jóindulatúan járt el.

Nem meggyőződésből tette, nem mintha természete szelídült volna meg. Nyomósabb érvei voltak. Erről minden köntörfalazás nélkül beszélt. „Miután már láttam azt, hogy a háborút elvesztettük, nem helyeztem súlyt arra, hogy Bondor részletes beismerő vallomást tegyen."

Jóakaratát bizonygatva azt állította, hogy Bondor jegyzőkönyvét „enyhén", „minden téren kifogástalanul" készítette el, s a beismert dolgokat az általa ismert részletekkel sem egészítette ki.

„Úgy írtam meg, mint egy védőbeszédet. Bondor megköszönte jóakaratomat" – mondta hazug képmutatással.

Nehezen hihető, hogy a bátor tiszt meghajolt volna a hóhérjai előtt. Koncz más okból ügyelt arra, hogy mit is üt le az írógépen.

A Bimbó út 51. sz. ház megszállása után a nyomozók házkutatást tartottak Mikó irodájában. Az asztali naptárban levő feljegyzések között megtalálták Juhász István – csendőrnyomozó – nevét és telefonszámát. Nagy Zsombornak ez rögtön gyanússá vált, szaglászni kezdett, hogy ugyan miféle kapcsolat lehetett közöttük.

A többi nyomozók ezt rögtön elárulták Juhásznak. Koncz Elek is visszamondta; – figyelmeztették, hogy Juhász nem intézhet kérdést a foglyokhoz.

Juhász erre diszkréten megsúgta Koncznak, hogy néhány ügyben kapcsolatban állt Mikóval. Többször járt nála, s ez alkalommal Bondor őt is láthatta. Kérte, hogy nagyon óvatosan hallgassa ki, nehogy az ő személyét kompromittáló anyag kerüljön elő.

„Ezután – vallja Koncz – Bondort figyelmeztettem, hogy bármilyen kérdést teszek fel neki, és bármilyen keményen kérdezem, csak tagadó válaszokat adjon."

Ez tehát a magyarázata Koncz Bondor iránti utólagos engedékenységének. Látszólagos nagylelkűsége mögött csupán kollégájának takargatása van.

Közben a Bondor-ügyben egy nem várt fordulat is történt. A Bimbó út 65. sz. alakulathoz tartozó Feketekuthy őrmester, amolyan magánnyomozást folytatva, átkutatta Bondor holmiját. Talált egy ceruzával írott 18 pontból álló titkos anyagot. Ez súlyosan terhelő tárgyi bizonyíték volt, hiszen nyilvánvalóvá tette, hogy Bondor részt vett az ellenállási mozgalomban. „Az utasítás katonai vonatkozású volt, hogy hol milyen pontokat és hogyan kell megszállni" – említi Koncz Elek nyomozó.

A fasiszta pribékek 1945 utáni vallomásaikban azt mondják, hogy Bondor a Számonkérő előtt nagyon derekasan viselkedett. Mindent tagadott, semmit el nem ismert. Kivéve a Sipeki-féle tárgyalást, amin jelen volt. Azt állította, hogy ő csak beosztott tiszt volt. Igaz, hogy helyettesítette a parancsnokot, de csak az irodai munkában. „Mikó századosnak az ellenállási mozgalomban kifejtett szerepéről nem tud."

A történtekért Mikót okolta, mindent Mikóra hárított. Tudta, hogy ő biztonságban van, semmi baj nem érheti. Parancsnoka tartózkodási helyét a legkeményebb vallatás ellenére sem adta ki. Bondor védekezése, taktikája emberileg érthető és az adott helyzetben indokolt volt.

A bűnjel megtalálása után Csergő százados és Nagy Zsombor száza-

dos együttesen vette „kezelésbe" Bondort. Nagyfeszültségű villamos árammal próbálták vallomásra bírni. Ott segédkezett Koncz Elek is.

– Velem hajtatta a készüléket – mondja Koncz. Nagy tartotta a drót végét Bondor testéhez.

Koncz, aki 1934-től csendőr, majd csendőrnyomozó volt, lekicsinylően szólt főnöke, Nagy Zsombor százados vallatásáról.

– Nem értett a kihallgatáshoz. Nem tudott kérdéseket helyesen feltenni, mindig csak fenyegetődzött.

Most már ő kezdett faggatózni a 18 pontos utasítással kapcsolatban. De már úgy, hogy a felettese tetszését is megnyerje!

Véletlenül ránk maradt egy objektív tudósítás a fogoly Bondor Vilmos sorsáról. Velük egyidőben volt a Számonkérő fogságában a kommunista, szocialista fiatalokból álló Vörös Brigád. 1949-ben kezdődött a nyomozás az őket legyilkoló csendőrök, detektívek és számonkérő tisztek ügyében. Az eseményről a korabeli napilapok is hírt adtak. A tudósítás nyomán a rendőrségen tanúvallomásra jelentkezett egy Szabó Kálmán nevű férfi, aki 1945 januárjában a Várban karbantartó vízvezeték-szerelő volt.

– Egyéb szörnyűségeket is elkövettek ezek a gyilkos csendőrök, és főleg Csergő százados – közölte Szabó.

A nyomozó tisztek a legapróbb részletekre is kíváncsiak voltak. Szabó elmondta, hogy január vége felé a várbeli pénzügyminisztérium pincéiben egy csendőr kereste fel. Utasította, hogy fogja szerszámait, s menjen vele, mert „Csergő százados szobájában ömlik a víz."

Az oroszlánkapunál mentek le a Várhegy mélyére. A Számonkérő és a Gestapo a kazamata-rendszer harmadik szintjén volt elhelyezve.

Innen már adjuk át a szót az események tanújának, Szabó Kálmánnak. A szöveget Budai József cikkéből veszem át.

„Csergőnek három helyiséget rendeztek be. Kis előtér is tartozott lakrészéhez. A csendőr ide nyitott be, én pedig beléptem utána. Az előtérből egy szobán kellett átmennünk. Amikor ide beléptem, rettenetes látvány tárult elém: egy honvéd főhadnagy, kötéllel székhez kötözve. Artikulátlan hangon jajgatott. A fején vaspánt volt, amit egy ingujjra gyürkőzött férfi srófolt egyre szorosabbra. A megkínzott főhadnagy ruházata merő víz volt, gondolom többször is elájult vallatás közben. A kínzó annyira el volt foglalva a hóhérmunkával, hogy engem csak akkor vett észre, amikor a főhadnagy ismét elvesztette az eszméletét. A vizesvödörért nyúlt és meglátott. Éktelen káromkodásba kezdett

„bámészkodásomért", és átzavart a másik helyiségbe, ahol a csőrepedés volt. Mire a munkával végeztem, a megkínzott tisztet már elvitték, és a vallatóját sem láttam többé... Olyan iszonyat, olyan félelem fogott el, hogy napokig nem szóltam senkihez. Ilyesmit talán még a középkorban sem műveltek emberekkel. Különösen az döbbentett meg, hogy mindezt egyenruhás katonatiszttel csinálták. Ha nem láttam volna, el sem hinném."

A vízvezeték-szerelő nem tudta megállapítani, hogy ki volt az ismeretlen tiszt. Az inkvizítor nevét azonban a kísérő csendőr elárulta neki: Csergő századosnak hívták.

Itt ismét a véletlen nyújtott megoldást. A Számonkérő Különítmény ügyében nyomozó rendőrtiszt visszaemlékezett, hogy 1945. január 8-a és február 11-e között a Várhegy börtönében volt egy postahivatalnok, aki titokban feljegyezte, hogy kik fordultak meg ott a nyilasok kezén. A céduláján három főhadnagy neve szerepelt. Barát István, Bondor Vilmos és dr. Telkes Tibor.

Azt már nem tudta megmondani, hogy ki lehetett a Csergőnél látott ismeretlen honvédtiszt.

– Amikor valakit egy-egy kihallgatásról visszahoztak, rendszerint eszméletlen volt. A többiek borogatással, kötözéssel igyekeztek segíteni rajta.

– Emlékezzék csak vissza: ki kért borogatást, vagy kötést a fejére?

– Bondor főhadnagy – mondta a postatiszt.

Így derült fény Bondor megkínoztatására.

A postatiszt elmondta még, hogy tényleg Csergő András „foglalkozott" Bondorral.

– Csak azokat vallatta személyesen, akikkel a csendőrnyomozók nem boldogultak vagy ha nagy jelentőségű „ügyet" remélt felfedni.

Január vége felé a körülzárt fasiszták helyzete Budán mind reménytelenebb lett. Nagy Zsombor később már hajlott a rábeszélésre, hogy a Bondor-ügyet húzzák, halasszák, s lehetőleg ne adják át a németeknek. Egyébként is szükség volt rá, mert az utolsó percig nem adták fel a reményt, hogy Mikót még kézre kerítik. Szembesíteni akarták őket.

Sorstársa, Zsigmond Zoltán arról ír, hogy a Számonkérő Különítmény mellett működő hadbíróság Bondort halálra ítélte, de annak végrehajtását – Mikó elfogására számítva – elhalasztották. Később maga Bondor is elmondta, hogy a bíróság pálcát tört felette. A fasiszták február 11-re

tűzték ki Bondor kivégzését. Más adatokból ismerjük, hogy a Várból való kitörésüket megelőzően legértékesebb foglyaikat agyonlőtték. Bondor szerencsésen megmenekült. Az őrség egyik tagja – hogy a felszabadulás utánra jó pontot szerezzen –, lehetővé tette, néhány fogoly szökését.

A Sipeki Balázs-per során ismét bebizonyosodott, hogy a nyomozók Bondoron át Mikóhoz akartak eljutni. Bondor január 2-án azzal búcsúzott el feleségétől, hogy rövidesen hazajön. Mivel több napon át nem jelentkezett, felesége január 6-a, vagy 8-a körül – Kiss Flórián kíséretében –, a főhadnagy keresésére indult. A Rózsadombon minden házba bementek, ahol csak katonákat láttak.

– Jó emberek, nem tudnak-e a férjemről, Bondor főhadnagyról?

Megkérdezték az ott járőröző csendőröket, az őket igazoltató katonákat is.

A Szemlőhegyi út és az Apostol utca sarkán bevezették őket egy parancsnokságra. A sötét helyiségben, ahol csak a kandalló fénye világított, egy tábori öltözetben levő halina csizmás százados fogadta őket. Ő volt az első, aki hallotta Bondor nevét. Sőt nemcsak hallotta, beszélt is vele!

– Nyugodjék meg asszonyom. Ismerem a férjét. Tudom azt is, hogy hol van. Kinn harcol az arcvonalban.

Bondorné rögtön észrevette, hogy itt valami nincs rendjén. Ismerte férje nézeteit, s jól tudta, hogy a nyilasokat nem szolgálja. Különben is katonaszökevény, hogyan lehetne hát az arcvonalban? Érezte, hogy ezek előtt jó lesz óvatosan beszélni.

Az ismeretlen tiszt – akiről csak később derült ki, hogy Mikulics Tibor páncélos százados volt – addig presszionálta Bondornét, amíg a megfélemlített asszony ráállt, hogy sajátkezűleg levelet ír „az arcvonalban harcoló" férjének. A postás szerepét Mikulics vállalta. Megígérte, hogy sorait személyesen továbbítja.

Egyetlen kikötése volt csupán. Tudakolja meg férjétől, hogy hol van Mikó százados. Bondorné eleget tett a kérésnek, s a levelet ilyen értelemben írta meg.

Mikulics ezután arról faggatta, hogy mit tud férje tevékenységéről. A szerencsétlen asszonynak fogalma sem volt arról, hogy a látszólag előzékenyen segítséget nyújtó honvédtiszt a Számonkérő Különítmény embere.

– A visszaútra két katonát adok kísérőül – mondta a százados. Arról

azonban már hallgatott, hogy emberei titkon utasítást kaptak. A Rózsadombról leérve Kiss Flóriánt válasszák le, s az asszonyt kísérjék fel a Várba, a Számonkérőhöz.

Minden terv szerint történt. A Margit körúton egyik katona Kiss elé, a másik mögéje állt.

– Ne próbálj menekülni – ijesztette a honvédnek öltözött csendőr –, mert rögtön működni kezd a géppisztolyom.

A Várban szerzett tapasztalatairól Kiss Flórián 1945-ben így vallott: „amikor a katonák eltávoztak, a csendőr nekem esett, s agyba-főbe vert. Közben azt kiabálták:

– Piszkos kommunista, agyon fogunk lőni!

Hátráltam, és az egyik tényleg rám fogta a géppisztolyát, hogy rögtön agyonlő. De nem lőttek agyon, hanem egy helyiségbe vittek, ahol kb. 40 ember volt, közöttük Bondor főhadnagy is."

Kiss Flórián Bondor keresésére indult. Nos, hát mégiscsak találkoztak.

Néhány szó most a letartóztatott fiatalok sorsáról. Ki így, ki úgy, de mindannyian kiszabadultak. Január közepén, 13-a vagy 14-e körül, úgy döntöttek sorsukról, hogy fogságukat megszüntetik, s átadják őket a Radetzky laktanyában szerveződő nyilas alakulatnak.

Borítékban zárt üzenettel, két csendőr át is kísérte őket a Pálffy téri laktanyába. A fiúk nem tudták, hogy ugyan mit írtak róluk.

Ez a komor, fegyházszerű épület a Dunapart közelében van. A földszinti ablakokon vasrács, az udvar körül több méteres kőfalak. Az eltávozás csak igazolvánnyal volt lehetséges, ilyet pedig ők nem kaptak. Szökni amúgy se nagyon lehetett, hiszen az épület zsúfolva volt fegyveres nyilasokkal. Foglyok voltak itt is, csak éppen más körülmények között.

Átadták őket valami parancsnoknak, aki közölte velük, hogy a csoportot fizikai munkára osztja be. Rövidesen tapasztalták, hogy egy szervezés alatt álló osztagban – megfelelő emberek híján –, be akarják vetni őket az utcai harcokba. Ebből aztán végképp nem kértek.

– Mielőbb meg kell lépni innen – dugták össze a fejüket.

Látszott, hogy a Radetzkyből csoportosan nem szabadulhatnak. Egyenként kezdték keresni, hogy hol bujhatnának át a háló szemei között.

Zsigmond Zoltán egy nagyerejű bombatámadás alkalmával szökött meg. Kelemen Zoltán is egy légitámadást használt ki a szabadulásra.

A repeszek a kezén őt is megsebesítették. Ujjai hegyéről csöpögött a vér, amikor egy német alakulat orvosa elé került.

– Nem kérdezett semmit. Kötszere volt és bekötözött – mondja Kelemen.

– Kérek egy szolgálatmentességi papírt – mondta németül az orvostisztnek.

Az erre elővett egy kockás füzetlapot, s szálkás gót betűkkel ráírta: „3 Tage dienstunfähig" – 3 napra szolgálatképtelen.

Kelemen pár nap elteltével a 3-as elé egy egyest írt, így a három napból máris 13 lett. A felszabadulásig hátralevő 3 napot így is rettegve kellett átvészelnie.

Schäffer Béla és Pólya Lajos szintén különös módon szabadult. Csiky nyilas belügyminiszter-helyettes megtudta, hogy mindketten gyógyszerész hallgatók. Erre utasította őket, hogy ellenőrizzék a budai patikák működését, majd ugyancsak parancsra át kellett venniük a Szent Imre gyógyszertár vezetését. Később az egyik segélyhelyen kötözésre osztották be őket.

A véletlen Devecseri Lászlónak és Fülöp Józsefnek szánta a legnehezebb szerepet. Az egyik napon összefutottak a Bimbó út 65. sz. alatti fasiszta alakulat egyik parancsnokával. Az utóbbinak az arcok ismerősnek tűntek, hiszen néhányszor látta őket a Bimbó úton. Bizonyára úgy vélte, hogy a fiúk önszántukból tartózkodnak a hungaristák között.

– Majd én átviszlek benneteket a mi csoportunkhoz – indítványozta.

A fiúk végig sem gondolták a helyzetet, csak azt látták, hogy felcsillant előttük a szabadulás útja. A javaslatot elfogadták. Később hej de sokszor elátkozták ezt a pillanatot. Kiderült, hogy egy olyan csoporthoz kerültek, amelyik éppen diverzáns akcióra készülődött.

Az egyik alkalommal önkéntes jelentkezőket kértek, akik majd híreket hoznak az arcvonal mögötti helyzetről. Ennél jobb utat el sem képzelhettek a szabadulásra. „Hivatalosan", katonai segítséggel átszökni a felszabadított területre, s aztán le is út, fel is út, számukra vége a háborúnak.

A választás Fülöp Józsefre és Devecseri Lászlóra esett, akiket át is küldtek az arcvonal másik oldalára. A fiúk siettek haza, eszük ágában sem volt, hogy bármit is tegyenek az utasítás érdekében.

De most térjünk vissza Mikó századoshoz.

Amikor a közelgő razziának hírét vették, elhagyta kényszerű rejtekhelyét, a török követséget. Az ott posztoló Cserháti József és Bíró Gábor nyomozó őrmesterek – mintha foglyot vinnének –, elkísérték a Margit körút 72. sz. alatt lakó egyik barátjához, Goródy Gyula rokkant hadnagyhoz. A két hekus természetesen mit sem tudott Mikó „értékéről".

Ezután január 11-ig a Rózsadomb alján különböző lakásokban bujkált. Jó néhányszor helyet változtatott. Így pl. rövid ideig a Bimbó út 14. sz. alatt egyik ismerősénél, Bertalan Istvánnál rejtőzködött, majd apósa lakásán, a Keleti Károly utca 9. sz. alatt húzódott meg.

Itt Bejanszky István házfelügyelő rejtette, aki Mikó régi jó embere volt. Igaz, hogy ezt a barátságot némi anyagiakkal is megtámogatták.

– Egyszer igen sok pénzt adott neki, hogy tartsa a száját – mondja Pál Gaszton.

A százados félt, hogy a lakásokban bármikor rajtaüthetnek. Azokat is féltette, akik menedéket adtak részére. Amikor az emberek a pusztító ágyútűz elől védelmet keresve a pincékbe húzódtak, Mikó az elhagyott házak emeletein és padlásterében ütötte fel rejtekhelyét. Senkinek eszébe nem jutott volna itt keresni. Igaz, rengeteget szenvedett, fázott, éhezett, ki volt téve az ostrom viharának, de legalább biztonságban érezte magát.

Az éhség azonban előhajtotta rejtekhelyéről.

A Számonkérő a nyilasok, a németek – mint az egyik csendőr vallja – „nagy lendülettel nyomoztak a szökevények után".

Az illegalitásban levő ellenállók kézre kerítésére több határozott intézkedést tettek. A Rózsadombon szüntelenül járőröztek, mindenkit igazoltattak. A karhatalom és a nyilasok fegyveres csoportjai bevonásával tartott hatalmas razziák során szinte minden házat átfésültek.

A Mikó-csoport tagja volt, és annak papírjaival rejtőzködött a környéken, az Aranka utca 4. sz. alatti lakásán Bényi Elemér őrnagy. Azt állítja, hogy „a legveszélyesebb módon nyomoztak Mikó személye után". Bényi nyilatkozatából tudjuk, hogy Mikót keresve csendőrjárőrök kutatták át a Bimbó út közelében levő házakat. Őt is letartóztatták és a Sipeki-zászlóaljhoz vitték, mert Mikó-féle papírral igazolta magát.

Ezt a szűrést csakis azok vészelhették át, akiknek megbízható, titkos rejtekhelyük volt.

Bondorné esete is azt igazolja, hogy Mikulics százados még öt nappal a lebukás után is a Bimbó út környékén lesett áldozataira.

Mikónak ekkorra a Gestapónál már terjedelmes dossziéja volt. Gyűjtötték az adatokat „hazaáruló" tevékenységére. Személyére már a Bajcsy-Zsilinszky ügy kapcsán is rávetődött a gyanú árnyéka.

A Számonkérő is le akarta tartóztatni. Óvatosságból néhány napra el is távozott lakásából. A mentőövet akkor Kudar ezredes dobhatta oda neki, aki – magyar vonalon – feltehetően leállította az ellene irányuló nyomozást.

December közepén Mikó már végtelenül fáradt és ideges volt. A kettős játék nagyon megviselte. Szüntelenül attól tartott, hogy a Számonkérő pribékjei talán már a következő órában rájuk törnek.

A felesége szemrehányást is tett neki: – Tulságosan belemerülsz a dolgokba. Minek viszed vásárra a bőröd?

De ennek csak annyi eredménye lett, hogy a magánügyeit még jobban igyekezett elválasztani a politikától. Odahaza keveset beszélt, feleségét lehetőleg távoltartotta a dolgaitól.

A Sipeki Balázs-féle árulás után mind a Gestapo, mind a Számonkérő elfogató parancsot adott ki Mikó ellen, „mert megállapították, német- és nyilasellenes tevékenységüket" – írja az egyik csendőrnyomozó.

Eleinte kétkedve fogadtam a hozzátartozók állítását, hogy a nyilasok körözőlevelet adtak ki ellene, s azt az utcákon kiragasztották. Az állt benne, hogy 20 ezer pengő jutalmat kap, aki Mikó Zoltán hollétét jelenti, élve vagy holtan átadja a Számonkérőnek.

Cserháti József nyomozó vallomása azonban megerősíti ezt. Hiszen ő közvetlenül, első kézből kaphatta a híreket. „Értesültünk arról, hogy a Várból a Számonkérő és a nyilas katonák keresik mint szökevényt. 20 ezer pengő volt kitűzve a nyomravezetőnek."

A nagy összegű vérdíjra vonatkozó utalást hét, egymástól teljesen független forrás erősíti meg.

A nyomozó hatóságok lassan elegendő bizonyító anyagot gyűjtöttek össze Mikó százados ellen. Lantos János csendőrnyomozó – aki ez időben a vallomások, jegyzőkönyvek és vizsgálati jegyzetek kiértékelésével foglalkozott – népbírósági vallomásában ezt a meglepő közlést tette: „A diákmozgalom és a KISKA illegális irányítását Mikó százados végez-

te. Ezt a tényt a KISKA és a diákmozgalom nyomozati anyagának kiértékelése után majdnem bizonyossággal megállapíthattam. Mikó ellen szólt az a tény is, hogy igen sok olyan nyílt parancs volt forgalomban, amit Mikó jogtalanul írt alá, és látott el körbélyegzővel."

Mikó feleségének családját, a Dunszt famíliát, a Bimbó út 65. sz. alatti csoport egyik tagja is figyelmeztette: Vigyázzanak, nehogy Zoltán hazatérjen, mert figyelik, keresik, vérdíjat tűztek ki a fejére. A nyilasok a diverzáns csoport emberei előtt külön is megcsillogtatták a 20 ezer pengő jutalmat. Nos ebből a körből mégis akadt egy jóérzésű ember, aki igyekezett segítségükre lenni.

Bényi Elemér őrnagy állítása szerint Mikó után Nagy Zsombor csendőr százados és Mikulics Tibor százados együttesen nyomozott.

– Hol van Mikó? Kérdezték Bényit is elfogatása után.

– Biztos tudomásom szerint átment az oroszokhoz – felelte az őrnagy.

Ezzel a kijelentéssel a nyomozás tévútra terelődött. Szerinte ennek köszönhető, hogy Mikó minden baj nélkül bevárhatta a január 29-i felszabadulást.

A nyomozók több alkalommal is jártak Mikó apósának lakásán. Nagy Zsombor százados parancsot adott Haraszti nyomozó törzsőrmesternek, hogy kutassa fel Mikó feleségét, tartóztassa le, és vigye fel a Várba. Juhász nyomozó, aki megneszelte a dolgot, nyomban akcióba lépett. Félt, hogy az asszony valami terhelő adatot mond rá, hiszen tudhatott a férjével történt beszélgetéseiről.

– Ne hozzátok be azt az asszonyt! Azt jelentsétek, hogy nem találtátok, vagy súlyosan beteg – kérlelte Juhász zászlós Harasztit.

Valóban így is tettek.

Juhászt is elővették. Mit tud Mikóról? Hol tartózkodik a százados? – kérdezte Nagy Zsombor.

– Nem tudom! December 20-a óta nem láttam – felelte Juhász.

Ezután Cserháti József nyomozót és egy rendőr főtörzsőrmestert küldtek szimatolni Mikó nyomában. A főtörzs már régebben is nyomozott a százados után, a lakcímét is ismerte. Cserháti azonban az ügyben nem volt egészen érdektelen, hiszen ő is ott lapult a török követségen, és segítséget adott Mikó tovább-meneküléséhez. Így most neki is volt mit palástolgatnia.

Cserháti rábeszélte a társát, hogy vigyázzon a bejárat előtt, ő majd

bemegy tudakozódni. Visszatérve közölte, hogy a hozzátartozók semmit sem hallottak a százados felől.

Pedig Mikó ott rejtőzött a közelben, unokaöccse, Pál Gaszton társaságában.

Egyszer éppen hazalopakodtak, amikor egy nyilas pártszolgálatosokból álló járőr toppant be a házba. Közölték, hogy az épületet átkutatják. Végig is mentek, kicsitől, nagytól Mikó százados után érdeklődve. Hol lehet, ki tud róla, mikor járt itt?

Mikónak és Pálnak éppen csak annyi ideje volt, hogy bemeneküljön a garázsba. A házmester gyorsan rájuk fordította a kulcsot. A kocsiszin belső részén volt egy kis szerszámfülke. Igazi kutyaszorító hely, egyetlen kijárattal. Ide húzódtak be mindenre elszántan. Eltökélték, hogy nem adják olcsón az életüket. Vagy ők, vagy a nyilasok – de valaki ott marad.

Csőre töltötték pisztolyaikat, hogy aki rájuk nyit, nyomban halál fia.

A nyilasok a garázsra is kíváncsiak voltak. A házmester addig küszködött a zárral, amíg a nyilasok elunták a várakozást. Végre kinyílt, betekintettek. Később az ajtó előtt megálltak és hosszan elbeszélgettek. A bennlevők jól hallhatták, hogy milyen éktelenül szidják Mikót.

Nagy Zsomborék közben egy rövid időre diadalt ültek. Felszámolták a „Vörös Brigád" nevű antifasiszta csoport anyaalakulatát, a Zsabka Kálmán vezette zuglói XIV/2 KISKA-századot. A Számonkérő és a Gestapo 200 embert hurcolt el a vár földalatti pincéjébe és a BM – mint a foglyok nevezték – pokol pincéjébe. A letartóztatottak között volt egy Mikó nevű férfi is.

Január 7-én kora reggel fogták el őket, s 9 órakor Zsabkát már szembesítették is, mint kiderült, Mikó Istvánnal. „Tudniillik Budán is volt egy Mikó" – magyarázza a helyzetet Zsabka.

– Ismeri ezt az embert? – kérdezték a nyomozók.

– Nem, soha nem láttam! – adta az ártatlant Zsabka.

– Hát a budai Mikót?

A helyzet kínos volt, valamit mondania kellett. Nem árulhatta el, hogy bizony ismeri, hiszen az ő emberei segítségével kellett volna megnyitniuk az arcvonalat. Tréfával próbálta elütni a dolgot.

– Kérem, én semmiféle Mikót nem ismerek. Azazhogy ismertem egyet, Erdély történetében, de az úgy jó 400 évvel ezelőtt élt.

Erre a válaszra, hogy a jókedve lehervadjon, tisztességgel helybenhagyták.

Nem tudni, hogy a Várban működő magyar–német hadbíróság végül is hozott-e perrendtartásszerű ítéletet Mikó ellen. Az viszont tény, hogy később bűnvádi eljárást indítottak ellene. Szabó Pál író – akihez a Dunszt család baráti bizalommal volt –, egy levélben arról szól, hogy „Mikót a nyilasok annak idején halálra ítélték".

1945 tavaszán a nyilasok és a németek még mindig foglalkoztak az ügyével. A Honvédségi Közlöny 1945. március 17-i, 14. számában találtam rá az utolsó adatot. „A Nemzetvezetői elhatározások" fejcím után a „Lefokozások" rovatában a többi személytől is elkülönítve, kiemelten tárgyalják Mikó százados ügyét.

Szó szerint ezt írják:

„Az 1944. évi 74. sz. HR.(Szab. Rend.)-ben közzétett 101017/eln. 1. a. – 1944. sz. rendelet 8. pontjának alkalmazásával az idézett pont c.) és g.) alpontjában említett cselekmények következtében az ellene folyamatba tett bűnvádi eljárástól függetlenül a magyar nemzet ellen elkövetett hűtlenség miatt,

Mikó Zoltán vk. századost rendfokozatától megfosztom.

(Az illetményt folyósító gh. külön rendeletet nem kap.)

(Rendelet száma: 41211/8 e. biz. – 1945. évi március hó 3-án.)

A fasiszta rendszer oldaláról ez az utolsó híradás róla. A nyugatról hazatérő tisztek is ezt a hírt hozták a rokonságnak. Közben kellően érzékeltették a csalódásukat, hogy Mikó Zoltán, a hivatásos tiszt, repülő vezérkari százados, erre az útra lépett.

Mikó életének további alakulásáról kevés, ellentmondásos adat áll rendelkezésünkre. Egykori hadifoglyok arról beszélnek, hogy Mikó százados megérte a felszabadulást. Később súlyos fertőző betegséget kapott – vérhas gyötörte. További sorsáról megbízható adatokkal nem rendelkezünk. A milliós embertömegek háborút követő mozgásában nyoma veszett.

Harmadik rész

SZABADSÁGHARCOSOK A HEGYEKBEN

Az ellenállás vezetői a Görgey-zászlóaljat a Prónay-féle beszámoltatás elől valósággal kilopták Budapestről, s útba indították a Börzsönybe. Várható volt, hogy ez az országrész jóval hamarabb szabadul fel, mint Budapest, vagy a még német és nyilas kézen levő Dunántúl. A terep kiválóan alkalmas volt partizántevékenységre, s arra is reményt nyújtott, hogy innen kapcsolatot teremthetnek a szlovák hegyekben küzdő partizánbrigádokkal.

A parancsnokok Mikótól olyan utasítást kaptak, hogy a német hadsereg hátában szabotázscselekményeket hajtsanak végre, vegyék fel a kapcsolatot a szovjet csapatokkal, s a továbbiakban az ő utasításaiknak megfelelően tevékenykedjenek.

A börzsönyi áttelepülést az is segítette, hogy az időben Ipolypásztón működött a Fővezérség egyik ún. „fehér partizánokat" képző tábora. Mikó százados formálisan arra hivatkozhatott, hogy a csoportot ide irányította, amely ég tudja, hogy az arcvonal összevisszaságában hová tűnt el. Azazhogy ő nagyon is jól tudta. Csohány Endrét ki is oktatta minden fontosabb lépésre.

A 145 főnyi fiatal között voltak 14–15 éves tanoncgyerekek, munkásfiatalok, művésznövendékek, egyetemi és főiskolai hallgatók, no meg már régebben végzett, sőt doktorált „öregek" is. Csupa olyan ember, akiket a forradalmi antifasiszta mozgalom szele, a történelmi események zajló áradata magával ragadott.

Budapesten igencsak gyorsan szedték össze a betyárbútort. Még arra sem volt idő, hogy a fiúkat tájékoztassák; mi az oka e nagy sietségnek. Az utazás közben néhány embert végigküldtek a vagonokon, szájról szájra súgva adták tovább a hírt.

– A nyilasok beidézték vezetőinket. Azért kell elhagyni Budapestet, hogy az alakulat továbbra is megmaradjon.

A csoport vonaton érkezett meg Esztergomba. Zárt kötelékben haladtak át a páncélos alakulatokkal, a német és magyar csapatokkal zsúfolt városon. A lámpavasra akasztott áldozatokat is látták, akiket a tábori csendőrök kötöttek fel „hazaárulás" miatt. A nyakukban tábla lógott: „Így jár minden szökevény!" „Az ellenséggel cimboráltam!"

Mielőtt ráléptek volna az Esztergom–Párkány-i hídra, egy szovjet

repülőgép csapott le a magasból és az emberekkel, járművekkel zsúfolt hidat végiggéppuskázta. Az uszályokra telepített légvédelmi ágyúk heves tűzzel igyekeztek elűzni őket.

Alig haladtak 300–400 métert, amikor már egy egész légi kötelék intézett támadást Esztergom ellen. A csoport futásnak eredt, s meg sem állt a párkányi vasútállomás melletti kukoricásig. Itt aztán szerteszéjjel szaladtak.

A később jövők hozták a hírt, hogy a szovjet repülők eltalálták a „Flak"-ot az uszályon, a híd megsérült, és a városban levő magyar páncélos alakulatot is súlyos veszteségek érték.

Az éjszakát a párkánynánai állomáson töltötték. A vágányok zsúfolva voltak megrakott vagonokkal, de forgalom már alig volt. Beszédbe elegyedtek az egyik őrszemmel, és amíg az a sorsát panaszolta, az ügyes legények „vételeztek", elemeltek néhány fegyvert, egy pár láda lőszert, kézigránátot. Akadt köztük olyan fiú is, aki civilben a MÁV-nál dolgozott. Ez itt Párkányon „szolgálatba" lépett. Addig ügyeskedett, addig szervezgetett, míg mozdony is akadt, vagon is került.

Már jó késő volt, amikor felszálltak egy Csata–Ipolyság felé induló tehervonatra.

Még sötét éjszaka borult rájuk, amikor leszállást kiabáltak.

– Hol vagyunk – érdeklődtek a fiúk.

– Kéménden – felelte valaki.

Lepakoltak, leszállingóztak. Akik az első kocsiban voltak, nem hallották meg a parancsot. Ezekkel elrobogott a szerelvény a messze éjszakába. Amikor felocsudtak már Csatán voltak.

– Szakadó havas esőben indultak visszafelé a nehéz málhákkal. Szállás alig akadt. Sohasem tudtam megszáradni, és levetni a ruhámat – írja visszaemlékezésében Nemes Béla.

A többiek Kéménden, a vasút menti házakban húzódtak meg, hogy egy kicsit megmelengessék átfázott tagjaikat. Itt kapták a hírt, hogy különben sem mehettek volna tovább, mert az út észak felé el van zárva. Ipolyságot már elfoglalta a Vörös Hadsereg.

Reggelre kelve hozzáfogtak, hogy rendbehozzák magukat.

Először is ázott ruháikat szárították meg, már amennyire lehetett. Aztán a felszerelésüket egyengették.

– Igazi partizánok vagyunk – szólt az egyik fiú végignézve bajtársait.

Tényleg olyan felszerelésük volt, mintha a hegyekből jönnének. Mauser,

Mannlicher, idegenlégiós Lebel-puska. Néhányuknál géppisztoly is akadt.

Az emberek fáradtak voltak, várták a csellengőket, így csak déltájban indultak tovább. December 9-e volt.

Gyalog mentek az országúton, majd letértek róla. Biztonságosabb, a forgalmat elkerülik. Végtére egy erdészféle ember igazította útba őket. Toronyiránt poroszkáltak hát Letkés felé. Nehezen hurcolták magukat, nyomta őket a nehéz hátizsák. Cipelték a puskát, 10–12 kézigránátot, derékszíjon az „élest".

Az utak csúszósak, sárosak voltak, egész nap szakadt a havas eső. Elázva, agyongyötörve érkeztek meg Ipolyszalkára. A hídon otthagyták Kiss Józsefet eligazítónak, meg egy „Fontoskodó" becenevű fiút. Még nem jöttek meg a csataiak, s a Csohány vezette részleg is lemaradt.

A menetelő csoport áthaladt az Ipoly-hídon, és máris megérkezett a túlsó parton fekvő Letkésre. Legjobb szállásnak az iskola ígérkezett. Itt próbáltak pihenni, amíg csak meg nem jelent egy szakasznyi német katona. Tisztjeik egyszeriben gyanúsnak találták a szegénylegény külsejű társaságot.

– Kicsodák önök? Mit keresnek itt? Hol van a felsőbb parancsnokságuk?

Végül jött a határozott felszólítás: Azonnal adják át az iskolát. Embereik fáradtak, harcból jönnek.

Így hántak el velük önnön hazájukban, saját szállásukon a német „bajtársak". Első leckének ez is jó volt.

Reggel felé aztán érdeklődtek az emberektől.

– Mondja csak, papa, merre vannak a vörösök?

– Azt beszélik, már bementek Nagyorosziba.

Mindenki csak nyugatnak menekült, ők meg egyenesen feléjük tartottak.

Rendbe szedték magukat, s aztán irányt vettek keletnek, a Börzsöny belseje felé.

Ide kell mennünk!

Van itt egy ház aganccsal – bökött a térképre Nagy Károly, aki mint geográfus ember nyomban a menet élére állt.

Hegyi utakon, vízmosásban, dombra fel, völgybe le – sokszor már csak égtáj szerint mentek a kitűzött cél felé. De a Börzsöny nem akarja befogadni őket. Egész úton szakad rájuk az eső. Ember, anyag – minden

pacallá ázik. A felszerelés ólomsúlyként nehezedik rájuk. A lábbeli egyetlen sárkupaccá dagad. Már órák óta gyalogolnak, s az erő egyre inkább fogytán. Úgy döntenek, hogy a tartalék lőszert nem cipelik tovább. Egy útszéli kereszt tövében elásták boldogabb időkre várva. Addig is vigyázzon rája a mindenható.

A fiúk egy része félcipőben van. Úgy indultak el, mint egy normafai kirándulásra, valami kis őszi túrára. Szakad a varrás, válik a talp. A hitvány árut nem a Börzsöny kaptatóira szánták.

Fáradtan, átázva, dél tájban látták meg a kijelölt helyet.

– Hát igen, megérkeztünk! – mondják élményeiket. Csak egy kicsit későn. Az erdészlak ugyanis vagy egy évvel ezelőtt leégett, és mi már csak a hűlt helyét találtuk meg.

Hogy Nagy Károly mit kapott a zseniális ötletért, azt már nem részletezem.

Míg az elmaradók beérkeztek, egy rajnyi fiú becserkészte a környéket. Németet kerestek, de nyomukat se lelték. Úgy látszik, hogy innen már visszavonultak. A többiek megpróbáltak tüzet szítani. Melengették gémberedett tagjaikat, szárítgatták az átázott ruhákat. Nem készültek fel ilyen megpróbáltatásra. Némelyikük a vizes gúnyában annyira didergett, hogy már nézni is rossz volt. Ráadásul ott volt a nyakukon a december.

Az esőt a hideg szél újra csapkodni kezdte. A tisztek úgy döntöttek, hogy az emberek nem maradhatnak kinn, fedél nélkül a hideg éjszakában.

Máris jött a parancs – irány visszafelé. Valahol eltértek az útról, mert mire észbe kaptak, egészen vad tájakon csámborogtak. Rájuk sötétedett. Nem tudták, hogy hol járnak. Az emberek annyira kimerültek, hogy csak vonszolták magukat. Ekkor már volt egy szekerük is, két lóval. Az egyik állat annyira elfáradt, hogy egyszerűen lefeküdt a sárba, és se jó szóra, se verésre nem volt hajlandó felállni, tovább menni.

– Lőjük agyon, ne szenvedjen.

– Hagyjátok szegény párát! – vitatkoztak felette.

Végül mindent otthagytak. Anyagot, szekeret, lovat. Reggelre néhányan visszamentek, hogy mentsék, ami menthető. Csodálkozva látták, hogy a paci vidáman legelészik, csapdossa a farkát.

Az élcsoport makacs kitartással haladt előre. Néha egy-egy jelzőlövést adtak le az elmaradóknak. Nyolc óra lehetett, amikor az első reménysugár felvillant. Lenn a völgyben fény pislákolt. Most már egyenesen

arra tartottak. Odaérve egy majorban lelték magukat, amit úgy hívtak, hogy Liliompuszta.

Döbbenten nézték a térképet. Hosszan elnyúló ék alakú utat tettek meg. Egész napos menettel csaknem odaérkeztek, ahonnan elindultak. Letkéstől délkeletre, két kilométerre voltak, közvetlenül a hegyek lábánál, a szobi műút mellett.

A major a hegyoldalban kissé magasabban fekszik. Csak reggel látták meg, hogy az egész Ipoly menti forgalom ott bonyolódik le a szemük előtt.

A kudarcért azzal vigasztalták magukat, hogy ha a fasiszták a nyomukba erednek, ezzel a sétával ugyancsak félrevezették őket.

Liliompusztán négy-öt család lakott, a legelhagyatottabb állapotban. Urasági cselédek voltak, szegények, de azért megosztották velük a falatot. Másfélszáz embert azonban ők sem táplálhattak.

A hosszú nagy istállót megnyitották előttük, így fedél alá kerültek, száraz szalmából vackot készítettek. A hálószomszédjuk egy magányos öreg bivaly volt.

– A hangulat igen nyomott volt közöttük. Nem is csoda, hiszen bőrig ázva, fáradtan, éhesen, nyakig sárosan, nem is érezhettük magunkat májusi jókedvben – mondja az egyik fiú.

A partizánélet első napja bizony nem valami fényesen sikerült. Most döbbentek rá, hogy ehhez nemcsak fegyver kell, de sátorlap és bakancs is. Meg kell szervezni az ellátást, gondoskodni kell valami állandó bázisról. Ezt a tapasztalatot a maguk bőrén kellett megszerezniük.

Itt Liliompusztán még volt egy kis kalandjuk. A szerteportyázó járőrök egyikéhez egy velük egykorú, német egyenruhás fiú csatlakozott. Úgy tapadt hozzájuk a szerencsétlen, mint egy gazdátlan kutya. Elzászi volt az istenadta. A németek munkaszolgálatra vitték, de ő megszökött, s most itt bolyongott a környéken.

Csohány egyáltalán nem örült a hívatlan „vendégnek". – Gyanús nekem ez a pofa. Még a nyakunkba hozza a Gestapót – mondogatta.

Később azonban látták, hogy ettől nem kell félniük, mert az jobban tartott a Gestapótól, mint ők együttvéve. André volt a neve. Jól beszélt franciául, és a sorsát e szépen csengő nyelven mesélte el. Később átöltöztették, végig velük maradt, és minden akcióban bátor társuk volt.

Budapesten még csak álmodni sem mertek volna róla, hogy ott kinn az erdőrengetegben milyen nagy gond is lesz az élelmezés. Most egyszeri-

ben rádöbbentek, hogy ez bizony egyike a legkomolyabb problémának. Hiába bújnak, az éhség előbb-utóbb lakott területre kényszeríti őket.

Pénzük volt ugyan, de azzal nem pótolhatták a kenyeret. Érdekes története van ennek a summának is. Szinte nehezen is illik bele a korszak általános képébe.

Csohány meséli: Még elutazásuk előtt felkereste őt a buzgón vallásos Szentpéteri-Stein István, hogy megbízói felkérésére átadjon egy nagyobb összeget.

A pénzt – mint elmondta – a „Jézus Szíve Társaság" pap tagjai gyűjtötték, s azzal adták át neki, hogy juttassa el olyan emberekhez, akik a németek ellen dolgoznak.

– Künn a Börzsönyben napokig ebből a pénzből élelmeztük az alakulatot – mondja Csohány.

Bizony az első időben sokat nélkülöztek. December 10-e után Kiss József naplójában is sűrűn előfordul ez a szócska: koplalás. Mintha csak az örök katonasorsot kívánná igazolni. A szűkszavú feljegyzések között feltűnően sok az olyan jellegű, amely az evés-ivás létére, hiányára, mennyiségére és minőségére utal. Egyelőre mindkettővel baj van. Az adaggal is, az ízzel is.

Éhes kutyák módján bekajtatják az egész környéket. Ha valahol ki lehet valamit szimatolni, ők a nyomára lelnek. A közelben egy darálómalomra bukkantak, tele kukoricával.

A tanya mögött egy homokbányaszerű mélyedés volt. Itt kevésbé járt a szél. Kövekre rakták a csajkát, és melegedve jó sűrű puliszkát főztek.

Krumplit vettek, lepényt sütöttek. Volt egy kevés lisztjük, belegyúrtak egy kiló zsírt. Ebből is lett valami alaktalan dolog, de jóízűen megették. Napokig ezen éltek.

A lakosság javaihoz azonban nem nyúltak. Volt a majorban zár alatt liszt és aszalt gyümölcs is, de egy ujjal sem érintették. Csohány Endre a rekvirálást szigorúan megtiltotta.

– Ki voltunk szolgáltatva a lakosság jó vagy rossz indulatának – mondja a főszakács.

Próbálkoztak a hatóságoknál is, de hiába mutogatták a nyílt parancsot, alig kaptak rá valamit.

– Egyszer három napon át egyfolytában semmit sem ettem, mert a magunkkal hozott pénzünk is elfogyott – mondja Nemes Béla.

– Mióta elhagytuk Budapestet, a magunk pénzén éltünk – említi Szutor Péter, aki ott szakácskodott az alakulatnál.

Mielőtt újra a hegyekbe indultak volna, két bárányt meg egy süldőt vágtak le. Abban reménykedtek, hogy odafönn majd csak puskavégre keríthetnek valami szarvast vagy vaddisznót. Hiszen még a turistatérképen is oda volt nyomtatva a rajzuk.

Egyszer két erdélyi fiú egy öreg vaddisznót lőtt. Elmentek érte, be is hozták. Órákig főzték, de egyre csak keményebb lett. Igaz, ha a kondérban autógumi rotyog, azt is megették volna. Erős, egészséges, jó gyomrú fiatalok voltak. Megették még a drótszeget is. Igen ám, de kenyér alig akadt, az étel meg zsíros volt, így aztán többüknek elcsapta a hasát.

Egyszer öten elmentek Nagybörzsönybe és vettek egy ökröt. Levágatták, és a húst hátizsákokban felcipelték a hegyre. Most egyszer aztán nagy kanállal ettek. A sok „kopp" után végre „hopp"-ot is mondhattak. Így aztán a jókedv is visszatért.

Hamarosan rájöttek, hogy az ellátást szervezetté kell tenni, mert alkalmi vásárlásokkal ennyi embert nem lehet ellátni.

Volt Liliompusztán egy használaton kívül helyezett malom. Felkeresték a tulajdonost és nyílt parancs átadásával utasították, hogy kezdje el az őrlést. A gazda megtagadta, a törött gépekre hivatkozott. Karácsony Imre utolsó érvként géppisztolyt szegezett a mellének. Meg is indult a garat egyszeriben.

Ettől kezdve már az itt készült lisztből sütették az alakulat kenyerét.

Kisfaludy Miklós hadapródőrmester később egy nyílt parancsot hamisított. Ezzel egy vászonponyvás Steyr kocsit szereztek maguknak. Ettől kezdve végigjárták a környékbeli alakulatokat, s ahol tudtak, „vételeztek". Megfordultak pl. Márianosztrán is, ahol a pecsétes írásra szintén adtak élelmiszert nekik. Ahol volt, ott nem is nagyon tagadták meg tőlük. Elvégre ők is „honvéd" alakulat voltak! A kis Steyr megnövelte a respektet. Az élelem beszerzése és szállítása is nagyon megkönnyebbedett.

Mikor a zászlóalj áttelepült a hegységbe, Karácsony Imre, Albert József, Nagy János, Hajdu Attila és Szutor Péter visszamaradt, Letkés-Liliompusztán. Az ő feladatuk volt az elvonult csoport élelmezésének biztosítása. A lisztet és a kenyeret pl. a Steyrrel szállították utánuk.

December 18-ig tevékenykedtek ebben a körzetben, amikor is kapott parancsra egyetlen éjszaka minden készletükkel áttelepültek Vámosmikolára. A csoport ellátása ott már sokkal könnyebb volt.

NAGYIRTÁSPUSZTÁN

A Görgey-alakulat három napot töltött Liliompusztán. A parancsnokok nem voltak megelégedve ezzel a hellyel. Pár száz méterre a szobi műúttól, úgy érezték, hogy túlságosan szem előtt vannak.

Az emberek ezalatt pihentek, rendbe szedték sáros ruházatukat.

Járőreik közben becserkészték az egész környéket. Szálláshelyet kerestek. Rövidesen jól kiismerték magukat. Megtudták, hogy Kisirtástól délre, két kilométerre, van egy teljesen ép vadászház. Ezt a részt Nagyirtáspusztának hívják. Elhatározták, hogy megkísérlik jóvátenni az előző kudarcot, s újra bemennek a Börzsönybe. Ha a viszonyok megengedik, itt ütik majd fel a „főhadiszállást".

Néhányan vállalkoztak, hogy minden térkép nélkül nekiindulnak, felkutatják és le is foglalják Nagyirtáspusztát.

Miután sikerrel célba értek, szép szóval, fenyegetéssel rávették az ott lakó erdészt, hogy adja át nekik a lakása egy részét és a munkásbarakkokat.

– A haza nevében lefoglaltuk – mondták ki a szentenciát.

De ami biztos, az biztos, kivágtak egy darabot a telefonvezetékből. Egyik társukat őrnek állították, ők meg siettek visszafelé, értesíteni a századot. Pár órával a hír vétele után már szedelőzködtek is.

Közben sokat rágódtak, hogy végre tenni is kellene már valamit. Hiszen nem azért jöttek ide, hogy makkot gyűjtsenek az erdőben.

December 13-án egy kis haditanácsot tartottak. Ott voltak Csohány hadnagy, Kelemen Béla és Nagy Károly zászlósok, valamint egy páran a kisebb csoportok vezetői közül. Úgy döntöttek, hogy sürgősen fel kell venni a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel.

Makai Imrét hívatták, akiről tudták, hogy jól beszéli az orosz nyelvet. (A felszabadulás után ismert műfordító vált belőle!)

– Imre fiam! Át kell menni az arcvonalon az oroszokhoz – fogadta Csohány. Megmondod, kik vagyunk, mik vagyunk, hol tartózkodunk. Kérjük, hogy adjanak nekünk olyan feladatot, amivel elősegíthetjük a németek kiűzését, az ország felszabadítását.

– Három embert adunk melléd – egészítette ki Kelemen zászlós.

December 13-án este útra keltek. Makai Imre, Jakab László és egy bizonyos Tyúkásznak csúfolt fiú. (Gyanítom, hogy valós ragadványnév

a nagy éhezések időszakából!) A negyedik valószínűleg Bodolay Géza volt.

A Makai-raj Márianosztrára akart eljutni, mert úgy hírlett, hogy ott már szovjet csapatok vannak. Éjszaka az erdőben eltévedtek, összevissza bolyongtak, s reggelre legnagyobb csodálkozásukra Letkésen voltak. Itt csak annyit jelenthettek, hogy helyenként a német csapatok elvonulását észlelték.

14-én reggel újra elindultak, de most már egyenest az országúton. Arra is számítottak, hogy így magyar vagy német katonákba botlanak, ezért nyílt parancsot vittek magukkal. Ebben az állt, hogy a 4 diák önként katonának akar állni. Szeretnék megtanulni a fegyverforgatást. Kérik a frontcsapatokat, hogy segítsék a fiúkat, s osszák be őket első vonalbeli szolgálatra.

Azt remélték, hogy járőrbe kerülve majd könnyebben átcsúszhatnak az arcvonalon.

Tervük sikerült is. A Kóspallagot védő magyar alakulat parancsnoka nagy szemeket meresztve mint bolondokra nézett rájuk. De ha vesztüket keresik, hadd menjenek. Beosztotta őket őrségre a legelső vonalba.

„December 18-án a szovjet csapatok támadást indítottak a magyar állások ellen, és visszanyomták az ottani alakulatot. Mi egy kis nyaralóféle helyiségben meghúzódva, ülve vártuk, hogy a szovjet katonák odaérjenek. Estére át is kerültünk az orosz egységekhez.

Egy főhadnagy vagy kapitány, még aznap este alaposan kihallgatott bennünket. Elmondtam mindent, amit kellett, a zászlóaljunk létszámáról, tartózkodási helyéről és céljairól. Kértem a szovjet parancsnokságot, hogy minél hamarabb vegyék fel vele a kapcsolatot. Ugyanakkor válaszoltam az ottani magyar katonaság létszámára, felszerelésére és harci szellemére vonatkozó kérdésekre is" – emlékszik vissza rendkívül fontos megbízatására Makai Imre.

A Görgey-egységnél a fiúk nagyon aggódtak Makaiékért. Távozásuk napján szinte egymásba folyó harci zaj hallatszott a hegyekből.

A második lépésnél már csak Zalai Edvinre számíthattak. Ő bácskai születésű volt, és az orosszal rokon szerb nyelvet jól beszélte. Csohány őt is megbízta, hogy keresse a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel. Azt beszélték, hogy a németek már feladták Márianosztrát, ezért Tesity János kíséretében ide indultak. A fegyházáról hírhedt községben azonban még fasisztákat találtak.

– Ettől fogva rendszeresen jártunk felderítésre, hogy érintkezést teremtsünk a szovjet csapatokkal. E céllal ismételten jártunk Márianosztrán, Kóspallagon és Irtáspusztán, de eredménytelenül – mondja Zalai Edvin.

December 13-án este Csohány rájuk köszönt az embereivel.

– Na fiúk, egyetek, igyatok, gyűjtsetek erőt az útra. Reggel elindulunk.

Hamarosan kiadták a parancsot, hogy Liliompusztáról áttelepülnek a hegyvidék belsejébe, Nagyirtáspusztára. „Irtás" – ahogy becézgették – Márianosztrától északra a Börzsöny legmagasabb vonulatának lábánál fekszik. A vidéket a Nagysas-hegy és a Tolmács-hegy 500–600 méteres bércei koronázzák.

Az isten is partizántanyának teremtette. Távol minden lakott helytől, magas hegyek között, jól ellenőrizhető utakkal.

Reggel egymás után indultak el a szakaszok. Közben az idő hidegre fordult, esni kezdett a hó. Olyan nagy pihékben hullott, hogy a menet végén járók nem is látták az élcsoportot. Mire úticéljukat elérték, beesteledett. Ugyanis hosszabb úton mentek, mint kellett volna. Le-letérve az útról, félrevezető manővereket csináltak.

Az erdészlak, a vadászház – amely a visszaemlékezésekben gyakran mint „kastély" idéződik fel – egy magas hegyekkel övezett völgykatlanban egy kis tisztáson feküdt. Körülötte ott pompázott a havas erdő minden szépségében. A békesség szigete lenne ez, de most a hegyek mögül ágyúszó morajlik. Erdő mindenfelé, amerre a szem ellát. Egy biztos: fázni nem fognak, hacsak az éhség meg nem veszi őket.

Pár napig itt nagyon jó soruk volt. Kis József egyszavas naplófeljegyzései csupa kellemes dolgot említenek: „Széna-alvás. Fűtés. Kukoricakása. Ruhatisztítás. Kényelem."

A fiúk tényleg pihentek egy kicsit, rendbe szedték magukat és fegyvereiket. Az élet azonban hamarosan itt is szervezetten folyt tovább. Járőrök pásztázták a környéket, beszerzők indultak Letkésre, Márianosztrára. Voltak köztük olyanok is, akik még soha nem fogtak puskát, ezeket itt tanítgatták a hadi élet elemi fortélyaira.

Alig rendezkedtek be új helyükön, amikor máris önkéntes vállalkozásra szólították fel az embereket. A Márianosztrán lakó Máté Gyula főiskolai hallgatótól ugyanis olyan hírt kaptak, hogy a németek el akarják szállítani a bányában elrejtett gépeket, az ott tárolt anyagokat, és az üzem berendezéseit. A bányát drótkötélpálya kapcsolja össze a vasúttal, s az apróbb felszerelést ily módon akarják lejuttatni.

Az akcióra december 16-án 8 fiú indult el. Köztük volt Palotás Imre, Szutor Péter, Csaplár József, Váradi Sándor, Mészáros Pál és Orbán Benedek. A többiek neve ismeretlen. Az éjszakai órákban megközelítették a bányát, elvágták a telefondrótot, majd a sodronypályát egy köteg kézigránáttal használhatatlanná tették. A szállítórendszer ezáltal olyannyira megbénult, hogy a németek kénytelenek voltak elállni tervüktől. A kis csoportban ifjúmunkások, és technikához értő mérnökhallgató is volt. Ők szerelték ki a gépek „lelkét", a legfontosabb alkatrészeket, s átadták a közelben lakó bányászcsaládoknak, hogy csak a felszabadulás után vegyék elő újra. Az üzem így teljesen megbénult. Mészáros Pál különösen derekas munkát végzett. Az akciócsoport felrobbantott néhány kézigránátot is. Hadd hallja meg mindenki, hogy itt „partizánok" jártak. Elejét akarták venni, hogy a sikeres diverzióval a munkásokat gyanúsítsák.

A kutatás során megtaláltam Kelemen Béla 1945. február 15-én írott beszámolóját. Itt arról szól, hogy ezzel az akcióval egyebek mellett 12 darab, egyenként 16 mázsa súlyú dinamó elszállítását sikerült megakadályozniuk.

Késő éjszakára járt az idő, mire a rombolóbrigád visszatért. A fiúk fahasábként dőltek a szénára. Halálosan elfáradtak, végsőkig kimerültek.

December 17-e vasárnapra esett. Csendes, nyugodt nap volt. Az idő is kiderült, olvadt a hó. Az emberek nem győztek betelni a téli erdő szépségeivel. Egy vaddisznó is puskavégre került. Másnapra ez lesz a menázsi, pörkölt módra. Minden idillien szép lenne, ha a hegyek mögül nem dörögnének az ágyúk. Egy kis csoport lenn járt Liliompusztán, ahonnan jókora csomagokkal most tértek vissza. Befutottak a környékre kiküldött járőrök is. Imént tárgyaltak Csohánnyal, fontos értesüléseket hoztak.

Ott volt velük a Mikó által keresésükre küldött Bondor Vilmos főhadnagy is.

– Mi van veletek? Hogy tudtatok így eltűnni? – fordult a parancsnokhoz.

Csohány elpanaszolta, hogy nehéz, csaknem megoldhatatlan az élelmezés. Az erdőbirtok intézője is feljelentette őket, a márianosztrai katonai parancsnokságon, hogy „valami gyanús, gyülevész had szállta meg a gazdaságot".

Bondor azt javasolta, hogy helyzetük legalizálására menjenek le az

ipolypásztói fővezérségi kiképző táborba. Ott megoldódik az élelmezés-, az ellátmány- és a fegyverkérdés. Ott lehet, hogy már tudnak is róluk.

– Ha óvatosak vagytok, nem lehet semmi baj. Pár napnál tovább úgy sem maradtok. Éppen csak megmutatjátok magatokat – adta a tanácsot.

Egyetértett Csohánnyal, hogy a lebukás kockázatának csökkentésére az emberek egy részét, főleg az ismertebb, baloldali tevékenységet folytató fiúkat, visszahagyják Nagyirtáspusztán. Azt is közölte Bondor, hogy hol és milyen formában léphetnek kapcsolatba a segítségükre küldött, s már néhány napja Vámosmikolán várakozó Márthon István alezredessel.

Az egységnél gyorsan elterjedt a hír, hogy 100 ember hamarosan útrakel tőlük. Izgatott találgatás kezdődött. A baráti csoportok máris azt tárgyalják, hogy ki megy, ki marad. Senki sem akart elszakadni a legjobb cimborájától.

Csohány még aznap délelőtt sorakoztatta a társaságot. Felolvasták a napiparancsot. A század első és második szakaszát anyagvételezés és úgymond kiképzés céljából útbaindítják Ipolypásztóra. Egy raj szállás-csinálóként máris elindult. Mire a többiek másnap 10 órára beérkeztek, már főtt, meleg étel várt rájuk.

December 18-án a Görgey-század két részre szakadt. Csohány Endre és Nagy Károly parancsnoksága alatt hozzávetőleg száz fő elhagyta Nagyirtáspusztát, és a Börzsönyből levonult az Ipolyhoz. Kelemen Béla zászlós vezetésével mintegy 40 fiú visszamaradt a régi körletben. Ebben a csoportban voltak a politikailag exponált személyek, mindazok, akiket a nyilasok mozgalmi múltjuk miatt leginkább ismerhettek. Ott maradt az az ún. „Rohambrigád"-beli fiúk javarésze is.

Csohány a visszamaradt Kelemen-csoportnak olyan utasítást adott, hogy továbbra is keressék az összeköttetést a szovjetekkel, s az első adandó alkalommal menjenek át a Vörös Hadsereghez.

A visszamaradók elég cudarul érezték magukat. Csak a katonaember a megmondhatója, hogy milyen biztonságot is jelent együttmaradni egy jó bajtársi közösségben. Ők meg ott ragadtak kiszolgáltatottan. Kevesen voltak, rossz fegyverekkel. Komolyan aggódtak, hogy visszavonuló németekkel vagy nyilas csapatokkal akadnak össze. Feltett szándékuk volt, hogy a legvégsőkig ellenállnak.

Megpróbáltak tájékozódni, hogy mi is történik körülöttük. Járőreik megfordultak Liliompusztán, Kisirtáspusztán. Bezzeg megnyugodtak

volna, ha tudják, hogy a Makai-féle járőr Kóspallagnál már átjutott az arcvonalon, s mindent elmondott róluk a szovjet katonáknak.

December 18-án este már mindnyájan érezték, hogy valami történni fog. Az arcvonal rettenetesen dörgött körülöttük. A kiállított őrök azt is jelezték, hogy a közelben motorzúgás hallatszik.

– Egész biztos, hogy nem a németek. Egyetlen náci sincs a környéken – jegyezte meg az egyik fiú.

A lövések is már egészen a közelben csattogtak.

– Most egy ló nyerített az erdőnél – szólt be az őr az ajtón.

Megvolt a takarodó, de a fiúk egy része mégis ébren várta az eseményeket. „Éreztük, hogy a front már hozzánk érkezett" – írta Tárkány Szűcs Géza.

Soltész, Oláh, Meskó, „Öcsi", azaz Szablyár Feri és Kis József élénk vitába merült. – Mások ügyet sem vetettek a nagy történelmi pillanatra. Fáradtak voltak, s alighogy eldőltek, máris aludtak. Ha valami lesz, úgyis felébresztik őket.

Éjfélkor még szabályosan váltott az őrség. Faragó László volt az egyik strázsa.

– Valami lugasforma helyen álltam – mondja el élményeit. Innen is, onnan is lövéseket hallottam. Nagyon féltem. Egyszer csak valaki megkopogtatta a vállam. Hátranéztem, hát egy kis orosz katona volt. Nem lehetett több 160 cm-nél. Intett, hogy hallgassak és adjam oda a fegyveremet.

– Mi partizánok vagyunk! – magyarázta ijedten Faragó.

– Jó, jó – tárta szét a kezét az orosz, amolyan hiszem is meg nem is módon.

De azért nem bántotta, sőt egyenest a szállásuk felé kísérte. Most már árnyak váltak ki az éjszakából és hozzájuk szegődtek. Szép szál kaukázusi legények voltak köztük.

– Ébresztő fiúk! Itt az orosz! Kiabált be az őr a verendáról.

– Puska nyet? – kérdezte a szovjet katona a sorban előjövő emberektől. Erre azok visszamentek, előhozták fegyvereiket, s lerakták a fal tövébe.

Felverték a szomszédos házba beszállásolt görgeyeket is.

– Mindenki jöjjön az erdészlakhoz. Sorakozó lesz – kiabált valaki a sötétben.

Szabó István visszaemlékezése érzékletes képet ad ezekről a percekről. „Felöltöztem, magamhoz vettem a puskámat, és egy zsebre való töltényt,

majd lementünk a többiekhez. Ott már nagy volt a vidámság. Az idősebbek és a szovjet katonák ittak, barátságosan beszélgettek. A puskámat az őr a többi közé dobta a tornácra, a töltényeket meg szétszórta.

Egy darabig ácsorogtak az eresz alatt, egyre-másra szívták a cigarettákat. A szovjet katonák régi katonaszokás szerint dohánnyal kínálták őket. Később cukrot osztottak szét közöttük.

Újra kiabáltak. Az egyik épület elé rendelték az egész társaságot. Az ott harcoló alakulat parancsnoka, egy kozák egyenruhás őrnagy várta őket. Összekaparva csekély orosz tudásukat, német és francia szavakat keverve beszédükbe, kézzel-lábbal magyarázták, hogy miféle szerzetek is valójában.

A major rögtön felkapta a fejét a „szil vu ple"-re, s máris franciára fordította a szót.

Erre nyomban előlépett Princ Jenő, aki tökéletesen beszélte a gallok nyelvét. Máris tolmácsolta Kelemen zászlós szavait.

– Azért jöttünk a hegyekbe, mert nem akartuk a fasisztákat szolgálni. Önökkel együtt harcolni szeretnénk a németek ellen.

Aztán beszámolt addigi tevékenységükről, a zászlóalj, illetve század céljáról, a németek felől gyűjtött hírekről. Az őrnagyot minden érdekelte. Milyen alakulatok vannak előttük? Hol húzódnak az állások? Használhatók-e az utak és a hidak?

A görgeysek azt is elmondták, hogy a közeli Kisirtáspusztán Deák zászlós parancsnoksága alatt egy félszázadnyi magyar honvéd tartózkodik. Néhány sebesült van velük. Ezek egy Királyrétnél szétvert, visszavonuló alakulat töredékei. A „Rohambrigád"-hoz tartozó fiúk néhány nappal előbb már megszállták a pusztát, de a katonák eltessékelték őket.

Ahogy ezt elmondták, a szovjet tiszt nyomban intézkedett, hogy katonái támadják meg és verjék szét az egységet.

Volt a Kelemen-csoportban egy jól összeforrt, egyetértő kis baráti társaság. Minden munkában élen jártak, minden feladatra vállalkoztak. Valami nagy romantikus hév feszítette őket. Úgy érezték, hogy tenniük kell valamit. Tenni, amíg nem késő. Ártani a fasisztáknak, s ha csak egy morzsányit is, segíteni e szerencsétlen ország jobb sorsra fordulását.

– A csoport politikai tekintetben, és a morális hangulat fenntartásában is kovász igyekezett lenni – mondja Deme László.

Közéjük tartozott Mészáros Pál, Hatás Imre, Palotás Imre, Háry

Béla, valamennyien ifjúmunkások, Csaplár Béla, Deme László és még jó néhányan mások, főleg tanonc fiatalok, összesen vagy 10–13 fő.

A társaság nem minden hősi vágy nélkül „Rohambrigád"-nak nevezte magát. Szervezetileg két szabályos katonai rajt alkottak. Az 1919-es Lenin-fiúkra emlékezve az egyik csoport a „terror-raj", a másik csoport a „Vörös csillag" nevet hordta.

Írjuk csak fiatalkori romanticizmusuk számlájára, hogy ennyire félretették a kötelező óvatosságot.

Most, hogy az őrnagy a magyarok ellen akarta vezényelni katonáit, a „Rohambrigád" tagjai szót váltottak, és máris kiléptek a sorból. Úgy érezték, itt az utolsó alkalom, hogy valami emlékezetes dolgot cselekedjenek.

Palotás Imre magával vitte Princ Jenőt, és odaállt a szovjet tiszt elé.

– Őrnagy elvtárs! Fölösleges a vérontás. Engedje meg, hogy mint parlamenterek átmenjünk Kisirtáspusztára. Megpróbáljuk felszólítani a katonákat, hogy adják meg magukat.

Az őrnagy azonban ellentmondott – mit gondolnak? A háború az nem szentimentalizmus! Most már semmit sem szabad feleslegesen kockáztatni.

Még a bajtársak is ellenük voltak.

– Talán csak nem akartok magyarok ellen, házon, családon belül lövöldözni.

– Ismerjük őket. Jártunk ott. Azok a katonák már nem akarnak harcolni!

Addig érveltek, addig bizonygattak, míg az őrnagy végül is beleegyezett.

– Jól gondoljátok meg, hogy mire vállalkoztok. Ha a legkisebb ellenállás is lesz – lőni fogunk. A golyók pedig nem válogatnak – tette hozzá mosolykásan. – Könnyen ott pusztulhattok!

A parancsnok végül is csak Mészáros Pálnak és Palotás Imrének engedélyezte az akciót. Az őrnagy is ott volt, amikor a két magyar és a géppuskával, aknavetővel felszerelt szovjet kísérő csoport útrakelt a sötét éjszakában. Búcsúzáskor egy könnyű kis belga pisztollyal ajándékozta meg Mészárost.

– Sok szerencsét barátaim – engedte útjukra őket.

Elöl a két magyar botorkált, utánuk a szovjet katonák, akik még nem ismerték a járást arrafelé. A cél előtt rövid tanácskozást tartottak.

– Rátok bízom, hogy mit csináltok. Amíg tárgyaltok, mi körülvesszük

a házakat. De az első lövésre akcióba lépünk – ezt Mészáros a parancsnok szavaiból figyelmeztetésként értelmezte.

A cél előtt ugyancsak dobogott a szívük. A kiállított fegyveres őröket észrevétlenül megközelíteni sohasem volt gyerekjáték.

Mikor elhangzott az „Állj! Ki vagy"! – ezt válaszolták.

– Magyarok vagyunk! Mi jártunk itt délután. Megvan az összeköttetés!

Nem hazudtak, tényleg voltak már ott. Akkor azt ígérték a céltalanul hányódó csoportnak, hogy segítenek kapcsolatot teremteni valami felsőbb parancsnoksággal.

Szerencsére olyan honvéd volt őrségben, aki tényleg rájuk ismert. Magához engedte a két fiút.

– Rendkívül fontos üzenetet hoztunk! Azonnal hívd ki a zászlós urat! – mondták a határvadász katonának.

Az be is ment, felköltötte a parancsnokot, s pár perc múlva együtt jöttek vissza.

– Na, mi a fenét akartok éjnek évadján?

– Zászlós úr alázatosan jelentem, el tetszenek lenni fogva – állt elő a legszabályosabban Mészáros.

A tiszt erre elküldte őket egy bizonyos helyre. De Mészáros nem hagyta magát, rendíthetetlen nyugalommal folytatta.

– Ne tessék kiabálni. Körül vannak véve oroszokkal. Az őrnagyuk azt parancsolta, hogy tessenek megadni magukat. Semmi bántódásuk nem lesz.

Deák zászlós a fegyvere után kapkodott, de abban a pillanatban már két géppisztoly szegeződött rá. Erre aztán megjuhászkodott.

Palotás Imre így beszéli el a továbbiakat: „Ezután az őrt és a parancsnokot magunk előtt hajtva bementünk a nagyszobába, ahol kb. ötvenen feküdtek. Felszólítottuk őket a megadásra. Az álmos katonákat arra kényszerítettük, hogy a szoba egyik sarkába húzódjanak össze. Kiáltásainkra a szovjet járőr bejött az épületbe. Ezután én lementem egy 100 méterrel arrább levő házba, ahol még vagy 10 katona aludt. Géppisztolyomat rájuk fordítva felébresztettem őket. A sarokban elhelyezett fegyvereiket testemmel álltam el. Utána átkísértem őket a másik csoporthoz.

A szovjet katonák felnyalábolták a rengeteg puskát, és bedobálták a közeli patak medrébe.

Már pirkadt az ég alja, amikor az osztag a szovjet katonák és magyar

fiúk kíséretében az éjszakai vállalkozásról jövet befordult Nagyirtáspusztára.

Az elfogott honvédek Somogy megyeiek voltak, és egy határvadász alakulathoz tartoztak. Ezzel az akcióval az utolsó fegyveres egységet is felszámolták, amely a hegységnek ezen a részén, Nagybörzsöny falu előtt állt. A község még aznap, december 19-én felszabadult.

Reggel egy derűs epizód történt. Ragyogóan tiszta, napsütéses idő volt. Jól látták, hogy a völgyben 3–4 ember baktat feléjük. Az egész Nagyirtáspuszta pillanatok alatt elcsendesedett. Amikor a jövevények a kihalt ház tornácára be akartak lépni, hirtelen felállt egy szovjet katona, és rájuk kiáltott.

– Rukiwerk fel a kezekkel.

Az elöl haladó fiú úgy megijedt, hogy abban a minutumban földhöz vágta a Király típusú géppisztolyát. A többi katona is sorban levetette vállon átdobott puskáját.

– Váratlan elfogatásukat kedélyesen vették tudomásul – emlékszik vissza Szabó István.

Theil Gusztáv érkezett vissza néhányadmagával Nagybörzsönyből, ahová élelmiszerért mentek. Már útközben találkoztak néhány honvéddel, akik elmondták, hogy Irtáspuszta már szovjet kézen van. De ők rá se hederítettek.

– Örvendezve mentünk fel az erdőbe – idézi emlékeit Theil Gusztáv –, hogy végre kapcsolatot teremthetünk a szovjet csapatokkal. Nagyon fiatalok voltunk, jókedvűek. Mi vidáman mentünk át hozzájuk.

A katona szeme hamar kiismeri a barátot, az ellenséget. A tiszteknek is feltűnt, hogy lám ezek a gyerekek nem félnek a fogságtól. Egész derűs az arcuk. Önként jöttek ide. Látszik, hogy tényleg örülnek a találkozásnak.

De ezért annak rendjén-módján többször is kihallgatták őket, és jegyzőkönyvezték az esetet. Irtáspusztán is, később Nagybörzsönyben is. Egy Illicsevszkij nevű jó kiállású őrmester tolmácsoskodott ott, és különösen szárnya alá vette őket.

– Én mindent elmondtam nekik. Hogy mi az ellenállási mozgalomhoz tartozunk. Nagyrészt diákok és ifjúmunkások vagyunk. Mi a szovjet csapatok mellett harcolunk. Elmondtam részletesen; – hogyan is szervezkedtünk Budapesten. Beszéltem Csohányról, Mikóról, Kelemenről és más vezetőinkről. Arról is, hogy a csapatunk nagyrésze most Ipoly-

pásztó felé ment. Amit csak tudtam, mindent összeszedtem és meséltem, meséltem. Nagy türelemmel hallgattak. Mindent feljegyeztek – mondja Theil.

Mégis úgy látták, hogy egyszerűen nem hisznek nekik. Újra tisztek jöttek, megint jegyzőkönyveztek. Hosszas könyörgés után tudták csak elérni, hogy ne vigyék őket hátra egy éppen induló hadifogoly-szállítmánnyal.

Theil Gusztáv közben megismerkedett Nazarov kapitánnyal, akinek végre árnyalati finomsággal elmondhatta a dolgokat. A szovjet tiszt kisinyovi, Theil pedig kolozsvári volt. A román nyelvet mindketten második anyanyelvként beszélték. Nazarov jóindulattal, megértéssel volt irántuk. Magával vitte Theil Gusztit Nagybörzsönybe is.

– Azzal bizonyíthatnátok legjobban, hogy tényleg partizánok vagytok, ha felveszitek a kapcsolatot a magyar oldalon harcolókkal – mondta a százados.

Erre azonban már nem került sor. Az egyik éjjel egy katona ébresztette őket.

– Keljetek csak fel! Megérkeztek a társaitok a túloldalról!

Ezek már Csohány emberei voltak, akik Ipolypásztóról eljőve, a fronton át teremtettek kontaktust a Vörös Hadsereggel.

De térjünk most vissza Nagyirtáspusztára.

A szovjetek átvették Deák zászlós elfogott határvadászait, majd az őrnagy a délelőtti órákban sorakoztatta a görgeyseket. A fiúk szemlére álltak fel. Az őrnagy franciául üdvözölte őket, majd megköszönte a fasiszták elleni harcban nyújtott segítséget.

– Adok nektek dokumentet, amivel elmehettek Debrecenbe, az új magyar hadsereghez – végezte beszédét.

Kelemen zászlós valóban kapott is egy pecsétes írást, amelyben összefoglalták tevékenységüket, és az ottani alakulattal való együttműködést.

A Vörös Hadsereg a Görgey-század e részének tagjait barátoknak, és nem hadifoglyoknak tekintette. A fiúk szabadon jártak-keltek, fegyvereik egy részét visszakapták, s rájuk bízták az elfogott félszázad őrzését. Az őrnagy kérésére hatan visszamaradtak velük, hogy helyi ismereteikkel segítsék a szovjet csapatok további előnyomulását. Ezek később átkerültek a felsőbb parancsnokságra, Nagybörzsönybe. „Az irtáspusztaiak közül néhányan már korábban találkoztunk Nazarovék alakulatá-

val (t.i. mint a Csohány vezette részleg – a szerző) és állandóan Nagybörzsönyben laktunk, velük együtt" – írja Bodolay Géza.

Amikor útra keltek az arcvonal mögé, a görgeysek azt a kb. 80 magyar és német katonát, akiket ott a környéken fogtak el, fegyveresen kísérték hátra.

Nehéz terepen, erdőkön, hegyeken át vezetett az útjuk Kóspallag felé. Csupán két szovjet katona volt velük, de azok is csak azért, hogy az arcvonal felé tartó alakulatok sorain és a forgalomszabályozók hálóján könnyen átvergődjenek. Amolyan „révkalauz"-félék voltak, akiknek az volt a dolguk, hogy ha kell, kimagyarázkodjanak, s elvezessék az oszlopot az első magasabb parancsnokságig.

Kóspallagra érve pihenőt tartottak, de hamarosan tovább kellett indulniuk, mert a németek Márianosztráról erősen lőtték a falut. Aztán Szokolya érintésével Nógrádra mentek. Úgy hírlett, hogy ott már lesz valami parancsnokság, de semmit sem találtak. Elhatározták, hogy ott éjszakáznak. Este bombatámadás érte a falut!

December 20-án indultak tovább Rétságra. Itt azonban csak egy tábori sütödét leltek, semmi mást. Újra visszagyalogoltak Nógrádra, ahol most már pontosabb útbaigazítást kaptak: Menjetek csak Bánkra. Ott egy magasabb parancsnokság működik.

Közben elkapta őket a nagy háború forgószele. Irtáspusztai kísérőik csak egy darabig mentek velük, aztán átadták őket egy újabb alakulatnak. Így kerültek tovább kézről kézre.

Az őrök és a foglyok közötti különbség minden váltásnál egyre jobban elmosódott.

A főútvonalakra közben mindenfelől áramlottak a hadifoglyok. Ők is bekerültek a sodrásba. Csatlakozniok kellett egy menetoszlophoz.

Az arcvonal éppen mozgásban volt, elkeseredett harcok folytak, gyakran adódtak kritikus pillanatok. Így aztán senkinek nem volt ideje velük foglalkozni. Várjanak nyugodtan sorukra, majd elrendezik hátul a kommandanturán.

Nem volt tolmácsuk – mily bosszúság: a falut, ahol jártak, Tolmácsnak hívták.

Bánkra érkezve leadták fegyvereiket. Vagy háromszázad magukkal egy magtár padlásán helyezték el őket. Reggelre már azt látták, hogy drótot húznak köréjük. Úgy kezelték őket, mint a harcban elfogott többi katonát.

December 20-án találkoztak bajtársukkal, Makai Imrével, akit ők küldtek át a Vörös Hadsereghez. Makai felvette a kapcsolatot a parancsnoksággal, s megpróbálta kimagyarázni helyzetüket. 23-án magas rangú tisztek érkeztek a táborba, akik végre érdemben foglalkoztak velük.

„Engem is behívtak a parancsnokságra – mondja Meskó Sándor. Ott már egy munkaszolgálatos tolmácsolt magyarról németre, egy szovjet főhadnagy pedig németről oroszra. Szavainknak többé-kevésbé hitelt adtak. Hivatkoztam Somogyi Miklósra, aki a KP részéről a fegyveres ellenállás egyik szervezője volt."

A szovjet tisztek elfogadhatónak találták magyarázkodásunkat, s 23-án az egész társaságot elbocsátották! Kíséret nélkül mentek át Alsópeténybe, hogy valami magasabb parancsnokságon megkapják végleges igazoló papírjaikat.

A hadműveleti terület bonyolult körülményei között többségük csak sorozatos kalandok és hányattatások után érte el úticélját.

ÚJ PARANCSNOK VÁMOSMIKOLÁN

Történetünkbe itt egy új ember kapcsolódik be, akinek a későbbi események alakításában kulcsfontosságú szerepe van. Mándi Márthon Istvánról van szó, aki a Horthy-hadsereg hivatásos tisztjeként alezredesi rangban szolgált.

Történetünk idején 46 éves, javakorabeli férfi volt, hosszú csapat- és háborús évekkel.

1944. október végén Kecskeméten szolgált. Ez akkor már hadműveleti terület volt. 29-én parancsot kapott, hogy tegye le az esküt Szálasira. Ezt megtagadta. Indokait írásba foglalta, és eljuttatta a Honvédelmi Minisztériumhoz is. Mivel álláspontját ismételt utasításra sem volt hajlandó megváltoztatni, a 3. hadsereg tábori bírósága november 6-án őrizetbe vette. Bicskén és Balatonalmádiban tartották fogva. Az ügyét rövidesen letárgyalták, és „fontos parancs megtagadása" miatt 3 hónapi börtönre ítélték. Ezt megelőzően lemondott tiszti rendfokozatáról.

A büntetés letöltése céljából a székesfehérvári katonai börtönbe szállították.

A város kiürítésekor támadt zűrzavart kihasználva, december 8-án megszökött őreitől.

„Budapestre jöttem, ahol kapcsolatot találtam az ellenállási mozgalom katonai vezetőjével, Mikó Zoltán századossal. Ismertettem vele a helyzetemet, s megkértem, hogy elrejtőzésemhez nyújtson segédkezet" – írja Márthon alezredes.

Mikó Zoltán beszámolt Somogyi Miklósnak a Márthonnal teremtett új kapcsolatáról. Somogyinak az volt a véleménye, hogy az alezredes katonai tudását fel kell használniuk.

– Abban állapodtunk meg Mikóval – mondja Somogyi –, hogy Márthon kapjon utasítást a Görgey-alakulat parancsnokságának átvételére, és a legelső alkalommal lépjen érintkezésbe a szovjet csapatokkal. Ezután menjen át. Így az alakulat részt vállalhat a további harcokból.

Somogyi ígéretet tett, hogy megkísérlik a kapcsolat felvételét a szovjet hadsereggel, és tájékoztatást adnak részükre a csoport létezéséről.

Lehetséges, hogy Mikó és Márthon megegyezett, hogy a Görgey-század a tapasztalt hírszerző tiszt, Márthon alezredes vezetésével első sorban felderítést végezzen a Vörös Hadseregnek.

Márthon alezredes december 10-én vagy 12-én Bondor főhadnagy kíséretében megérkezett Ipolypásztó–Vámosmikola körzetébe. Megpróbált kapcsolatot teremteni az akkor még ismeretlen helyen tartózkodó görgeysekkel. Ez elég nehezen ment, hiszen maga is szökésben lévén, csak óvatosan mozoghatott.

A Börzsönybe indulva Márthon alezredes segédtisztül magával vitte a ruszin származású Thám György hadnagyot, aki jól beszélt oroszul. Őt akarta felhasználni a szovjet hadsereggel történő kapcsolata megteremtésére. Vámosmikolán először Budai Józsefék lakásán szállt meg, majd átköltözött a nagyobb kényelmet nyújtó paplakba.

Amikor a Vörös Hadsereg már állandó ágyú- és aknatűz alatt tartotta a községet, egy biztonságos támaszpontot keresett magának. Az iskolától 200 méterre, a hegyek felé esően volt egy hatalmas magtár. Alatta kb. 60 méter hosszan egy jókora pince húzódott. Ez lett Márthon alezredes bázisa. Itt fogadta a hírvivőket, emberei később innen indultak akcióra, s ide tértek meg harcostársaikkal, a szovjet katonákkal. Az éjszakai portyáról visszatérő járőrök itt a legnagyobb ágyútűzben is nyugodtan pihenhettek.

Márthon alezredes Vámosmikolán nem sokáig tétlenkedett. Hamaro-

san megállapította, hogy a községben egy fiatal leventékből álló nemzetőrcsoport működik. A HM rendelkezései szerint az arcvonal mögötti rend és közbiztonság fenntartása érdekében ezt mindenütt meg kellett szervezni. A kb. 35 fős helyi csoport már némi fegyverzettel is rendelkezett.

Tagja volt a nemzetőrségnek Márthon szállásadójának fia, Budai József is. Az alezredes elővette a legényt, s tövéről hegyére kikérdezte. Kiderült, hogy a levente fiúkat már két alkalommal is el akarták vinni katonai vagy munkaszolgálatra, de a helyi nemzetőrség parancsnoka, Huszár Károly tartalékos főhadnagy, eddig mindig megakadályozta az emberek elhurcolását.

– Ki ez a Huszár Károly? – érdeklődött Márthon a helybeliektől. Kiderült, hogy övé a kastély, ő a falu kegyura, s jelentősebb földterület birtokosa. A falu népével együttérző, problémáikért mindenkor kiálló, gondjaikban, bajaikban osztozó, demokratikus gondolkodású, felvilágosult ember volt. Huszár gyűlölte a német fasisztákat.

Nagybátyja, Baráti Huszár Aladár, az OTI elnöke, a felsőház tagja volt. Hitler-ellenes kijelentéseivel nemegyszer vonta magára a nyilas sajtó acsarkodásait. A németek a megszállás után Mauthausenbe deportálták, ahol el is pusztult.

Amikor Vámosmikola fiataljait el akarták hurcolni, Huszár gépkocsira ült, bement Drégelypalánkra, majd Balassagyarmatra, s már a vonatról szedette le, és küldte haza a falu legényeit. Később mindnyájuknak nemzetőr-igazolványt adott, hogy így fedezze visszamaradásukat. Dr. Vidéki Ernő főszolgabíró azt követelte tőle, hogy az el nem szállított nemzetőröket és leventéket vesse be a Vörös Hadsereg ellen. Ezt kereken megtagadta.

Huszár Károly később tevékeny szerepet játszott a Görgey-század történetében is. A felszabadulás után támogatta az új Magyarország építését. Tagja volt a Partizán Szövetségnek is. Röviddel 1971. november 15-i halála előtt kormányunktól magas kitüntetést kapott. A falucska lakói emlékét őrzik, sírját gondozzák.

Márthon alezredes a nemzetőrökkel beszélgetve megállapította, hogy egy sincs közöttük, aki a nyilas-német maszlagnak bedőlt volna. Parasztfiúk voltak, bányászok, iparosgyerekek. Mindenre készen álltak, csakhogy ne kelljen elhagyni szülőföldjüket. Ráadásul úgy ismerték a Bör-

zsönyt, mint a tenyerüket. A vaksötét éjszakában is képesek voltak a legképtelenebb helyekre is odatalálni.

Huszár ekkor már ismerte Márthon alezredest, a községbe érkezett „nyugalmazott katonatisztet", aki – úgymond – ott szeretne letelepedni. Megismerték egymás nézeteit, Márthon felfedte előtte szándékait. Baráti, bajtársi kapcsolat alakult ki közöttük. Az alezredes egy pillanatig sem titkolta, hogy a Görgey-csoporttal a németek ellen kíván tevékenykedni.

Huszár felajánlotta, hogy személyében is segítségére lesz és az általa vezetett nemzetőr-csoportot fegyvereivel együtt csatlakoztatja a Görgeyhez. Az ellen sincs kifogása – mondta –, hogy a németek felé az egész társaság mint a helyi nemzetőrség szerepeljen. Így a Görgey-századot megbízhatóan legalizálhatják.

A kapcsolat megteremtését közben Budapestről is segítették. A KP Katonai Bizottságával kapcsolatban álló Fodor Károly százados Czebe Jenő százados kíséretében a Börzsöny-vidékre és Vámosmikolára utazott. A cél – mint Fodor írja –, az volt, hogy „Somogyi Miklósnak – a Mikó százados segítségével a Börzsönyben legalizált – partizáncsoportját a vámosmikolai nemzetőrséggel alátámasszuk."

A szálakat tehát több irányból is összekötötték.

A nemzetőrség 35 fős csoportját Márthon István így teljesen a maga befolyása alá vonta. Igyekeztek meggátolni a község kirablását, a „német katonák által mind szemérmetlenebbül folytatott fosztogatásokat" – írja Márthon alezredes. Ebből a társaságból később kivált egy 14 fős csoport, amelyik a beérkező Görgey-századdal együtt – mint annak tagjai –, több akcióban részt vettek.

A miniszterelnök 1946-ban az ellenállási mozgalomban tanúsított önfeláldozó magatartásukért elismerésben részesítette őket.

Márthon alezredes már a Görgey-század beérkezése előtt cselekvésre határozta el magát. Fontos hírek birtokába jutott, s ezeket mindenképpen el akarta juttatni a Vörös Hadsereghez. Oroszul jól beszélő segédtisztjét, Thám Györgyöt, december 17-én éjszaka átküldte a felszabadító csapatokhoz. Feladatául szabta, hogy teremtsen összeköttetést a szemben levő szovjet erők parancsnokságával, és adjon át részükre bizonyos értesüléseket. Feladatát sikerrel teljesítette.

Törő József – aki különböző megbízatásokkal több alkalommal megfordult Mikó és a Börzsöny között – visszaemlékezésében megemlíti, hogy

Márthon rajta keresztül sürgősen tolmácsot kért Mikótól. De csak ilyen választ kapott:

– Nekem nincs, szerezzetek magatoknak.

Törő egyben közölte, hogy megtörtént az első lépés, kinyújtották karjukat a felszabadító csapatok felé.

December 18-án, vagy inkább 19-én a Görgey-század fele útrakelt a Fővezérség ipolypásztói kiképző tábora felé. Csohány nagy gondban volt; – ugyan mit tudnak róluk? Körözték-e őket Budapestről?

De már az első percekben kiderült, hogy semmi baj. A főváros közvetlen bekerítés előtt áll. Akkora volt a fejetlenség, hogy ez a kis csapat teljesen kiesett a katonai szervek látóköréből.

Mikor Csohány mentegetődzni kezdett; – „kivittem a fiúkat a hegyekbe, hadd szagoljanak egy kis puskaport" – csak helyeselni tudták az elhatározását.

A kiképzést vezető Forrás Ernő rögtön felismerte, hogy ez a társaság összeforrott, szigorú belső fegyelem tartja együtt őket. Az emberek ügyesek, értelmesek, engedelmeskednek parancsnokaiknak. El is határozta, hogy rövidesen szovjetellenes akcióra fogja küldeni őket.

Csohány kézzel-lábbal tiltakozott.

– Most jöttünk a frontról. Az emberek fáradtak. Fiatal, tapasztalatlan gyerekek ezek. Kár lenne őket a vágóhídra vinni. Jó katonák lesznek majd belőlük.

Forrás főhadnagy azonban hajthatatlan maradt. Mikor Csohány látta, hogy a dolog több a kettőnél, gyorsan és határozottan cselekedett.

Egyik bizalmi emberét elküldte Vámosmikolára, Márthon alezredeshez, hogy az valami módon mentse ki őket. Márthon erre kiállított egyet a nála levő hamisított nyílt parancsokból. Ebben utasította Csohány hadnagyot, hogy teljes létszámmal azonnal vonuljon át Vámosmikolára.

Ez a település a Dunától északra, közvetlenül az Ipoly bal partján, teljesen sík terepen fekszik. A túloldalon egy kis falut látunk, olyannyira közel, hogy még a harangszó is áthallatszik. Ez azonban már Csehszlovákia. A falu neve Ipolybél, szlovákul Bielovce.

A hegyek Vámosmikolától 5–6 kilométerre lehetnek. A falu egyik oldalán az Ipolyba lógatja a lábát, a másikon, a temetőtől kezdve, szelíd dombok során át a Börzsönynek veti a hátát.

Amikor a Görgey-század beérkezett Vámosmikolára, a község tele volt német katonákkal. A tartalékban levő, majd később harcba vetett

alakulatok október 12. óta itt állomásoztak. Erre vonultak vissza Ipolyság felől Dél-Szlovákiába a németek hosszú gépkocsioszlopai is.

A szomszédos Nagybörzsöny már december 19-én felszabadult. Ez a falu közvetlenül a Börzsöny lábánál, s jóval magasabban fekszik, mint Vámosmikola. A terep itt is meglehetősen kopár. Úgy rálátni onnan Mikolára, mint a színpadra a középpáholy első sorából.

A század odaérkezésekor a falu már az ostromállapot képét mutatta. Éjjel-nappal dörögtek az ágyúk, süvítettek az aknák Nagybörzsöny felől.

Megérkezésük után Csohány hadnagy nyomban Márthon Istvánt kereste. Most találkoztak először.

– Alezredes úr! Csohány Endre tartalékos tüzérhadnagy, a Görgey-század parancsnoka, alázatosan jelentkezem.

– Márthon alezredes vagyok – nyújtotta kezét. Isten hozott benneteket! A Magyar Front megbízásából átveszem a század parancsnokságát.

– Rendelkezzél velünk – felelte Csohány.

– Németellenes akciókat fogunk végrehajtani – kezdte vázolni terveit Márthon. Az oroszokra semmilyen körülmények között nem lövünk. Egy járőr már át is ment a vonalon, de sajnos nem tért vissza. Az esetet már Mikó századossal is közöltem.

Csohány ezután részletesen beszámolt az alakulat helyzetéről. A hangulatról, a kiképzésükről, a fegyverzetükről, az anyagi és élelmi ellátásukról. Márthon nem volt valami nagyon elragadtatva a jelentéstől, és ki is fejtette, hogy a csoportot nyílt harci bevetésre nem tartja alkalmasnak. Ilyen irányú reményeiket egy csapásra lehervasztotta.

– Sikerült megegyeznünk, hogy embereink – felszerelésükre, külsejükre, korukra, egyik-másik szinte gyermeki megjelenésére való tekintettel – elsősorban hírszerzési, felderítési és szabotázs feladatokra alkalmasak. E téren Márthon elképzelései, tervei célravezetőeknek, tapasztalatai pedig nélkülözhetetlennek bizonyultak – nyilatkozik Csohány Endre.

Márthon István december utolsó harmadában rangja, tekintélye és megbízatása alapján átvette a Görgey-század irányítását. A fiúk életében azonban közvetlenül ezután is Csohány Endre vett részt.

– Örültünk, hogy Márthon személyében szakképzett, tapasztalt katona segítségét vehetjük igénybe, mint katonai tanácsadóét – mondja Csohány kettejük viszonyát értékelve.

Bár a fasiszták elleni tenniakarás szándékában egyetértettek, sűrűn adódtak közöttük ellentétek is. Ez abból fakadt, hogy Márthon ízig-vérig katona, míg Csohány – ahogy maga mondja – „egy halom művészi érdeklődéssel terhelt civil bíró, a békébe vetett hit megszállottja" volt.

Márthon megszokta volt, hogy hideg fővel mérje fel egy adott feladat megoldásához szükséges erő- és eszközszükségletet. Számokban, emberekben, anyagban gondolkozott. Merész akciókat tervezett, amelyek feltehetően nagy áldozattal jártak volna.

Csohánynak szemére is vetette. – Hadnagy úr! Te túlzottan is takarékoskodsz az emberekkel!

– Nekem minden gyerek a szívemhez nőtt. Bizonytalan kimenetelű vállalkozásokba, felesleges vérveszteségbe nem engedem belehajszolni a rám bízott fiúkat. Így is hajlamosak a vakmerő kalandokra – érvelt Csohány.

A zászlóalj későbbi tevékenységét vizsgálva mégis úgy tűnik, hogy igen sok fontos kérdésben Márthon alezredes elképzelése érvényesült. A fiúk nem nagyon rajongtak érte. Azt mondogatták, hogy túlzásba viszi a vakmerőséget, s az ő bőrükre hazárdírozik.

Márthon alezredes egy 1945. november 28-án készített beadványában katonás tömörséggel így fogalmazta meg akkori szándékait. „Célom volt: a németek hátában a német hadműveletek bénítása révén a Vörös Hadsereg gyors térnyerését elősegíteni, és ezáltal az Ipoly és Garam közti terület magyarságát a pusztulástól megmenteni."

A Vámosmikolára beérkező Görgey-századot Márthon alezredes kívánságának megfelelően az iskolába szállásolták el. Azzal érvelt, hogy így sokkal könnyebb őket összefogni, irányítani.

– Ez igaz, de a szovjet csapatok ezt a nagy épületet biztosan aknázni fogják. Elég hozzá egy találat, s máris nem lesz, aki felderítsen – vetette ellen Nagy Károly.

Szétszórtan tényleg nehezebb az irányítás, de ha baj történik, úgy csak 5–6 embert fognak el, a többiek viszont tovább dolgozhatnak.

Márthon erre mégis csak engedett elképzeléseiből.

A számítás helyes és okos volt. A bekövetkező események legalább is ezt igazolták. A németek rövidesen betelepedtek az elhagyott, üres iskolába. Az egyik reggel a fiúk ágyúszóra, majd éktelen jajgatásra, kiabálásra ébredtek. A németek szállása telitalálatot kapott. Sok halottjuk és sebesültjük volt.

Mivel már lerakodtak, s az emberek fáradtak voltak, úgy döntöttek, hogy csak reggel költöznek tovább. A lőszert, a robbanóanyagot a biztonság kedvéért mégis csak lehordták a pincébe. Szállásuk köré pedig éjszakára erős őrséget állítottak.

Nagy Károly zászlós közben végigjárta a falut, s „a lakossággal szót értve" megszervezte a beszállásolást. Háromtól öt embert helyeztek el egy házban, főleg a parancsnokság közelében. Hamarosan át is költözködtek. A katona jobban is örül az ilyennek. Nem ül a nyakán a tisztje, s ha meg otthont idéző falat kerül az asztalra, biztos, hogy egy tányérral többet terítenek.

Nagy volt tehát az öröm, hogy végre emberek közé jutnak.

A barátok, ismerősök, jó cimborák igyekeztek egy helyre kerülni. Egy házban lakott az ún. „bölcsész raj", ismét csak külön az erdélyiek, akiket csúfolódva „medve szakasznak" mondtak.

Bár a falut az átvonuló katonák már erősen felélték, őket mégis szívesen látták, hiszen véreik, magyar fiúk voltak.

– Én az iskola mellett, a fűszeres házában kaptam szállást, – mondja Nagy József. Nagyon rendesek voltak. Úgy éltem ott, mint a családtag.

Székács Zoltán a két Nuridsány fiúval egy faluvégi parasztházban lakott. – Nagyon kedvesek voltak hozzánk –, emlékezik Székács. A ruhánk miatt először oroszoknak néztek, hiszen az Ipolypásztón vételezett meleg kabát és a prémes sapka nagyon hasonlított az orosz viselethez.

A tisztek a posta közelében, az iskolától nem messze, a Börzsönyi út 2. szám alatti házban rendezték be a századirodát.

Így töltöttek el néhány „békésebb" napot a háború szelétől érintett Vámosmikolán.

Negyedik rész

SZOROS KAPCSOLATBAN A VÖRÖS HADSEREGGEL

December 19-én felszabadult Nagybörzsöny. A szovjet csapatok a Görgey-század közvetlen közelébe értek. Az arcvonal azonban nem haladt tovább nyugat felé, hanem megmerevedett. A katonák mindkét oldalon beásták magukat, és védőállást építettek. Látszólag hosszabb időre ott akartak berendezkedni. Csak a tüzérség meg az aknavetők folytattak egymással meg-megújuló tűzpárbajt. A nagy szovjet támadás egyre érlelődött, és 20-án meg is indult. Igaz, nem az ő szakaszukon, ahol várták, hanem tőlük északabbra, Ipolyság körzetében.

Ezalatt Nagybörzsöny mögött, valahol a hegyekben, az ott küzdő kremencsugi 6. légideszant gárdahadosztály törzsénél lázas munka folyt. Szmirnov vezérőrnagy már megkapta a 7. gárdahadsereg parancsnokától, Sumilov tábornoktól az utasítást, hogy készüljenek fel a támadásra. Ez a csoportosítás ugyanis részét alkotja majd annak a hatalmas átkarolásnak, amely gyűrűbe fogja az Ipoly és a Garam közötti fasiszta erőket, megtisztítja a Dunától északra eső területet. Egy másik csapás délről indul északnak, Esztergom irányába. Mindezek eredményeként gyűrűbe zárják Magyarország fővárosát.

Ilyenkor a vezetés sokágú szervezete lázas munkát folytat. Megkapják feladataikat a csapatok parancsnokai, a szolgálati ágak vezetői.

Ezt a bonyolult munkát a 6. légideszant gárdahadosztály törzsénél annak parancsnoka, Szinjugin százados fogta össze. Fontos feladat hárult a hadműveleti tisztre, Blumenkrantz századosra is. Neki a rendelkezésre álló erők alkalmazásának módozatait, a várható harci tevékenység végrehajtását kellett kidolgoznia.

Nehezítette a helyzetet, hogy a Börzsönyből kiérve teljesen új viszonyok között, ismeretlen erejű ellenséggel találták szembe magukat. Egyszeriben életkérdéssé vált, hogy minél többet tudjanak meg a fasiszták haderejéről, csoportosításukról, szándékukról stb.

Szmirnov tábornok ekkor magához kérette Leib Zamvilovics Zaidmann századost, a hírszerzés főnökét, a hadosztály önálló felderítő zászlóaljának parancsnokát, s utasítást adott számára hogy készítsen pontos értékelést az ellenség helyzetéről, lehetőségeiről.

Zaidman kapitány, mint általában a felderítők, nem a saját nevén

szerepelt. Azzal senki nem találkozhatott. Ekkor őt Nazarov századosnak ismerték. Később a görgeyseknek is így mutatkozott be.

– A Franciaországból átdobott német elit páncélos egységek bal szárnya éppen abban a térségbe készült áttörni, ahol a mi magasabbegységünk volt – emlékszik vissza 1971-ben Zaidman kapitány, a későbbi őrnagy.

Ekkor kaptam egyik legnehezebb háborús feladatomat. Ötven kilométeres körzetben kellett felderíteni a német hadsereg csapattesteinek mozgását, csoportosítását, páncélosainak számát, páncélelhárító fegyvereit és így tovább. Számítottam rá, hogy ezt a feladatot csak fájdalmas emberveszteségek árán tudom megoldani.

Talán éppen ezen a napon történt, hogy Márthon alezredes magához kérette Csohány hadnagyot. Közölte vele, hogy rendkívül fontos hírek jutottak birtokába, amelyeket át kellene vinni a Vörös Hadsereghez.

– Idegen nyelveket beszélő fiúkra lenne szükségünk. Van-e tolmácsunk? – kérdezte Márthon.

– Van itt egy Zalai-Ziegesberger nevű fiú. Közgazdász hallgató. Szerbül és németül tud. Szláv nyelveket egyedül sajnos csak ő ismer közülünk.

– Állíts össze egy három fős járőrt – adta ki a parancsot Márthon. Még az éjszaka át kell jutniuk. Huszár nemzetőrei együtt dolgoznak velünk. Két helybeli legény, akik jól ismerik a terepet, elkísérik őket egész a vonalig.

Csohánynak nagy gondot okozott, hogy végtére is kiket küldjön át. Nehéz, veszélyes feladat volt, még senkinek sem sikerült. Eddig már két járőr kelt útra, hogy megteremtse a kapcsolatot, de mindegyiknek nyoma veszett.

Zalai mindenképpen megy – töprengett Csohány. Ő lesz a parancsnok. A németek között is boldogul, és odaát is megérteti magát. Nemes Béla jött még számításba, aki németül, angolul, franciául viszonylag jól forgatta a szót. A harmadiknak Tesity Jánosra gondolt.

Este Márthon alezredes személyesen igazította el őket.

– Próbáljátok meg felvenni a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel – mondta a csoportnak.

– Add ide a pisztolyodat – kérte az alezredes Zalai fegyverét.

Elővett egy orosz nyelven írt cédulácskát. Összesodorta és beletette a fegyver csövébe. Ezután visszaadta a pisztolyt.

– A papírt adjátok át! Ha bármi veszély fenyegetne, vagy ha németek

el akarnának fogni, egyetlen lövéssel semmisítsd meg – adta a tanácsot. No, katonaszerencsét – nyújtotta kezét Márthon alezredes.

Ha valamire, akkor erre a szerencsére most valóban szükségük volt. A két vonal között csúszva, elölről, hátulról golyót kaphat az ember. Mindkét fél részéről életveszélynek voltak kitéve. Ami mozog, arra lőnek! Ott ez a törvény. Nem szokás megkérdezni, hogy ugyan honnan jön és hová iparkodik.

Vámosmikolánál egy sebes folyású kis hegyi patak torkollik az Ipolyba. Messziről jön, a hegység belsejéből, egészen a 865 méter magas Nagyhideg-hegy oldalából. Börzsönyi pataknak hívják.

Aki az alant fekvő Vámosmikoláról a víz mentén elindul hegynek fölfelé, az szinte tévedhetetlenül eljut Nagybörzsönybe. Ez a falucska a nagy masszívum nyugati oldalán, közvetlenül a hegyek lábánál búvik meg.

Az Ipoly felé haladva az erdős magaslatok dombokká szelídülnek. A mély vízmosásokkal tagolt lejtőkön szántóföldek, gyümölcsösök vannak. A patakmeder két oldalán szőlővel borított dombok terpeszkednek. Nagyon sok erre a pince, a présház, szinte kilométer hosszan kísérik az embert. A vízpart füzekkel, bokrokkal van beszórva, sűrű – bár most kopár – növényzet szegélyezi.

A görgeys fiúkat ez a patakmeder teljes biztonsággal elvezette Vámosmikoláról Nagybörzsönybe.

Az iratokból úgy tűnik, hogy volt egy másik folyosó is, két kilométerre északkeletre, a „Tilalmas-árok" mentén.

Ezen a szakaszon is nyitott út kínálkozott számukra.

A hírvivő járőrt egy darabon a velük együttműködő két vámosmikolai fiú is elkísérte. Megmutatták az utat, s megmagyarázták, hogy mire vigyázzanak.

– A magas partnál a pataknak bal kéz felé van egy kis elágazása. De ti csak menjetek egyenest tovább. A víz mentén haladva eljuttok Nagybörzsönybe.

Hosszú óráknak tűnt az idő, míg a fák, a bokrok és a kövek közt botladozva, vaksin tapogatva, minden lépésre ügyelve, úton voltak. Hol a patak mentén, hol a mederben, de egyre feljebb tartottak. Néha megálltak egy percre, hogy kifújják magukat, erőt gyűjtsenek a további menetre. Ha arra gondoltak, hogy a gerincen jobbra is, balra is ott vannak a német támpontok, bennük éber őrség, a villámgéppuskába a heveder be-

fűzve – bizony kivert rajtuk a hideg veríték. Ők meg itt csúsznak el közöttük, nesztelenül mint a kígyó.

Valóságos megváltás volt, amikor egy fa mögül végre, – isten tudja mennyi idő telt el – rájuk kiáltott egy orosz.

– Sztoj!

– Brát, brát! – barátok, testvérek vagyunk – szóltak vissza, de azért jól lelapultak az édes anyaföldre.

Bekísérték őket a kommandantúrára, ami a katolikus plébánián volt.

Az átment csoportot elsőnek Anatolij Fomin Illicsevszkij őrmester, a hadosztálytörzs és a felderítő zászlóalj tolmácsa hallgatta ki.

– Egyik éjszaka a felderítőinkhez egy szökevény jött, akit – mint később kiderült – Nemes Bélának hívtak. Azt mondta, hogy itt van egy magyar század, kb. 70 ember, akik nem akarnak a fasiszták oldalán harcolni. Át akarnak állni a szovjet hadsereg oldalára. Elmondta, hogy ez a század antifasisztákból, diákokból áll. Arról még nem volt szó, hogy a század Görgey nevét viseli – mondja emlékeit a tolmács.

Illicsevszkij nyomban jelentést tett az esetről Nazarov kapitánynak. Segített a további beszélgetéseknél is.

Innen már Nazarové a szó:

„1944 december közepén az arcvonalon egy magyarokból álló csoport jött át hozzánk, amelynek tagjai mint magyar partizánok mutatkoztak be. Értékes híradatokat adtak át a német fasiszta csapatok állomáshelyeiről, csoportosításáról. A partizánok azt is közölték, hogy ők egy nagyobb egység részét képezik, akiknek szintén szándékában áll az arcvonalon átjönni, abból a célból, hogy a szovjet hadsereggel együtt közösen harcolhassanak a német megszállók ellen."

Nazarov egy másik helyen így nyilatkozott:

„Egy este furcsa, félig katona, félig civil öltözetű magyar fiatalokat vezettek elém, akik azt állították, hogy van a németek hátában egy zászlóalj – az övék –, amely együtt akar harcolni velünk. Hittem is, nem is."

Nazarov rögtön felhívta telefonon Abramov őrnagyot, a hadosztály elhárító – NKVD-szervének parancsnokát és jelentette az esetet. Ott azonban hallani sem akartak bármiféle kapcsolatról.

– Könnyen lehet, hogy a német vonalak mögül kiinduló akcióval akarnak félrevezetni bennünket – mondta Abramov őrnagy, aki a biztonsági kérdésekért volt felelős, és most joggal aggodalmaskodott. Provokációtól tartott.

Zalai Edvin is feljegyzi visszaemlékezésében: „a parancsnokságon elég bizalmatlanul fogadtak". A szovjet tisztek számára különösen az tűnt valószínűtlennek, hogy a német állások közvetlen közelében jutottak át az arcvonalon.

Molnár István újságíró 1971-ben riportot készített L. Z. Zaidman, azaz Nazarov elvtárssal, aki a felszabadulási ünnepségekre hazánkba érkezett. A beszélgetés során föltette azt a kérdést, hogy a magyarok végül is mivel nyerték meg a bizalmát.

– A háború előtt Beszarábiában éltem – hangzott Nazarov válasza. A királyi Romániában 1938-tól az illegális kommunista párt tagja voltam. A földalatti mozgalom jó iskola volt: emberismeretre tettem szert. Úgy éreztem, hogy ezek a magyarok valóban együtt akarnak harcolni velünk.

Nazarov kapitánynak a pártmunkában szerzett hosszú tapasztalata, emberismerete azt sugallta, hogy ezek a bátor, nyílt tekintetű fiatalok az igazságot mondják.

„Már messziről felismertem, hogy ki az ellenség és ki a jóbarát." – mondja Nazarov utólag. Később is büszkén emlegette, hogy „10 napig együtt volt velük és jól megismerte őket".

Jó hatást tett persze az a levélke is, amit Zalaiék adtak át.

A kapitány jelentést tett az esetről Szmirnov vezérőrnagynak is. Elmondta, hogy az összeköttetés felvétele rendkívül veszélyes, de sokat ígérő.

– Kérem, engedélyezzék, hogy az arcvonalon át kapcsolatot létesítsek – mondja Nazarov. Javaslatot tettem arra vonatkozóan is, hogy felderítőink az ellenség hátában a magyar partizánokkal közösen fejtsenek ki tevékenységet, végső célul azt tűztem ki, hogy nyújtsanak segítséget az egység többi tagjának a hozzánk történő csatlakozásban.

Szmirnov tábornok se vette le Nazarov válláról a döntés terhét. A kapitány belátására bízta, hogy tárgyal-e a magyarokkal, vagy sem. Nazarov tudta, hogy napokon belül támadni fognak, hogy hosszú és véres ütközetek előtt állnak, s ezért égető szüksége volt minden adatra. Kifinomult hírszerző ösztöne is azt súgta, hogy érdemes belevágni a dologba. De azért a háborúban soha nem árt egy kis óvatosság.

Elhatározta, hogy próbára teszi a fiúkat. Üzenetet küld a parancsnokuknak. Összeállította azoknak az adatoknak a jegyzékét, amelyekre választ várt odaátról. Csupa olyan dolgot kérdezett, amit már jól tudtak,

amit már felderítettek. A válaszokból le lehet majd mérni, hogy mennyire adhatnak hitelt szavaiknak.

Hátra volt még a feketeleves. A visszaindulás előtt közölték a járőrrel, hogy szavaik hiteléül egyiküknek túszként vissza kell maradnia.

A fiúk nehéz döntés előtt álltak, hiszen Nazarov nem is titkolta, hogy milyen sorsot szán a kezesnek, ha társai netán megpróbálnák becsapni a szovjet felderítőket.

Vojna – vojna! A háború az háború – tárta szét kezeit a százados a helyzetet magyarázva.

Súlyosbította a dolgot, hogy az oda-vissza úton még akaratukon kívül is igen sok hiba csúszhat a számításba. Hiába bízik bajtársaiban, a két vonal között ezer veszély vár rájuk.

A kezes szerepét végül is Nemes Béla kapta.

– Erre azért vállalkoztam, – mondja Nemes, – mert úgy véltem, hogy a bajtársaim képességei jobbak az enyémnél. Nemes Bélát a helybeli Hangya szövetkezeti bolt vezetőjéhez szállásolták be. Egy fiatal szovjet katonával lakott egy szobában. A bánásmód kitűnő, az ellátás a körülményekhez képest kifogástalan volt. Kosztért, kvártélyért napi 100 – ún. Vörös János-féle – pengőt fizetett érte a szovjet hadsereg.

A fogoly tehát egy hétig jól pihenhetett. Eddig tartott, míg megnyugtatóan tisztázódott a helyzet. Nem volt rossz sora a fogságban, de mégis megjegyzi: „Ezalatt nem sokat aludtam." Damoklész kardjaként függött felette, hogy bajtársaik időben visszaérkeznek-e.

Amikor a magyarok egy része már Nagybörzsönyben volt, Nemes Béla újra visszanyerte szabadságát.

1971-ben tanúja voltam Nazarov őrnagy és Nemes Béla újbóli találkozásának. Meghatódottan ölelték meg egymást. Nazarov elmondta, nagyra értékeli Nemes Béla jellemét, önfeláldozását, aki életét is kész volt feltenni, hogy tanúságot adjon ügyük igazáról.

A két magyar fiú a következő éjjelen szerencsésen visszatért, Vámosmikolára. Parancsnokaik sürgős intézkedéseket tettek a kért adatok tisztázására.

Közben a szovjet felderítők is akcióba léptek. Sorban ellenőrizték az adatokat, amit a görgeysek hoztak.

– Átküldtem néhány ügyes katonát – mondja Nazarov. Nézzék meg, hogy valósak-e a hírek. Pontosaknak bizonyultak. A kapott adatok

rendre „ültek", bár volt néhány – más forrásból nyert – információjuk, amelyek nem egyeztek meg a fiatalok jelzésével.

– Újabb kétségek merültek fel a parancsnokság részéről – említi Nazarov.

Később tisztázódott, hogy az eltérés abból adódik, hogy a görgeysek adatai az övéknél sokkal frissebbek, már tükrözik a legutolsó napok változásait is. Ekkor megnyugodtak.

Az első járőr visszatérését követően állandósult a kapcsolat a Nagybörzsönyben állomásozó 26. önálló felderítő zászlóaljjal, Nazarov alakulatával. Az érintkezés eleven volt, és hatékony formát öltött. A csoportok jöttek-mentek, szinte minden éjszaka megtették az utat. Egymást követően az alakulat sok tagja részt vett ezekben a veszélyes vállalkozásokban. A kutató nehéz feladat előtt áll, amikor megkísérli lefejteni az emlékek rétegeit. Az események most már időben összekeverednek, s marad pusztán a tényanyag: Ott jártunk. Ez és ez történt.

Volt azonban néhány emlékezetes akció is, amelyeket egyszerűen nem lehet elfelejteni. Ilyen volt a Sárközi–Szíjártó-féle vállalkozás is. Ennek azonban egy kis előtörténete van.

Az LVII. német páncélos hadtest törzse Vámosmikolán működött. Fröhlich – más adat szerint Krichner – tábornokot, a hadtest parancsnokát, a község legszebb épületében, Huszár Károly kastélyába szállásolták el.

Huszár a németek iránt a legnagyobb barátságot és szívélyességet mutatta. Igyekezett megnyerni bizalmukat. Ehhez nem sajnált sem ételt, sem italt. Csodálkozva tapasztalta, hogy a vendégei az egymás közötti és telefonbeszélgetéseikben mennyire óvatlanok. Nem takargatták térképeiket, irataikat sem. A beszélgetések során, a lakásban jártában-keltében értékes adatok, tervek, elképzelések jutottak fülébe. Huszár képzett katona, tartalékos tiszt volt, akinek a térképre rajzolt furcsa jelzések is sokat mondtak.

Márthon alezredes kérte Huszárt, hogy közölje vele a tudomására jutott híreket, s próbáljon megszerezni fontos, stratégiai jelentőségű anyagokat. Megállapodtak a kapcsolattartás módjában is.

Márthon Istvánnak Huszár Károly sokban segített. A német tisztekkel fenntartott személyes kapcsolata révén kitűnő hír- és felderítési anyagot szolgáltatott – mondja Csohány Endre.

December 20-án megindult a 6. szovjet páncélos hadsereg támadása

Léva irányába. 30 kilométert nyomultak előre, s még aznap estére elérték a Garamot. Ekkor a 8. német hadsereg három hadosztály összevont erejével támadást tervezett, – és indított is hamarosan – a szovjet páncélos hadsereg fedezetlenül maradt déli szárnya ellen.

December 21-én Huszár sürgős üzenetet küldött Márthon alezredesnek. Életbevágóan fontos ügyben azonnal találkozni akar vele.

A találkozó létre is jött, s az valóban döntő fontosságúnak bizonyult. Huszár közölte Márthonnal az LVII. német hadtest törzsnél kidolgozott tervet a Losonc felé előretört szovjet páncélos hadsereg megsemmisítésére.

Késedelem nélkül, azonnali intézkedésre volt szükség, hiszen a német ellentámadás kibontakozása rövid időn belül várható volt. Márthon vázlatot készített, amelyen feltüntette a Huszártól kapott értesüléseit, valamint más, a fiúk által gyűjtött, de általa rendszerezett és értékelt felderítési adatokat.

– Egy rátermett, megbízható emberekből álló járőr a sötétedés után azonnal induljon el. Az embereket személyesen igazítom el! – adta ki a parancsot Csohánynak.

A választás a bölcsész rajban szolgáló Sárközi Zoltán egyetemi hallgatóra és Szíjártó Lajos tanárjelöltre esett. Sárközi 1945 októberében leírta e kalandos vállalkozást.

„Márthon István alezredes Vámosmikoláról 1944. december 21-ről 22-re virradó éjjel járőrszolgálatba rendelt azzal a feladattal, hogy a német arcvonalon az előre felderített, s nekem kijelölt menetvonalon átcsúszva Nagybörzsönybe menjünk, és ott az orosz hadosztály-parancsnokságnak a ruhám bélésébe elrejtett jelentést átadjam. A vázlat-jelentést Márthon alezredes készítette, s ezt nekem elrejtés előtt megmagyarázta. Az LVII. német páncélos hadtest-parancsnokság hadműveleti tervét tartalmazta a Losonc felé előretört orosz páncélos ék megsemmisítésére.

A német arcvonal átlépéséig – Márthon alezredes parancsára – a felderítő csoport két tagja, a géppisztollyal felfegyverzett Budai József és Buday László vámosmikolai parasztfiúk mint vezetők és közelbiztosítók kísértek."

Sárközi és Szíjártó a már „bejárt" útvonalak egyikén, az említett patakmederben kúszva-mászva, a sötétben botorkálva, hozzávetőleg négy óra alatt tették meg a kb. 5–6 kilométernyi utat. Minden méterért meg kellett szenvedniük. Közben átcsúsztak a német támpontok között, s

megközelítették a szovjet állásokat. Azt már tudták, hogy a falu végén vörös katonák ásták be magukat. Mintha már értesültek volna jövetelükről, nem rakétáztak, nem lőttek rájuk. Nagy hanggal, szíves vállveregetéssel fogadták őket. Egy harcos nyomban hátra indult velük a parancsnokságra.

Itt már tudtak róluk, ismerték az alakulat céljait, szándékát. Barátságosan fogadták őket. Sárközi feltépte a ruháját, és átadta Nazarovnak Márthon vázlat-jelentését.

A szovjet tisztek nyomban megvizsgálták az anyagot. „Az orosz hadosztály-parancsnokság a jelentést igen fontosnak és döntőnek minősítette. Intézkedett azonnali továbbítására" – írja Sárközi 1945-ben.

Szíjártó és Sárközi egy szovjet felderítő kíséretében december 22-én éjjel indult vissza Vámosmikolára. Hallatlan erőfeszítések között, szinte méterről méterre vonszolták magukat a német állások felé. A nácik ezen az éjszakán különösen éberek voltak. Valami gyanúsat észlelhettek, talán megneszelték a mozgást, mert irtóztató tüzet zúdítottak abba az irányba. Harc keletkezett, s már az első golyók kioltották a Győrffy kollégista Szíjártó Lajos életét. Vámosmikolától északra, kb. 5 kilométerre halt meg. Sárközi is megsebesült, német lövedék ütötte át a lábát. Így került fogságba bénán, magatehetetlenül, a szovjet kísérővel együtt.

Már világos reggel volt, amikor az egyik fiú futva ment a parancsnokságra.

– Hadnagy úr! – mondta Csohánynak. A németek szovjet foglyokat hoznak az úton! Ott van köztük Sárközi Zoli is.

Mi tagadás, egy pillanatra meghűlt a vér bennünk. Hová viszik? Kivallatták-e már őket? Ugyan mit mondott Sárközi? Hogy lehetne megmenteni a fiút? – csak úgy cikáztak a gondolatok.

A németek egy pincébe zárták a foglyaikat. Csak annyit engedtek meg, hogy a fiúk egy kevéske élelmet adjanak be nekik. Beszélni tilos! Sárközi csak jelbeszéddel közli a társaival: Ne féljetek! Hallgatni fogok!

Márthon, hogy Sárközit igazolja, bement a német parancsnokságra A nácik hajthatatlanok maradtak. Rövidesen tovább szállították őket. Tatára kerültek az SD-hez. Néhány nap múltán – szerencséjükre – sikerült megszöknie, s hosszú, kalandos úton ismét visszajutott Budapestre.

Sárközi elfogatása után, a fenyegető veszély miatt, a Görgey-század tagjainak túlnyomó része civil ruhát öltött. Úgy gondolták, hogy bármilyen rajtaütés esetén így könnyebben menekülhetnek.

A december 21-ét követő napokban újabb járőrök léptek kapcsolatba Nazarov alakulatával. Az egyik görgeys most már nemcsak odamenőben, de visszatérőben is levelet hozott magával, Márthon alezredesnek címezve. A gondosan összehajtogatott papírkán csak néhány soros üzenet volt: „A Vörös Hadsereg nem fogja elfelejteni értékes szolgálatait, amelyeket Ön nekünk, s ezzel hazájának is tett." – írta a szovjet parancsnokság.

Nem ismerjük a Márthon alezredes által küldött anyag tartalmát, értékét, az adott pillanatban betöltött szerepét. Azt viszont tudjuk, hogy az LVII. hadtest ellentámadása rövidesen kudarcot vallott, sőt most már ők kerültek gyűrűbe. Ha a szovjet vezetés Márthon és a Görgey-század értékes szolgálatairól beszél, akkor azok tényleg azok voltak.

A felderítők munkája rendkívül veszélyes volt. Bizonyítja ezt Szíjártó és Sárközi példája is. Embereik úgymond szüntelenül az „első vonalban" tevékenykedtek, s ennek megfelelően súlyos veszteségeik voltak.

Mikor a németek erőiket az ipolysági nagy páncélos csatához csoportosították át, Kolb Ferenc és Fölker Ferenc az emeletes iskolaépület padlására felmenve felhúzták a cserepeket, és távcsövön át számolták meg, hogy hány gépkocsi és mennyi páncélos halad az Ipoly-hídon át.

Azt is meg kellett figyelniük, hogy a nácik milyen utánpótlást küldenek csapataiknak.

Csak pár perc telhetett el azóta, hogy a távcsövet élesre állították, amikor akna csapódott be, és az egyik szilánk Kolb Ferit a gyomorszájnál súlyosan megsebesítette.

Még el sem oszlott a por és füst, bajtársaik máris odarohantak, hogy segítségére legyenek. Mire nagynehezen levitték a padlásról, már nem volt benne élet.

Barátja tragédiáját látva, a figyelőtárs, Fölker Ferenc, szaladva ment az orvosért. Eközben újabb akna csapott be, amitől Fölker is súlyosan megsebesült. Nuridsány doktort végül is Kardos Sándor értesítette.

Fölkert bevitték a parancsnokságra, a Börzsönyi út 2-be.

Szaladva jött Nuridsány doktor, a század orvosa. A sérültet felfektetik a konyhasztalra, tépik róla a ruhát, megpróbálják bekötözni.

A szív tájékán egy apró, alig vérző sebet lelnek rajta. A szegény fiú borzasztóan jajgat, édesanyját hívja.

– Anyukám, drága anyukám! – kiáltozza.

Az orvos sajnos tehetetlen volt. Bajtársuk ott halt meg kezeik között.

Ő volt a század újabb hősi halottja. A tragikus eset mindenkit mélyen lesújtott.

Mindkét fiú Kardos Sándor rajában szolgált. Halálukat parancsnokuk mondta el teljes hitelességgel.

December 22-e szerencsétlen nap volt. Éjszaka német lövedék végzett Szíjártó Lajossal, akna ölte meg Kolb Ferit és Fölker Ferit. Akna csapódott a parancsnokság udvarára is. A robbanástól az épület egyik fala teljesen beomlott.

A görgeysek felderítő tevékenységét Márthon alezredes személyesen irányította. A hírszerzésre, az adatgyűjtésre mindenkor pontos utasításokat adott. Módszere az volt, hogy a járőreit napjában többször is szétküldte a környékre. A fiúk mindent bejártak, hegyet, völgyet becserkésztek. Kifaggatták a katonákat, szóba elegyedtek a parasztokkal. Figyelő szemüket nem kerülte el egyetlen ágyú, vagy aknavető sem. Tudták, hogy hol húzódnak a német állások, hol vannak erődítményeik. Jelentették a páncélosok számát, elhelyezkedését. Minden mozgást regisztráltak, ami a faluban, vagy az ipolysági műúton történt. Ha mód volt rá, a németek beszélgetéseit is lehallgatták.

A járőrök parancsnokai rendszerint valamely tereptárgyhoz viszonyítva apró kis vázlatokon rögzítették az észlelteket, vagy egy kis cédulára pár szavas mondatban írták le a tapasztalataikat.

Márthon alezredes nem egyszer kelt útra, hogy anyagot gyűjtsön, és személyesen győződjön meg egy-egy adat értékéről.

– Gépkocsin vagy gyalog, állandóan járta a hadműveleti területet. Szakértő szeme minden jelből kihámozta a lényeget – írja róla Csohány Endre.

Az általa áttekinthető arcvonalszakaszon állandóan rajta tartotta a szemét. Az Ipoly és a Garam közét szinte teljesen feltérképezték. Mindig mindenről értesülve volt. Kovács Imre jegyzi fel memoárjában, hogy a térképen pontosan megmutatta nekik, hogy hol húzódik az első vonal, „hol vannak a német csapatok beásva, hol állnak az ütegek".

Márthon olyan jellegű feladatokat is elvégzett, amelyekre – az adott helyzetben – más nem lett volna képes. A különböző forrásokból befutó híreket, a fiúk megfigyeléseit szakszerűen rendezte, csoportosította, majd gazdag tapasztalatait felhasználva értékelte az anyagot. Következtetéseit apró kis leírásokban, vázlatokban rögzítette.

Néha, ha az út különösen veszélyesnek ígérkezett, Márthon csak vonal-

vázlatot rajzolt, s a tudnivalókat szóban mondta el hozzá. Kisfaludy Miklós hadapródőrmester többször vitt tőle ily módon üzenetet.

– Kisfaludynak olyan memóriája volt, hogy a szóban elmondott terveket, a térképvázlatok magyarázatait tökéletesen fejben tudta tartani. A híranyagot is képes volt szóról-szóra leadni a szovjet parancsnokságnak – emlékszik vissza Csohány Endre.

A híranyagok átjuttatása már a Görgey-századra várt. Csohány hadnagy és Nagy zászlós gondoskodott róla, hogy minden estére egy-két járőr készen álljon.

Az eligazítás többnyire úgy zajlott le, ahogy Bolla Kálmán leírja.

– Alezredes úr alázatosan jelentem, megérkeztünk. Csohány hadnagy úr küldött. A Görgey-századtól – tette hozzá, mintegy magyarázatul.

– Rendben van fiúk. Várjatok egy kicsit.

Márthon elővett egy akkor divatos „Tinkenkuli" márkájú töltőtollat. Szétszerelte, majd ott mindnyájuk előtt beletett egy aprócska, összesodort vázlatot. Épp hogy elfért a kis papírszeletke.

– Ezt Nagybörzsönybe kell vinni a szovjet parancsnokságra. Nazarov kapitánynál kell jelentkeznetek. Kerüljétek a tűzharcot. A feladatot lehetőleg veszteség nélkül kell megoldani.

– Értettük alezredes úr! Már jártunk ott. Azonnal indulunk – felelte a járőr parancsnoka.

Előfordult, hogy hátulról, sőt néha elölről is tüzet kaptak. Az sem volt ritka eset, hogy német járőrbe botlottak, s a „Halt, halt"! kiáltásra fegyverrel adtak választ. Aztán kúsztak tovább a téli éjszakában, hóban, sárban, hogy az anyag időben odaérjen.

Nehéz lenne egyenként felsorolni, hogy ezekben az akciókban kik is vettek részt. A fáradtak helyett mindig új emberek indultak. Volena Koczor Imre egy olyan terepszakaszon vezette át csoportját, amelyet a németek állandóan tűz alatt tartottak. Mikor arról volt szó, hogy még az éjjel vissza kell fordulniuk, újra elvállalta az egyik raj vezetését, mert ő már ismerte a járást.

Bátorságával Zalai Edvin is kitűnt, aki többször megtette a veszélyes utat. Sebestyén József már Nagybörzsönyből háromszor lépett ki a szovjet vonalakon, és ment a németek hátába különböző megbízatással.

Márthon alezredes tisztában volt azzal, hogy a lebukás és teljes felszámolás veszélye nélkül a játékot már nem sokáig folytathatják. Ezért arra is gondoltak, hogy mi lesz, ha netán valakit elfognának közülük.

A németek nem voltak annyira ostobák, hogy sokáig orruknál fogva lehet vezetni őket.

Márthon elébe akart vágni az eseményeknek. Úgy döntött, hogy tevékenységét bizonyos mértékig legalizálja. Jelentkezett a Wehrmacht helyi parancsnokságán, ahol mint nyugállományú katonatiszt, egyben a vámosmikolai nemzetőr-alakulat (így szerepeltette a Görgeyt) vezetője mutatkozott be.

A nácik kapva-kaptak az ajánlatán, hogy az odavalósi leventék híreket hoznak nekik „odaátról".

Még néhány nyílt parancsot is kivasalt tőlük. Jó lesz ez fedezésül arra az esetre, ha a titkon közlekedő járőrök közül netán mégis a kezükre jutna valamelyik. A német vonalakon átérve ezeket a papírokat mindig megsemmisítették.

A fiúk elmondták Nazarovnak, hogyan vezetik félre a németeket. „Adatokat", „célpontokat" kértek, hogy ha netán elfognák őket, legyen mivel „etetni" a németeket.

Ilyen eset tényleg elő is adódott.

Zalai Edvin és Tesity János Nagybörzsönyben egyszer életbevágóan fontos feladatot kapott a szovjet parancsnokságtól. Különböző megbízásokkal már jó néhányszor megtették az utat ide és tova. Igaz, mindig az éjszaka mentek! De most fényes nappal kellett elindulniuk.

Parasztruhába öltözve vágtak neki a senki földjének. A németek ezúttal el is fogták őket.

– Azt hiszem, kitűnő nyelvtudásomnak, a visszavonulásra készülő németek körében támadt fejetlenségnek és Márthon alezredesnek köszönhetjük, hogy ezt élve megúsztuk – mondja Zalai Edvin.

A fiúkat rövidesen szembesítették Márthonnal. Az gondolkodás nélkül ezt válaszolta:

– Igen, ismerem őket. Kezességet vállalok értük. A fiúk az önök számára is végeznek felderítést.

Hogy az elmondottakat bizonyítsák, közölték a német ütegparancsnokkal a „szovjet állások" helyét.

– Azt az elhelyezkedést, amelyet a szovjet parancsnoktól külön erre a célra kaptunk. Amikor később szerencsésen visszaérkeztünk Nagybörzsönybe, a szovjet tisztek nagy megelégedéssel nyugtázták, hogy milyen buzgón tüzelnek a németek a megjelölt üres hegyoldalra – említi Zalai.

Az egyenruhás csoport mozgása és tevékenysége könnyen szembetűnő

volt. Pedig szerettek volna minél jobban beolvadni a lakosságba. A biztonság érdekében a parancsnokok elrendelték, hogy az akcióba induló csoportok – ha mód van rá – öltözzenek civilbe. Ettől kezdve megtévesztésül hol katona, hol polgári ruhában jártak.

A Görgey-század felderítése eredményeként a szovjet csapatok minden olyan érdemleges célpontot megkaptak Vámosmikoláról és környékéről, amelyre az ágyúknak és aknavetőknek érdemes volt tüzet nyitniuk.

A járőrök révén olyan üzenet jutott el Nazarovhoz, amelyben kérik, adjon nekik feladatot. Ezek nem is maradtak el. Így például szovjet kérésre szereztek adatokat az Ipoly-híd robbantásához történt előkészítésről.

– Feladatuk volt – emlékszik vissza Nazarov –, hogy minden adatot megszerezzenek az ellenségről Vámosmikola körzetében. Milyen csapatok vannak ott, és hol tartózkodnak? Hol vannak a harcálláspontok, a tüzérségi, a páncélosok állásai? Milyen a csapatok erkölcsi állapota?

Ezt a feladatot a partizánok kitűnően teljesítették – teszi hozzá Nazarov.

Mivel a szovjet parancsnokságon jól ismerték az ellenség helyzetét, nem volt szükség arra, hogy a falvakra romboló tüzet zúdítsanak. Nazarov szerint ez „sok békés magyar lakos életét is megmentette."

Előttem van két nyilatkozat. 1945. május hó 25-én Vámosmikolán íródott. Az egyikben Gaál Árpád, a MKP helyi szervezetének titkára azt tanúsítja, hogy a „község a legkisebb lövetés árán érte meg a felszabadulást."

A másik okmányt Dávid Pál bíró és az elöljáróság öt tagja írta alá. Bizonyítják, hogy a felszabadulás előtt a község pár napig sok belövést kapott. „De 2–3 nap elteltével már azt tapasztaltuk, hogy a tűz már csak a község két bejáratára szorítkozik! Már akkor sejtettük, s mint később meggyőződve valóként megtudtuk, ez annak volt köszönhető, hogy Huszár Károly és Márthon István felvették a kapcsolatot a Nagybörzsöny községben levő orosz parancsnokkal. Ennek eredményeként a község elkerülte a tüzérségi tűz nagyobbmérvű pusztítását" – tanúsítják az esküdtek.

A most már századnyi erőre csökkent Görgey-zászlóalj Budapestről azzal a szándékkal jött el, hogy a Börzsönyben partizántevékenységet folytat, s mielőbb csatlakozik a Vörös Hadsereghez. A felderítő tevé-

kenység, amire itt módjuk nyílott, egészen új volt számukra. Valójában ez jól megfelelt lehetőségeiknek, s ezzel is az antifasiszta harc nemes ügyét szolgálták.

AKCIÓBAN A FELDERÍTŐK

Amikor Blumenkrantz százados a légideszant hadosztály hadműveleti tisztje a görgeysek segítségével összegyűjtött, és a szovjet felderítő szervek által értékelt anyagokat kézhez kapta, nyomban a telefon után nyúlt, hogy a 26. felderítő zászlóalj parancsnokának elmondja: a hírek mind értékesek, jól felhasználhatóak. Míg korábban volt némi óvatosság a magyarokkal fenntartott kapcsolat terén, most az a furcsa helyzet állt elő, hogy pontosan a hadosztály és a magasabb szervek sürgették Nazarovékat egyre újabb és újabb adatokat kérve. A forrás egyszeriben értékes lett számukra.

Nazarov később felkereste Szmirnov tábornokot, s beszámolt neki a fiatalokkal létrejött kapcsolatról. Most már elöljáróitól is biztatást kapott, hogy tervet dolgozzanak ki a szovjet felderítő alakulat és a Görgey-század közötti szervezett együttműködésre.

Egyik leglényegesebb pontja az volt, hogy meg kell kísérelni a szovjet felderítőknek a német vonalak mögé juttatását.

Nazarov őrnagy erről így nyilatkozott:

– A következőképpen okoskodtam. Ha a magyarok segítenek, ez óriási lehetőséget nyújt számunkra, hiszen közéjük vegyülve, magyar egyenruhában szinte „legálisan" járhatunk-kelhetünk a németek között. Így az utolsó géppuskafészket is felderíthetjük, s mindezt emberveszteség nélkül.

Másnap elérkezett a tettek ideje. Az éjszaka folyamán hat fiatal görgeys ismét átcsúszott Vámosmikoláról. Híreket hoztak, s újra elmondták, hogy bajtársaik is át akarnak állni, mert szeretnének a Vörös Hadsereggel együtt harcolni.

Nazarov javasolta, hogy a három magyar térjen csak vissza övéihez, a másik három meg adja át ruháját három szovjet katonának, akik átmennek velük a fasiszta vonalak mögé. Ezek az ellenség hátában felderí-

tést végeznek, híreket gyűjtenek, majd újabb magyar bajtársakat hozva magukkal visszatérnek a 26. zászlóaljhoz.

A kapitány kiválasztotta a három legbátrabb, legtapasztaltabb emberét, s parancsot adott nekik, hogy öltözzenek be a magyar honvédek levetett ruháiba.

– Az a feladat, hogy az összekötők vezetésével Vámosmikola körzetében felderítést végezzenek – adta ki a parancsot.

Nazarov is, a vállalkozással megbízott emberek is tudták, hogy nehéz órák állnak előttük. Még olyan gondolat is felrémlett bennük, hogy fasiszta provokáció áldozataivá válhatnak.

– Szóval nehéz szívvel búcsúzkodtunk – emlékszik Nazarov... Nehéz helyzetben voltam. A várakozás közben ezernyi aggodalmaskodó gondolat fordult meg a fejemben.

Az éjszaka útnak indított járőr, a három magyar fiú és a három szovjet harcos, szerencsésen visszaérkezett Vámosmikolára. Egyenesen a parancsnokhoz, Csohány hadnagyhoz vitték be a szovjet katonákat, aki gondoskodott róla, hogy mindent ugyanúgy megkapjanak, akár a saját embereik.

A fiúk étellel, itallal, magyar cigarettával kínálták őket. Az apró kis figyelmességek ezernyi jelével vették körül a messziről jött bajtársaikat, a felszabadítókat. Csohány a parancsnokság irodája melletti szobában, a magyar fiúk társaságában helyezte el őket. Ez annyira közel volt a Wehrmacht-egységek parancsnokságához, hogy – mint tréfásan mondták – a ruszkik „majd, hogy nem köszönthették a német tábornokot."

Csohány a kockázatos akciót minden lehető módon elősegítette. Összeállított egy tapasztalt harcosokból álló járőrt. Ellátta őket magyar és német nyelvű nyílt parancsokkal, mely szerint a csoport a szökevények felkutatására a front mögötti területen portyázást végez.

Rövid pihenő után az átjött szovjet felderítők is csatlakoztak a járőrhöz.

– Az isten szerelmére, csak arra vigyázzatok, nehogy barátaink megszólaljanak – indította el Csohány a fiait.

A további részletekről újra a leghitelesebb tanú, Nazarov kapitány tudósít.

– Álmatlan idegességgel vártam az idő múlását. Két nap múlva aztán vidáman, sok-sok információval tértek vissza katonáim... A görgeystákkal a fasiszták vonala mögött zavartalanul akkora darab földet baran-

goltak be, hogy majd eldőltek a fáradtságtól. Ennél jobb hírt nem is hozhattak volna.

Az első járőr visszatérésével a szovjet részről a gyanúnak még csak az árnyéka is véglegesen eltűnt. Mert mi tagadás, korábban voltak fenntartásaik. És ezen csodálkozni sem kell, ez már a munka természetéből fakad.

Theil Gusztáv, a tolmács így ír erről.

– Az orosz tisztek egyrészt örvendtek az adatoknak, másrészt valószínűtlennek tűnt számukra, hogy a mieink átjönnek, visszamennek, adatokat, legbizalmasabb értesüléseket szereznek és hoznak át.

A gyanút az keltette, hogy az átvitt információk szinte túlságosan is pontosak és jók voltak. Annyira „ültek", mintha valaki már eleve testre szabta volna őket.

Míg a helyzetet meg nem értették, nem győződtek meg a dolgokról, – bizony szép számmal voltak kételyeik.

Különösen az tűnt gyanúsnak, hogy hogyan is csinálják az arcvonalon való átjárást. Hihetetlennek tűnt számukra, hogy a patak menti állások ennyire lazán legyenek megszállva.

A. F. Illicsevszkij visszaemlékezése szerint ő is kapott olyan feladatot; ellenőrizze, hogy kik is ezek a fiatalok. Egy felderítő kíséretében, pisztollyal és néhány kézigránáttal felfegyverkezve, hóköpenybe burkolva, órákon át lesték, hogy a járőrök honnan jönnek, s merre távoznak.

Az első közös akció után az odaát maradt fiúk lépten nyomon érezték, hogy Nazarovék barátoknak, harcostársaknak tekintik őket.

Ettől kezdve állandósult a kapcsolat a szovjet katonák és a magyar partizánok között. Nem múlt el egyetlen éjszaka sem, hogy Csohányéktól ne keltek volna útra járőrök a német vonalakon át a Vörös Hadsereghez. De a „forgalom" nemcsak „egyirányú" volt. „Azt hiszem ugyanannyiszor indított bennünket Nazarov kapitány a németek megszállta Mikolára, ahányszor onnan indult el egy-egy járőrünk" – írja Bodolay Géza.

A parancsnokok lassan az egész alakulatot át akarták szivárogtatni a vonalakon. Olyan gyakorlat alakult ki, hogy ha egy nagyobb létszámú, 10–15 fős járőr átment a szovjet csapatokhoz, vissza már jóval kisebb tért. Ezeknek egy része, – fele, kétharmada – magyar egyenruhába öltözött szovjet felderítőkből állt. Katonáink „visszatérésükkor minden alkalommal újabb harcosokat hoztak magukkal a Görgey-századból" –

mondja Nazarov. Így aztán egyre többen voltak Nagybörzsönyben s egyre kevesebben Vámosmikolán.

Az arcvonalon való rendszeres átkelést megkönnyítette, hogy a Börzsöny előterében a németek nem építettek ki összefüggő lövészárokrendszert, hanem a terepet csak támpontokkal, fa és föld erődökkel tűzdelték tele, ahonnan fegyvereik tüzével zárták le a hézagokat. Így pedig a járőrök mozgását csak nehezen tudták akadályozni.

Kalauzaik, a helyi fiatalok, minden árkot-bokrot, vízmosást, erdőszegélyt ismertek. Az éjszakában rájuk meredő fegyverek csövei előtt olyan nesztelenül siklottak át, mint a kígyó az avarban.

Szinte lehetetlen feladatnak ígérkezik, hogy a visszaemlékezések alapján összeállítsam a szovjet harcosokkal az ellenség hátában végrehajtott járőrözések, a közös akciók, az arcvonalon történt átkelések időben is pontos sorrendjét. De talán nem is a dátum a fontos, hanem az együttműködés tényei, amelyek kitörölhetetlen nyomot hagytak az emberek lelkében.

Csohány, a parancsnok: „Az irodámban éjszaka nyolc magyar egyenruhába öltözött szovjet harcos tartózkodott. Közben németek jöttek be, akik követelték, hogy a szállást és az irodát adjam át nekik, mert szükségük van rá. Hajmeresztő eset volt. Csak nyelvtudásomnak és jól alkalmazott erélyemnek köszönhettem, hogy a németek nem fogtak gyanút."

A német tekintélytisztelő ember. Mikor közölték velük, hogy panaszt tesznek Fröhlich tábornok parancsnokságán; – nagy csapkodva elvonultak. Elképzelhető, milyen nagy kő esett le a szívükről.

Izgatottan nyitottak be a belső szobába, ahol a felderítők aludtak. Közülük az egyik már az ajtóban fülelt, s fegyverrel a kezében várta, hogy mi fog történni. Szerencsére nem volt szükség beavatkozásra.

– Szpaty, szpaty! Semmi baj! Aludjatok csak nyugodtan! – fektette őket Nagy Károly.

Kardos Sándor írja, hogy egyik alkalommal Márthonhoz ment valami utasításért, amikor az alezredes pincéjében 14 szovjet katonával találkozott. Mind honvéd ruhában voltak, bár magyarul egyik sem tudott.

Csodálkozva vette észre közöttük földijét, Theil Gusztávot, akitől jó néhány nappal előbb Kisirtáspusztán vált el, s aki most mégis Nagybörzsönyből jött át hozzájuk a szovjet katonák fegyvertársaként.

– Ezek a szovjet felderítők velünk maradtak végig. Egyet a rajomba

osztottak be. Mi Király-típusú géppisztolyokkal voltunk felfegyverezve. Ő meg az istennek sem vált meg dobtáras géppisztolyától. Jellegzetes hajnyírása is feltűnő volt. Már messziről lerítt róla, hogy kicsoda. Ezért, meg, hogy nem tudott csak oroszul, és így nem értették meg egymást, fájt legfőképpen a fejem. Az eligazításkor még csak volt tolmács; – de később ezer gondunk akadt... Voltam velük az arcvonalon túl is. – írja Kardos.

Nagy Károly zászlós az egyik éjjel 10 szovjet katonával és 15 magyar fiúval ment át Nagybörzsönybe, a patakot szegélyező horhosban. Pisztolytáskájában ott volt elrejtve a Márthon alezredes által összeállított legfrissebb felderítői jelentés. Ezt kellett átadnia. Visszaemlékezésében hűen leírja az akció minden nehézségét.

„Csendben lopakodtunk előre. Olyan nagy a sötét, hogy szinte semmit sem látni. Hiába vigyázunk, mégis zajt verünk a lépéseinkkel. Megállok. »Csendesebben« – adjátok hátra! Az oroszoknak mondani sem kell, csak mutogatni. 400–500 méter után a horhos széléről egy alak váratlanul ránk kiált. Halt!"

Szerencsétlenségükre egy, az éjjel kitelepített tábori őrsbe botlottak. Feltartóztatták, majd hátukba meredő fegyverrel egy földalatti bunkerbe kísérték őket. Ott a német hadnagynak előszedték a Márthon alezredes által hamisított nyílt parancsot, mely szerint a csoport a szovjet oldalra megy át, felderítést végezni. Az adatokkal ugyanazon az úton fognak visszatérni – állt a néhány soros írásban.

Most áldották a sorsot, hogy erre a váratlan eshetőségre is felkészültek.

– Ez igen veszélyes vállalkozás – mondta a fiatal Wehrmacht tiszt. Eddig még senki nem tudott visszatérni.

– Lehet, de mi biztosan visszajövünk!

– Valóban? – kételkedett a német. Hiszen nemcsak szemből kapnak tüzet. Az én embereim is lőnek! Azok is kárt tehetnek magukban!

Ekkor egy jó ötletük támadt.

– Ha ennyire sajnál bennünket, akkor egy félórára szüntesse be a tüzelést.

– Így elérték, hogy a tiszt tovább engedte őket, sőt azt is megígérte, hogy rövid időre minden harci tevékenységet megszüntet.

A kis csoport közben türelmetlenül várakozott. Végre nekiindulhattak. Túl a német vonalakon egy szovjet felderítő vette át a vezetést. Ők itt már

otthon voltak. Egészen közel jártak az állásaikhoz, amikor lefektette őket, és fellőtt egy piros rakétát.

„Úgy látszik ez volt a megbeszélt jel. Előttünk megszűnt a lövöldözés, de mögöttünk elszabadult a pokol – írja Nagy Károly. Kúszva jutunk csak előre. Az oroszok egy árokba másznak, kiabálva, hogy mi is húzódjunk oda. Aztán végre valaki elölről, oroszul kiált felénk. A mieink válaszolnak, megérkeztünk. Örömmel méregetjük egymást. Összeölelkezünk. Mind megvagyunk?!"

E nehéz napokból oly sokan őriznek színes, apró kis emlékfoszlányokat, mint a szovjet–magyar katonabarátság megannyi tanújelét. Vaskó István írja, hogy összebarátkozott egy Viktor nevű fiatal, alig 17 éves szovjet katonával, aki emlékül neki adta stopperóráját.

Kardos Sándor mondja el, hogy amikor egy járőrrel odaát voltak, mindannyian egy-egy sonkát kaptak ajándékul, s hozzá annyi bort, amennyit csak akartak.

Az egyik alkalommal önként jelentkező fiatal szovjet tisztek is átmentek Vámosmikolára. Az egyiknek a nevét is tudjuk: Jevgenyij hadnagy. Ezek bizalmasan tárgyaltak Márthon alezredessel, s részére utasításokat hoztak. Később személyesen is bekapcsolódtak a német vonalak mögötti felderítésbe. „Ahogy láttam, sok értékes információt szereztek" – írja Theil Gusztáv.

– Mi volt a jelentősége és eredménye annak, hogy a Görgey-század tagjaival együtt szovjet felderítők dolgozhattak a fasiszták vonala mögött – tettük fel a kérdést Nazarov kapitánynak. Ő erről így nyilatkozott:

– A szovjet harcosok, felderítők, a Görgey magyar partizánosztag harcosaival több sikeres közös katonai akciót hajtottak végre a fasiszta megszállók ellen.

A számukra kijelölt hatalmas körzetben a legaprólékosabban felderítettünk mindent, amire a hadműveleti tervek elkészítésében szükség volt...

Gondolom nem szükséges magyarázni, hogy a jó felderítésnek a háború idején milyen nagy a jelentősége. A januári támadás során azután beérett ennek az együttműködésnek a gyümölcse. A német erők helyének, létszámának, fegyverzetének lehető legpontosabb ismerete alapján sokkal gyorsabban, és kevesebb emberveszteséggel sikerült felmorzsolni az arc-

vonalszakaszon levő csapataikat – összegezi véleményét Nazarov kapitány.

Az együttműködés sok szovjet katona életét, vérét kímélte meg. A Görgey-század tevékenysége egyben hozzájárult a békés lakosság szenvedéseinek csökkentéséhez is. Az anyagi veszteség is kisebb volt. Nem pusztultak el a falvak, generációk szorgos munkája nem lett a lángok martaléka. Megmaradt az életet jelentő jószágállomány is. A gyors szovjet támadás lehetetlenné tette, hogy a németek a területet felprédálják, és az emberek kicsiny vagyonkáját gépkocsira rakják.

Egyetlen gondolat erejéig szólni szeretnék azokról a magyar katonákról is, akiket ott, ebben a térségben vetettek harcba. Ha a csoport tevékenysége nyomán akár csak egy nappal is megrövidültek volna szenvedéseik, már az is értelmet adna a görgeysek törekvéseinek. A Szent László hadosztály egyes részei, közelebbről a gránátos ezred parancsnoka, az I. és II. zászlóalj maradékaival később átállt a Vörös Hadsereghez. A Letkés–Helemba környéki súlyos harcokban a katonák rádöbbentek, hogy már nem a hazát védik – mint azt nekik mondták –, hanem csupán egy értelmét vesztett háború galád eszközei.

A Görgey-század tagjai bátor akcióik végrehajtása közben életüket kockáztatták. Az arcvonal átlépése nem gyerekjáték. Hiába voltak papírjaik, szembe kerülhettek olyan magyar, vagy német tiszttel, aki jól ismerte az idevágó parancsokat. A vonalat csakis a vezérkar főnöke, vagy helyettese által aláírt okmánnyal volt szabad átlépni. Az ilyen írást felmutató személyt vissza kellett tartani, amíg a Fővezérség hadműveleti osztályánál nem ellenőrizték a nyílt parancs valódiságát.

Elfogatás esetén semmi jó nem várt rájuk. Friessner vezérezredes, 1944. december 15-i parancsában a halálbüntetést helyezte kilátásba az olyan „gonosztevő", „gyáva" katonákkal szemben, akik az „ellenséggel" érintkezésbe lépnek. „Az a magyar katona, aki fegyverét hazája ellen fordítja, mint hazaáruló eljátszotta életét és nem remélhet kegyelmet. Akit fegyverrel a kezében, vagy harcban elfognak, árulóként kivégzendő"!! – rendelte el a német Dél-hadseregcsoport parancsnoka.

Mindez az átszököttekre is vonatkozott. A csapatok utasítást kaptak, hogy támadás alkalmával „az ellenség oldalán talált magyar katonákat" – ha beigazolódik, hogy átszöktek – lőjék agyon, vagy akasszák fel.

A Görgey-egység tagjai azzal a szándékkal érkeztek ki a Börzsönybe, hogy ott partizán- és diverzáns tevékenységet fejtsenek ki a fasiszták ellen. Ennek megfelelően gondoskodtak fegyverzetről, készítették fel embereiket stb. A fiúk égtek a vágytól, hogy végre valamit, igazi történelmi dolgot csináljanak.

Az ellenséggel való találkozás, a hősi tettek órája mégis egyre késett. A Börzsöny kellős közepén döbbentek csak rá, hogy hiába keresték ők a veszélyes helyzeteket, a harcok elkerülték őket.

A német és a magyar csapatok, bár a hegyek előterében, Diósjenőnél, Királyrétnél, Kóspallagnál szívósan ellenálltak, mögöttük hosszan tartó szilárd védelem már nem alakult ki. Visszavonulás után csapataik feladták a Börzsönyt, s csak az Ipoly keleti oldalán próbáltak újra megkapaszkodni.

Vámosmikolára kerülve már módjuk lett volna, hogy „hallassák szavukat", de akkor már ott volt Márthon alezredes, aki jól látta, hogy nyílt akciók esetén, az arcvonal alakulatai között, a biztos pusztulás várna a kis csoportra.

Hamarosan kiderült, hogy abban sem reménykedhetnek, hogy nagy kockázattal járó fegyveres tűzharcban csapjanak össze a fasisztákkal. Mi tagadás, ehhez sem a fegyverzetük, sem a katonai tudásuk nem volt megfelelő.

A fiúk azonban lelkesedtek, nagy tettekre vágytak. „Mindenáron harcolni akartunk, hogy bizonyítani tudjuk népünk fasisztaellenességét. Ezért szívesen feláldoztuk volna fiatal életünket is" – írja Bodolay Géza.

Márthon alezredes a dolgokat erélyesen kézbevéve, ezt a nagy buzgalmat hamarosan a realitás szintjére szorította. Ezért a visszaemlékezésekben több helyen a meg nem értésből eredő kifakadásokat is találok ellene.

Szép számmal akadtak merész harci tettek is. Ezek főleg diverziós és szabotázs-jellegűek voltak. Egyének, kisebb csoportok és néhány fős járőrök hajtották végre őket.

Fontos tevékenységük volt a híradó vonalak állandó bénítása is. A járőrözéseik során gyakran látták a fákon húzódó légvezetékeket, botlottak bele a német törzsekhez, parancsnokságokhoz futó nehéz kábelek-

be. Ha csak egy mód volt rá, ha észrevétlen megtehették, máris kattant a bicska, s a német vezetés fontos idegszálát egyetlen mozdulattal elnyisszantották.

Csohány parancsnoksága a helyi posta tőszomszédságában volt. Egy sor távbeszélő vonal futott be oda, hogy csatlakozzék a posta gerinchálózatához. Szinte nem múlt el nap, hogy a görgeysek meg ne szakították volna a németek vezetékes összeköttetését, a távírókapcsolatot. „A híradó vonalak állandó rombolása révén a német hadműveleteket bénítottuk" – eképpen nyilatkoznak a Görgey-egységhez csatlakozó helyi lakosok.

Márthon alezredes szerint a diverziós tevékenységből Huszár Károly is jócskán kivette részét.

A német utánpótlást is igyekeztek zavarni. Felügyelet nélkül hagyott gépkocsikat rongáltak meg, pusztítottak el.

Járőreik szétrajzottak a környéken, hogy rombolásokkal bénítsák a gépkocsiszállítást. Az utak és a hidak rongálása is célkitűzéseik között szerepelt. Viszont az olyan műtárgyak esetében, amelyek megmentése fontos volt, igyekeztek megakadályozni a németek pusztításait.

Rajtaütöttek visszavonuló csoportokon is. Nagy Károly írja, hogy Letkés körül német tehergépkocsik ellen kézigránátos támadást intéztek.

Az igazi partizáncsemegét a hidak jelentik. Nekik is vásott rá a foguk. Elhatározták, hogy a németek mozgásának és utánszállításának akadályozására megkísérlik felrobbantani a Börzsöny-patak átereszét. A gyors folyású patak a falunál meglehetősen mély medret vájt magának. Mindkét partja meredek, szinte szakadékszerű.

Feltűnt nekik, hogy a falu keleti végét tartó német harckocsik nagy óvatosan mindig a hídon át közlekednek. Ha felrobbantanák, ez bizony nem kis akadályt jelentene.

Az elhatározást tett követte. A legnagyobb gondot az okozta, hogy a forgalmas úton hogyan is vigyék a híd alá a „szeretetcsomagot". A robbantósok – mert ilyenek is voltak a csoportban – hamarosan ki is fundálták a dolgot.

Az egyik falubéli asszonnyal két jókora kenyeret süttettek. Kivájták az alját, s a foszlós belét megették. Az üregbe aztán beleraktak egyenként pár kilónyi robbanóanyagot. A kenyér héja szépen összefogta a csomagot. Az álcázás így tökéletes volt.

A továbbiakról már Bakó Ernő számol be színes leírásában.

„Elindultunk egypáran előre, figyelőnek. Utánunk a kenyeresek, végül a hátvédek. Alig mentünk azonban pár percnyit az úton, amikor az egyik kapuban levő harckocsi alól négykézláb hátrálva bújik ki egy német. Odafordult a kenyeret vivő fiúhoz, hogy ő a „Brot"-ot meg akarja venni. Hiába magyarázták a többiek, hogy ez a kenyér nem eladó, neki csak „Brot" kellett, és cibálni kezdte a kendővel átkötött kenyeret. Erre aztán a többiek sem maradtak veszteg, látták, hogy a dolognak fele sem tréfa. Közbeléptek és kijelentették: nincs kenyér, hagyjanak nekik békét. Akinek kenyér kell, az kérjen Adolftól".

A kellemetlen epizód után azonban jobbnak látták, ha mégis elnapolják az akciót.

Szálka volt a szemükben az ipolypásztói nagy Ipoly-híd is. Északról jövet állandóan nagy volt itt a forgalom Komárom, Érsekújvár felé. A németek előkészítették ugyan robbantásra, de gondosan őrizték. Nagy szükség volt rá, hiszen a folyótól keletre még jelentős erők tartózkodtak. Sarkukban a szovjet csapatokkal, nyilván akkor akarták a levegőbe repíteni, mikor az utolsó harckocsi is visszajött rajta.

Márthon alezredes azzal számolt, hogy előbb-utóbb megindul a szovjet támadás, s ha abban a kedvező pillanatban a hidat, a visszavonulás egyetlen útját megrongálnák vagy levegőbe röpítenék, az Ipoly keleti partján rekedt fasiszták kritikus helyzetbe kerülnének. Elhatározták tehát az ipolypásztói nagy híd felrobbantását.

Megkezdték a híd figyelését. Látták, hogy már elő van készítve a romboláshoz. Mindkét végén 4–4 fős, golyószóróval felszerelt őrség vigyáz a hídfőre. Megfigyelték a váltás rendszerét, időpontját, a járőr útvonalát.

– Egyszer, egy viharos téli éjszakán, erős aknatűzben Márthon alezredes úrral három kilométert kúsztunk az országút sáncában – említi Budai József, aki mint helyi lakos, elkísérte parancsnokát erre a vállalkozásra.

De hogyan is vigyék végbe az akciót? Ismét a kiszedett belű kenyérre gondoltak. A héja alá be lehet rakni egy pár kilónyi „szappant", sárga trinitrotoluolt. Talán romantikus az elképzelés, de úgy képzelték, hogy egyik emberüket koldusnak öltöztetik, aki a híd megfelelő pontján mintegy „véletlenül" leejti, leteszi a kenyeret. A gyújtózsinór olyan hosszan lett volna időzítve, hogy az akció végrehajtója még éppen leérjen a hídról.

Márthon alezredes tájékoztatta tervükről a szovjet parancsnokságot. Közölte a vállalkozás feltehető időpontját is.

Nagy Károly zászlós szerint embereik már el is indultak a tervezett akció végrehajtására, amikor sürgős üzenet érkezett Nagybörzsönyből: a hídra a Vörös Hadseregnek szüksége van, nem szabad bántani, sőt meg kell akadályozni, hogy a németek elpusztítsák.

Úgy tűnik, annak nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, hogy ha csapataik a megmentett hídon át az Ipoly és Garam közötti német erők hátába kerülhetnek, mintha a híd felrobbantása után esetleg néhány töredék alakulat elvágva marad az Ipoly előterében.

– Volt nagy rohanás! Utol kellett érni a fiúkat, mielőtt a hídra érnek – említi Nagy Károly.

– Az utolsó pillanatban érkezett parancs szerint a hidat nem volt szabad felrobbantani, mert a közelgő szovjet hadseregnek szüksége lesz rá – mondja Budai József.

Nazarov kapitány a tervezett szovjet támadás előtt intézkedett a híd megmentésére. A görgeysek már jól ismerték a környéket, hiszen sokszor jártak ott. Szovjet felderítők vezetésével egy sötét téli éjszakán megközelítették a hidat. Míg a többiek a figyelem elterelése céljából az őrséggel tűzpárbajt vívtak, a rohamcsoport a pilléreknél átvágta a gyújtóvezetékeket. Ezután gondosan eltüntették a beavatkozás nyomait.

Az akció teljes sikerrel járt. Amikor a szovjet csapatok mindent elsöprő lavinaként alázúdultak a hegyekből és felszabadították Vámosmikolát, a híd sértetlenül került birtokukba. Rajta keresztül tüstén folytathatták is az előnyomulást nyugat felé. A fasiszták minden bizonnyal megkísérelték a híd felrobbantását, de arra már nem maradt idejük, hogy a gyújtóhálózatot átvizsgálják, vagy a robbanótölteteket újra szereljék.

Az ipolypásztói nagy híd ma is áll! Szerencsésen megmenekült.

Az egyik emlékezetes akciót „kemencei vállalkozás" néven emlegetik. Ennek során megpróbálták egy kicsit megcsapolni a fasiszták hadtápját. Igaz, a kényszer is rávitte őket.

December vége felé már foga volt az időnek. Tevékenységüket egyre jobban nehezítette, hogy az emberek jó részének nem volt megfelelő téli gúnyája.

– Abban a csoportban, amelyben én szolgáltam, mindenki a saját ruháját viselte – mondja Nagy József.

Volt aki ócska postás öltönyben didergett, mások bélés nélküli vihar-

kabátban. Még a hitvány katonaposztóból készült köpenyeg is nagy kincs volt, – már akinek jutott belőle. Sokak lábáról teljesen leszakadt a cipő.

Egyre gyengébb volt a koszt, a készleteik vészesen fogytak. Hiányuk volt fegyverben, lőszerben, kézigránátban.

Valamit tenni kellene – dugták össze fejüket a parancsnokok. Hírét vették, hogy a Kemence falutól keletre elterülő erdős hegyekben, az egyik vadászháznál található a Forrás-csoport titkos raktára. A parancsnokuk már Budapestre menekült. Márthon alezredes úgy döntött, hogy a nyilasokat félrevezetve, hamisított nyílt paranccsal, innen próbálnak meg anyagot „vételezni". Az egyik adat szerint a fontos írást Kisfaludy Miklós hadapródőrmester készítette.

Nagy Károly zászlós vezetésével megfelelő papírokkal felszerelkezve, az egyik napon két szekérrel tíz fiú útnak indult Kemencére. Odafelé légitámadás érte őket, majd később ágyútüzet kaptak. A dolgot veszteség nélkül megúszták. Csak akkor csendesedett egy kissé a levegő, amikor végre befordultak a hegyek közé.

Amikor az út már járhatatlanná vált, a lovakat, szekereket visszahagyták, s a kisvasút mentén gyalog baktattak fel a vadászházig.

– Most dől el, hogy hisznek-e a papíroknak, vagy sem – mondja Nagy zászlós a kíséretének.

Végre felérnek, keresnek valakit, aki rendelkezhet. Teljes zűrzavart, általános fejetlenséget látnak. „Illetékes", aki hajlandó lenne a lőszert kiadni, nincs!

– Mi nem várhatunk! Sürgős az utunk! még a sötétedés előtt vissza akarunk indulni! Mindegy, hogy kicsoda, a raktáros, a helyettes, vagy bárki más, de adja ide, amit kérünk – emeli fel hangját a zászlós.

Ha nehezen is, de végre kötélnek állnak. Elkísérték Nagy Károlyt a hegyoldal barlangjához, ahol a rejtett készleteket tárolták.

„Itt látom, hogy nemcsak lőszer, hanem ruha, bakancs, és élelem is van. Ebből is felpakolunk. Izzadva, két-háromszor is fordulunk. Mindent amit csak elbírunk, két kis csillére rakodunk. Nem ellenőrzi senki, hogy, mit és mennyit veszünk, és ezt mi jól ki is használjuk" – írja visszaemlékezéseiben Nagy Károly.

Közben annyira rájuk esteledett, hogy indulásról szó sem lehetett. A németek különben is megtiltották az ottaniaknak, hogy a kisvasutat

éjszaka bárki is használja. Akár tetszett, akár nem, ott kellett maradniuk.

Közben újabb izgalom adódott. Megtudták, hogy a kemencei nyilas csoportnál szolgál Forrás főhadnagy öccse is. Tanúi voltak, amint éppen üzenetet adtak át neki: a bátyja Pestről kereste, éjfélkor legyen a telefonnál, újra fel fogja hívni.

Egy pillanatra meghűlt bennük a vér. Mi lesz, ha a beste lélek elkotytyantja, hogy a görgeysek éppen itt vételeznek náluk.

Nagy zászlós gyorsan tanácskozott Szántó Marcival.

Hol a telefon? – mindenekelőtt ezt tisztázzák. Kiderült, hogy a szomszédos szoba éppen üresen áll. Így aztán oda szállásolták be az embereiket. Hadd legyenek csak ott a parancsnok közelében. Elhatározták ugyanis, hogy Nagy zászlós megismerkedik a Forrás fiúval, és vele marad egészen a várt telefonhívásig. Ha netán leleplezné őket, Nagy Károly a fegyverét használja. Addig a fiúk a szomszédban ébren várakoznak. Megbeszélték, hogyha lövés hangzik, mindenki fusson a csillékhez, fékezzék ki, és azonnal induljanak el lefelé a völgybe.

Éjfélkor valóban csengett a telefon. Forrás hadnagy jelentkezett Pestről. Hála a zsúfolt katonai telefonvonalaknak, csak egy rövidke beszélgetés zajlott le, az is családias jellegű volt.

Végre fellélegeztek. Egy kissé nyugodtabban próbálnak elaludni.

Reggel, még alig pirkadt, máris gurultak lefelé az aprócska csillékkel. „Vámosmikolán nagy volt az öröm. Van fegyver, lőszer, kézigránát géppisztolyok, gyújtózsinór, robbanóanyag. Élelem, konzerv, feketekávés csomagok. A gyér civilruhák helyett meleg katonaköpenyek. Én is akkor dobtam el a cipőm, és cseréltem ki egy rövid szárú utászcsizmára" – írja Nagy Károly visszaemlékezésében.

A kemencei vételezés teljes sikerrel járt.

Csohány Endre és Kardos Sándor visszaemlékezésében egy rendkívül érdekes vállalkozás elképzelése bukkan fel. Közvetlenül karácsony előtt a csoport vezetői komolyan fontolgatták, hogy megkísérlik a német hadtest-parancsnokság lerohanását, s foglyul ejtik az oda beosztott tiszteket.

Szándékukat megüzenték Nazarov kapitánynak is. Ott azonban úgy látták, hogy a terv naiv és megvalósíthatatlan.

– Azt az utasítást kaptuk, hogy az egységnek nem szabad harcba bo-

csátkoznia, hanem azonnal át kell vonulnunk Nagybörzsönybe. Ott majd további feladatokat kapunk – mondja Csohány Endre.

Odaát talán azt is figyelembe vették, hogy a község az idő tájt zsúfolva volt az Ipoly mentéről visszavonuló német alakulatokkal. Elég lett volna néhány lövés, hogy felverje őket. Az összetűzés a jóval erősebb fasiszta csoportokkal a Görgey-egységre biztos pusztulást hozott volna.

Bravúros cselekedetnek számít az az akció is, amelynek során a Görgey-század fiataljai átvitték a fronton, a már felszabadított területre a „Magyar Front" delegációját. Ezt Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt főtitkára vezette. Kíséretében voltak az ellenállási mozgalomban dolgozó Elek Péter, Szigethy Miklós és Lám Leó.

A küldetés célja az volt, hogy a Felszabadító Bizottság nevében tárgyalást kezdjenek a Vörös Hadsereg képviselőivel a 10. és 12. magyar hadosztály vezérkari főnökeinek üzenetéről. Ezek ugyanis felajánlották, hogy egy kedvező időpontban hajlandók megnyitni az arcvonalat a főváros belseje felé.

Az utazás előzményeihez tartozik, hogy az egyik napon Mikó százados újra felkereste az ellenállási mozgalom összekötője. Kérte, hogy juttassa át az arcvonalon a Felszabadító Bizottság néhány emberét. Mikó és Bondor ezt kivihetőnek tartották, mert akkor már tudomásuk volt róla, hogy a görgeyseknek sikerült megbízható kapcsolatot teremteni a Vörös Hadsereggel.

December 20-án reggel; hamis papírokkal jól ellátva a Szervita térről indultak el. A két honvédségi gépkocsi fegyveres kíséretét Bondor főhadnagy, Zsigmond Zoltán és Benkő Zoltán adták.

Esztergom–Párkánynánán át érkeztek meg Márthon alezredeshez. Az éjszakát Vámosmikolán töltötték, majd másnap este 9-kor jelentkezett az a járőr, amelyik feladatul kapta, hogy a 4 fős csoportot átkísérje az arcvonalon.

Szerencsétlenségükre egy német tábori őrsbe botlottak, ahol ezt a mesét adták elő; ők a front mögé igyekvő magyar tisztek akik a Börzsönyben hátrahagyott raktárakat akarják felrobbantani. Egy fiatal német tiszt végül is hosszas vita után tovább engedte őket.

Hamarosan találkoztak egy szovjet őrrel, aki Nagybörzsönybe kísértette őket. Ott nyomban megkezdődtek a kihallgatások, s így vitték őket egyre hátrább, egyre magasabb szervek elé. Heves községbe is eljutottak,

ahol akkor Malinovszkij marsall főhadiszállása volt. Ismételten kivizsgálták ügyüket, majd a csoportot átvitték Jászkisérre, a 2. Ukrán Front politikai osztályához. Itt már magyar kommunisták is tevékenykedtek.

ODAÁT NAGYBÖRZSÖNYBEN

A járőrök segítségével a görgeysek mind nagyobb csoportja került át Nagybörzsönybe. Valahányszor útrakeltek, mindig érdekes híreket, fontos információkat vittek magukkal.

December vége felé közeledve a Görgey-század helyzete egyre nehezebbé vált. Márthon alezredes néhány apró jelből arra következtetett, hogy a németek utasítást kaptak a biztonsági intézkedések fokozására. Az elhárító szolgálat, az SD is megjelent a környéken.

– Úgy éreztük, hogy itt előbb-utóbb tarthatatlanná válik a helyzetünk. A németek napról napra gyanúsabban kerülgettek bennünket – írja Nagy Károly zászlós.

Márthon is érdeklődött Nazarovtól, hogy most mit is csináljanak.

Odaát Nagybörzsönyben, a 26. felderítő zászlóaljnál már tudták, hogy az arcvonalnak ezen a szakaszán is hamarosan megkezdődik a szovjet csapatok általános támadása. Barátaikat nem akarták kitenni a veszélynek, hogy az őket nem ismerő elsővonalbeli csapatokkal kerüljenek szembe, akik a kis csoportot ellenségnek nézve könnyen felmorzsolhatnák. Úgy gondolták, hogy jobb, ha védett helyen lesznek, mire megdördül az ég.

A visszatérő járőrök egyikével sürgős üzenetet küldtek. Kérik, hogy az egész század minél előbb vonuljon át hozzájuk.

A parancsnokok erre gyorsan tanácskozni kezdtek. A feltűnést kerülendő legjobb két részlegben átmenni. Az egyik csoport ma, a másik holnap éjjel.

– A karácsonyi ünnepeket már odaát töltjük – mondta Csohány a katonáinak. Még ma éjjel felvesszük a kapcsolatot az orosz bajtársakkal.

Az emberek között pillanatok alatt végigfutott a hír.

– Nemsokára az egész század átmegy a tűzvonalon.

Este 8 órakor jött meg a parancs; kezdjék el a pakolást. Mit titkoljuk, nem kis izgalommal készültek az útra. Érezték, hogy a mai nappal valami új kezdődik az életükben. A viharos háborúból átmennek a béke földjére, a felszabadult területre.

Volt aki megnézte a zsebnaptárt, hiszen olyan időtlenül futnak itt a napok. 1944. december 23-a, péntek volt. Holnap már túl lesznek mindenen. A szabadságot kapják karácsonyra. Kell-e szebb ajándék.

– Nem is titkolhattuk izgatottságunkat. Mindegyikünk azon igyekezett, hogy valamivel gyorsítsa az idő múlását. Ki a csomagját rendezgette, ki géppisztolyát igazgatta. Volt aki cigarettáját szívta. Ki ezt, ki azt csinált – idézi Bakó Ernő az indulás előtti órák hangulatát.

Éjfélre járt az idő, amikor végre elhangzott a parancs.

– Indulás! Felkerülnek a hátizsákok, még egy igazítás a derékszíjon, csőre töltik a fegyvereket.

Nekivágnak a téli éjszakának. Közben a fiúkra gondolnak, bajtársaikra, akik itt maradtak mindörökre. Kolb Ferire, Fölkerre, Szijártóra, akik már soha nem jutnak haza Nagygejőcre.

Az éjszaka most is hű szövetségesük volt. Mintha az arcvonal zaja is csendesedett volna egy kicsit. Mikor úgy érezték, hogy már túljutottak a német vonalakon, egy szovjet harcos állt az élre. Innen már ő vezet. Jobban ismeri a járást. Végre megérkeztek! Összeölelkeznek a faluszéli állás szovjet katonáival.

Már tudnak róluk. Gyorsan intézkednek az elhelyezésükről. Az egyik nemezcsizmás legény kísérte el őket a „kvartyira"-ba, a szállásukra.

A két parancsnokot, Nagy zászlóst és Kisfaludy hadapródőrmestert Persin százados, az egyik felderítő alegység parancsnoka nyomban a paplakba invitálja Nazarov kapitányhoz. Már öreg éjszaka van, amikor odaérnek. Alszik a parancsnokság is, a telefon mellett kókadt fejjel csendben virraszt a szolgálatos katona.

Persin felcsavarja a lámpa srófját.

– Tovaris kapitány, tovaris kapitány – kezdte életre rázni a parancsnokát. Nazarov felébe, harmadába vetkőzve, ruhástól volt ledőlve az ágyra. Egy rózsaszín cihás kövér parasztdunyhával takarózott.

Nagy nehezen felébred, csizmát húz, kezet ráz a két magyarral.

Persin százados közben már mondta is a jelentést. Nazarov az egyik katonát nyomban elszalasztotta a szomszédos házba.

– Hívjátok ide a Gusztit!

Nazarovhoz hasonlóan Theil Gusztáv is jól beszélt románul. Kapcsolatban állt az erdélyi munkásmozgalommal, jól ismerte a romániai haladó erők tevékenységét. Érthető, hogy Nazarov, a besszarábiai illegális kommunista, a szívébe fogadta.

Sokat beszélgettek, emberileg is megismerték egymást. Theil otthonosan mozgott a román irodalomban. Névről sorolta a haladó szerzőket.

A bizalom révén így ő lett a parancsnok legfőbb segítője a lakossággal és a magyar katonákkal való érintkezésben.

A Görgey-században több más erdélyi fiú is szolgált. Közülük néhányan románul is beszéltek. A magyarok és Nazarov kapitány között Nagy József is sokszor tolmácsolt.

Nagy álmosan befutott Theil Gusztáv is. Nazarov máris sorban adta a kérdéseket.

– Vannak-e most páncélosok a faluban? Milyen állapotban van az Ipoly-híd? Alá van-e aknázva? Időben érkezett-e a robbantást megtiltó parancs?

– Tessék, itt a jelentés – adja át Nagy Károly zászlós Márthon írásos összesítőjét.

A vázlattal a térképhez megy Nazarov, s kíváncsian tanulmányozza. Közben még megkérdi?

– Nem vagytok éhesek?

– Köszönjük, vacsoráztunk!

– Akkor feküdjetek le – mutat a szomszéd falnál levő ágyra. Jó széles, ketten is elfértek rajta!

Fáradtan, kimerülten dőlnek le pihenni. Ezen az éjszakán nem kellett őket ringatni. Végre hát biztonságban vannak. Többé senkitől sem kell tartaniuk. Ideát voltak, jó barátok között.

Nazarov már kora reggel meglátogatta a magyarokat. Bemutatkozott, s elmondta, hogy ő kicsoda.

– Aradtól idáig ti vagytok az első németellenes harci egység, amellyel találkoztunk – mondta.

A magyar partizánokat látni akarókkal hamarosan benépesedett a fiúk szálláshelye. A szovjet bajtársak egyenként is, csoportosan is, eljöttek meglátogatni őket. Illicsevszkij, a felderítő zászlóalj írnoka és tolmácsa Nagy Károlyt és Kisfaludi Miklóst ugyancsak ide kísérte.

A szovjet katonák akkor ismerték meg alaposabban a század tagjait. Különféle emberek szolgáltak itt. Voltak köztük teljesen antifasiszta

beállítottságúak. Némelyek már csaknem kommunistáknak nevezhetők, csak éppen nem párttagok. Nekünk úgy tűnt, hogy a legmegbízhatóbb antifasiszta harcosok éppen Csohány és Nagy Károly voltak – említi Illicsevszkij.

A görgeysek közben már nagyban barátkoztak a szovjet felderítőkkel. Szervusz, szervusz – paroláztak, beszélgettek, cigarettát cseréltek, kézzel-lábbal magyarázták, hogy micsodák, kicsodák. Ismerősöket is találtak, akik odaát voltak náluk Vámosmikolán.

A szovjet katonák között sok volt a hozzájuk hasonló korú fiatal legény. Kiderült, hogy kémiaszakos egyetemi hallgatók is vannak közöttük. A görgeyseknél is akadt vegyész, így ezek hamarosan élénk beszédben voltak.

– Jöttek egyenként és jöttek csoportjával – mondja Bakó Ernő. Vödörszámra hozták a jó bort, úgy kívántunk egymásnak sok szerencsét az elkövetkezendő időre. Bajtársak lettünk, pedig csak most láttak meg bennünket. Jevgenyij, Nyikoláj, Iván – és ki tudná még felsorolni neveiket. Így összemelegedve töltöttük el velük együtt a napot.

A visszaemlékezések egész sora szól a meleg hangulatról „A találkozás örömére vendégül láttak", „mint régi harcostársakat, örömmel fogadták a partizánokat" – mondják a résztvevők.

Nazarov kapitány közben híreket kaphatott, mert élénken érdeklődött.

– Mikor jönnek a többiek? Jó lenne, ha már mindannyian itt lennének.

– Éjszaka indulnak ők is – felelte Nagy Károly.

Hangulatos este volt. Nótázgattak is. Szebbnél-szebb orosz, ukrán és magyar dalok csendültek fel. Az erdélyiek Nazarov kedvéért román dalokra gyújtottak.

25 évvel később találkozott először Nazarov kapitány és Anton Illicsevszkij a csoport tagjaival. Illicsevszkij, az egykori tolmács, ma a kijevi Sevcsenkó egyetem docense, ezekre a napokra így emlékezett.

– Nagybörzsönyben megtaláltuk a közös nyelvet. Abban az időben mindnyájan fiatalok voltunk. Az egység tagjai is. Egy célunk volt; minél előbb befejezni a háborút. Boldogságot, békét akartunk. A szabad időnkben énekelgettünk."

Meg is kezdte magyarul a nótát, amit még ott tanult a fiúktól:

„Rózsa, rózsa bazsarózsa,
Szól a régi baka nóta"

Az „Ifjúság" szállóban, a bajtársi találkozón, a résztvevők vele együtt énekelnek, s tovább viszik a dalt.

Érem, érem, csak megérem,
Rózsa nő a csatatéren.
Mintha újra béke volna...

Ebből a véletlen epizódból derült ki, hogy miről is szólt a dal, amelybe lelkük vágyát rejtették. Nagybörzsönyben a jövőről, a békéről és a boldogságról énekeltek.

Illicsevszkij és Nagy Károly késő éjszakáig virrasztottak, várták a Csohány Endre vezette társaságot, az alakulat még odaát maradt részlegét. Éjfél után érkeztek meg. Ők is szerencsésen átjutottak a német vonalakon és Kardos Sándor úgy emlékezik vissza, hogy odafelé a velük volt szovjet katonák vezették őket. Lassan haladtak, többször megpihentek, mert a csoport magával hozta sebesültjeit is, köztük a súlyosan sérült Szepesi Zoltánt.

Elindulásuk előtt ugyanis tragikus események történtek. A vonalakon való átmenetelt éjszakára tervezték ugyan, de Csohány már 24-én délelőtt elrendelte az összpontosítást. A parancs úgy szólt, hogy feltűnés és különösebb csoportosulás nélkül költözzenek át a község végén levő egyik sarokházba. Innen akartak aztán útrakelni.

Már többen voltak az udvaron, amikor váratlanul egy akna csapott be. A szilánkok szétszaggatták az egyik helybéli lakos kezét.

– Az ujjai cafatokban lógtak. Én kötöztem be egy szalvétával – említi Székács Zoltán.

Hátizsákkal a vállán ott volt bajtársuk, Szepesi Zoltán színinövendék, aki szintén megsebesült. A repeszek a vállán és a lábán tépték meg a testét. Kétoldalt bajtársaiktól támogatva az utolsó átmenő csoport magával vitte a sérültet is. Szepesi mindnyájuk elismerését és csodálatát kiváltó szívósságról és akaraterőről tett tanúságot.

Állapota később súlyosbodott. Sebesüléséhez hűlés, mellhártyagyulladás társult. Kórházba szállították, de állapota ott sem javult, hanem még vérhast is kapott. A legyengült szervezet ennyi bajjal már nem tudott megbirkózni.

A harmadik sérült a század orvosa, Nuridsány János volt. Őt is több

repesz érte. Az egyik a hasát találta el, súlyosan veszélyeztetve az életét is. Azonnali műtéti beavatkozás vált szükségessé.

Ott helyben nem sokat segíthettek. Törő József elindult ugyan, hogy legalább tetanusz ellen injekciót szerezzen a sérülteknek.

Felkutatta a patikust, ám az nem volt hajlandó kijönni a pincéből, mondván, hogy nagyon aknáznak.

Törő erre elővette a fegyverét.

– Nézze – szólt hozzá –, ha szerencséje van, az akna még elkerülheti. De ha makacskodik, a lelkem rá, hogy az én pisztolygolyóm nem fogja kikerülni.

Meg is kapta nyomban a szükséges injekciókat.

A faluban nem volt orvos, ezért Nuridsányt szekérre rakták, és öccse, Nuridsány Zoltán, valamint Székács Zoltán kíséretében átvitték Ipolypásztóra. Itt egy német orvos 200 pengő ellenében hevenyészve bekötözte, és feltétette egy hátra induló sebesültszállító autóra. Hosszas viszontagság után az észak-komáromi közkórházba vitték, ahol megoperálták, és megmentették Nuridsány János életét.

Illicsevszkij, a felderítők tolmácsa fogadta a második csoportot. Csohány röviden jelentést tett, majd arról számolt be, hogy milyen volt az útjuk. Franciául beszélt, Illicsevszkij pedig valami furcsa német–francia keveréknyelven válaszolgatott. De azért jól megértették egymást.

Illicsevszkij a szállásukra, a paplakba hívta őket. Nazarov személyesen szólt a tiszteletes úrnak, hogy gondoskodjon róluk, adjon kosztot, készítsen ágyat a magyaroknak. Itt fognak lakni velük együtt, a közvetlen közelükben.

Mielőtt a parancsnokságra belépnének Illicsevszkij kézzel is mutatja Csohánynak: – Ide a fegyvert!

Mi ez? Megtiszteltetés vagy bizalmatlanság? Mikor a hadnagy tétovázik, maga veszi el tőle.

– Majd ha szükség lesz rá, kaptok másikat! – mondja kurtán.

Benn aztán leültek, beszélgettek, ismerkedtek egymással.

– Tudom, hogy nálatok ma van a karácsony este. Ez néktek nagy ünnepetek! Kaláccsal sajnos nem tudlak megkínálni, csak egy kis dióm van.

Előhúzott erre egy kis bőröndöt, színig telve csörgő dióval. Ezt törögették, eszegették beszéd közben.

– Mi van a családdal? Hol vannak, merre vannak? – érdeklődött Illicsevszkij.

A nácik azonban nem tisztelték az ünnepeket. Karácsony éjszakáján is hatalmas tüzet zúdítottak a községre. A parókia udvarán is becsapott egy akna, és a légnyomás betörte az ablakot.

– Lekotorjuk magunkról az üvegcserepeket. A sarokban egy Iván nevű hatalmas termetű katona szundikált. A csörömpölésre most ő is felébredt. Nézi a betört ablakot, majd elővesz egy pokrócot és elfedi vele a hideget árasztó ablaknyílást. Aztán visszafekszik a sarokba, és alszik tovább – őrzi emlékezetében a képet Nagy Károly.

December 25-e a karácsony napja. A háború azonban nem ismer semmiféle ünnepet.

Illicsevszkij szól Csohánynak, hogy estére járőrt indítanak a német vonalak mögé. Ehhez kér 5–6 embert, önkénteseket.

– Na fiúk, ki megy? – kérdezi a parancsnok. Tízen, tizenöten is jelentkeztek.

– Hát ez nagyszerű! – mondja. Akkor egy másik csoport is felkészülhet.

Ezen az éjszakán is két szovjet–magyar járőr indult el a fasiszták mögé, Vámosmikola irányába.

Sebestyén József arról ír, hogy rövid nagybörzsönyi tartózkodásuk idején szovjet bajtársaik oldalán három esetben is részt vett közös vállalkozásokban. „A Vörös Hadsereg arcvonalán kiléptettek, és a német állások mögé mentünk felderítés céljából" – említi a visszaemlékező.

Az Ipoly mentén ekkor már napok óta rendkívül súlyos harcok folytak. A németek kétségbeesetten igyekeztek gépesített csapataikkal manőverezni, s ezért rendkívül mozgékony harcmóddal kísérleteztek. Ezredeiket mozgatták, cserélgették, a helyzet szinte óráról órára változott. Így állandóan szemmel kellett tartaniuk az egész arcvonalat. Nem történhetett semmi olyan esemény, amiről ne tudtak volna.

Amikor az ipolysági csatában megfordult a kocka, és a szovjet csapatok a német erők hátába kerültek, a visszavonuló fasiszták dél felé tartva próbáltak a bekerítésből kicsúszni. A felderítőknek ekkor az volt a feladatuk, hogy szerezzenek minél több adatot a visszavonuló kötelékek erejéről, puhatolják ki, hogy hol foglalnak állást, melyik szakaszon igyekeznek védelemre berendezkedni. Az a csoport, amelyikben Sebestyén

József volt, Harmospuszta mellett, a horhosok által határolt háromszögben, pontosan felderítette a németek egyik előretolt géppuskafészkét.

Járőreik egészen a német állások közelébe merészkedtek, ott nézelődtek, mindent megfigyeltek. Ugyan ki gyanakodott volna a fegyelmezett kötelékben mozgó kis csoportra? Más esetben órákig hasaltak az országút melletti erdőszegélyen, lesték a járművek haladási irányát, számát, rakományát és csapatjelzéseit.

Illicsevszkij tanúsága szerint Nazarov a felderítő akciók terveit Csohány hadnaggyal és Nagy Károly zászlóssal együttesen dolgozta ki.

Így ment napról napra. A járőrök és felderítő csoportok minden éjjel útrakeltek. Több alkalommal kaptak olyan feladatot, hogy próbáljanak „nyelvet" szerezni, foglyokat ejteni, hozzanak át német tiszteket és katonákat. A rohamcsoport parancsnoka – most már ki tudja hányadszor – ismét Jevgenyij hadnagy volt. A magyarok részéről velük tartott Csohány hadnagy is.

Egy mély horhosban, a már említett „Tilalmas árok"-ban egészen az országútig lemehettek. Egy kis nevesincs patak fut benne, átbújik a műút alatt, majd az orzsányligeti őrháznál az Ipolyba torkollik. Ettől kissé északabbra ágazik el a műút Tésa felé.

A vízmosáson át lehúzódtak egészen az országútig, ahol a németek egy kisebb hidat őriztek. Innen szerettek volna kiemelni egy embert, lehetőleg tisztet. A műúton azonban rendkívül élénk volt a forgalom. A szovjet katonák úgy ítélték, meg, hogy a vállalkozás nagyon kockázatos, ezért nem is engedték meg végrehajtását.

A tíz főnyi magyar csoport később mégis kimerészkedett az országútra. A szovjet katonák visszamaradtak biztosítani. A honvéd raj elindult a tésai elágazás felé, ahol egy német irányító őrs állta útjukat.

A tisztnek Csohány elmagyarázta, hogy őket egy most idetelepülő magyar egység küldte ki felderítő járőrbe. Tájékozódni szeretnének a helyzetről. A német erre akkurátus pontossággal leírta, hogy hol húzódnak a vonalaik. „A dombhátról remek kilátásunk volt az alattunk elterülő völgyre. Jól megfigyeltük, hol vannak a tüzelőállások, géppuskafészkek" – írja Csohány Endre.

Majd elindultak fölfelé a hegyoldalra. A hideg veríték is kivert rajtuk, mire fák közé értek.

– Most aztán pucolás – kiáltotta el magát valaki.

A hozott anyagot Nazarovék rendkívül hasznosnak ítélték.

Sebestyén József emlékezik, hogy az egyik felderítés alkalmával Harmospusztára indultak, hogy az ott tanyázó németek közül próbáljanak foglyokat ejteni. Márthon alezredes is leírja, hogy a Görgey-század „rajtaütéssel német katonákat és tiszteket ejtett foglyul", s az arcvonalon a szovjet csapatokhoz vitték őket. Hasonló értelemben nyilatkozik Tárkány Szűcs Géza is. „A fegyveres akciók kapcsán ejtett foglyokat a szovjet csapatoknak adtuk át", Nagy József és Bolla Kálmán is tagja volt olyan csoportnak, „amelyik német foglyokat kísért át".

A Görgey-századnak még Nagybörzsönyben is tragikus veszteségei voltak. A fasiszták december 25-től aknavetővel állandóan tűz alatt tartották a községet.

Nagy Károly írja, hogy az egyik napon Csohány és Illicsevszkij társaságában kifelé tartottak a faluból. Közvetlen közelükben egy német akna csapódott be, „Illicsevszkij a köpenyét nézi. Egy szilánk átszakította. A térdéhez nyúl – ott is egy repeszdarab. Mosolyogva mutatja, hogy csak a bőrét sértette fel."

Ekkor még nem tudták, hogy ez a sorozat, amiből nekik is kijutott, két bajtársukat súlyosan megsebesítette.

A fiúk éppen egy disznó pörkölésével foglalatoskodtak, amikor odavágott egy akna. A sérülteket Nagy József tette szekérre és vitte be elsősegély nyújtás céljából a szovjet kötözőhelyre, de ott sajnos már nem tudtak segíteni rajtuk.

Az egyik hősi halottjuk a székelyföldi kis Imecs Jóska volt. Mindenki ismerte, szerette. A fiatalok között ő volt a legifjabb, majdnemhogy gyerek. Tizenötödik esztendeje körül járt.

– Sohasem lehetett Józseffé. Vidám, fekete szemű kisfiú marad már valamennyiünknek – írja róla Bodolay Géza melegszavú emlékezésében. Kedves hangja ma is a fülembe cseng, ahogy örökké a szép székely népdalt dalolta, dúdolta:

Temető kapuja, sarkig ki van nyitva,
Odajárnak a kecseti lányok,
Rólam szedik a virágot.

– Mi akartunk virágot vinni az ifjú partizán sírjára, de mégcsak nyomát se találtuk.

Az aknatűzben halt hősi halált Gábor Pál is. Ki volt, mi volt – senki

nem tudja. Csak szűkszavúságára emlékeznek. Még a neve is háromféle változatban maradt ránk. Rokonai, ismerősei se kerültek elő. Egyike ő a magyar ellenállás ismeretlen közkatonáinak.

A Görgey-század jó néhány tagja közel két hetet töltött Nagybörzsönyben, s a szovjet katonák fegyvertársaiként részt vettek a fasiszták elleni harcokban. A szovjet felderítők oldalán számos bátor akciót hajtottak végre. Most vált valóra az a célkitűzés, amelyik ezt az ellenálló csoportot létrehozta, s azt a fasiszták elleni harcra kívánta felhasználni. Ez a Vörös Hadsereg oldalán folytatott közös tevékenység egy újabb szállal erősítette a második világháború vajúdásaiban megszületett, s azóta is virágzó szovjet–magyar fegyverbarátságot.

HÁBORÚS VISZONTAGSÁGOK

A szovjet parancsnokság a Görgey-század tagjait bajtársaknak, harcostársaknak tekintette. A falu házaiban szállásolta el őket, nemegyszer saját katonáival együtt. Gondoskodott ellátásukról, sebesültjeiket orvosi kezelésben részesítették. A parancsnokság magatartása nemcsak hivatalosan, de az emberi kapcsolatok szintjén is kifogástalan, végtelenül udvarias, előzékeny és baráti volt.

Akik éppen nem voltak bevetésen, azok az előző éjszakai járőrszolgálat vagy a már hetek óta tartó harci készenlét, a sok nélkülözés és törődés fáradalmait pihenték ki. Mostak, tisztálkodtak, melengették átfázott csontjaikat. Mások ismerkedtek a háziakkal, ahová beszállásolták őket.

A Vörös Hadsereg politikai szerveinek kérésére a görgeysek elkészítették több röplap és felhívás szövegét, amelyben a még harcoló magyar alakulatokat a hiábavaló küzdelem beszüntetésére, a szovjet katonákhoz való csatlakozásra szólították fel. A röplapokat sokszorosítás után a szovjet repülők az arcvonal mögé szórták.

A Görgey-század karácsonyi átvonulásakor Márthon alezredes egy öt főnyi csoporttal, – mint írja – „a felderítés folyamatos biztosítása céljából" visszamaradt a német vonalak mögött. A szovjet hadosztály parancsnokságának kifejezett kívánsága volt, hogy Márthon Vámosmiko-

lán várja be a felszabadító csapatokat. Így mód nyílt arra, hogy a Nagybörzsönyből jövő járőröket továbbra is fogadja, és ellássa információkkal.

Ez jóval nehezebb, sokkal veszélyesebb volt, mint a puszta átvonulás Nagybörzsönybe, hiszen Márthon és csoportja végül is olyan kritikus helyzetbe került, hogy németektől körülvéve benn rekedt a Vörös Hadsereg gyűrűjében, az Ipoly keleti partján.

A visszamaradt csoportnak a nyilasokkal kellemetlen incidensei voltak.

Az egyik napon, kora hajnalban, megjelent a szálláshelyükön egy hungarista. Még ágyban találta őket, így aztán könnyen elvette fegyvereiket. Pisztolyt fogott rájuk, s nagy hangon közölte, hogy ő ennek a területnek a kiürítési kormánybiztosa.

– Megparancsolom, hogy adják át a gépkocsit és benzint. Melyik a sofőr? – ripakodott rájuk. Keljen fel! Azonnal indulunk Komáromba!

El akarta vinni féltve őrzött kocsijukat, hogy azzal mentse ki a bőrét nyugat felé.

Addig forgolódott, addig heveskedett, míg Törő kiemelte a párna alól a pisztolyát. Mindig két fegyver volt nála, szerencsére a másikat a feje alá tette éjszakára.

– Ezzel aztán vissza is szereztem a kocsit. A heti felgyülemlett bosszúságunkat pedig levertük rajta – mondja Törő József.

Ezután elszedték az igazolványait, majd mint ismeretlen „katonaszökevényt" átadták a tábori csendőröknek.

Egy másik alkalommal egy falubeli részeg nyilas kötekedett velük. Azzal fenyegetőzött, hogy feljelenti őket a németeknél. Mit volt mit tenni, elfogták és bezárták az egyik csűrbe.

A szovjet parancsnokság a Görgey-század átmenetele után is tartotta a kapcsolatot e Márthon-féle csoporttal. Emberek jöttek-mentek, töltöttek náluk hosszabb-rövidebb időt.

Márthon alezredes nemcsak ismerte, de gyakorolta is a felderítő munkának azt az aranyszabályát, hogy a titoknak számító dolgokról csak azok tudjanak, akiket az érint, de ezek is csak annyit, amennyi rájuk tartozik, s azt is csak akkor, ha eljött az ideje.

A Görgey-században nem egy fiatal volt, akik sehogy se tudtak felmelegedni Márthon iránt. Ridegnek, zárkózottnak látták, olyan embernek, aki valahol magasan a fejük felett trónol. Való igaz, hogy már életkor-

ban, de neveltetésben is túlságosan nagy különbség volt a húszéves tanonc- és diákgyerek, s a törzstiszt, Márthon alezredes között.

Voltak akik értetlenül szemlélték, s rosszallották is, hogy mit sündörög mindig a németek körül. Mások meg arról suttogtak, hogy ők bizony nem nagyon hisznek benne. A Márthon oldalán visszamaradt néhány fiú is jócskán elégedetlenkedett.

– Miért vonakodik az alezredes úr, hogy átjöjjön velünk Nagybörzsönybe? – mondogatták egymás közt. Néhány forrófejű gyerek ezt rendkívül gyanúsnak találta, s – mint Zalai Edvin írja – „kimondták fölötte a halálos ítéletet."

Mikor a többiek a szovjet csapatoknál elárulták a tervüket, ott szinte kétségbeestek. Zalai Edvint küldték át a vonalon, hogy figyelmeztesse a hirtelenkedőket. Szerinte ez volt a legkockázatosabb akció, amelyben valaha is részt vett. Kalandok sokaságán át, de végül is célhoz ért. Márthon alezredes életét sikerült megmentenie.

A kis felderítő csoport december 28-ig dolgozott az ellenség hátában. A 6. légideszant gárdahadosztály 28-án kapott támadási parancsot. A Börzsönyből lezúduló Vörös Hadsereg félelmetes erővel zúzta szét az Ipolytól keletre álló fasiszta erőket. Vámosmikola is rövidesen felszabadult. A csapdába került fasiszták makacsul védekeztek. A kis falucskáért súlyos harcok folytak. A temetőben – ahol a Görgey-század halottai is pihennek – a helybeliek szerint több mint kétszáz szovjet harcos nyugszik.

A szovjet katonák megkeresték Márthon alezredest, és átvitték Nagybörzsönybe, a hadosztály-parancsnokságra. Most első ízben találkozott Márthon szovjet harcostársaival, akikkel eddig csak futárok és jelentések útján érintkezett.

Illicsevszkij, a tolmács arra is visszaemlékszik, hogy ő egy alkalommal ezt kérdezte Márthontól.

– Hogyan tudta átküldeni hozzánk a katonáit?

– Én egy tapasztalt, öreg tiszt vagyok. Már az első világháborúban is harcoltam. Gyakorlott szemmel megnéztem a térképen, hogy hol a legkönnyebb a járás, és ott egyszerűen átküldtem őket – felelte Márthon.

Elmondta, hogy az alakulat tagjait nem is nagyon ismeri, hiszen túlságosan rövid időt töltöttek együtt. Főleg Csohány hadnaggyal és Nagy zászlóssal tárgyalt, „akik a legtöbbet segítettek a felderítő tervek kidolgozásában".

Márthon megérkezését nyomban jelezték az elöljáró szovjet parancsnokságnak. A 2. Ukrán Front NKVD szerveitől hamarosan tisztek érkeztek, akik a magyar alezredest hosszabb időn át kihallgatták. „Elbeszélgettek vele, majd azt az utasítást adták, hogy újra menjen vissza a német vonalak mögé" – írja Theil Gusztáv.

Márthon vállalta a megbízatást. Megkérdezte Theilt, hogy nem akar-e vele menni. Theil Gusztáv igent mondott s ettől kezdve már ott is tartózkodott az alezredes mellett.

Térjünk most vissza a Görgey-századhoz. A fiúk még mindig Nagybörzsönyben voltak. A Vörös Hadsereg közben sikeresen nyomult előre, az ágyúszó már valahonnan a Garamtól jöve gyengébben hallatszott.

Az egyik napon, az ünnepek után, nagy lelkendezve ment Illicsevszkij a fiúk szállására. Kezében ujságot lobogtatott. Kíváncsian gyűltek köré, s ő fordítani kezdte a címeket.

– Debrecenben megalakult az Ideiglenes Magyar Kormány.

Arról is olvasott, hogy Vörös János vezetésével elkezdődött az új magyar hadsereg szervezése.

– Ide kellene nektek elmenni, – magyarázta Illicsevszkij. Ott biztosan szükség van rátok. Mi különben is nemsokára összepakolunk és indulunk tovább.

Az események ezután gyorsan alakultak. Befutott egy kurta parancs, hogy légideszant gárdahadosztály készüljön fel, s induljon tovább nyugatnak, Csehszlovákia felé.

A parancsnokság felsorakoztatta a Görgey-század valamennyi emberét. Blumenkrantz százados, a hadosztály hadműveleti tisztje fogadta őket. Szépen beszélt franciául. Elmondta, hogy 28-án ezen az arcvonalszakaszon megkezdődött a Vörös Hadsereg sikeres előnyomulása. Ők is indulnak tovább nyugat felé.

A Vörös Hadsereg nevében megköszönte a hazafias tevékenységüket. Szabad választásukra bízta, hogy velük akarnak-e menni tovább, vagy pedig az új magyar hadsereghez csatlakoznak. Szeretnék viszont, ha 10–15 ember ezután is segítene nekik. A többieknek igazolványt adnak, hogy eljuthassanak Debrecenbe.

Az emberek túlnyomó többsége Debrecent választotta. A parancsnokok is úgy tudták, hogy akkor használnak a legtöbbet, ha minél előbb eljutnak az új magyar kormányhoz. Legszívesebben övéikhez vezették

embereiket. Sok volt közöttük a fiatal, 18 éven aluli gyerekember. Ezeket bizony eléggé megviselte a fáradtság, a nélkülözés.

Kivonásukat a parancsnokok azzal is magyarázták, hogy a Vörös Hadsereg Budapest felszabadítása után mint karhatalmi – rendfenntartó erőkre, rájuk is támaszkodni kíván. Mondták is nekik, hogy aki eljut a fővárosba, az feltétlenül jelentkezzék az új rendőrségnél. Arra is számítottak, hogy a Görgey-század együttesen az új karhatalom egyik alakulatává válik.

A Vörös Hadsereg katonái nagyra értékelték a Görgey-század tevékenységét. Derekasan küzdöttek – hangoztatták –, úgy is mint az ő felderítő katonáik.

A szovjet parancsnokság gondoskodott róla, hogy a csoport megfelelő igazolásokat kapjon. Részint hasznos tevékenységük elismeréséül, részint, hogy biztonságban eljuthassanak Debrecenbe.

– Igazoló iratot mi nem kértünk – mondja Csohány. Hirtelenében eszünkbe se jutott ilyesmi. A szovjet parancsnokság tagjai viszont magától értetődőnek érezték, hogy az útba indítás előtt ilyen írással el kell látniok ezt a többségükben gyerekemberekből álló századot, hiszen hadműveleti területen, bennünket nem ismerő orosz csapatok között áthaladva kellett volna eljutnunk az újonnan alakuló magyar hadsereghez.

Az írást 1944. december 28-án reggel a nagybörzsönyi parancsnokságon Anton Illicsevszkij írnok és tolmács fogalmazta.

Egész oldalas papíron, tintaceruzával írva, három példányban, egy hosszú terjedelmes igazolványt állított ki részükre. Mondatról mondatra haladva a szövegezésben. Amíg írt, Csohány végig ott volt mellette.

– Az egyes részeknél meg-megállt, s az orosz szöveget franciául és németül nekem megmagyarázta – említi Csohány.

Ahol nem boldogultak a szóval, ott helyenként még a latint is segítségül vették. Illicsevszkij azt akarta, hogy a fiúk tudják mit is tartanak a kezükben.

Ehhez az íráshoz hasonlóval nem sok magyar partizáncsoport dicsekedhet. Dokumentumszerűen rögzíti tetteiket, s kifejezi a Vörös Hadsereg elismerését. Nincs is benne minden, de a lényeg azért mégis benne foglaltatik. Egyszerű és darabos, látszik rajta, hogy nehéz napokban, fegyvert forgató kéz vetette papírra.

IGAZOLVÁNY

Kiadatott az itt jelenlevő 68 fő katonai és diákcsoportnak, beleértve a két tisztet, dr. Csohány Endre hadnagy parancsnokot és Nagy Károly zászlóst is, akik segítséget nyújtottak a fasisztaellenes harcban. Szocialista, demokrata és antifasiszta embereik hazafias érzelmektől indíttatva ajánlkoztak, hogy hadseregünkben mint felderítők működnek Szálasi és német cinkosai ellen.

1944. december 17-én és 18-án Vámosmikoláról járőrcsoportokban szivárogtak át a német–orosz vonalakon, értékes adatokat szolgáltatva a német hadsereg ténykedéséről, csoportosulásáról, páncélos kötelékeiről és páncélelhárító egységeikről, melyek a VIII. és II. páncélos hadosztályok keretein belül működtek.

Ezek után december 18–27-ig tíz–tízenötös csoportokban – 5–10 orosz felderítővel – nehéz felderítő feladatokat hajtottak végre. Páncélosok csoportosulásáról és tartalék erőkről hoztak adatokat, majd elfogtak és hozzánk áthoztak német tiszteket és katonákat.

Megállapították, hogy az ipolypásztói nagy Ipoly hidat a németek robbantásra előkészítették, és az milyen erős német őrizet alatt áll.

Az éjszaka leple alatt egy csoportjuk – a mi felderítő csoportunkkal együtt – elvágta a gyújtózsinórokat, valamint a távbeszélő vezetéket, melyek az 57. német páncélos hadtesttel való összeköttetést biztosították.

Márianosztrán drótkötélpályát rongáltak meg, hogy megakadályozzák a gépeknek Németországba való elszállítását.

Feladataikat pontosan, lelkiismeretesen teljesítették és nagy kezdeményező képességről tettek tanúságot.

A mi csoportunktól elmenőben kijelentették, hogy tovább akarnak küzdeni a Vörös Hadsereg oldalán Magyarország felszabadításáért és jelentkeznek a Magyar Felszabadító Bizottságnál Debrecenben.

A hadosztály-törzsfőnök felderítő helyettese:
Nagybörzsöny, 1944. december 28.

NAZAROV s. k.
kapitány

Az iratoknak mindhárom példányára pecsét is került, rajta a felderítő alakulat száma: 32148.

A részletes igazolvány mellett, újra csak három példányban, amolyan mindennapi használatra még egy rövidke, „dokumentet", úti okmányt is kaptak. Ez is kézírással, indigóval készült. Nem túloznak tehát a visszaemlékezések, amelyek azt mondják, hogy a Vörös Hadsereg hat darab igazolványt állított ki részükre.

Önmagában is érdekes történet kerekednék ki, ha megpróbálnánk végigkövetni a hat igazolvány sorsát a háború viharában. Csupán egyetlen mozzanatot említek.

A csoportokra szakadt görgeysek a fontos dokumentumot amolyan házi módon „sokszorosították". Nagy Károly zászlós, akinek mint térképrajzolónak jó kézügyessége volt, az orosz nyelv és a cirillbetűk ismerete nélkül is az írásról teljesen hű, jól olvasható ceruzás kópiákat készített. Ezt osztották szét az embereiknek, akik a tetteiket bizonyító fontos írást – minden eshetőségre számítva – kockacukor nagyságúra összehajtogatva a felfejtett vállapban őrizték.

Márthon alezredes is elismerő, tettét megköszönő igazolást kapott a szovjet hadseregtől.

Nazarov azért készíttette az igazolást három példányban, hogy az arcvonal mögötti területen már ne együtt, hanem külön-külön menjenek, mert egy nagyobb létszámú magyar egyenruhás csoport feltűnővé válhat.

December 28-án elérkezett a búcsúzás napja. Nazarov közölte, hogy elindulhatnak hátrafelé, Debrecenbe. Átadták fegyvereiket, akinek pisztolya volt, odaajándékozta legjobb szovjet bajtársának.

– Nesze pajtás! Vojna kaput! Pasli domoj! Részünkről vége a háborúnak.

Mások apró ajándékokat cseréltek egymással.

A felsorakozott alakulatot röviden, katonásan, néhány baráti szóval elbúcsúztatták. Kezet ráztak Iván Zserlicin főhadnaggyal, a 14. felderítő század parancsnokával, Nyikolájjal, a parancsnokság telefonkezelőjével, Persin századossal, a zászlóaljparancsnok helyettesével, Jevgenyij hadnaggyal, meg Blumenkranz századossal, s a 17., 20. felderítő századok katonáival, a rettenthetetlen bajtársakkal.

Legtöbbjüktől végső búcsú volt ez. A légideszant gárdahadosztály felderítő zászlóalja a Garamnál súlyos veszteségeket szenvedett, és szinte teljes egészében elvérzett.

Még egy utolsó jó tanácsot kaptak. Megtanítják őket egy orosz mondatra.

– Mü büli vengerszkije partizáni, borolisz protiv nemcov. Magyar partizánok voltunk, a németek ellen harcoltunk.

Remélik, hogy ez majd kivágja őket a bajból.

Végre elhangzik a parancs. Útnak indulnak.

Isten veled Nagybörzsöny! Ezt a hónapot egy életen át nem lehet majd elfelejteni. Számukra ezzel véget ért a háború.

AZ UTOLSÓ RÉSZLEG

A görgeysek útbaindítása előtt Nazarov kapitány kérésére Nagybörzsönyben maradt 15 fiatal. Mind önként jelentkeztek.

Egy részük dunántúli volt, nekik úgy sem volt hová menniük, mert a szülőföldjük még nem szabadult fel, a másik részük erdélyi, akiknek a hazája irdatlan messze esett.

A szakasznyi magyar önkéntest kisebb, 3–5 fős csoportokba osztották, és így kívánták a további akciókban felhasználni őket.

Az első feladat nem is váratott sokáig magára. Még aznap esetefelé, amikor a fiúk elmentek Debrecenbe, parancsot kaptak, hogy egy öt fős csoport mejen át Vámosmikolára, és tüstént hozza át az ott maradt „megfigyelő csoportot". Megérkezett ugyanis a támadási parancs az Ipolyvölgy elfoglalására, és Márthonékat nem akarták kitenni a pusztulás veszélyének, de szükség volt a náluk lévő adatokra is.

Kisfaludy Miklós hadapródőrmester vezetésével összeállt az öt fős járőr. Tagja lett még Bodolay Géza, Mérei Kádár Ervin, Rokay László és még egy valaki.

Két szovjet katona kísérte el őket a téli éjszakában az első vonal szegélyén fekvő tanyáig.

– Itt várunk rátok, amíg visszajöttök – mondták búcsúzóul.

Alig tettek meg azonban egy kilométernyi utat, amikor valahonnan rájuk kiáltottak.

– Ruki werh! – fel a kezekkel.

A sötétből szovjet katonák jöttek elő, megállították és lefegyverezték őket. Egy egészen más alakulat fogságába kerültek. Hiába magyarázták

kézzel lábbal, ezek semmit sem tudtak Nazarovról, hallani sem akartak a feladatról.

Indulás előtt Nazarov átadta Kisfaludynak saját ismétlőpisztolyát. Ez a szovjet gyártmányú kitűnő fegyver csak tisztek részére volt rendszeresítve.

Az őket elfogó csoport nyomban észrevette, hogy a magyar járőrparancsnoknál szovjet parancsnoki fegyver van. Ez aztán végképp gyanúba keverte őket. Izgatottan tudakolták, hogy és mint került hozzájuk.

Egy tanyára, majd Perőcsénybe kísérték őket, ahol az egész rajt bezárták egy pincébe. Közben megindult a támadás, és újabb foglyokat hoztak. Reggel csodálkozva látták, hogy – Márthon nélkül – ott vannak bajtársaik is, akikért Vámosmikolára indultak. Ezeket szintén ez az alakulat ejtette fogságba. Így hát megtakarítottak egy utat.

A tíz főre szaporodott görgeys csoportot magyar és német hadifoglyokkal Kemencére kísérték. Itt a kihallgatás során addig erősködtek, míg végre hajlandók voltak értesíteni a felettes parancsnokságot.

Az ügy tisztázására kiküldtek egy Platonov nevű századost. Tökéletesen beszélt németül és franciául. Így végre meg tudták értetni a helyzetüket.

A tiszt hosszasan, egész éjfélig elbeszélgetett velük. Kiderült, hogy ismeri Illicsevszkijt, akivel együtt járt a kijevi egyetemre. Így aztán rögtön összemelegedtek.

– Próbált meggyőzni, hogy maradjunk vele mint felderítők, de sajnos nem hallgattunk rá" – írja Rokay László.

Másnap tíz főre szóló igazolványt kaptak tőle, s valamennyiüket szabadon engedték.

Volt egy másik három fős visszamaradó csoport is. Kardos Sándor, Bodor Elemér és Rétfalusi József tartozott hozzá. Mindhárman felderítő tevékenységre vállalkoztak. A korábbi akciók során – mint azt a részükre kiadott igazolás is tanúsítja – e téren már eredményeket értek el.

Kardos visszaemlékezik, hogy szovjet harckocsin, lőszeres szekéren utaztak, szlovák területen nyomultak előre. Pontonhídon keltek át, vagy az Ipolyon, vagy a Garamon. A szovjet katonákkal együtt Letkésnél is járt, ahol a Vörös Hadsereg a Szent László hadosztály legjobb ezredeit felmorzsolta.

A 26. felderítő zászlóalj később szlovákok lakta területre ért. A három fiú a nyelvtudással itt most már nem sokat segíthetett. Sem a lakossággal,

sem a szovjet katonákkal nem tudtak szót érteni. A magyar egyenruhájuk alapján az egyik majorban „spion"-nak nézték őket, és kis híján falhoz állították a csoportot.

Így örömmel vették, amikor Nazarov felajánlotta nekik, hogy ők is menjenek Debrecenbe, a nagyobb csoport után. Egy teherautó éppen indulóban volt arrafelé. Előtte azonban ellátta őket igazolvánnyal, amelyen más eredeti nevét és alakulata hadrendi számát is feltüntette.

Íme a becses okmány egy korabeli fordítása:

IGAZOLVÁNY

Kiadatott Bodor Elemér, Kardos Sándor, Rétfalusi József partizán magyar diákoknak arról, hogy ők az 1944. december 17–18. időszakában Vámosmikola–Ipolynaszód körzetében Márthon alezredes parancsnoksága alatt működő partizánszázad harcosai, és a már előzőleg útbaindított, 68 főből álló csoport és Márthon alezredes után mennek.

Ez a három diák a felderítésnél nehéz feladatokat oldott meg: értékes adatokat szereztek a tüzérség, harckocsik, a 8-ik és 6-ik német páncélos hadosztályok csoportosításáról és a német gyalogság visszavonulási útjairól. Mivel az ellenség felderítésének feladatát végezték, késéssel indulnak útba.

Kérem legyenek velük szemben figyelemmel, és tiszteljék az ő kívánságukat, hogy az új magyar kormány rendelkezésére állhassanak Debrecenben.

A 32.148. sz. katonai felderítő alakulat parancsnoka

Zaidman gárda-kapitány

A. Illicsevszkij

1944. XII. 30-án.

Ezzel az írással indultak útnak, és szerencsésen meg is érkeztek Debrecenbe.

A visszamaradó csoportok közül Theil Gusztáv maradt legtovább Nazarovék alakulatával. Az ipolysági csata után tömegével ejtették a foglyokat, szükség volt tolmácsra.

– Bevetésen nem vettem részt – mondja Theil. Folyton a parancsnokságon voltam és éjjel-nappal a kihallgatásokat végeztem.

Nazarov és Illicsevszkij társaságában egy katonai dzsippel közben bejárták az Ipoly és Garam menti nagy páncéloscsata színterét. Ez az út alkalmat adott arra is, hogy a helyszínen ellenőrizzék a felderített célpontokra mért tűzcsapások eredményeit.

– Nazarovék jelezték, hogy itt egy harckocsi volt beásva, ott pedig géppuskák voltak, esetleg ágyúk, aknavetők. Ezeket mind tudták. Így mindjárt a csata kezdetén célzott tüzet tudtak a németekre zúdítani, mint olyan célpontokra, amelyek hollétét ismerik – mondja Theil.

Ő a tanú rá, hogy a szovjet tisztek a helyszínt bejárva nem csalódtak magyar barátaik korábbi információiban.

UTÓSZÓ

Felszabadulásunk 25. évfordulója kapcsán a veterán harcosoktól, partizánoktól és ellenállóktól sok meghívást kaptam bajtársi találkozóikra. Megható, filmre kívánkozó jeleneteknek voltam tanúja. Régen elpusztulnak hitt, közben nagyapává lett harcostársak borultak könnyezve egymás vállára.

Felidéződtek a nehéz napok, amikor mindnyájan vizsgáztak bátorságból, emberségből, a haladás, a haza és a nép iránti hűségből.

Egy-egy ilyen találkozó a közelmúlt kutatójának hónapokra szóló érzelmi és témabeli impulzust ad.

Nyomasztó súlyként nehezedik ránk, hogy történelmünk e szakaszában még milyen sok a feltárni való. Egyes partizáncsoportokról még alig tudunk valamit, másokat félreismerünk, de van olyan is, amelyet szinte teljesen elfelejtettünk.

A Görgey-zászlóalj is hosszú időn át a história mostohagyereke volt. Mint Cseres Tibor mondja, igazi „Elfelejtett zászlóalj" volt.

A történészre súlyos felelősség nehezedik. Ismeri a kort, s rendelkezésére állnak a téma forrásai is. Ítéletet kell mondania tettek és személyek felett. S ha úgy érzi, hogy jó ügyet szolgál, nem szabad hallgatnia. Ez íratta meg velem is ezt a szerény igényű könyvet, amely első kísérlet csupán a szerteágazó téma feltárására.

Az volt a célom, hogy bemutassam az ellenállási mozgalomnak ezt az ismeretlen szakaszát, segítsem a csoport elismertetését, s a résztvevőknek megadjuk a kései igazságtevést. Ennek ma minden feltétele megvan. Az utóbbi években már a háború alatti hírszerző és felderítő munkát sem borítja fátyol. És ennek a zászlóaljnak a tevékenysége is a fasizmus elleni harc nagy ügyét szolgálta. Ezért meg kell kapnia a méltó tiszteletet.

A könyv jellegét tekintve népszerű történelmi munka. A hézagos levéltári adatokat a résztvevők visszaemlékezéseivel, az „élő forrásokkal' igyekeztem pótolni. Ez a személyes átélés, az emlékek színes világát tárta fel előttem. A könyvben szereplő párbeszédes részek is teljesen hűek, s úgy adom őket vissza, amint az emlékezők szavait a magnetofon-szalag megörökítette.

Néhány esetben az írott forrásokból fejtettem ki a helyzet ott rögzített dialógusait. A tartalmi és formai hűséghez azonban szigorúan ragasz-

kodtam. Csupán néhány magától értetődő, örök emberi szituációban tettem meg, hogy a töredékeiben maradt képet forrás híján magam egészítsem ki.

Könyvem tehát nem történelmi és nem is dokumentumregény. A szándékom mindenesetre az volt, hogy a későbbi kutatók részére is megbízható forrás legyen.

A történet regényessége csak azt igazolja, hogy az élet a maga valóságában néha még a legmerészebb elképzeléseket is felülmúlja.

A könyv másfél ezer oldalnyi forrásanyagát két évi munkával gyűjtöttem össze és csupán egyharmadát használtam fel. Rengeteg részlet, apró esemény, érdekes epizód maradt még megíratlanul. A kézirathoz fűzött véleményeknek is csupán egy részét tudtam beépíteni.

Összegyűjtöttem valamennyi levéltári forrást, elsősorban a Honvédelmi Minisztérium felszabadulás utáni anyagaiból, s a népbírósági perekből. Felhasználtam a Párttörténeti Intézet archívumában őrzött visszaemlékezéseket, s a Hadtörténelmi Levéltár „Partizángyűjtemény"-e iratait. Több dokumentum az Országos Levéltárból származik.

Néhány partizán- és ellenállási csoport a felszabadulás után írásban is rögzítette a csoport tevékenységét. Ezeket felkutatva főleg a Görgey-zászlóalj, illetve század kapcsolataira vonatkozóan találtam becses adatokat.

Összeszedtem a témával kapcsolatos könyvészeti, folyóirat- és sajtóanyagot, valamint a korabeli illegális kiadványokat.

Rendkívül becses anyagot tartalmaz az a több mint 100 visszaemlékezés is, amelyet a résztvevők, vagy a mozgalom politikai szervezői vetettek papírra, vagy mondtak magnetofon-szalagra. Igaz, ezek sok esetben pontatlanok, szubjektív jellegűek, érződik rajtuk a megszépítő messzeség. Mint források csak másodlagosan jöhetnek számításba. Itt különösen szükség van a történész gondos szelektálására, éber figyelmére.

Ezekből a forrásokból azonban a való élet tarka képe, a nagy történelmi eseményeknek az egyénben nyomot hagyó vetülete bontakozik ki. Olyan területekre kalauzolják el az olvasót, amelyről semmilyen más írott anyag nem maradt fenn.

A résztvevő személyektől, hozzátartozóiktól is igen sok korabeli vagy később kelt anyagot, levelet, iratokat, okmányokat, naplót, fényképet, feljegyzést és más személyes jellegű emlékeket kaptam.

A hősi halottak, mártírok hozzátartozói is mindenben elősegítették

munkámat. Átadták anyagaikat, s mindent elmondtak szeretteikről. Így Mikó Zoltán személyét is elsősorban a család segítségével sikerült megelevenítenem.

Ezúton is köszönöm azt az értékes segítséget, amit a Belügyminisztérium levéltárából kaptam. Rendelkezésemre bocsátottak több mint 200 oldalnyi, jórészt közvetlenül a felszabadulás után kelt iratot, amelyek lehetővé tették a szervezkedés hátterének, a Prónay-féle mozgalomnak a megrajzolását. Támogatásuk nélkül a kutatásom aligha vezethetett volna eredményre.

Emberek tucatjai segítették, hogy a Szovjetunióban felkutassuk Nazarov-Zaidman és Illicsevszkij elvtársakat, akik levelezésükben, visszaemlékezéseikben megerősítették, sokban kiegészítették a görgeysek börzsönyi tevékenységéről már ismert adatokat.

A könyv elkészítéséhez különböző értékű források álltak rendelkezésemre. Ezek szelektálása, kritikai számbavétele volt a munka neheze.

Sajnos, jó néhány kérdésre nincsen elegendő adat. A konspiráció szigorú parancsai szerint sok mindenre titokban, írásos feljegyzés nélkül történt intézkedés. A szervezkedés fő szereplőinek egyik része már nem él, mások külföldön tartózkodnak. Ezért néhány probléma megoldásánál a hipotézis, a szórványos- és töredékadatokon nyugvó feltételezés fokozott szerepet kap. Több kérdésben feltételesen fogalmaztam, számolva újabb adatok felbukkanásának lehetőségével.

Munkámhoz nagy segítséget kaptam Dr. Csohány Endrétől, Dr. Kardos Sándortól és Törő Józseftől. Nélkülük ez a feldolgozás nem juthatott volna el a tervtől a megvalósulásig. Megköszönöm még történész kollégáim segítségét, akik tanácsaikkal, a kézirat átnézésével részemre hasznos segítséget adtak.

Hálás vagyok a Görgey-zászlóalj tagjainak, a velük együtt harcoló ellenállási csoportok vezetőinek, résztvevőinek, a mozgalom politikai szervezőinek, hogy visszaemlékezéseikkel, tanácsaikkal, adataik és anyagaik átengedésével elősegítették e munka megszületését.

Mi a jelentősége a Görgey-zászlóalj tevékenységének?

A párt vezetésével, az illegalitásban élő kommunisták közreműködésével, szerteágazó csatornákon keresztül 1944-ben különböző ellenállási csoportosulások jöttek létre. Ezek összefogása, egységgé kovácsolása rendkívül nehéz és veszélyes feladat volt. Ezt a fontos munkát a Kommunista Párt irányította s a szövetségeseivel együtt végezte.

Olyan ifjak adtak itt egymásnak testvéri kezet, akik ellenezték a háború továbbfolytatását, gyűlölték az országot pusztulásba döntő németeket és nyilas bábjaikat. Nem álltak félre a nehézségek láttán, s ha a maguk szerény módján is, de tenni kívántak valamit az ország felszabadításáért.

A fiatalok számára nem volt könnyű ez az aktív hazaszeretet, a veszélyek vállalása. Nem is álltak a tudatosságnak egyazon fokán. Azokban az években nemcsak az öntudat dominált. A kiélezett történelmi helyzet a mozgalomba vonzott olyan személyeket is, akik csak németellenesek voltak, vagy nem akartak eleget tenni a SAS behívónak, nem szándékoztak elhagyni az országot, féltek a munkaszolgálattól stb. A szándékok és a részcselekvések végül a nagy történelmi folyamatban integrálódtak.

A Görgey-zászlóalj és a Bimbó-úti csoport a magyar fiatalok antifasiszta szervezetei voltak. Az ott összegyűlt ifjak átlagos életkora a reprezentatív számítások szerint 20 év és 8 hónap volt.

Több szál fűzte őket az ellenállási mozgalom különböző csoportjaihoz, rétegeihez, civilekhez és katonákhoz, a Magyar Front pártjaihoz. A kommunisták kezdeményezése, tapasztalata, és áldozatkész munkája nélkül azonban a két csoport nem jöhetett volna létre, s nem fejthette volna ki tevékenységét. Hatással volt rájuk a Magyar Diákok Szabadságfrontja, majd később a Magyar Ifjúság Szabadfrontja is. E bátor fiatalok legnagyobb érdeme, hogy a nehéz időkben a bonyolult körülményekhez alkalmazkodva is megpróbáltak cselekedni. Bár erre sokszor csak a kísérlet, a nagy tettekre való készülődés a jellemző. Sok terv, nemes szándék született körükben, amelyek gyakran felülmúlták lehetőségeiket, s így nem is valósulhattak meg.

A szerveződéshez, az összekovácsolódáshoz, a felkészüléshez alig két hónap állt rendelkezésükre. Ez az idő nagyon kevés. Sok más csoport története is azt bizonyítja, hogy az események „felfutásához", a megérlelődéséhez ennél hosszabb időre van szükség. Még tovább nehezíti a dolgot, hogy erejük egy részét önmaguk biztosítására kellett fordítaniuk.

A Görgey-zászlóalj tevékenységét nem a nyílt, a klasszikus értelemben vett fegyveres partizánakciók jellemezték. Felkészültek és arra vártak, hogy bekapcsolódjanak egy budapesti általános felkelésbe. Ez az óra azonban nem jött el.

Érdemük, hogy az 1944. november végi nagy lebukások után is tovább működtek, s az ellenállás potenciális tartalékát képezték. Segítségükkel emberek sokasága menekült meg a fasiszták szolgálata és a nyugatra

hurcolás elől. Rendkívül becses az a segítség is, amit az ellenállók, a partizánok fegyverrel, lőszerrel, hamis iratokkal való ellátásához adtak. A Bimbó úti raktár jelentőségét még ma sem ismerjük eléggé.

A Görgey-zászlóalj nem véletlenül vált azzá, amivé lett. Sorsát az ellenállók tudatos törekvései már kezdettől fogva meghatározták.

Mindvégig ellenséges közegben működtek, ahol a csoport legalizálása, puszta léte, szervezeti egységének fenntartása is nagy bátorságot és merész helytállást követelt tőlük.

Aki nem a helyzetükből adódó körülmények, a bizarrnak tűnő külső látszat, hanem a tények és tettek sorozata alapján ítél, az meggyőződhet róla, hogy mindvégig az antifasiszta harc nemes ügyét szolgálták.

Tevékenységük akkor nyert különös jelentőséget, amikor a Börzsönyben kapcsolatba léptek a Vörös Hadsereggel. A felderítő tevékenység egész embert, bátor szívet kívánt. Kevés olyan, Magyarország területén megalakult partizáncsoport van, amelynek együttműködése ennyire intenzív és közvetlen lett volna a felszabadítókkal.

Szerepüket értékelve mindenekelőtt arról a közvetett segítségről kell szólnunk, amelyet a Börzsöny, az Ipoly és Garam közötti terület felszabadításához adtak. A Vörös Hadsereg ezt nagyra értékelte. Nazarov kapitány szerint a sikerekhez „a szovjet hírszerzők és a magyar partizánosztag közös harci tevékenységei is hozzájárultak".

A szovjet tisztek többször is hangoztatták, hogy az Ipolyon átlépve, már baráti ország, a velük szövetséges Csehszlovákia földjén járnak. A börzsönyi harcok után már jelenthették, hogy Magyarország északi részét teljes egészében megtisztították az ellenségtől. A Dunától keletre és északra már nem voltak fasiszta csapatok.

Ez egyben új hadműveleti szakasz, a Bratislava–Brno-i offenzíva kezdetét is jelentette.

A börzsönyi harcok befejeződése után Nazarovot őrnaggyá léptették elő, s a „Vörös Zászló Rend" I. fokozatával tüntették ki. A csoport tevékenységének elismeréseként a közelmúltban szovjet kitüntetést kapott dr. Csohány Endre is.

A nehéz napok alatt kikovácsolódott a szovjet–magyar fegyverbarátság. Anton Illicsevszkij javasolta, hogy hősi halottaik emlékére Nagybörzsönyben egy olyan szobrot kellene felállítani, amely egy szovjet felderítőt és egy magyar partizánt ábrázolna.

A görgeys fiataloknak az ellenállási mozgalomban kifejtett – bár rövid

idejű tevékenysége – egy egész életre szóló élményt jelentett. Többségüket örökre összekapcsolta a munkás- és a haladó mozgalommal, amelynek azóta is hűséges katonái.

Az akkor kialakult szoros emberi, baráti kapcsolatokat harminc év sem tudta szétszakítani. A résztvevők ma már életük delén járó férfiak. Van közöttük miniszterhelyettes, magas rangú rendőrtiszt, Kossuth-díjas mérnök és több neves tudós. Többük neve mint színészé, rendezőé vagy énekesé országszerte ismert. De a többiek is tiszteletre méltó polgárai annak az új hazának, amelynek születésénél ők is ott bábáskodtak.

Az ellenállási mozgalomban, illetve a harcok közben a Görgey-csoport súlyos veszteségeket szenvedett. Sok fiatal megsebesült vagy meghalt. Már csak azért is könyvbe kívánkozott e történet, hogy ezek hírét-nevét megmentsük a feledéstől. A holtak és a mártírok emléke erre is kötelez bennünket.

Közel sem teljes számítás szerint az ifjúsági mozgalom ezen ágából huszonkilencen haltak hősi halált, vagy pusztultak el a fasiszta terror következtében. Néhányan röviddel a felszabadulás után estek ki a sorból. Öt fiatal súlyos sebesülést szenvedett. A Görgey-zászlóalj és a Bimbó úti csoport veszteségei az állomány tíz százalékát is elérik.

Ez a könyv nem tart igényt a teljességre. Már csak azért sem, mert első feldolgozás. Sok még a teendő. Az adatokat pontosítani, a részleteket gazdagítani kell. Mégis remélem, hogy a felvázolt kép megmutatja a cselekmények fő vonalát, s ez a lényeget tekintve már nem sokat változik.

A könyv végén az egykori Görgey-zászlóalj névsorát adjuk. Lehetséges, hogy ez az összeállítás hiányos, s a szorgos kutatómunka ellenére a felsorolásban nem szerepel minden név. E lehetséges hiányosság ellenére a könyv szerzője mégis úgy érzi, hogy a névsor közreadása is hozzájárulás ahhoz, hogy az egykori Görgey-zászlóalj megkapja az őt megillető tiszteletet.

A GÖRGEY-ZÁSZLÓALJ TAGJAINAK EDDIG ISMERT NÉVSORA

ALBERT JÓZSEF
ANDRÁS ÁRON
DR. BALÁZS VILMOS
DR. BALOG JÁNOS
BALOGHY JÁNOS
BANOVICH TAMÁS
BARABÁS LÁSZLÓ
BARTA ANTAL
BARTOS BÉLA*
BAUMANN ISTVÁN**
BÁLINT ERNÓ
IFJ. BÁLINT FERENC
BÁRDI ISTVÁN
BECSÁGH GÉZA*
BENEDEK ÁRPÁD
BENKŐ ZOLTÁN
BERTA LÁSZLÓ
DR. BIHARI OTTÓ
DR. BÓDI ALBERT
DR. BODOLAY GÉZA
BODOR ELEMÉR
BODOR LÁSZLÓ
DR. BOLDOG GYULA
DR. BOLLA KÁLMÁN
BONDOR VILMOS
BŐHM GÉZA
BUDAI BÉLA
BUDAI JÓZSEF
CZABAFI LAJOS
DR. CSAPLÁR JÓZSEF
CSATLÓS FERENC
CSATLÓS JÁNOS
CSÉPKE CSABA*
DR. CSOHÁNY ENDRE
CSOMÓS LAJOS*
DEÁK DEZSŐ
DR. DEME LÁSZLÓ
DERECSKEI KÁROLY
DEVECSERI LÁSZLÓ**
DOBRA KÁROLY
DÓCZI LAJOS
DOLINSZKY JÁNOS
DRÓZDY KÁLMÁN*
ELEK OTTÓ
DR. ELEK PÉTER**
DR. FARAGÓ LÁSZLÓ

FARKAS FERENC
FARKAS ISTVÁN
DR. FARLE JÁNOS
FARSZKI CSABA
DR. FÁBIÁN GÁBOR
DR. FÁBIÁN LAJOS
DR. FERENCZ LAJOS*
FIAM ISTVÁN
FOGARASI SÁNDOR
FÖLKER FERENC**
FÜLÖP JÓZSEF**
DR. FÜLÖP SÁNDOR
FROMMER TIBOR**
FŰRÉSZ GYULA
FÜRTÖS KÁLMÁN
GÁBOR PÁL**
GÁSPÁR GYÖRGY
GIPSZ JÓZSEF**
GOMBÁR GÁBOR
GONDA LÁSZLÓ**
GÖDÖLLEI LÁSZLÓ
GULÁCSY SÁNDOR
GYÖRGY TAMÁS**
HAJDÚ ATTILA
DR. HALÁSZ JÓZSEF
HATÁS IMRE
HÁRY BÉLA
DR. S. HEGEDŰS LÁSZLÓ
HEITZ GYÖRGY
HERÉDI (THEIL) GUSZTÁV
HERTELENDY JÁNOS**
HETÉNYI ERNŐ
HOLICS FERENC
HOLLÓ ANDRÁS**
HORVÁTH GYULA
HUSZÁR KÁROLY*
ILLÉS GYULA
IMECS JÓZSEF**
IVÁNYI ISTVÁN
IVÁNYOS SÁNDOR
JOANOVICS PÁL
JUHÁSZ MIKLÓS
KARÁCSONY IMRE
DR. KARDOS SÁNDOR
KÁLDI ZOLTÁN
KÁLDOR GYÖRGY**
KELEMEN BÉLA
DR. KELEMEN ZOLTÁN
KENDE PÉTER
KERTI FERENC
KISS DÁVID**
KISS GEREBEN

KISS JÓZSEF
KISFALUDY MIKLÓS**
KISS LÁSZLÓ
KISS SÁNDOR
KISS MIHÁLY
KOLB FERENC**
KOMLÓS GYÖRGY**
KONDOR GEDEON
KOVÁCS JÓZSEF I.
KOVÁCS JÓZSEF II.
KOVÁCS PÁL
KOÓS ANTAL*
DR. KOÓS JÓZSEF
KÖLCZE ANDRÁS
KÖVES VILMOS**
KREUTZ RÓBERT**
LÁZÁR (LÁM) GYÖRGY
DR. MAKAY IMRE
MÁRTON IVÁN**
MÁDI SZABÓ GÁBOR
MÁRK SÁNDOR
MARTON ISTVÁN
MEGYERI BARNABÁS*
MENYHÁRT ISTVÁN
MESKÓ SÁNDOR
MEZEI JÓZSEF
MÉREI KÁDÁR ERVIN
MÉSZÁROS PÁL
MIKÓ ZOLTÁN**
MUNK RÓBERT
MURAI OTTÓ
NAGY FERENC*
NAGY GÉZA
NAGY ISTVÁN
NAGY JÁNOS
NAGY JÓZSEF I.
NAGY JÓZSEF II.
NAGY KÁROLY
B. NAGY LÁSZLÓ*
NAGY LÁSZLÓ
NEMES BÉLA*
NEMESKÉRI MIHÁLY
NURIDSÁNY JÁNOS
NURIDSÁNY ZOLTÁN*
DR. NYÍRI LÁSZLÓ
OLÁH SÁNDOR
ORBÁN BENEDEK
ORBÁN BÉLA
DR. ORTUTAY GYULA
PALOTÁS FERENC
PAPP DEZSŐ
PAPP JÁNOS

PAPP OSZKÁR
DR. PAULAY JÁNOS
PATAKI KÁROLY
DR. PATONAI ELEK
DR. PÁL GASZTON
PÁLFY JÓZSEF
PÁRDI ISTVÁN
PÉTER FERENC
PICHLER PÁL**
PINC JENŐ
PINTÉR JÓZSEF*
PÓLYA LAJOS
PÜSPÖKI TIBOR
RÉTFALUSI JÓZSEF
DR. ROKAY LÁSZLÓ
ROZMANITH ANTAL
DR. SÁRKÖZI ZOLTÁN
SEBESTYÉN JÓZSEF
SINKÓ LÁSZLÓ
DR. SIPOS MIKLÓS
SOLTÉSZ ZOLTÁN
SOMOGYI IMRE*
SOMOGYI MIKLÓS
STELCZER KÁROLY
SÓS JÁNOS*
SCHÄFFER BÉLA
IFJ. SCHLICHTER JÁNOS
SZABLYÁR FERENC
SZABÓ BÉLA
SZABÓ ISTVÁN
SZABÓ JÓZSEF
DR. SZABÓ LÁSZLÓ
SZABÓ ZSIGMOND
SZÁNTÓ MÁRTON
SZÁSZI JÁNOS
SZEPESI ZOLTÁN**
SZÉKÁCS ZOLTÁN
SZÉP JÓZSEF
DR. SZIGETI MIKLÓS*
SZIJJÁRTÓ LAJOS**
SZILÁGYI LAJOS
SZŐKE BÉLA
SZUTOR PÉTER
TAKÁCS JÓZSEF
DR. TÁRKÁNY SZŰCS ERNŐ
TÁRKÁNY SZŰCS GÉZA
TEKERES SÁNDOR
TESITY JÁNOS
THAM GYÖRGY
TIMKÓ SÁNDOR
TÓTH BÉLA
TÓTH JÁNOS

TÖRŐ JÓZSEF

TÖVISI GÉZA**

TUNYOGI CSAPÓ BÉLA

UDVARDI SÁNDOR

UZSOKI FERENC

VARAJTI BÉLA

VARGA ISTVÁN

VARRÓ ANDRÁS**

VAS FERENC**

VÁRADY SÁNDOR

VOLENA KOCZOR IMRE**

WASKÓ ISTVÁN

ZALAI EDVIN

DR. ZIMÁNYI TIBOR

ZOLTAI (BAKÓ) ERNŐ

ZSIGMOND ZOLTÁN

ZSOMBORI VIKTOR

Megjegyzés: ** hősi halottak

* időközben elhaltak

A GÖRGEY-ZÁSZLÓALJ HŐSI HALOTTAI

Baumann István

Devecseri László

Dr. Elek Péter

Fülöp József

Hertelendy János

Holló András

Kisfaludy Miklós

Kolb Ferenc

Kreutz Róbert

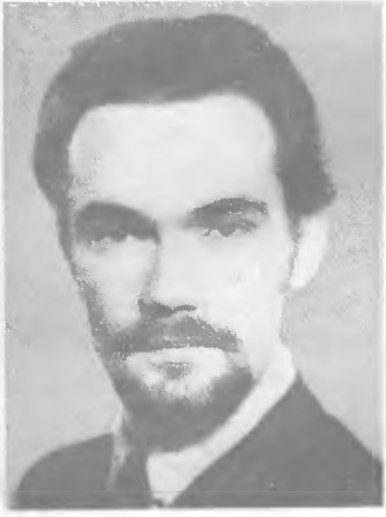

Szepesi Zoltán

Szijjártó Lajos

Varró András

Mikó Zoltán

HŐSI HALOTTAK, AKIKRŐL NEM MARADT FÉNYKÉP

FÖLKER FERENC

FROMMER TIBOR

GÁBOR PÁL

GIPSZ JÓZSEF

GONDA LÁSZLÓ

GYÖRGY TAMÁS

IMECS JÓZSEF

KÁLDOR GYÖRGY

KIS DÁVID

KOMLÓS GYÖRGY

KÖVES VILMOS

MARTON IVÁN

PICHLER PÁL

TÖVISI GÉZA

VAS FERENC

VOLENA KOCZOR IMRE

ÖSSZETARTÁS — Szerda, 1944. december [illegible]

Újabb 11 hazaáruló vette el méltó büntetését

a m. kir. honvédvezérkar főnökének bírósága, mint rögtönítélő bírósága ítélete folytán

A m. kir. honvédvezérkar főnökének bírósága, mint rögtönítélő bíróság f. hó folyamán 10 zsidófajú kisegítő munkaszolgálatost és egy katonaszökevényt ítélt kötéláltali végrehajtandó halálra, mert — bár tudták, hogy cselekményükre rögtönbíráskodás van hirdetve — a 10 kisegítő munkaszolgálatos f. évi november hó folyamán, Budapest legválságosabb idején, Budapesten kisegítő munkaszázadaiktól megszöktek, a kommunista kapcsolataik révén hamis okmányok beszerzésével és felhasználásával egy egyúttal hazafias irányzatú fegyveres védelmi szervezetbe léptek be abból a célból, hogy egyrészt [illegible] ezáltal [illegible], másrészt Budapestnek a bolsevista csapatok által óhajtott elfoglalása esetén az ellenséghez partoljanak, a védelmi szervezet tisztjeit és tagjait az ellenség előtt leleplezzék, nekik kiszolgáltassák és őket [illegible], míg a katonaszökevény egy kommunista szervezetbe lépett be a a magyarországi kommunista párt kiszélesítése és a bolsevista banda [illegible] céljára tagokat toborzott.

[illegible] az elvetemült, érdektelen a keresztény[illegible] [illegible] a ma[illegible] [illegible] rendelze[illegible] de [illegible] még [illegible] a [illegible] [illegible] tartozó kisegítő munkaszolgálatosok és katonaszökevények már elvették méltó büntetésüket.

[illegible] például szolgáljon mindazoknak, akik a válságos időben a haza iránti kötelességükről megfeledkeznek, s azoknak, akik a magyarság ez élet-halál harcában önös érdekből, vagy egy kis számú idegenfajú nemzetközi társaság érdekéből a közösség ellen cselekedve a magyar haza ellen vétenek. (MTI)

Az MTI 1944. december 23-i közleménye az „Összetartás" című nyilas lapban

Varró András utolsó üzenete a Margit körúti fogházból egy újságlap szélén

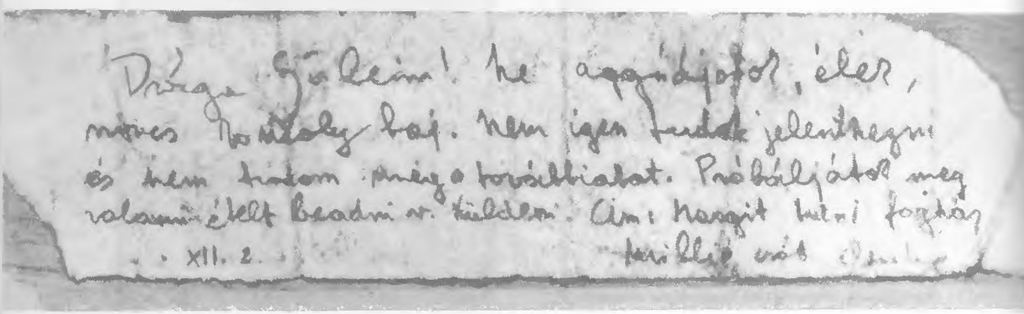

Drága Szüleim! Ne aggódjatok, élek, [illegible] komoly baj. Nem igen tudok jelentkezni és nem tudom [illegible] továbbítatok. Próbáljatok meg valami élelmet beadni v. küldeni! Cím: Margit körúti fogház

XII. 2. [illegible]

A Bimbó út 51. szám alatti ellenállási központ

A Görgey-zászlóalj egykori szállása a Szentkirályi utca 12. számú házban

A Margit körúti katonai fogház udvara

A tíz fiatal mártír temetése 1946 április hóban

A vámosmikolai iskola. A padlástérben halt hősi halált
Kolb Ferenc és Fölker Ferenc

Tiszteletadás Kolb Ferenc és Fölker Ferenc sírjánál

A GÖRGEY-ZÁSZLÓALJ EGYKORI MAGYAR ÉS SZOVJET VEZETŐI

Anatolij Fomics Illicsevszkij

Leib Zamvilovics Zaidman
„Nazarov" őrnagy

Az egykori vezetők találkozása a felszabadulás 25. évfordulóján. Balról jobbra: dr. Csohány Endre, Nagy Károly, A. F. Illicsevszkij és L. Z. Zaidman

Kreutz Róbert emléktáblája a Vajdahunyad utcai úttörőház falán

Szijjártó Lajos emléktáblája a volt Györffy Kollégium falán

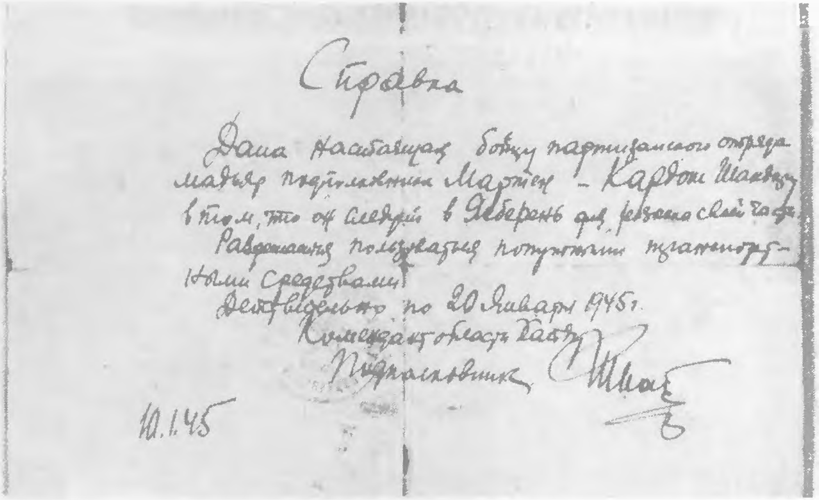

Справка

Дана настоящая бойцу партизанского отряда мадьяр подполковника Мартин – Кардош Шандору в том, что он следует в Дебрецен [illegible]

Разрешается пользоваться попутными транспортными средствами.

Действительно по 20 января 1945 г.

Комендант [illegible]

Подполковник [signature]

10.1.45

Kardos Sándor igazolványa Svaber debreceni szovjet városparancsnok aláírásával

A Gorgey-zászlóalj emlékműve Vámosmikolán

TARTALOM

Bevezető 5

Első rész. A Görgey-zászlóalj létrehozása és tevékenysége Budapesten 11
Beépülni, fegyverhez jutni! 13
Katonák válaszúton 17
Prónay ismét színre lép 25
Honnan jöttél? Ki küldött? 33
A zászlóalj arculata 45
A Szentkirályi utcai tanonciskola 51
Várakozni, vagy cselekedni? 56
Tíz bajtárs tragédiája 62
A VKF rögtönítélő bírósága nevében 68
Irány a Börzsöny 75

Második rész. A Bimbó úti csoport 87
Csendes villa a Rózsadombon 89
A Fővezérség Különleges Csoportja 97
Nyílt parancsok az íróknak 102
Kaput nyitni az arcvonalon! 111
Árulás! Árulás! 119
A csoport felszámolása 126
A Számonkérő Különítménynél 136
Húszezer pengő vérdíj 146

Harmadik rész. Szabadságharcosok a hegyekben 151
Befogad-e a Börzsöny? 153
Nagyirtáspusztán 160
Új parancsnok Vámosmikolán 172

Negyedik rész. Szoros kapcsolatban a Vörös Hadsereggel 181
Út a patakmederben 183
Akcióban a felderítők 197
Néhány emlékezetes vállalkozás 204
Odaát Nagybörzsönyben 211
Háborús viszontagságok 220
Az utolsó részleg 227

Utószó 231

A Görgey-zászlóalj tagjainak eddig ismert névsora 237

Megjelent a Zrínyi Katonai Kiadó
fennállásának 25. évében

ISBN 963 326 615 7 Zrínyi
ISBN 963 090 433 0 Kossuth

Felelős kiadó a Zrínyi Katonai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szabó Sándor
Műszaki vezető: Darvas István
Műszaki szerkesztő: Dvorák Ede
Képszerkesztő: Verseci Miklós
Védőborító- és kötésterv: Fodor Attila
Készült az MSZ 5602–67 szabvány szerint
Példányszám: 14 500. Terjedelem: 16 (A/5) ív
118(577) Zi 466–f–7778
Készült a Zrínyi Nyomdában, (75 1395/1) ofszet rotációs eljárással
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

talokból egy látszólag „fehér partizán" alakulatot szervezzen, amelyet majd a már felszabadított területen a Vörös Hadsereg hátában vetnek be.

Amikor a véres kegyetlenkedéseiről 1919-ben hírhedtté vált Prónay Pál az országnak ebben a zűrzavaros helyzetében elérkezettnek látta az időt, hogy ismét színre lépjen és különítményt szervezzen, a Görgey-zászlóalj a Prónay-különítmény részeként alakult meg és kettős életet élt. Látszólag a későbbi „fehér partizán" tevékenységre készült, a valóságban pedig a fegyveres szabotázsakciók sorát hajtotta végre a németek ellen, haladó politikusokat, írókat, munkaszolgálatosokat bujtatott, mentett meg a biztos pusztulástól.

A zászlóalj kiképzésre a Börzsönybe került, s bár nagy nehézségek árán, de sikerült felvennie a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel, és a görgeysek a szovjet csapatokkal együttműködve sok eredményes akció végrehajtásával hozzájárultak az ország szenvedéseinek megrövidítéséhez.

A könyv a munkásfiatalok és az egyetemi hallgatók antifasiszta ellenállásának egy részterületét mondja el, néhány ecsetvonás csupán a magyar ellenállási mozgalom színes tablójához.

Róluk, a Cseres Tibor egyik írásában „Elfelejtett zászlóalj"-nak nevezett ellenállókról, küzdelmeikről, harcaikról ad számot a szerző.

36,– Ft